ISBN: ISBN:0-657-14418-5
Barcode/EAN: 9780657144180

Old Call #: 2218

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
National Yiddish Book Center

http://www.archive.org/details/farloyrenemenshn00opat

Printed in Germany

י. אַפּאַטאָשו.

פארלוירענע מענשן

ראָמאַן

1918—1919

דער ראָמאַן איז ערשינען אין ניו־יאָרק, אין 1920,
אונטערן נאָמען „היברו".

Jüdischer Literarischer Verlag
(Jewish Literature Publishing Co. Ltd.) G.m.b.H.
Berlin 1922.

Buchdruckerei Lutze & Vogt G. m. b. H., Berlin SW 48.

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14418

FARLOYRENE MENSHN

Joseph Opatoshu

Permanent preservation of this book was made possible
by Mrs. Sylvia Sorkin
In loving memory of Leonard Sorkin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Lief D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

י. אַפּאַטאָשו.

פארלוירענע מענשן

א ראָמאַן פונם יידישן לעבן
אין אמעריקע.

I

זונטאָג, פונקט צוועלף אַזייגער בייטאָג, האָבען די קינדער פון דער „מחזיקי־תורה" זיך גענומען שיטן מיט קולות אויף דער גאַס אַרויס. וייערע עלטערן, מיטגלידער פון דער „קאָנגרעגיישאָן", האָבן געוואַרט אין שול, אין פאָרהויז, אויף דער וועראַנדע. געהייסען האָט עס — מען איז געקומען געוואָר־ווערן, ווי די קינ־דער לערנען. אין אמתן אָבער האָט זיך געבענקט נאָך אַ היימיש וואָרט, זיך געוואָלט אויסטאָן אויף אַ ווײַלע פון דאגת־פרנסה, פון דער וואָכעדיגקייט. דער „שאַפּ", אפילו די שטוב האָט דערעסן — האָבן טייל טאַטעס גענומען דאָס קליינוואַרג פאַר די הענטלאַך, אַנדערע האָבן געשטופּט קינדער־וועגעלאַך און מיט אַ רחבת איז מען יעדן זונטאָג געקומען אין שול אַריין.

די יידן, אין שבתדיגע מלבושים, דיקע סיגאַרן אין די מײַלער, זיינען געשטאַנען אין קופּקעס. די רעק פונאַנדערגעקנעפּלט, די דיקע גאָלדענע קייטן האָבן אַראָפּגעבלישטשעט פון די קאָ־לירטע וועסטן, געמיטליך געשמועסט און ווען נישט די סיגאַרן, וואָלט מען געקענט מיינען, אַז דאָס כאַפּן יידן ערגעץ אין אַ רו־סיש שטעטל פאַרן דאַוונען אַ שמועס.

דוד וואַקסמאַן, אַ הויכער דאַרער בחור, אַ לערער, מיט אַ קליין קעפּל אויף אַ לאַנגן, אויסגעבויגענעם האַלז, ווי דאָס קעפּל

ביי אַ פידל, איז געשטאַנען מיט נאָך צוויי לערערס, זיך געבויגן פון איינעם צום צווייטן, ווי די דינע פּיס וואָלטן ניט געקענט טראָגן דעם הויכן קערפּער, און זיי דערציילט:

— וואָס זאָגט איר אויף גרינען? געקראָגן אַ צענערל אַ הוספה, און דער פּרעזידענט האָט אים אין מיין געגנוואַרט פאַר־בעטן צו זיך אויף אָוונטברויט!

— דער יונג האָט מזל! — האָט ראָזען, אַ פאַרשלאָפענער בחור, מיט קליינע אָפּגעגעסענע ציין, ווי ביי אַ שעפּס, פון גרויס איבעראַשונג אַריינגעמאַכט די הענט אין די הויזן־קעשענעס און זיך גענומען שיבערן.

— מאַכט נאָר אַ שוויַיג — האָט מילער, אַ נידעריגער, מיט שפּיציגע אויגן, וואָס קוקן אין אַלע זייטן, צוגעלייגט אַ האַנט צום מויל — כ׳וועל באַלד אונזער פּרינסיפּאַל נעמען אויפן צימ־בל, אים אַביסל די גאַל אָפּדריקן, נאָר זעהט, חברה, מאַכט נישט קאַליע!

דער פּרינסיפּאַל (פּאַרוואַלטער), אַן עלטערער בחור, אין אַ גלאַנציגן, אויסגעריבענעם פּראַק, מיט אַ שווערן שטעקן אין דער האַנט, איז פּאַמעלאַך אַראָפּ פון די טרעפּן, וואָס האָבן געפירט אין זיין קלאַס אַריין, געוואָלט פאַרבייגיין די לערערס, האָט אים מילער אַ רוף געטאָן:

— מיסטער פרידקין, וואָס זאָגט איר אויף אונזער גרינען?

פרידקין האָט זיך אָפּגעשטעלט און אָנגעשטעלט אויף מילערן אַ פּאָר וואַסערדיגע אויגן:

— וואָס מיינט איר?

— כ׳מיין — האָט מילער געשמייכלט— דער פּרעזידענט האָט אים היינט פאַרבעטן אויף אָוונטברויט.

— טאַקע — האָט פרידקין געמאַכט אַ נאַריש פּנים, ווי ער וואָלט נישט באַגריפן, וואָס מען דערציילט אים, און איז בלאַס געוואָרן.

ער איז שוין יאָרן געווען פּרינציפּאַל אין דער תּלמוד־תּורה, פונדעסטוועגן האָט ער תּמיד זיך געשראָקן, מען זאָל אים נישט אָפּזאָגן און פון דער קלענסטער נאַרעשקייט זיך גענומען צום האַרצן. ער איז געווען זיכער, אַז אַלע, סיי די לערערס, סיי דער סעקרעטאַר, סיי דער שמש פאַרגינען אים נישט, גראָבן הינטן אַרום, ריידן אויף אים שלעכטס פאַרן פּרעזידענט, אַנדערש וואָלט דער פּרעזידענט אים שוין לאַנג גענומען פאַר אַן איידעם. ער איז געווען בײַ זיך איבערצייגט, אַז מיס שוליק, דעם פּרעזי־דענטס טאָכטער, האָט אים ליב. אַז ער האָט געהאַלטן אין צו־גרייטן איר עלטערן ברודער צו בר־מצוה, איז דאָס מיידל געזעסן בײַ דער לעקציע, כּלומרשט געלייענט אַ בוך און פון אים קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזט. ער האָט שוין אפילו געהאַט פאַרפאַסט אַ ליבע־בריוו צו איר, אים תּמיד אַרומגעטראָגן מיט זיך, קיין מוט אָבער נישט געהאַט אים אַוועקצושיקן. זעהר אָפּט, ווען ער איז געבליבן אַליין, האָט ער געלייענט דעם בריוו אויפן קול און זיך באַוואונדערט פאַר דעם שיינעם געדאַנק, וואָס ער האָט דאָרט אויסגעדריקט. איצט, ווען די חברה האָבן אים דערציילט, אַז גרין איז פאַרבעטן צום פּרעזידענט אויף אָוונטברויט, האָט ער געפילט, אַז מען האָט אים שוין ווידער אָפּגעטאָן אַ שפּיצל, זעהר נישט חשק געהאַט זיך צו טרעפן מיט אים היינט אָוונט בײַם פּרעזידענט, און זיך אָנגערופן:

— פאַרלאָזט אייך אויף מיר, דער פּרעזידענט וועט א מלמד...

פרידקין האָט געזעהן, ווי גרין קומט אָן, האָט ער אָפּגעהאַקט אין דערמיט און איז אַנטשוויגן געוואָרן.

גרין, אַ הויכער בחור, אַ שוואַרץ־חנעווידיגער, מיט עפּעס הפקרישעס אין זיין פּנים און אין גאַנצן האַלטן זיך, איז אַראָפּ פון די לעצטע דריי טרעפּלאַך מיט איין שפּרונג, אַריין צווישן די לערערס, זיך אָנגעשפּאַרט אָן וואַקסמאַנען, ווועלכער האָט זיך אַ בויג געטאָן, ווי אַ לולב, און זיך פונאַנדערגעלאַכט:

— וואָס זאָגט איר, יידן? דער אַלטער האָט דאָך מיך פאַר־בעטן צו זיך!

— איך האָב מורא, ס׳שמעקט מיט אַ שידוך — האָט מילער געשאָקלט מיטן קאָפּ אום צוצוגעבן די ווערטער מער געוויכט, הינטן אַרום אַ קוועטש געטאָן צו דער חברה מיט אַן אויג און געוויזן אויף פרידקינען—דער פּרעזידענט האָט אַ שיינע טאָכטער, מיסטער פרידקין קען זי, פרעגט אים...

— וואָס דאַרף ער אַ מלמד, ווען ער קען קריגן אַ רייכן „ביזנעס־מאַן" פאַר אַן איידעם! — האָט פרידקין אויסגעשאָסן, געקוקט פון איינעם אויפן צווייטן, ווי ער וואָלט געוואָלט וויסן, וואָס פאַר אַן איינדרוק זיין חכמה האָט געמאַכט און בשעת־מעשה רויט געוואָרן.

— האָט ער דאָך אייך געוואָלט נעמען? — האָט מילער זיך געמאַכט תמעוואַטע, אַ רוק געטאָן דעם שטרויענעם קאַפּעלוש און זיך מיט אַמאָל אַ כאַפּ געטאָן — אָ, כ׳האָב גאָר פאַרגעסן, איר זייט דאָך אַ פרינסיפּאַל, נישט קיין מלמד!

דער עולם האָט געלאַכט. פרידקין האָט עטוואָס אונטער־געהויבן דעם שטעקן, אָנגעקוקט מילערן. זיין צעקנייטשט פּנים האָט אויסגעזעהן טעמפּ, די וואַסערדיגע אויגן האָבן זיך קיין ריר ניט געטאָן, ווי זיי וואָלטן געווען אַריינגעשטעלטע, און זיין גאַנצער כעס איז געלעגן אין דער נישט געראַזירטער, צו ברייטער געמבע. אַלע האָבן געגלויבט, אַז ער קלייבט זיך מילערן אַ קלאַפּ צו טאָן — איז פונקט דעמאָלט אונטערגעגאַנ־גען דער סעקרעטאַר, אַ קליין, ציכטיג יידל, מיט אַ גלאַטיג פּנים, רויטע בעקלאַך, פון די פּנימער וואָס ס׳איז שווער צו זאָגן, צי ס׳איז פופציג, צי דרייסיג יאָר אַלט. ער האָט גענומען פריד־קינען אונטערן אָרעם:

— קומט, מיסטער פרידקין, מיט מיר! מיר זיינען דאָך על־טערע מענשן! וואָס דאַרפן מיר אויסהערן, ווי די לצים מאַכן פון אונז חוזק!

— פון מיר מאַכט קיינער נישט חוזק! — האָט פרידקין אַ ברום געטאָן, זיך אויסדרייענדיג צום סעקרעטאַר און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז דעם גאַנצן כּעס וועט ער אויסלאָזן צו אים.

— קומט, מיסטער פרידקין, כ'דאַרף מיט אייך עפּעס ריידן!

— אַזוי איז עפּעס אַנדערש! — האָט פרידקין אַ צופרידענער, וואָס דער סעקרעטאַר איז אונטערגעקומען, אַ מאַך געטאָן צו די לערערס מיט דער האַנט — גוד־באַי!

זיי זיינען אַרויס אויף דער גאַס. עס איז געווען אַ הייסער זומער־טאָג. איבער דער גאַס זיינען געווען צעשאָטן יונגע־לייט, די העמדער, אָהן אַרבל, אַריינגעמאַכט אין די הויזן, און געשפּילט אין „באָל“. די האַרטע פּילקעס זיינען געפלויגן איבער די קעפּ, אַזש געפייפט. פרידקין איז געווען אש־להבה אויף אַמעריקע, תמיד געטראַכט, אַז ס'לעבן איז דאָ הפקר, אַנדערש וואָלט מען יונגען נישט ערלויבט צו שפּילן אין מיטן גאַס אין „באָל“. איצט, גייענדיג מיטן סעקרעטאַר, איז ער געבליבן הינטערשטעליג, מורא געהאַט ער זאָל נישט כאַפּן אַ פּילקע, האַרט ווי אַ שטיין, אין קאָפּ אַריין. ער האָט זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן, דורכגעלאָפן מיט שרעק די גאַס, אַז ער האָט זיך אַזש אָפּגעגאָסן מיט שווייס.

— ווי געפעלן אייך עפּעס אייערע תלמידים? — האָט דער סעקרעטאַר געוויזן אויף די שפּילערס — אויסגעוואַקסן תנא־בּאַרעס, האַ, האַ, האַ!

פרידקין האָט געשמייכלט. כּמעט אַלע יונגע־לייט, וואָס האָבן געשפּילט „באָל“, זיינען אַמאָל געווען זיינע תלמידים. ער אַליין האָט זיך קיינמאָל נישט געפרעגט, פאַרוואָס די אַלע יונגע־לייט גריסן זיך נישט צו אים, ווי זיי וואָלטן געווען ווילד־פרעמדע,

ווי אַנדערש וואָלט נישט געדאַרפט זיין! ער האָט דאָך מיט זיי געלערנט צו עטליכע יאָר, צום ערשטן מאָל זיי אָנגעטאָן תפילין, זיי געמאַכט פאַר יידן! דאָס אַליין האָט ער זיך נישט גע־פרעגט. יעדעס מאָל, וואָס ער האָט זיי אָנגעטראָפן, איז אים אויפן זינען געקומען דאָס זעלביגע ווערטל — גדיים נעשו תישים — זיך תמיד געוואונדערט ווי די חברה זיינען אויסגעוואַקסן, געטראַכט, אַז זיי פירן זיך שוין מסתמא מיט מיידלאַך, זיך אָפּט געשראָקן, זיי זאָלן זיך ניט אָפּרעכענען מיט אים, און אין האַרצן האָט אים הנאה געטאָן, וואָס ער האָט זיי אַלעמען געריסן פאַר די אויערן, געפּאַטשט, געהאַקט מיט דער ווירע איבער די הענט און ביי זיי צוגענומען יעדע שפּילצייג.

דער סעקרעטאַר האָט געשטעלט קליינע, ווייכע טריט, ווי אַ קאַץ, ווען זי נעמט זיך גנבענען, געעפנט און צוגעמאַכט בשעת אין גיין די פינגער פון דער רעכטער האַנט, געמאַכט גרי־מאַסן, ווי ער וואָלט מיט זיך אַליין איינגעטענהט. ער האָט גע־נומען פרידקינען אונטערן אָרעם, מעשה גוטער־ברודער, און אָנגעהויבן:

— מיסטער פרידקין, מיט אַן אמת, זאָגט, ווען עס מאַכט זיך אייך, אַזוי אַ גוטער שידוך, כ׳מיין אַ לייטיש, בעל־הביתיש מיידל, טאַקע מיט נדן, וואָלט איר געטאָן?

— כ׳וועל אייך זאָגן דעם אמת, האָט פרידקין אָנגעשטעלט די וואַסערדיגע אויגן, שוין חושד געווען דעם סעקרעטאַר, אַז ער גייט אים אָפּטאָן אַ שפּיצל און געקלערט וואָס צו זאָגן — ס׳איז שווער צו געפינען אין ניו־יאָרק אַ בעל־הביתיש מיידל, נישט קיין מיאוסע... כ׳ווייס...

— לאָמיך שוין הערן, וואָס ס׳הייסט ביי אייך שיין? — האָט דער סעקרעטאַר אָפּגעשטעלט פרידקינען, זיך צוגעבויגן צו אים, ווי ער וואָלט זיך געקליבן אים אַ סוד איינצורוימען און אים אָנגענומען פאַר אַ קנעפּל פון פראַק, וואָס האָט געהאַנגען

אויף צוויי פּעדים — אַז איר אַלע מאַכט אַ וועזן פון מיס שולין, אַ מיידל בּלויז הויט און בּיינער, בּין איך מער קיין מבין נישט! מיינט נישט, וואָס כ׳בּין אַ סעקרעטאַר אין אַ „היבּרי־סקול“, בּין איך אַ פּאַנאַטישער מענש! כ׳בּין אַ בּוקאָווינער, און בּוקאָווי־נער, פאַרשטייט איר מיך, זיינען מבינים, וואָס ס׳הייסט שיין! כ׳מיין נישט, אַז אַ מיידל דאַרף זיין פעט. ניין, נאָר אַ מיידל דאַרף ראשית זיין, כ׳מיין, אַז מיט אַ הויך זאָלט איר זי ניט קענען אָפּשטופּן, אַוועקבּלאָזן ווי שפּינוועבּס... נעמט, למשל, מיין טאָכטער — אַן אַמעריקאַנער מיידל, קיינמאָל קיין שאַפּ ניט אָנ־געזעהן, ס׳איז דאָ אויף וואָס אַ קוק צו טאָן, דערצו זיינען פאַראַן אַ פּאָר הונדערט טאָלער אויך, רעכן איך, אַז פאַר אייך, אַ רו־היגן מענשן...

דער סעקרעטאַר איז מיט אַמאָל אַנטשוויגן געוואָרן, אונטער־געטראָגן פרידקינען דאָס קנעפּל פון פראַק, וואָס ער האָט אָפּ־געדרייט בּשעת אין ריידן, און שולדיג געשמייכעלט.

פרידקין האָט צוגענומען דאָס קנעפּל, גאָרנישט געזאָגט, גע־וואונשן דעם גאַליציאַנער אַ ווייסט יאָר און זיך געוואונדערט, ווי ר׳נאָך זיין ווייבּ קען מיט אים שלאָפן, אַז מען פילט אים פון מויל.

זיי האָבּן זיך אַריינגעדרייט אין אַ זייטיגע גאַס. דער סעקרע־טאַר האָט געוואָלט פאַררייצן פרידקינען, האָט ער אים צוריק גענומען אונטערן אָרעם:

— טענה איך, צו וואָס דאַרפט איר זיין אַ פּרינסיפּאַל אין דער „מחזיקי־תּורה“, אַז איר קענט לייכט קריגן אַ שטעל אַלס „ראַבּאַי“! איר זייט אַ געבּילדעטער מענש, ר׳קענט די אַלע אַמעריקאַנער „ראַבּאַים“ פאַרשטעקן אין אַרבּל! אלא־מה? אין אַמעריקע דאַרף מען קענען גיין מיט די עלנבּויגנס! די „עלע־וויטערס“ קלאַפּן צו הויך, דאַרף מען זיי קענען איבּערשרייען, און איר ווייסט דאָך, אַז איך האָבּ דאָ אַ גרויס בּאַקאַנטשאַפט...

וואו גייט איר? — האָט דער סעקרעטאַר פרידקינען אָפּגעשטעלט און אים געוויזן אויף אַ „טענעמענט"־הויז — אָט דאָ וואוין איך!

פרידקין האָט אויסגעשטרעקט די האַנט, זיך געוואָלט געזע־גענען, האָט דער סעקרעטאַר אים נישט אָפּגעלאָזט:

— קומט אַרויף, זייט נישט קיין פרעמדער! אַזאַ חמימה, וועלן מיר טאָן אַ קאַלטן טרונק!

פרידקין איז נאָכגעגאַנגען נישט איילִיג, זיך בשעת מעשה אַ טאַפּ געטאָן צו דער קראַוואַט האָט זיך אים נישט אַראָפּגערוקט, געזעהן ווי דער סעקרעטאַר שפּרינגט איבער די טרעפּן, פאַר־שווינדט ערגעץ אין אַ טיר, איז אים איינגעפאַלן, אַז דאָס איילט ער זיך אָנזאָגן די שטוביגע, זיי זאָלן צוראַמען. ער פירט אַ גאַסט, הייסט מסתמא דער טאָכטער זיך איבערטאָן, זי איז אַ גאַליציאַ־נערן, אַלע גאַליציאַנער זיינען פאַלש, צעגיסן זיך באַלד נאָך דער חתונה. פון גרוים הנאה, וואָס זיין קאָפּ אַרבעט אַזוי גוט, האָט ער זיך עטליכע מאָל געקלאַפּט אין שטערן און געווען ביי זיך זיכער, אַז ער מוז יעדעס מיידל נעפּעלן.

דערווייל האָט דער סעקרעטאַר ברייט צעעפנט די טיר און געוויזן מיט דער האַנט:

— ביטע, מיסטער פרידקין, קומט אַריין!

דעם סעקרעטאַרס ווייב, אַ פעטע, צענאָסענע יידענע, וואָס האָט אויסגעזעהן נישט ווי זיין ווייב, נאָר ווי אַ מוטער, האָט באַ־געגנט פרידקינען מיט אַ שמאַלציגן שמייכל און זיך געהאַלטן אין איין ווישן די הענט.

— ווילקאָם — — —

דאָס קליינע מאַנעלע האָט אַ קוק געטאָן אויפן גרויסן ווייב, ווי ער וואָלט זי געוואָלט אויפעסן און געהייסן האָט עס, זי זאָל פרידקינען ניט פאַרהאַלטן אין קיך. ביידע האָבן אים אַריינגע־בעטן ווייטער. דער סעקרעטאַר האָט אים אריינגעפירט אין זאַל, וואו אויסגעבעטט מעבל איז געווען באַצויגן מיט גרויע ציכן,

עס זאָל נישט באַשטויבט ווערן. אַ מיידל פון אַ יאָר אַכצן, אַ הויכע מיט נישט קיין מיאוס, קינדיש פּנים, געראָטן מער אין דער מאַמען ווי אין טאַטן, איז געזעסן בײַ דער פּיאַנאָ און געשפּילט. זי האָט אָנגעשטעלט בשעת־מעשה דאָס שפּײַך־צינגל דאָ אויף דער רעכטער, דאָ אויף דער לינקער באַק, זיי עטוואָס אײַנגע־צויגן און געווען זעהר צופרידן, וואָס זי קען מאַכן חן־גריבלאַך.

בײַ פרידקינס אַרײַנקום האָט זי אויפגעהערט שפּילן, זיך אויפגעשטעלט, עטוואָס צעעפנט דאָס מויל, געמאַכט מיט דעם שפּײַך־צונג אויף בײדע באַקן, ווי זי וואָלט גענאָגט אַ צוקערל און געווען גרייט מיט בײדע חן־גריבלאַך אַ שמייכל צו טאָן, ווען דער פאָטער וועט זי פאָרשטעלן.

— מיסטער פרידקין, דער פּרינסיפּאַל פון אונזער סקול — האָט דער סעקרעטאַר אים פאָרגעשטעלט פאַר דער טאָכטער און זיך געווענדעט צו אים — און דאָס איז מײַן טאָכטער!

— זעהר אַנגענעהם! — האָט ס׳מיידל זיס אַ שמייכל געטאָן, אים דערלאַנגט אַ ווייכע, וואַרעמע האַנט און אַרויסגערוקט אַ שטול — ביטע, זיצט!

די מוטער האָט גלײַך אַרײַנגעבראַכט אַ גלעזערנע קרוג מיט לימאָנאַד, אײַנגעמאַכטס, פרוכט און אַלע האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש. דער סעקרעטאַר האָט זיך אויסגעטאָן דעם קאַפּע־ליוש, זיך אָנגעטאָן אַ זײַדענעם קאַפּל און זיך געווענדעט צו פרידקינען:

— מיסטער פרידקין, נעמט אַראָפּ דעם הוט, ס׳איז צו הייס! איר ווייסט דאָך, אַז כ׳בין נישט פאַנאַטיש, בײַ מיר איז עס קיין חטא נישט!

פרידקין האָט אַראָפּגענומען דעם קאַפּעליוש, אָפּגעווישט מיט אַ טיכל דעם שטערן, זיך אָנגעגאָסן אַ גלאָז וואַסער, אויסגעטרונ־קען, געפּילט, אַז מען האָט דאָ פאַר אים דרך־ארץ, האָט ער זיך ברייט צעלייגט אויף דער שטול, געקוקט אויפן מיידל און אַרויס־

געלאָזט אַ מידן גענעיק. ער האָט געזעהן, ווי דאָס מיידל פּאַר־
לירט זיך פון זיין בליק, האָט ער נאָך דורכדרינגענדיגער אויף
איר געקוקט, געטראַכט, אַז אירע האָר זיינען נישט קיין יידישע,
עפּעס צו העל, ווי געוואַשענער פלאַקס, נאָכלעסיג צוגערוקט צו
זיך דאָס טעלערל מיט איינגעמאַכטס און גענומען עסן.

די מוטער האָט באַלד פאַרצויגן אַ שמועס, זיך געקלאָגט
אויף דער היץ און ביים צווייטן וואָרט איז זי קונציג איבערגעגאַנ־
גען צום פּרעזידענט פון דער שול.

— אַז נאָט העלפט, מען האָט געלט, ווערט מען שיין, קלוג,
און אַז דו ביזט אָרעם, העלפט קיין חכמה נישט! אָט נעמט
מיסעס שוליץ, אַ נאַרעשע יידענע, קען זיך נישט אונטערשרייבן,
און אַז גאָט האָט איר געהאָלפן, איז זי געוואָרן אַגאַנצע ליידי!
און ס'טעכטערל? ס'איז דאָך אַזוי שיין, פונקט ווי איך! און
ווי דאָס נעמט זיך איבער, אסור שיפס טאָכטער! אויסגעדאַרט,
אַזש גרין, מ י י נ ע אַנטקעגן איר איז דאָך אַ פּרינצעסן...

— נו, נו, — איז דער מאַן געווען צופרידן, וואָס ס'ווייב האָט
פאַרפירט דעם שמועס — אייגענע קינדער רימט מען נישט! ביי
יעדער מאַמען איז איר קינד ס'שענסטע, ס'קליגסטע...

פרידקין האָט זיך כמעט נישט צוגעהערט, געהאַלטן אין איין
עסן איינגעמאַכטס, זיך באַלעקט און געווען זיכער, אַז ס'מוז זיי
פאַרדריסן, וואָס ער עסט אַליין אויף. עס האָט זיך דערהערט
אַ קלונג. מאַן און ווייב האָבן זיך אַ שטעל אויפגעטאָן, זיך
אַנטשולדיגט, און ביידע זיינע אַריין אין קיך. פרידקין האָט גע־
טראַכט, אַז דאָס לאָזט מען אים איבער אַליין מיטן מיידל, האָט
ער זיך נאָך מער אויסגעלייגט אויף דער שטול, געגעסן איינגע־
מאַכטס און געשוויגן. אים איז איינגעפאַלן, אַז די מוטער האָט
מיידלוויז געמוזט אויסזעהן פונקט ווי די טאָכטער און אַז די טאָכ־
טער וועט נאָך דער חתונה פונקט זיך אַזוי צעגיסן ווי די מוטער.
ער וואָלט קיינמאָל נישט געקענט חתונה האָבן מיט אַ גאַליציאַ־

נער מיידל, אַלע גאַליציאַנער זיינען פאַלש, ריידן אַזוי צעצויגן, אנשטאָט פלייש זאָגן זיי פלאַיש, און ער האָט זיך מיט אַמאָל אַליין צעלאַכט.

דאָס מיידל האָט זיך פאַרלוירן, געמיינט, אַז דאָס לאַכט ער פון איר, און אים געפרעגט:

— וואָס איז, מיסטער פרידקין, איר לאַכט פון מיר?

ער האָט אויפגעהערט לאַכן, פאַרקוועטשט די ליפּן, איינגע־צויגן די בּרייטע, ראַזירטע געמבּע מיט אַ בּהמהשער צופרי־דנקייט און זיך איינגעהאַלטן ער זאָל נישט אַרויספּלאַצן מיט אַ געלעכטער. ער האָט אָפּגעשיילט אַ פּאָמעראַנץ, גענומען אַ פּענצל אין מויל אַריין, עס אויסגענאָגט, אויסגעשפּיגן די הויט אין טעצל אַריין און זי אַ פרעג געטאָן:

— איר זייט דאָ געבּוירן געוואָרן?

— ניין, אין גאַליציע.

— זייט איר אַ גאַליציאַנערין? — האָט ער אַ פאַרוואונדער־טער זיך אַ קאַפּ געטאָן, ווי ער וואָלט עס נישט געוואוסט — איר זאָגט: נאַין, הינע־דרינע, איטשע מאיער איז געשטאָרבּן, האַ, האַ, האַ!

דאָס מיידל איז רויט געוואָרן, ניט געוואוסט, וואָס צו ענט־פערן און אים אָנגעקוקט ווי אַ משוגענעם. ער האָט זיך בּאַ־קוועמער אַריינגעזעצט אין דער שטול און ווידער אָנגעהויבּן:

— איך בּין געווען אין גאַליציע, בּין דורך דאָרט די גרענעץ! איר ווייסט, אַלע גאַליציאַנער זיינען גנבים!

אים האָט שטאַרק הנאה געטאָן, וואָס דאָס מיידל איז נאָך רויטער געוואָרן און געקלערט וואָס אַזוינס צו זאָגן, עס זאָל איר מער וויי טאָן. זי האָט זיך אָנגערופן מיט אַ פאַרשטיקט קול, ווי זי וואָלט זיך געהאַלטן בּיים פונאַנדערוויינען:

— ווער איז אייך שולדיג, אַז איר האָט געהאַט צו טאָן מיט גאַליציאַנער גנבים? ס'איז דאָ אין רוסלאַנד אויך גענוג, פונ־דעסטוועגן וועט קיינער ניט זאָגן — אַלע רוסישע זיינען גנבים!

— פאַרלאָזט זיך אויף מיר — איז פרידקין געוואָרן ערנסט — אַז איך זאָג, מסתמא ווייס איך! כ'האָב אַליין געלייענט.

— וואָס האָט איר געלייענט? — האָט זי אים איבערגעהאַקט.

— כ'האָב געלייענט—האָט פרידקין אָנגעהויבן צו שטאַמלען,

— וואָס דאַרפט איר מער, אפילו אין באָנע־סיירעס, איר ווייסט סיי־ווי־סיי נישט וואו דאָס איז, זיינען ניינציג פּראָצענט פון די אויס־געלאַסענע פרויען גאַליציאַנער מיידלאַך... האַ, וואָס זאָגט איר דערויף?

דאָס מיידל האָט פון באַליידיגונג אַזש געפּילט טרערן אין האַלז. זי איז געווען בייז אויפן פאָטער, וואָס ער האָט זי איבער־געלאָזט מיט אַזאַ משוגענעם און געבעטן גאָט, ער זאָל שוין אַוועק־גיין. פרידקין ווידער האָט זיך געשמאָלצן פון נחת, וואָס ער האָט זי אַזוי באַליידיגט. לאָז זי וויסן, די גאַליצקע, אַז אַ פּרינסיפּאַל מיט בילדונג איז נישט אַזוי לייכט צו קריגן און איר פאָטער, דער שוטה, זאָל נישט מיינען, אַז ס'איז גענוג ער זאָל אים וועלן פאַר אַן איידעם. פרידקין אַליין מוז אויך וועלן! ער האָט זיך מיט אַמאָל אויפגעשטעלט, זיך איבערגעצויגן, זיך געזעגנט מיטן מיי־דל און שוין געוואָלט אַרויסגיין, איז דער סעקרעטאַר אַריין:

— וואָס איז דאָס געאייל?

— טאַקע, וואָס איז ס'געאייל? — איז די מוטער אָנגעקומען. פרידקין האָט געקלערט אַ ווייל, זיך געטראַכט — גאַליציאַנער חזרים, אויף מיטאָג הייסן זיי נישט בלייבן, אַ שאָד אַ פּאָר סענט, ס'וואָלט אַ מצוה געווען אָפּצועסן ביי זיי, טאַקע דערפאַר, וואָס זיי בעטן נישט, זיך געישובט און אויסגעשטרעקט אַ האַנט:

— גוד־באַי, מיסטער קליין, כ'בין עפּעס גראָד היינט פאַרנו־מען!

— זעהט זשע זייט נישט קיין גאַסט! — האָבן אים די על־טערן אַרויסבאַגלייט און געוואונקען צו דער טאָכטער, כלומרשט אויף שטום־לשון, אַז פרידקין האָט אַזש געהערט — וואָס שטייסטו ווי אַ גולם? מען זאָגט „קאָל עגען" (קומט ווידער)!

אַז פרידקין האָט פאַרמאַכט די טיר, האָבן די עלטערן זיך אַ שטעל אַוועקגעטאָן איינער קעגן אַנדערן, פאַרבראָכן די הענט, געשאָקלט מיט די קעפּ, ווי אַן אומגליק וואָלט זיי געשעהן און צוזאַמען אַרויסגערעדט:

— אַז זי האָט אים פאַרטריבן!

II

פרידקין איז אַראָפּ אויף דער גאַס, געבליבן אַ ווײַלע שטיין, זיך געצופּט די שטעכיגע האָר פון דער געמבע און געקלערט, צי דאָס מיידל געפעלט אים יאָ, צי נישט. ער איז געגאַנגען פּאַמעלאַך, זיך געווישט דעם נאַסן שטערן און אין קאָפּ האָט זיך ביי אים געפּלאָנטערט, אַז מיס קליין איז נישט קיין מיאוסע, האָט עטליכע הונדערט דאָלאַר און, דער עקר, איר פאָטער קאָן אים טאַקע אַריינדרייען ערגעץ אין אַ שול אַלס „ראַבאַי“. מיט גאַליציאַנער שפּילט מען זיך נישט, די גנבים קאָנען אַליך! ער האָט זיך דערמאָנט, אַז גרין איז היינט פאַרבעטן צום פרעזידענט, וועט מסתמא אויף אים אויסריידן אַל־דאָס־בייז, איז אים מיט אַמאָל אומעטיג געוואָרן. אים איז איינגעפאַלן צו גיין פריה אויף דער לעקציע, אַזוי אַז גרין זאָל נישט האָבן קיין געלעגנהייט צו בלייבן מיטן פרעזידענט אַליין. און טאָמער בעט מען אים נישט צו בלייבן? וועט ער זיך סיי־ווי־סיי מיט גרינען אָפּרעכענען. נאָך היינט וועט ער אָנשרייבן צום „ועד־החנוך“ (געווים מיט אַן אַנדער האַנטשריפט), אַז גרין איז מחלל שבת בפרהסיא, עסט טרפות. פון דעם בלויזן געדאַנק איז אים לייכטער געוואָרן.

אויף די טראָטואַרן, אין שאָטן, זיינען געזעסן מאַמעס, געגעבן צו זויגן די קינדער און ס׳האָט זיי נישט געאַרט, וואָס מאַנסבילן גייען פאַרביי, קוקן. אַן איטאַליענער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן גאַס מיט אַ פערד און וואָגן, וואו אַ קאַרוסעלע איז גע־

שטאַנען. קינדער אין די בלויזע העמדלאַך, די קעפּלאַך צע־שויבערט, זיינען אויסגעוואַקסן ווי פון אונטער דער ערד אַרויס, געשטופּט דעם איטאַליענער „פּענעס“ אין דער האַנט אַריין. ער האָט אַרויפגעזעצט דאָס קליינוואַרג אויף די פּערדלאַך, גענומען שפּילן און די נישט אָנגעשמירטע קאַרוסעלע האָט געקרעכצט, ווי אַן אַלטע אויסגעטריקנטע ראָד ביי אַ שטריקמאַכער.

אַן אויפגערעגטער, וואָס די ווייבער צעלייגן זיך אויף די טראָ־טואַרן ווי קיה, וואָס די קאַרוסעלע גרילצט אין די אויערן און אפשר דערפאַר וואָס ער איז געווען הונגעריג, איז פרידקין כּמעט געלאָפן אַהיים. ער האָט זיך דאָס מאָל נישט באַגריסט מיט זיינע בעלי־בתּים, אַריין צו זיך אין צימער און פאַרמאַכט נאָך זיך די טיר. ער האָט אַראָפּגעוואָרפן דעם ראָק, דעם קאַפּעליוש, דעם קאָלנער, זיך אויסגעצויגן אויפן בעטל, וואָס איז געשטאַנען ביים אָפענעם פענסטער, פאַרוואָרפן די הענט, ווי אַ הרוג, געוואַרט מען זאָל אים רופן עסן און הנאה געהאַט, וואָס אַ ווינטל האָט אים יעדע ווײַלע אַ גלעט געטאָן, זיך פאַרגנבעט הינטערן צעקנעפּלטן העמד. ער איז געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן, זיך פאָרגעשטעלט, ווי ער האָט חתונה פאַר מיס שוליץ, דער שווער אַרבעט מעשים, און די שול „מחזיקי־תּורה“ נעמט אים אויף פאַר „ראַבּאַי“. אַלע רופן אים רעווערענד דר. פרידקין! ווער דאָס זיי קרענקען, די מלמדלאַך! זיי וועלן שוין מער נישט אָפּלאַכן, יעדער וועט אים באַגעגענען מיט אַ שמייכל, האַלטן פאַר אַ כּבוד, אויב ער וועט מיט עמיצן אויס־ריידן צוויי ווערטער. נאָך צוליב דעם אַליין, אַז די לערערס, זיינע חברים, זאָלן מער רעספּעקט פאַר אים קריגן, האָט ער געפּלאַנט די גאַנצע חתונה. און אַז ער איז שוין געווען פאַרטיג, געוואָרן „ראַבּאַי“, חתונה געהאַט, איז ער אַ ווײַלע געבליבן ליגן, ווי אין אַ הינערפּלעט, נישט געוועזן צופרידן, וואָס ער האָט אַליך צוגע־פירט צו אַ באַשטימטן פּונקט און געמוזט אויפהערן טראַכטן. ער האָט זיך גענומען שטעלן שוועריגקייטן, זיך אַליין אַ פרעג געטאָן,

וואו מען נעמט „היתר-הוראה״, וואו קריגט מען דעם טיטל „ראַבאַי״? ער האָט דאָך קיינמאָל קיין סעמינאַר ניט געענדיגט? האָט ער דאָך אַ חבר גאָלדמאַן, איז ער „רעווערענד״ — דר. אין דער שול „תפארת יעקב״ און ער האָט אויך גאָרנישט געענדיגט! קען נאָך ווייניגער פון אים! ס׳איז דאָך אַמעריקע...

עס האָט זיך געהערט אַ קלאַפּ אין טיר.

— קאַם אין (אַריין)!

די בעל-הביתטע, אַ פולע ווייבל, מיט אַ קלאָרן ווייסן האַלז, האָט געעפנט די טיר, אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ און אַ שמייכל געטאָן:

— מיסטער פרידקין, עסן!

פרידקין איז אַראָפּ פון בעטל, זיך צעגענעצט, געפילט, אַז ער דאַרף זיך נאָר רוהיג אַוועקלייגן, נאָכאַמאָל אַלץ דורכטראַכטן, ווען ער געווים עפּעס צוקלערן. ער האָט גענומען פאַרקנעפּלען דאָס העמד, זיך דערמאָנט, אַז דאָס גייט ער עסן מיט סעמין, דעם בלעכער, האָט ער דאָס העמד נאָך מער אויפגעקנעפּלט, נאָכ-לעסיג אַריין אין דעם צווייטן צימער און זיך אַוועקגעזעצט ביי דעם געגרייטן טיש.

אויבנאָן איז געזעסן דער בעל-הבית, אַ שווערער יונגערמאַן, מיט אַ קליינעם, ביז אין דער העלפט באַוואַקסענעם שטערן, גרויסע, נישט קיין רירעווודיגע אויגן, און אינגאַנצן האָט דאָס פנים דערמאָנט עפּעס בהמהשעס. ער איז געזעסן אין אַ בלויז לייבל, געהאַלטן זיין צוויי-יעריגע טאָכטער אויפן שויס און מיט איר צוזאַמען געגעסן פון איין שיסל.

די בעל-הביתטע, אַ קליינע, אַ קיילעכדיגע, איז געזעסן צווישן מאַן און פרידקינען, יעדע ווייל אויפגעשפרונגען ווי אַ פילקע, עפּעס אַריינגעבראַכט פון דער קיך און אַכטונג געטאָן, דער מאַן זאָל נישט זאָגן קיין נאַרעשקייטן.

זי האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ געבילדעטע, תמיד געלייענט רוסישע ביכער, געוואוסט, אַז סאַשאַ, אַזוי האָט מען איר מאַן גע־רופן, איז זי נישט ווערט און געחלומט, אַז אַן אינטעליגענט וועט קומען און זיך פאַרליבן אין איר.

אַז פרידקין איז געקומען דינגען דעם צימער, האָט זי אים געלאָזט אַזוי ביליג, אַז זי האָט נאָך דערלייגט צו אים, גערעכנט — אַ געבילדעטער מענש, וועט זיין מיט וועמען אַ וואָרט אויסצו־ריידן. פרידקין אָבער איז תמיד געזעסן ביי זיך אין צימער, גע־האַלטן פאַרשלאָסן די טיר, זיך געוויזן בלויז ביים עסן און גע־רעדט צו איר אין אַזאַ טאָן, ווי ער וואָלט איר נישט נאָר באַצאָלט פאַרן עסן, נאָר אויך פאַרן דערלאַנגען. פון דעם ערשטן טאָג אָן האָט זי אים פיינט געקראָגן. זי האָט נישט געקענט הערן, ווי ער שפּרייזט איבער דעם קליינעם צימער שעהן נאָכאַנאַנד, רעדט צו זיך, ווי ער וואָלט געווען פון זינען, און געפילט, אַז אַ שווערער, שלעכטער מענש האָט זיך אַריינגעריסן אין איר שטי־לעבן, גיט איר אָנצוהערן אויף טריט און שריט, אַז דאָס וואָס ער וואוינט ביי איר, טוט ער איר אַ טובה. זי האָט געליטן, וואָס פרידקין באַמערקט זי נישט, הערט זיך נישט איין ווען זי רעדט, שמייכלט פון אויבן אַראָפּ, ווי ער וואָלט געזאָגט — רעדט בעסער קיין נאַרעשקייטן נישט. זי איז געווען זיכער, אַז זי עקזיסטירט נישט פאַר אים, אַנדערש וואָלט ער זיך נישט ערלויבט אַרומצוגיין ביז מיטאָג אין אונטערוועש און צומאָל נישט געהאַלטן פאַר נויטיג זיך צו אַנטשולדיגן פאַר איר. און וואָס מער פרידקין האָט זי נישט באַמערקט, אַלץ מער האָט זי אים פיינט געקראָגן און אין דער זעלבער צייט נישט אויפגעהערט צו וואַרפן זיך אים אין די אויגן, זיך צו פאַרלירן אין זיין געגנוואַרט און געווען גליקליך, אַז ער האָט צו איר אַ וואָרט אויסגערעדט. תמיד ווען פרידקין איז געווען אין שטוב, האָט זי גאָרנישט געקאָנט טאָן, זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען, געזעסן אין עסצימער איבער אַ ראָ־

מאַן, כּלומרשט געלייענט און זיך געערגעט צו וואָס זי טוט עס, און פונדעסטוועגן האָט זי ביים קלענסטן סקריפּ געפילט ווי עס פּאַרפּעלט איר אָטעם, געוואַרט פרידקין זאָל עפענען די טיר, דורכגיין און זעהן, אַז זי זיצט דאָ ניט צוליב אים. פרידקין האָט אַמאָל ביים עסן געלאָזט פאַלן אַ וואָרט, אַז ראָמאַנען זיינען סחורה פאַר ווייבער, אַ מאַן טאָר נישט פּטרן די צייט איבער אויסגעטראַכטע מעשיות, האָט זי אויפגעהערט צו לייענען ראָמאַנען, אָנגעהויבן צו נעמען אין דער ביבליאָטעק בלויז וויסנשאַפטס־ביכער. גאַנצע אָוונטן איז זי געזעסן איבער אַ בוך אין עסצימער, געוואַרט אויף פרידקינען, האָט ער געמעגט קומען ווי שפּעט. ער האָט אָבער קיינמאָל זיך נישט אָפּגעשטעלט מיט איר, אפילו זי נישט באַגריסט, זיך תמיד אַריינגעשאַרט צו זיך אין צימער, ווי אַ שאָטן, און פאַרשלאָסן נאָך זיך די טיר.

און אַז פרידקין איז שוין געלעגן אין בעטל, געזעהן, ווי געגנאיבער אויף דעם מויער, וואָס האָט אַריינגעקוקט אין זיין פענסטער, וואַקסט אויס אַ מאַטער, רויטליכער שיין פון זיין בעלהביתטעס נאַכטלעמפּל, וואָס איז געשטאַנען ביי איר אין שלאָפּצימער, איז אים עפּעס קשה געוואָרן און ער איז תמיד איינגעשלאָפן מיטן געדאַנק, אַז צווישן אים און דעם רויטליכן שיין איז דאָ עפּעס אַ שייכות.

איצט, אַז פרידקין איז אַריין, האָט ער צוערשט אַ קוק געטאָן אויף זיין פּאָרציע פלייש, דערנאָך באַטראַכט די איבעריגע און מיט אַ זויער פּנים האָט ער זיך גענומען פאַר די אכילה.

— וואָס זאָגט איר נישט, מיסטער פרידקין, צו די גנבים, צו די „סאָקערס“ — האָט סאַשאַ אָנגעהויבן.

— וואָס מיינט איר? — האָט פרידקין געפרעגט, נישט אויפהויבנדיג די אויגן.

— כ׳מיין די „אַרבעטער־רינג“ דאָקטוירים — האָט סאַשאַ אַריינגעכאַפּט אַ לעפל געקעכץ און זיך געקרעקט — זיי האָבן

דאָך מיך אויסגעבראַקירט, האַ, האַ, האַ, נישטאָ ווער ס'זאָל לאַכן!

דאָ האָט ער אַראָפּגעלאָזט דאָס קינד אויף דער פּאָדלאָגע, זיך אויסגעגלייכט, אַויסגעשטרעקט אַ ברוסט, ברייט ווי אַ קאַסטן, גענומען מיט ביידע פויסטן פּויקן איבער דער ברוסט, ווי אין אַ באַראַבאַן, און זיך פונאַנדערגעשריען:

— זיי האָבן אויסגעפונען, די גנבים, אַז איך האָב בראָנ־קיטעס, האַ, האַ, האַ! כ'וואָלט זיי אַלעמען, דאַכט זיך, דער־הרגעט מיט איין האַנט, ווי כ'בין אַ ייד, קומען זיי, די קאָנאָוואַלן, און זאָגן, אַז כ'האָב סוכאָטע, ווי געפעלט אייך אַזאַ מעשה?

דאָס קינד האָט זיך צעוויינט, האָט ער עס גענומען אויף דער האַנט, זיך צוריק אַוועקגעזעצט, עס געגעבן אַן אויסגענאָגטן ביין, ס'זאָל אַנטשווייגן ווערן, און נישט אויפגעהערט צו ריידן.

— ווייס איך וואָס? אַמעריקאַנער דאָקטוירים! אַ שניידער זאַמלט אָן קישקע־געלט אַ טויזנט דאָלער, גייט ער אַוועק אין אַ קאַלעדזש און ווערט אַ דאָקטער... כ'וואָלט געוואָלט, וואָלט איך אויך געקאָנט ווערן אין אַמעריקע אַ דאָקטער! כ'בין אָבער נישט משוגע — קישקע־געלט וועל איך נישט אָפּשפּאָרן! אַ מענש לעבט נאָר איין מאָל, וויל איך עסן דאָס בעסטע, קומט אַזאַ נישט, ווען איר קוקט דאָס פּאַרשוינדל אָן? אַז אַליך ווערט אין אמעריקע אַ דאָקטער! וואָס זאָל איך אייך זאָגן? כ'האָב בשעת מעשה אים געוואָלט אַ שווים טאָן אין פּנים אַריין, וואָלט ער געוואוסט וואָס ס'הייסט בראָנקיטעס, אַ נו יעוואָ ק'טשאָרטו!

— גענוג, סאַשאַ, גענוג, האָסט זיך שוין צערעדט, ס'עסן ווערט דאָך דיר קאַלט — האָט דאָס ווייב אים גענומען איינשטילן, מורא געהאַט, ער זאָל נישט ריידן קיין גראָבע רייד.

—אַ וואָרט לאָזט זי מיך נישט אויסריידן! — האָט ער גע־וויזן מיטן גראָבן פינגער אויפן ווייב און אַריינגערעדט אין פריד־קינען, וועלכער האָט זעהר געוואָלט מאַן און ווייב זאָלן זיך

צעשלאָגן — ווי זי הערט נאָר, אַז כ׳רייד אויס אַ וואָרט, מיין געלערנטע דאַמע, זי לייענט דאָך ביי מיר ראָמאַנען, האָט זי מורא, דער מאַן, דער גראָבער יונג, זאָל נישט אויסבלאָזן עפּעס אַ נאַ־רעשקייט! הערסטו, וויערא — האָט ער זיך אויסגעדרייט צום ווייב אַ צופרידענער, וואָס ער האָט אַוועקגעלייגט אַביסל לשון — מיסטער פרידקין איז אַן עדות, אויב דו וועסט זיך מישן אין מיינע געשעפטן, גיי איך אַוועק פון שטוב, ווי כ׳בין אַ ייד!

— גוט, גוט, אָל רייט — איז וויערא רויט געוואָרן, וואָס דער מאַן מאַכט איר אַזעלכע בזיונות פאַר פרידקינען אין די אויגן — ס׳עסן ווערט דאָך אָבער קאַלט...

— אַז ס׳וועט קאַלט ווערן, קאָן מען אָנוואַרמען — האָט סאַשאַ פון זיך געקוואָלן — כ׳קאָן מיר ערלויבן אויסצוברענען נאָך פאַר אַ „קוואָטער" אַ חודש געז (גאַז), כ׳וועל בלייבן דער־זעלבער קבצן. וואָס זאָגט איר, מיסטער פרידקין?

— אוודאי דאַרף אַ ווייב נישט פירן אַ מאַן פאַר דער נאָז — האָט פרידקין אָנגעבלאָזן אַ פּאָר באַקן און זיך איינגעהאַלטן, ער זאָל זיך נישט צעלאַכן.

— זעהסט? — האָט סאַשאַ זיך אויסגעגלייכט אויף דער שטול און געגלעט דעם קינד איבערן קעפּל — איז פרידקין, דאַכט זיך, אַזוי געלערנט ווי דו, האַ? און ער גיט מיר אויך גערעכט. גיי איך ערגעץ מיט איר, האָב איך מורא אַ וואָרט אויסצוריידן. וואָס בין איך עפּעס? אַן אידיאָט? וועסט מיר שוין אָנטאָן ביים עסן אַ טישטוכל אויפן האַלז, כ׳זאָל זיך נישט איינ־נעצן, האַ?

עס האָט זיך דערהערט אַ קלונג. סאַשאַ האָט געלאָזט זיצן דאָס קינד אויפן שטול און איז געלאָפן עפענען די טיר. ער איז באַלד צוריק אַריינגעקומען, פירנדיג הינטער זיך אַ יונגנמאַן.

— מיסטער פרידקין, מען פרעגט זיך אויף אייך!

פרידקין איז אויפגעשפרונגען און אַריינגעפירט דעם יונגג־
מאַן צו זיך אין צימער. סאַשאַ איז אַרומגעגאַנגען איבערן עס־
צימער אַן אָנגעבלאָזענער און גערעדט צו זיך:

— ס׳פּאַסט אים נישט, דעם אינטעליגענט, פאָרצושטעלן
אַ מענשן! כ׳וועל אים באַלד דאָ אָפּשפּילן אַ חתונה, וואַרט!

דאָס ווייב האָט געמאַכט גרימאַסן, געוואונקען ער זאָל שוויי־
גן, אים געוויזן, אַז פרידקין קאָן נאָך הערן.

— כ׳וויל ער זאָל הערן! — האָט סאַשאַ נאָך העכער גע־
שריען — וואָס מיינט ער? ביי מיר איז אַ „באָגאַדיעלניע״?
איך בין דאָ בעל־הבית און אַז ס׳קומט עמיצער, פירט זיך ביי
מענשן... אַ מענש איז ער? דיינע געבילדעטע מענשן! פירט
זיך ביי מענשן, אַז ס׳קומט עמיצער שטעלט מען פאָר, פאַר־
שטייסט?

גלייך ווי פרידקין איז צוריק אַריין, איז סאַשאַ שטיל געוואָ־
רן, גענומען ענדיגן דעם מיטאָג און אַזוי, כלאחר יד, האָט ער
וויִיך אַ פרעג געטאָן:

— אויך אַ לערער?

— יעס.

— אין ניו־יאָרק מוזן זיין אַ סך העברעאישע לערערס, האַ?

— נישט צו פאַרזינדיגן.

— איר ווייסט מיסטער פרידקין, — האָט סאַשאַ אַליין אינ־
איינעם געוואָלט פאַרציהען אַ שמועס — איר וועט לאַכן, נאָר
כ׳בין מער מקנא אַ העברעאישן לערער, ווי אַ דאָקטער. איר
לערנט אָפּ אייערע דריי, פיר שעהן און איר זייט פריי. אַ שאָד,
אַ שאָד, כ׳האָב אַמאָל גוט געקענט העברעאיש, ווי איר קוקט
מיך אָן, געוואוסט גאַנץ „ישעיה״ אויף אויסווייניג. באַלד —
האָט ער זיך גענומען רייבן דעם שטערן — „בנים גדלתי
ורוממתי והם פשעו בי, ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו..

הוי גוי חוטא... נו, וואָס זאָגט איר, אַ גראָבער־יונג בין איך שוין ניִשט, האַ, האַ, האַ?

פרידקין האָט געשמייכלט, אַריינגעכאַפּט דעם לעצטן לעפל זופּ, געוואַרט אַ ווײַלע, צי מען וועט נאָך עפּעס דערלאַנגען, גע־זעהן אין דער בעל־הביתטעס פּנים, אַז ס׳איז מער גאָר נישטאָ, איז ער אַ בייזער אַוועק פון טיש, אַריין צו זיך אין צימער און פאַרמאַכט נאָך זיך די טיר.

ביים טיש איז געזעסן אַ גלאַט־ראַזירטער, שטייפער יונגער־מאַן, ווי אַ האָלצענער, און אַריינגעקוקט אין אַן אָפּן תנכל, וואָס איז געלעגן אויפן טיש. אַז פרידקין איז צוריק אַריין, האָט דער יונגערמאַן זיך אויסגעדרייט, זיך געווישט דעם שטערן מיט אַן איינגעלייגט פּיר־עקיג נאָזטיכל און עטליכע מאָל איבער־געחזרט:

— אַ היץ! אַ געפערליכע היִץ!

— קריגסט גאָר קיין „וועקיישאָן" (אורלויב) נישט? — האָט פרידקין אים אַ פרעג געטאָן און זיך בשעת־מעשה געשוואָרן, צי זאָל ער אים מכבד זיין מיט אַ קאַלטער גלאָז לימאָנאַד, וואָס די בעל־הביתטע האָט שטיין אין אייז־שענקל.

— ווייס איך וואָס? — האָט דער יונגערמאַן אַ ציה געטאָן מיט די אַקסלען — און ביי אייך אין דער תלמוד תורה גיט מען?

— מיר וועלן מסתמא קריגן אַכט טאָג — האָט פרידקין געענטפערט, נאָך אַלץ זיך געשוואָרן, צי זאָל ער אים מכבד זיין מיט אַ גלאָז לימאָנאַד, באַשלאָסן, אַז אויב ער וועט זיך נאָך אַמאָל ווישן דעם שטערן, איז ער אים מכבד, און זיך אַוועקגע־זעצט אויפן בעטל — נו, וואָס הערט זיך, זיסקינד?

— פרידקין, ס׳איז טאַקע אמת, וואָס כ׳האָב געהערט?

— וואָס? — האָט פרידקין אויסגעגלאָצט אַ פּאָר אויגן.

— כ׳האָב געהערט, אַז די „מחזיקי־תורה" נעמט צו אַ נייעם פּרינסיפּאַל!

פרידקין איז בלאַס געוואָרן.

— טשיקאַווע, וואו האָסטו עס געהערט?

— באַלד — האָט זיסקינד איינגעצויגן דעם ברייטן שטערן

— ווער האָט עס מיר געזאָגט? יע. דער הויכער בחור, וואָס רעדט תמיד העברעאיש, ווי הייסט ער?

— וואַקסמאַן?

— יעס. ער האָט מיר געזאָגט, אַז גרין האַלט ביים אָנקומען אויף דיין פּלאַץ.

— איך ווייס דערוויייל פון גאָרנישט — האָט פרידקין אַ פאַר־לוירענער געשמייכלט — כ׳האָב היינט דעם פרעזידענט געזעהן און ער האָט מיר גאָרנישט געזאָגט. כ׳שטיי שוין אויפן פלאַץ קנאַפּע צעהן יאָר און אַלע, דאַכט זיך, זיינען פון מיר צופרידן. נאָר גיי ווייס? אַז זיי פאַרגינען מיר נישט, גראָבן הינטן אַרום! דו ווייסט נישט וועגן וואָס דאָ האַנדלט זיך. גלייך ווי וואַקסמאַן און מילער זיינען אָנגעקומען איז געוואָרן אַ טאַראַראַם — פּאַ־לעסטינער לערער! זיי זיינען פונקט אַזוי פּאַלעסטינער, ווי דו! ביידע קומען פון סמאַרגאָן, האָבן געשנאָרעט אַ יאָר אין ירושלים, געלעבט מסתמא פון דער „חלוקה“ און אַריבערגעקומען נאָך אַמעריקע אַלס פּאַלעסטינער . איז גלייך ווי זיי זיינען אָנ־געקומען, האָבן זיי געוואָלט דעם „סיסטעם“ איבערמאַכן, לערנען „עברית־בעברית“, בין איך, פאַרשטייט זיך, געווען דאַגעגן! נו, קאָנען זיי עס מיר נישט מוחל זיין, די סאַן אָף ע׳גאָנס!

— איך גיב נישט פאַר זייער העברעאיש קיין שניף־טאַבאַק!

— האָט זיסקינד אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט — גייסט אַמאָל אַריין אין דער „מפיצי“? דאָרט קומען מיידלאַך, וואָס ריידן העברעאיש. מען שטיפט, מען פלירטעוועט אויף העברעאיש — אַ מיטל אַ בחור צו קריגן. איינע נעמט אויס מיט אירע חן־גריבלאַך, די צווייטע מיט העברעאיש, אָבער אין תוך זיינען זיי פלאַך, קאָנען גאָרנישט און זייער העברעאיש האָט קיין האַפּט

נישט. פונקט אַזוי זיינען די פּאַלעסטינער בחורים, וואָס קומען דאָ אַהער! אַז זיי ריידן גאָר תּרגום־לשון! אָהן געלעכטער, זיי ריידן דאָך תּמיד העברעאיש און כ'האָב נישט געטראָפן איינעם פון זיי, ער זאָל קאָנען גרונטליך די שפּראַך. זיי קומען אַהער פּאַרטיגע גאונים, די עזות־פּנימער, זיינען זיך כּלומרשט מקריב פאַרן כּלל ישראל און אַלע אַרום קוקן אויף די בחורים ווי אויף אידעאַליסטן. כ'בין פונקט אַזאַ אידעאַליסט ווי יעדער פון זיי, אלא מה? זיי זיינען פאַלש, איינס באיינס היפּאָקריטן! *) ברויכסט מער, כ'בין נישט רעליגיעז, לייד איך כאָטש דערפון, כ'פיל, אַז אַ מענש אָהן גלויבן איז אַ צעבראָכענע נשמה און גלויב מיר, נישט איינמאָל טראַכט איך, אַז ס'איז כדאי אַ מאַך צו טאָן אויף אַלעם מיט דער האַנט! נו, טאַקע, אַזעלכע מענשן ווי איך האָבן ניט געטאָרט חתונה האָבן, נעמען אויף זיך אַן עול! מיר וועלן אומעטום זיין די „בעק־נאָמבערס" **). אַפּנים צו שפּעט געקומען אויף דער וועלט און די איינציגע ישועה איז פּילייכט צוריקגיין אין בית־המדרש אַריין! און וויפיל, מיינסטו קאָסט מיך געזונט, וואָס כ'מוז יעדן טאָג לערנען מיט די קינדער דינים פון שלחן ערוך? כ'קאָן זיך אָבער נישט העלפן, שווייג איך כאָטש און כ'וועל קיינמאָל די העזה נישט האָבן אַפילו אַ טראַכט צו טאָן, אַז כ'בין זיך מקריב פאַרן כּלל ישראל! אָבער די פּאַלעסטינער חברה טוען דאָך כּל עבירות שבעולם, שוין אָפּגערעדט וואָס זיי זיינען נישט רעליגיעז, דער געפיל פעלט זיי לחלוטין נישט, ווייל זיי האָבן אים קיינמאָל נישט געהאַט. גיב זיי ביאַליקס „מרינקה", צי אַן אַנדער מעשה וועגן אַ שיקסע, וועלן זיי דיר אַוועקגעבן דאָס גאַנצע יידישקייט, און אין דער תּלמוד תּורה ציהט יעדער פון זיי אַרויף אויף זיך אַ טלית שכלה תּכלת. מען האָט טענות צו אַ מיסיאָנער, אַז ער גלויבט אַליין נישט און

---

*) צבועקעס.

**) די לעצטע אין שורה.

פאַר געלט רעדט ער אָן אַ צווייטן צו גלויבן. זיי זיינען דען בעסער? נעם, למשל, הגגין! דו קענסט דאָך אים? ווי געפעלט דיר עפּעס דער נאָמען? ה־ג־ג־גי! דאָס איז אַ בחור, וואָס רעדט אפילו אויף ננתקהן, נו, פרעג איך דיך, אַז דו זעהסט דעם זעלבן הגגין שטייט אין קלאַס און שלאָגט אַ ייִנגל, פאַרוואָס ער טראָגט נישט קיין אַרבע־כנפות, טאָ מיט וואָס איז ער בעסער פון אַ מיסיאָנער?

פרידקין איז די גאַנצע צייט געזעסן מיט אַ פּאָר אויסגעגלאָצטע אויגן, געקוקט אויפן פריינט און נישט פאַרשטאַנען צו וואָס ער קאָכט זיך. ער האָט געטראַכט, אַז ווער ווייס, טאָמער ווערט אים דער פּרעזידענט מיט אַן אמת היינט אָפּזאָגן. און אַן אומבאַהאָלפענער, ווי עס וואָלט אים שוין מאָרגן אויסגעקומען צו גיין איבער די הייזער, איז ער געזעסן אַ דערשלאָגענער אויפן בעטל און אַליין אין אים האָט זיך געפרעגט: וואָס טוט מען? וואָס טוט מען? אַז ער האָט דערהערט דאָס וואָרט מיסיאָנער, האָט ער אָנגעשפּיצט די אויערן, געוואָלט וויסן וועגן וואָס עס האַנדלט זיך און געקוקט מיט חשד אויף זיסקינדן. נישט איין מאָל שוין, אַז ער האָט געהערט דערציילן ווי גוט און לייכט עס לעבט זיך אַ מיסיאָנער, האָט זיך תמיד ביי אים טיף אין דער נשמה עפּעס אָנגעצונדן. ער איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ פאַרנעפּלטן געדאַנק, אַז מען דאַרף זיך די זאַך אויך קלאָר מאַכן, נאָר ס׳זאָל זיין שאַ, שטיל, קיינער דאַרף נישט וויסן וואָס פרידקין טראַכט. איצט, אַז ער האָט געהערט דאָס וואָרט, האָט ער שוין חושד געווען זיסקינדן, צי וויל ער נישט אים קיין פּיסל אונטערשטעלן.

עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר.

— קאָם אין!

סאַשאַ האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ, אַ שמייכל געטאָן, דערנאָך האָט ער אַריינגערוקט אַ האַנט מיט אַן אָפן פּעקל סיגאַרעטס:

— איר ווילט אפשר אַ סיגאַרעט?

זיסקינד האָט זיך אַ הויב געטאָן, געוואָלט נעמען איינעם, האָט סאַשאַ אים פלינק אונטערגעטראָגן דאָס קעסטעלע:

— פּאָזשאַלויסטאַ!

ער האָט אָנגעריבן אָן דער זויל פון שוך אַ שוועבעלע, עס אונטערגעטראָגן זיסקינדן און געוויזן אויף פרידקינען:

— מיסטער פרידקין איז ביי אונז אַ „באַרישניע“, ער רויכערט נישט, טרינקט נישט און חאַ, חאַ, חאַ, דערפאַר איז ער מקים די דריטע מצוה, נישט וואַהר?

פרידקין איז נישט געווען צופרידן וואָס סאַשאַ איז אריין, אים גאָרנישט געענטפערט און געוואָלט ער זאָל וואָס גיכער אַרויס. סאַשאַ האָט זיך נישט וויסן געמאַכט וואָס זיין „באָרדער“ (שכן) איז אין כעס, זיך אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט, גוט פּאַרצויגן, אַן ערנסטער געקוקט מיט איין אויג, ווי דער רויך הויבט זיך איבער זיין קאָפּ און מיטאַמאָל זיך אַ װענד געטאָן צו זיסקינדן:

— איר ווילט אפשר אַ קאַלטן טרונק?

איידער זיסקינד האָט צייט געהאַט אים עפּעס צו ענטפערן, איז סאַשאַ שוין נישט געווען אין צימער.

— דאָס איז דיין בעל־הבית? — האָט זיסקינד אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ אין דער ריכטונג וואו סאַשאַ איז אַוועק.

— איך האָב אים נישט ליב — האָט פרידקין זיך אַ קרום געטאָן — אַ ייד אַ נודניק! ווי ווערט מען פון אים פּטור?

סאַשאַ האָט אַריינגעבראַכט צוויי פלעשלאַך ביר, אָנגעגאָסן אין גלעזער, און אַלע דריי האָבן געטרונקען לחיים. סאַשאַ האָט זיך אַװעקגעזעצט אויפן בעטל, צעשטעלט די פיס, אָנגעשפּאַרט אָן זיי די עלנבויגנס און אָפּגעהוסט:

— אַ גוט גלאָז ביר קען מען נאָר קריגן אין בערלין! דורכפאָרנדיג נאָך אַמעריקע האָב איך דאָרט געטרונקען אַ גלאָז ביר, ליגט מיר נאָך דער טעם אין מויל!

— יע, אין בערלין האָבן זיי גוט ביר! — האָט זיסקינד צו־געגעבן.

— און וואָס האָבן זיי נישט? — האָט סאַשאַ זיך אַרויפגע־וואָרפן אויפן ערשטן וואָרט, אַבי צו פאַרציהען אַ שמועס — די דייטשן האָבן אַלץ! יעדע זאַך וואָס איר קויפט איז „מייד אין דזשוירמעני".

פרידקין האָט געהאַלטן, אַז אַלץ וואָס ער עסט און טרינקט דאָ, איז געפעלשט, אַז עפל, פאָמעראַנצן, קאַרטאָפל, אפילו אַ שטיקל עוף, קיין עסנוואַרג האָט דאָ נישט דעם זעלבן טעם ווי אין דער היים, ווי זיי וואָלטן דאָ געווען נאָכגעמאַכטע, האָט איצט אויך נישט געקענט פאַרליידן, וואָס מען לויבט עפעס דייט־שעס ביר און זיך אָנגערופן:

— און וואָס איז דער מער מיט אַ היימיש גלעזל ביר? כ׳מיין דאָס שוואַרצע ביר? ס׳איז אַזוי געדיכט און קרעפטיג, אַז דער טעם ליגט מיר נאָך אין מויל!

— ווייס איך וואָס! — האָט סאַשאַ מיט אַ ציה פון דער האַנט מבטל געמאַכט פרידקינס רייד — וואָס אַ שטעטל אין דייטש־לאַנד פאַרברויכט ביר אין איין טאָג, פאַרברויכט נישט אַ גאַנצע רוסישע גובערניע אין אַ וואָך.

סאַשאַ האָט זיך קוים פונאַנדערגערעדט, געפילט אַז ער האָט שוין איינגעפעדעמט, האָט פונקט דעמאָלט וויעראַ אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין דער צעעפנטער טיר און איז רויט געוואָרן:

— סאַשאַ, איך דאַרף דיך!

— צו וואָס? — האָט סאַשאַ זיך אַ בייזער געטאָן, געוואוסט, אַז דאָס ווייב פאַרגינט אים נישט, וואָס ער רעדט מיט אַ מענשן און זיך נישט גערירט פון אָרט.

— קום אַהער וועל איך דיר זאָגן — האָט וויעראַ געשמיי־כלט.

— זאָג, אייגענע מענשן, מעגן זיי הערן!

— ס'איז אַ סוד — האָט וויעראַ זיך פאַרלוירן — קום שוין, וואָס זיצטו?

אַז ביידע זיינען אַרויס, האָט זיסקינד זיך אויפגעשטעלט.

— גייסט שוין — האָט פרידקין אים געפרעגט — וואָס איז דאָס געאייל? ס'איז דאָך היינט זונטאָג!

— מיינע וואַרט מסתמא אויף מיר מיט מיטאָג — האָט זיסקינד געענטפערט — כ'האָב איר געזאָגט, אַז כ'גיי דאָ אַהער.

— פונדעסטוועגן, פרידקין, דאַרפסטו דיר נישט נעמען צום האַרצן. ראשית האָב איך מורא, אַז די גאַנצע מעשה מיטן פרינסיפּאַל איז אַ ליגן און אויב עס זאָל יאָ זיין אמת איז אויך נישט קיין געפאַר. אַ שיינער תּכלית פאַר אַזעלכע מענשן ווי מיר צו זיין „היברו טיטשערס" *). ס'זיינען פאַראַן טויזנט אַנדערע זאַכן וואו מען קען זיך מאַכן אַ שטיל, שיין לעבן, מען דאַרף נאָר אַ זוך טאָן! צו די גרויסע שכירות וואָס מיר קריגן, קען זיך דאָך אַ „היברו טיטשער" נישט ווייזן אויף דער גאַס. די אייגענע תּלמידים, די ממזרים, לאָזן די גאַס נישט דורכגיין. יואו דו גייסט און שטייסט שרייט מען דיר נאָך: רבי! רבי! ווען נישט מיין ווייב וואָלט איך שוין לאַנג אויפגעגעבן די שיינע פּרנסה, ווייסט דאָך אַ יידענע... נו, גוט־באַי! קום היינט אין אָוונט אַריבער צו מיר, וועסט קומען?

— היינט? — האָט פרידקין אַ קלער געטאָן — היינט האָב איך דאָך ביים פּרעזידענט אַ לעסאָן. גוט, אויב זיי וועלן מיך נישט פאַרהאַלטן, וועל איך קומען.

— אָל־רייט, זעה צו קומען. כ'וויל זיך טאַקע דורכשמיסן מיט דיר — האָט זיסקינד אָנגעטאָן דעם שטרויענעם קאַפּעליוש און גענומען אַרויסגיין.

---

*) העברעאישע לערערס.

פרידקין האָט אים באַגלייט ביז צו דער טיר, זיך איינגעהערט ווי דער חבר שפּרייזט איבער די טרעפּ, און אַז ער האָט געזומען גיין צו זיך אין צימער אַריין, איז אים די בעל־הביתטע אַנטקעגן געקומען. זיי האָבן זיך אָנגעקוקט, זיך פונאַנדערגעשמייכלט. פרידקין האָט זיך פאַרגעסן, זי אָנגענומען פאַר אַ האַנט, גלייך אָפּגעלאָזט. אַ פאַרלוירענער האָט ער זיך אַרומגעקוקט, צו סאַשאַ זעהט נישט און איז אַריין צו זיך אין צימער.

III

פאַרנאַכט האָט פרידקין אָנגעקלונגען בײם פּרעזידענט. די דינסט, אַ יונגע, פּױלישע שיקסע, װאָס האָט געהאַט אַ טבע נישט צו קוקן אַ מאַנסביל אין די אױגן אַרײן, האָט אים געעפנט און װי תּמיד זיך אַנטשולדיגט, װאָס דער תּלמיד איז נישטאָ. זי איז צוגעלאָפן צו אַן אָפן פענסטער, װאָס איז געגאַנגען אין גאַס אַרײן, אַרױסגעשטעקט דעם קאָפּ און זיך פאַרגאַנגען אין אַ זינגענדיגן קװיטש — הע־רי־י! העי־רי־י־יה!

אין קאָרידאָר האָט זיך פרידקין באַגעגנט מיט אַן אַלטן, דאַרן ייד, װאָס האָט געשאַרט מיט די פיס, װי ער װאָלט גערוקט קלעצ־לאַך, געשטעלט דעם שטעקן אױף אַפריהער און אײנגאַנצן האָט ער אױסגעזעהן, װי אױסגעקנאָטן פון קיט. פרידקין האָט געװאוסט, אַז דאָס איז אַן עברי־מלמד, לערנט מיטן פּרעזידענטס צװײ קלײנע מײדלאַך „סידור“. דורכגײענדיג האָבן זיך בײדע אָנגעקוקט װי ביטערע קאָנקורענטן. פרידקין האָט געפילט, אַז ער איז ; ער לערער און דער אַלטער דער מלמד, און דער אַלטער האָט זיך געטראַכט, אַז װען די „משומדים“ פירן נישט אײן צו לערנען אױף ענגליש, װאָלט ער געמאַכט אַ בכבודיג לעבן.

פרידקין איז געשטאַנען אַ װײלע אין קאָרידאָר הינטער דער טיר, טאָמער װעט ער עפּעס אונטערהערן, זיך געטאַפּט בשעת־מעשה פאַרן קלײנעם קאָלירטן שניפּסל, װאו אײן פליגעלע איז אַפּער פון הינטערן קאָלנער און אױסגעזעהן װי אַן אױסגעשטאַפּט

פייגעלע. ער האָט געעפנט די טיר, אַריין אין העררים צימער, זיך אַוועקגעזעצט נעבן דער אָפענער פּיאַנאָ און גענומען די ערשטע טענער פון „התקוה". פרידקין האָט זיך געטראַכט, אַז דער פּיאַ־נאָ־לערער וואַרט מסתמא נישט אויפן תלמיד. מענשן און זאַכן זיינען ביי אים געווען איינגעטיילט אין ראַנגען. ער האָט פאַר־שטאַנען, אַז פּיאַנאָ שפּילן איז אַ העכערער ראַנג ווי העברעאיש, במילא, קומט דעם פּיאַנאָ־לערער בעסער צו באַהאַנדלען ווי אים. דערפאַר באַהאַנדלט מען אים בעסער ווי דעם אַלטן מלמד, וואָס מוז לערנען מיט די מיידלאַך אין קיך.

די טיר האָט זיך אויפגעפּראַלט, און העררי איז געבליבן שטיין אַ צופּלאַמטער, מיט דער „גלאָוו" אין דער האַנט. ער האָט זיך געווישט מיט די אויסגעשמירטע הענט דאָס פאַרשוויצטע פּנים, איבערגעלאָזט פלעקן וואו ער האָט זיך נאָר צוגערירט, זיך איבער־געצויגן, זיך געקרימט און מען האָט געזעהן, אַז ער האָט גאָר קיין חשק ניט צו גיין לערנען.

— קאָם אַן! קאָם אַן! — האָט פרידקין אַ ברום געטאָן און גענומען זוכן דעם תלמידס ביכער.

— אַז איך האָב נישט פאַרטיג געמאַכט דעם לעסאָן (לעק־ציע)?! — האָט העררי אויפגעהויבן די אַקסלען, געמאַכט אַ נעבעך פּנימל און נאַריש געשמייכלט.

פרידקין האָט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. זאָל ער אים באַשטראָפן? האָט ער מורא געהאַט זיך איינצורייסן מיטן תלמיד. וואָס טוט ער, אַז העררי וויל מער ביי אים נישט לער־נען? זאָל ער אים פאַרשווייגן? האָט ער ווידער זיך געשראָקן פאַרן פּרעזידענט. ער וועט זעהן, אַז העררי האָט ביי אים קיין פּעולה ניט געהאַט, וועט ער אים אַוועקגעבן צו אַ צווייטן. פרידקין האָט געפילט, אַז איצט איז נישט די צייט צו מאַכן מיטן תלמיד אַ חתונה. ער האָט אויפגעמישט אַ „סדרה" אין חומש, וועלכע העררי האָט כמעט געקענט אויף אויסווייניג און זיך גע־

טראַכט, אַז טאָמער וועט דער פּאָטער אַריינקוקן, לאָז ער כאָטש זעהן, ווי זיין תּכשיט „זאָגט ווי אַ וואַסער". ער האָט זיך נישט איינגעהערט ווי דער תּלמיד זאָגט, געוואָלט די שעה זאָל וואָס גיכער אַריבער, זעהר קיין חשק נישט געהאַט דער פּרעזידענט זאָל אים פאַרהאַלטן, נישט געוואָלט זיך טרעפן מיט גרינען אין מיס שולצעס געגנוואַרט און מיטאַמאָל זיך אַ פרעג געטאָן ביי הערריץ:

— דער פּאַ איז אין שטוב?

הערריי האָט נישט אויפגעהויבן די אויגן פון חומש און מיטן זעלבּיגן ניגון געענטפערט:

— ר'איז דאָ. ס'איז דאָרט אַ לערער פון אייער „היבּרו", כ'האָב פאַרגעסן ווי ער הייסט — —

— גרין? — האָט פרידקין אים אַרויסגעהאָלפן.

— יעס, גרין — האָט הערריי אויפגעהויבּן דעם קאָפּ, געשמייכלט מיט אַ צעעפנט מויל, ווי ס'וואָלט אים הנאה געטאָן, וואָס דער לערער האָט געטראָפן.

— גו, קאַם אַן! — האָט פרידקין אים אונטערגערוקט דעם חומש.

הערריי האָט געזאָגט מיט אַ פול מויל, פאַרטייטשט די ווערטער אויף ענגליש, באַמערקט, אַז פרידקין הערט זיך נישט איין, האָט ער אָנגעהויבן צו היפּערן, געקוקט אויפן לערער מיט איין אויג און יעדע ווייַלע אַ רוק געטאָן דעם גרויסן ווייזער פון וועקזייגער, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש.

פרידקין האָט זיך נישט געמאַכט זעהן, זיך געפילט נערוועז, ווי ער וואָלט געשטאַנען פאַר אַן עקזאַמען, געוואָלט וואָס גיכער זיין אויף דער גאַס און אין דער זעלבּיגער צייט האָט אים פאַרדראָסן, וואָס גרין פאַרבּרענגט זיך מיטן פּרעזידענטס טאָכטער, און ער מוז דאָ זיצן מיטן „כאַמוליע".

הערדין האָט דערעסן דער חומש, האָט ער אָנגעהויבן צו זאָגן מיט אַ פאַרשטיקט קול, ווי ער וואָלט מיטאַמאָל הייזעריג געוואָרן, געצויגן די ווערטער אַלץ פאַמעלאַכער, אַנטשוויגן ע־וואָרן און ווידער אָנגעהויבן צו רוקן די ווייזערס.

ווען פרידקין וואָלט נישט מורא געהאַט, וואָלט ער דעם ייִנגל געממיתט, אַזוי אויפגערעגט איז ער געוואָרן. ער האָט זיך איינ־געהאַלטן מיט אַלע כוחות און נישט ווילנדיג איז אַ צ׳יה געטאָן פאַר אַן אויער:

— וואָס שפּילסטו זיך, וואָס?

הערדי איז אויפגעשפּרונגען, זיך געכאַפּט פאַרן אויער, גע־שריען אַז ער וועט ביי אים מער נישט לערנען, געסטראַשעט אַז ער גייט דערציילן דעם פאָטער און געוואָלט אַרויס פון צימער.

פרידקין האָט זיך פאַרלוירן. אַן איבערגעשראָקענער האָט ער פאַרמאַכט די טיר און אָנגעהויבן איינצונעמען דעם ווילדן ייִנגל.

הערדי האָט נישט געוואָלט הערן, זיך געהאַלטן פאַרן אויער און אַלץ אינאיינעם געבורטשעט:

— כ׳וועל דערציילען דער מאַמען!

פרידקינען האָט באַנג געטאָן די גאַנצע חתונה. ער איז גע־שטאַנען איבערן ייִנגל אַ בלייכער, אַליין נישט געוואוסט וואָס ער רעדט און בשעת־מעשה זיך פאַרגעשטעלט, ווי מיסעס שוליק קומט אַריין, צייגט אים הערדיס אויער, אַ רויטס, אַ געשוואָ־לנס. אין דער טיר שטייט מיס שוליק, מאַכט אַ זויער פּנים, ווי זי וואָלט אַראָפּגעשלונגען אַ שטיקל זייף, און גרין בויגט זיך אינדרייען, לאַכט.

פרידקין האָט געגלעט דעם תּלמיד, אים איבערגעבעטן, צו־געזאָגט אים קיינמאָל נישט צו טשעפּען, און דער קליינער זשו־ליק, זעהענדיג, אַז דער לערער האָט מורא, האָט ער זיך אַלץ מער געריסן. אַ דערשלאָגענער איז ער געשטאַנען איבער הערדין און ווען דאָס ייִנגל הייסט אים דעמאָלט פאַלן זיך צו די פיס,

וואָלט ער עס געטאָן, אַבי אים איבערצובעטן. ער האָט אים געמוזט צוזאָגן, אַז ער וועט אים אויף מאָרגן גאָרנישט פאָרגעבן, ערשט דעמאָלט איז הערצי צוגעגאַנגען צום טיש. פרידקין האָט געפילט אַ קאַלטן שווייס איבערן גאַנצן לייב און אים איז איינ־געפאַלן, אַז ווער ווייס? עס קען זיין, אַז אויף דער עלטער וועט ער פונקט אַזוי אויסזעהן, ווי דער אַלטער מלמד, ווען ער טרעפט יעדן טאָג אין קאָרידאָר. ער האָט דערזעהן אין דעם אלטן מער ווי א שברי־כּלי — ער האָט אינסטינקטיוו דערזעהן אין אים זיין אייגן געוויסן.

פרידקין איז געבליבן זיצן אַ ווײַלע, אַ בלייכער, מיט אַ פּאָר גרויסע, פאַרוואונדערטע אויגן און אינגאַנצן האָט ער אויסגע־זעהן, ווי מען וואָלט אים נאָרוואָס אָפּגעמינטערט פון חלשות. ער האָט צוגעמאַכט דעם חומש, אונטערגערוקט הערצין דעם העפט מיטן בלייפעדער און צום פופציגסטן מאָל אים אָנגעהויבן צו דיקטירן אַ „מכתב־ברכה לעת תקופת־שנה החדשה“, מיט וועל־כן ער האָט זעהר געהאָפט אויסצונעמען ביים פּרעזידענט. הערצי האָט אים שוין בּאַלד געקענט אויף אויסווייניג און איידער פרידקין האָט זיך אַרומגעקוקט, האָט ס׳יינגל אָנגעשריבן דעם טיטל:

— לכבוד הורי היקרים, בבות־עיני, חיי־רוחי, לזכרם תאות־נפשי, הלא המה: אבי, מורי, יקר־הרוח, איש־תבונות מו״ה ר׳ חיים נ״י — ואמי מורתי, טובת־הלב, מנשים באהל תבורך, מרת דבורה תחיה“.

— פאַרטיג? — האָט פרידקין אַ פרעג געטאָן גאָרנישט טראַכטנדיג דערביי.

— פאַרטיג — האָט הערצי געענטפערט, געוואַרט פרידקין זאָל אָנהויבן צו דיקטירן, בשעת מעשה פּראַקטיצירט די האַנט־שריפט, מאַכנדיג מיט איין צוג פונם בלייפעדער גרויסע רינגען, ווי אָוואַלן, און אַ פרעג געטאָן — פאַרוואָס שרייבט מען אין „היברו“ אַזאַ לאַנגן טיטל?

פרידקין האָט זיך פאַרטראַכט. ס׳איז אים אַליין אויך צום ערשטן מאָל קשה געוואָרן, צו וואָס מען דאַרף טאַקע אַזאַ לאַנגן טיטל, נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן און זיך אַ בייזער געטאָן:

— כ׳וויים, קשיות צו פרעגן ביזטו אַ בריה! נו, שרייב, באַלעמיטשע נישט! — און ער האָט אָנגעהויבן צו דיקטירן.

— „הורי־היקרים! הנה השנה הזאת צוללת בתהום־הנשיה, בתיק־העבר“ — — פאַרטיג?

— יעס.

— „לא תשוב עוד אלינו. עוד מעט קט נעיף עינינו בה —

— —“ פאַרטיג?

— מעט־קט — האָט הערריי איבערגעחזרט.

דער פרעזידענט, אַ ברייטביינינגער ייד מיט אַ גרויליך בערדל, איז אַריינגעקומען אין מיטן דיקטירן. ער האָט געגעבן פריד־קינען די האַנט, זיך אַריינגעקוקט ווי דאָס זונדל שרייבט און זיך וואוילעריש, מעשה גביר, אַ פרעג געטאָן:

— נו, האָט ער עפּעס אַ פּעולה? אַז דאָס נעמט קיינמאָל קיין ביכל נישט אין דער האַנט אַריין!

פרידקין האָט נאַריש געשמייכלט, געהויבן אַן אַקסל, זיך מיטאַמאָל אויפגעשטעלט, ווי ס׳וואָלט נישט געווען אָנשטענדיג צו זיצן אין דער געגנוואַרט פון אַ ברויטגעבער און געשטאַמלט:

— יאָ... כ׳מיין... ווי דען...

דער פאָטער האָט אַ קניפּ געטאָן דעם זונדל אין דער באַק און זיך געווענדעט צו פרידקינען:

— סוועט זיין געגנוג אויף היינט. איר האָט דאָך צייט, מיסטער פרידקין, האַ?

פרידקין האָט געוואָלט זאָגן, אַז ער איז זעהר פאַרנומען, מען וואַרט גראָד היינט אויף אים און גלייך געענטפערט:

— געווים האָב איך צייט!

— טאָ בלייבט אויף אָוונטברויט. גרין איז אויך דאָ.

איידער פרידקין האָט צייט געהאַט עפּעס צו ענטפערן, האָט דער פּרעזידענט אים גענומען אונטערן אָרעם, אים אַריינגע־פירט אין דעם „פּאַרלאָר" (זאַל) און אַ זאָג געטאָן אויף ענגליש:

— איך האָב די עהרע...

פרידקין האָט זיך פאַרנייגט, רויט געוואָרן, זיך אַוועקגע־זעצט אין אַ ווינקל און געפּילט, ווי זיינע פּאַפּירן שטייען גוט, אַנדערש וואָלט דער פּרעזידענט אים נישט גענומען אונטערן אָרעם.

מיס שולין, אַ שוואַרץ מיידל, ווי אַ מולאַטקע, נישט קיין הויכע, די אויבערשטע ליפּ עטוואָס פאַרשאַרצט, וואו עטליכע ווייסע ציין האָבן אַרויסגעשמייכלט, איז געשטאַנען ביי דער „וויקט־טראָלע". מיט איין האַנט איז זי יעדע ווײַלע גרייט געווען אָפּ־צושטעלן דעם „רעקאָרד", מיט דער צווייטער האָט זי לייכט געמאַכט צום טאַקט, ווי זי וואָלט דיריזשירט און פון דער זייט געקוקט אויף גרינען.

גרין איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, ווי אַ היימישער מענש. מיט האַלבפאַרמאַכטע אויגן זיך איינגעהערט צו דער מוזיק און מיט אַ טיפן טענאָר געענדיגט צוזאַמען מיטן רעקאָרד:

— פּאַגעליאַ — אַטשי — י — י! פּאַגע — ליאַ — אַטשי!

די מאַדאַם, מיסעס שולין, מיט אַ קאָפּ צווישן די אַקסלען, ווי זי וואָלט קיין האַלז נישט געהאַט, איז געזעסן אין אַ טיפן ווינשטול, געקוקט אויפן מאַן, וואָס איז געבליבן שטיין אין דער טיר, געקוקט אויף דער טאָכטער, ווי זי פאַרזעצט יעדעס מאָל אַן אַנדערן „רעקאָרד" און זיך געשמאָלצן פון נחת, ווי נישט די „וויקטראָלע" וואָלט געשפּילט, נאָר די טאָכטער.

דער פאָטער האָט אַ וואונק געטאָן צו דער טאָכטער, מען זאָל אויפהערן שפּילן, און זיך געווענדעט מיט אַ שמייכל צו גרינען, ווייזנדיג אויף פרידקינען:

— איר זייט דאָך באַקאַנט?

— ווי דען, ווי דען — האָבןביידע גוטמוטיג זיך אַרויסגע־
כאַפּט, ווי זיי וואָלטן זיך נאָרוואָס דערוזעהן.

דאָס שיקסל האָט אַריינגעבראַכט אַ טאַץ מיט טיי.

— ביטע, רוקט זיך צו צום טיש — האָט מיסטער שוליץ זיך
געווענדעט צו די געסט און אַליין האָט ער זיך אַוועקגעזעצט
אויבנאָן.

פרידקין האָט באַמערקט, ווי גרין האַלט זיך פריי, האָט ער
אים מקנא געווען און אין דער זעלביגער צייט געהאַט פאַריבל
אויף אים. ער האָט זיך געטראַכט — מיר ווייסן דאָך וואָס פאַר
אַ פאַרשוין דו ביזט, נישט מער ווי אַ „היברו־טיטשער" און אַז
אַ ייד אַ גביר פאַרבעט דיך צו זיך אין שטוב אַריין, טאָ וואָס
מאַכסטו הינטישע שטיק?

די מאַדאַם האָט אויסגעשטעלט דעם טיי מיט די איינגעמאַכטס.
פרידקין איז כלומרשט געזעסן אַ גלייכגילטיגער, כלאחר־יד עפּעס
אַ פרעג געטאָן גרינען און געציטערט, מען זאָל אים נישט פאַר־
טיילן. דער בעל־הבית האָט זיך ברייט צעזעצט, אַ זופּ געטאָן
דעם הייסן טיי, זיך באַלעקט און זיך געווענדעט צו פרידקינען:

— כ׳האָב נאָרוואָס גערעדט מיט מיסטער גרינען, ס׳מוז דאָך
עפּעס זיין, וואָס דער עולם איז אַזוי שטאַרק נישט צופרידן מיט
אונזער „היברו"? *) כ׳מיין, חס וחלילה, נישט צו באַשולדיגן
די לערערס, כ׳וויל מיר זאָלן זיך דורכשמועסן, אפשר וועלן מיר
געפינען עפּעס אויסצובעסערן! נו טאַקע, אַז אַ ייִנגל גייט אָפּ
דריי, פיר יאָר און קען גאָרנישט — איז עס אַן עולה!

בשעת דער פרעזידענט האָט גערעדט, איז פרידקין געזעסן
אַ בלאַסער, געהערט ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט ביי אים און
געהאַט דעם געפיל, ווי מען וואָלט אים פאַרנאַרט מיט גוטע רייד,
מיט כבוד, ווי מען פאַרנאַרט אַ הונט, אַבי מען זאָל אים דער־

---

*) „היברו" – העברעאישע, „היברו־סקול" – העברעאישע שול.

נאָך קענען טאָן אַ בריק מיטן פוס. ער איז געווען זיכער, אַז אין געגנוואַרט פון אַלע, וואָס אַרום טיש, וועט אים דער פּרע־זידענט זאָגן, אַז ער מעג זיך זוכן אַן אַנדער שטעל. ער האָט זיך געכאַפּט ווען דער פּרעזידענט האָט אָפּגערעדט, אַז אַלעמענס אויגן זיינען געווען געווענדעט צו אים און ער האָט אָנגעהויבן צו שטאַמלען:

— מיר שיינט, אַז אונזער „היברו" איז פּונקט אַזוי גוט, ווי אַלע אַנדערע אין נו־יאָרק, אין פיל פּרטים איז זי נאָך בעסער, ווייל...

ער האָט באַמערקט ווי גרין שמייכלט, ווי ער וואָלט מיטן שמייכל אים אינגאַנצן געוואָלט מבטל מאַכן, האָט ער זיך פאַר־לאָרן, אַ זופּ געטאָן דעם טיי און איידער ער האָט צייט געהאַט צו ענדיגן, האָט אים גרין איבערגעהאַקט:

— מיסטער פרידקין, דאַרף איך דען אייך דערציילן, אַז קיין איין יינגל האָט נישט ליב אונזער תּלמוד־תּורה? און ווייסט איר פאַרוואָס דאָס איז? ווייל ס׳פעלט ביי די קינדער ליבע צו אונזער „סקול" און דאָס דאַרפן די לערערס איינפלאַנצן אין זיי! איצט ווי די „סקול" ווערט געפירט איז עס אַן אוממעגליכע זאַך! פאַר־קערט, איך האַלט, אַז די „סקול" דערווייטערט די קינדער פון די עלטערן! די קינדער שעמען זיך מיט יידיש, הערן זיי אַ וואָרט יידיש, לאַכט מען אין די פויסטן, ווי זיי וואָלטן געהערט כינעזיש ריידן. ס׳איז דאָך מערקווירדיג — האָט גרין זיך אַ הויב געטאָן, נענטער צוגערוקט די שטול צום טיש און אויסגעזעהן, אַז ער קלייבט זיך אַוועקצולייגן אַ לאַנגע דרשה — יעדעס יינגל, כמעט אָהן אויסנאַמען, מאַכט דעם אָנשטעל, אַז זיין מוטער קען ניט קיין יידיש, אַז זי איז אַ געבאָרענע „יענקי". און מאַכט זיך אַמאָל מען דאַרף רופן אַ יינגלס אַ מוטער אין „סקול" אַריין, ווערט ער אַ פאַרציטערטער, שעמט זיך פאַר די חברים — דען ס׳קומט אַ פּשוטע יידענע, פיל מאָל נאָך אין אַ שייטל. איך

בין איבערציינגט, אַז די אַלע תּלמוד־תּורות, אָדער ווי איר רופט „היבּרוס“, נישט נאָר זיי דערנענטערן, נאָר רייסן נאָך איבּער דאָס לעצטע שטריקל, וואָס בּינדט צונויף די קינדער מיט די עלטערן!

— טאָ וואָס ווילט איר, מען זאָל לערנען זשאַרגאָן? האָט פרידקין זיך געוואָלט פונאַנדערלאַכן, זיך דערמאָנט, אַז ער זיצט בּיים פּרעזידענט און זיך איינגעהאַלטן.

— ס'וואָלט גאָר קיין עולה נישט געווען — האָט גרין אַן ערנסטער געענטפערט — כ'ווייס, אַז מיין פּלאַן וועט נישט אָנגענו־מען ווערן. אַלע וועלן זיין קעגן מיר — די בּעלי־הבּתּים פון דער סקול, די לערערס און אפילו דער פּרעזידענט אַליין — האָט ער מיט אַ שמייכל געוויזן אויף מיסטער שולצן.

מיס שולץ, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסן און געקוקט גרינען אין מויל אַריין, האָט געפונען פאַר נויטיג אים צו טרייסטן:

— דער פּאַ וועט נישט זיין דאַגעגן, וואַהר פּאַ? — האָט זי מיט אַ פינגער אָנגערירט דעם פאָטערס האַנט.

מיסטער שולץ האָט אַ שמייכל געטאָן צו דער טאָכטער, געמאַכט אַן ערנסט פּנים און אָפּגעהוסט:

— כ'וועל אייך זאָגן, מען דאַרף די זאַך גוט איבּערקלערן, ס'בּעסטע וואָלט געווען מען זאָל פאַררופן אַ „מיטינג“...

— פאַררופט טאַקע! — האָט זיך גרין אָנגערופן.

— מען דאַרף רופן דעם „ועד החנוך“ — האָט דער פּרעזי־דענט גענומען ציילן אויף די פינגער — די דירעקטאָרן, אַלע לערערס און גוט דורכשמועסן די זאַך... אָהן געלעכטער, אויבּ ס'איז אמת, וואָס מיסטער גרין זאָגט, אַז מיר האָדעווען גוים — האָט זיך שולץ צעלאַכט — זיינען מיר, מיט אַן אמת, אַלע ווערט שמייַסן!

— ווען רעכנט איר צו רופן דעם „מיטינג“? — האָט פרידקין זיך געפרעגט, אַבּי אַריינצווואַרפן אַ וואָרט.

— ווען? — האָט זיך מיסטער שוליץ פאַרטראַכט — כ׳מיין מיטוואָך, האַ?

— אָל־רייט!

— דבורהלע — האָט זיך מיסטער שוליץ געווענדעט צום ווייב — מיר וועלן אפשר עפּעס איבערבייסן?

— מיר גייען שוין עסן — האָט ס׳ווייב גוטמוטיג צעשפּרייט די הענט און זיך געווענדעט צו דער טאָכטער — בּעסי, גרייט צום טיש!

בּעסי, ווי זי וואָלט נאָר געוואַרט דערויף, איז אַריין אין צווייטן צימער, געקלימפּערט מיט גאָפּל־מעסער און איידער מיסטער שוליץ האָט צייט געהאַט מכבד צו זיין זיינע געסט מיט סיגאַרן, איז בּעסי שוין צוריק געשטאַנען אין דער טיר, געשמייכלט מיט די ווייסע ציין, וואָס האָבּן אַפּערגעקוקט פון אונטער דער פאַרשאַרצטער ליפּ, ווי זי וואָלט געזאָגט — בּין איך נישט קיין בּריה?

— מען קען שוין גיין עסן.

אַלע זיינען אַריין אין עסצימער, זיך צעזעצט בּיי אַ געגרייטן טיש. דער עולם האָט געשמאַק געגעסן, גערעדט וועגן היימישע מאכלים. מיסטער שוליץ, פרידקין, גרין — יעדער איז געקומען פון אַן אַנדער געגנט, גערימט זיינע אייגענע מאכלים.

פרידקין איז געוואָרן נאָך אַ גלעזל וויין אַביסל אויפגערוימט און מיטאַמאָל זיך אַ פרעג געטאָן בּיי גרינגען:

— איר זייט דאָך אַ פּוילישער?

— יע.

— עסט איר דאָך פיש מיט צוקער! — איז פרידקין זיך פאַרגאַנגען מיט אַ דין געלעכטער, אַז טרערן האָבּן זיך אַזש בּיי אים בּאַוויזן אין די אויגן.

ער האָט בשעת מעשה געמאַכט אַזאַ נאַרעשע מינע, ווי גרין וואָלט נישט געגעסן פיש מיט צוקער, נאָר פליגן.

דער עולם האָט זיך איבערגעקוקט, געהויבן מיט די אַקסלען. האָט פרידקין זיך פאַרלאָרן, געפילט, אַז ער האָט געזאָגט אַ נאַרעשקייט און געבליבן זיצן מיט אַ פּאָר אָפּגעבליאַקעוועטע אויגן, ווי אַ קורצזיכטיגער, ווען ער טוט אויס די ברילן.

— און אַ הערינג אין טשאָלנט איז געשמאַקער? — האָט דער בעל־הבית געשמייכלט צו פרידקינען.

— ביי אונז אין דער ליטא עסן דאָך דאָס אַלע! — האָט פרידקין געענטפערט און זיך איינגעהאַלטן נישט צו לאַכן — אָבער פיש מיט צוקער...

— עסן אַלע אין פוילן פיש מיט צוקער — האָט בעסי זיך אָנגערופן.

— דאָס זאָג איך דאָך! — האָט פרידקין זיך מער נישט געקענט איינהאַלטן און אַ פריסקע געטאָן מיט אַ געלעכטער אין זיין גלאָז מיט וויין, אַז ער האָט באַשפריצט דאָס גאַנצע טישטוך. דער עולם האָט גענומען צו ביסלאַך וויין, געוואָרן אויפגעראָמט, געפילט, אַז ס׳איז דאָ פון וועמען צו מאַכן שפּאַס און זיך איבערגעקוקט.

הערר׳י איז אַריין, זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש, גענומען עסן און געקוקט מיט אַן אויגל אויף פרידקינען. פרידקין האָט זיך געשראָקן דער תלמיד זאָל אַמאָל נישט דערציילן, אַז ער האָט אים געצויגן פאַר אַן אויער. און יעדעס מאָל, וואָס הערר׳י האָט זיך געווענדעט צו דער מוטער, איז פרידקינען הייס געוואָרן ביים האַרצן, געמיינט אַז אָט דערציילט ער. איצט האָט פרידקין, נאָך מער ווי פריהער, זיך נישט געוואָלט וואַרפן קיינעם אין די אויגן, זיך איינגעקאָרטשעט, געבליבן זיצן כמעט אָן אַ זייט. אַליין אין אים האָט זיך געבעטן, דער עולם זאָל אים נישט באַמערקן, און אין דער זעלביגער צייט האָט אים פאַרדראָסן, וואָס גרין

פילט זיך אַזוי היימיש, טרינקט זיך געמיטליך ווײַן, אויף צו להכעיס און אויס מורא, אַז גרין זאָל נישט דערציילן, ווי דערשלאָגן ער האָט זיך געפילט בײַם פּרעזידענט, האָט פרידקין פאַרגעסן, אַז ער ליידט פון דיספּעפּסיע און אָנגעהויבן צו טרינקען אַ גלעזל נאָך אַ גלעזל.

— אַז בחורים ווילן היינט נישט חתונה האָבן — האָט מיסעס שוליץ אָנגעהויבן — אָט איז מיסטער פרידקין נאָך אַ בחור!

— איר האָט דען פאַר מיר אַ שידוך? — האָט פרידקין אָנגעשטעלט זיינע אויגן, וואָס זיינען געווען פאַרלאָפן ווי מיט טראָן.

— ווען כ'וויס, אַז איר האַלט דערבײַ — האָט מיסעס שוליץ געצויגן די ווערטער — וואָלט זיך שוין געפונען אַ שידוך!

— אוודאי האַלט איך! — האָט פרידקין וואוילעריש אַ זאָג געטאָן, געפילט, אַז מען מאַכט פון אים חוזק, זיך אָבער נישט פאַרלאָרן און דערזופּט זיין גלעזל ווײַן — ווען איר האָט פאַר מיר עפּעס אַ לײַטישן שידוך, וואָלט איך געטאָן.

— געלט ווילט איר דאָך נישט? — האָט די בעלי־הביתטע געשמייכלט, זיך בשעת־מעשה איבערגעקוקט מיט די אַרומיגע, זיך כמעט געבעטן בײַ זיי: לאַכט נישט, איר וועט אַלץ קאַליע מאַכן.

פרידקין האָט זיך אַליין געוואונדערט, ווי פרײַ ער האַלט זיך, ווי די שרײַבלאַך בײַ אים אין מויל וואָלטן לויז געוואָרן. ס'האָט אים מער נישט געאַרט וואָס מען לאַכט פון אים. דער ווײַן האָט אים אַזוי צעוואַרעמט, צענומען, און ער האָט זעהר געוואָלט זאָגן עפּעס אַזאַ נאַרעשקייט, אַז דאָס טעכטערל זאָל זיך פאַרלירן, אַוועקלויפן פון טיש און דער עולם זאָל זיך קייקלען פון געלעכטער. ער האָט געמאַכט אַן ערנסט פּנים, אײַנגעצויגן די געמבע, זיך אַ ווײַלע פאַרטראַכט איבער דער בעל־הביתטעס לעצטע פראַגע און מיט אַ ישוב־הדעת געענטפערט:

— ווען איר האָט אַ שידוך מיט געלט איז דאָך אוודאי גוט, נאָר אויב אָהן געלט, איז אויך קיין מניעה, דער עיקר, זי זאָל מיר געפעלן!

— אין וואָס גוסטירט איר בעסער? — האָט מים שוליץ איס געפרעגט און איז רויט געוואָרן — אין בלאָנדע?

ער האָט זי אָנגעקוקט מיט די שמאַלציגע אויגן, אַז דאָס מיידל האָט זיך אַזוש פאַרשעמט, און געענטפערט:

— כ׳גלייך נישט (כ׳ליב ניט) קיין בלאָנדע.

— בין איך דאָך אַ ברונעטקע! — האָט מים שוליץ אַ כאַפּ געטאָן די האַנט צום מויל, ווי זי וואָלט זיך אָפּגעבריהט, זיך צע־לאַכט און פאַרשעמט באַהאַלטן ס׳פּנים אין די הענט.

— איר זייט נישט קיין ברונעטקע! — האָט פרידקין אַ צו־פרידענער געשמייכלט.

— וואָס דען בין איך? — האָט ס׳מיידל געעפנט אַ פּאָר אויגן און אינסטינקטיוו געפילט, אַז דער לאַנגווייליגער „היברו־טיטשער" וועט זי באַליידיגן.

— איר זייט... איר זייט...

די צונג האָט זיך ביי פרידקינען גענומען וואַקלען, ווי ביי אַ שיכּור, די אויגן פאַרצויגענע האָבן דאַכט זיך גאָרנישט געזעהן. ער האָט זיך אַ רוק געטאָן מיט דער שטול נענטער צום מיידל, אָנגעכאַפּט אירס אַ האַנט און געפּלאַפּלט:

— איר זייט נישט בלאָנד. איר זייט... וואָס זייט איר? איר מיינט איך בין שיכּור? אסור! איר זייט נישט בלאָנד. וואָס זייט איר? אַ כּלה־מיידל? האַ, האַ, האַ!

ער האָט זיך אַ בויג געטאָן צו איר און ס׳האָט אויסגעזעהן, ער גייט איר אַ קוש טאָן. מים שוליץ האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אים, מיט אַ קוויטש זיך באַהאַלטן הינטער דער „וויקטראָלע" און אַ פאַרלאָרענע געקוקט צום עולם.

— וואָס שרייסטו, ווילדע ציג? — האָט מיסטער שולץ זיך געווענדעט צו דער טאָכטער — גיב אַריין אַביסל סעלצער, דער וויין האָט אים מסתמא פאַרשאַדט!

ער איז צוגעגאַנגען צו פרידקינען:

— איר ווילט זיך אפשר צושפּאַרן?

— איך בין נישט שיכּור! — איז פרידקין אויפגעשפּרונגען, זיך געיישובט, צו זאָל ער אים אַרומכאַפּן, קושן, געפילט, אַז ער האָט ווייניג קוראַזש און טעמפּ זיך צוריק אַראָפּגעלאָזט אויף דער שטול.

מיסטער שולץ האָט אים גאָרנישט געענטפערט, זיך צוגעלייגט אַ פינגער צום שטערן, געצייגט גרינגען, אַז פרידקין איז באַקנאַקט און איז אַריין אין זאַל. גרין איז אים נאָכגעגאַנגען. פרידקין דאָט אויסגעטרונקען אַ גלאָז סעלצער, געפילט, אַז ער איז דאָ אַן איבעריגער, אַז אַלע וואַרטן ער זאָל וואָס גיכער אַוועקגיין און זיך געטראַכט, זיי אויף צו פּלאַצעניש וועט ער בלייבן. ער איז געבליבן זיצן איינער אַליין ביים טיש, געקוקט, ווי דאָס שיקסל נעמט אַראָפּ דאָס געפעס, און אַ שווערער אומעט איז אים באַפאַלן. ער האָט זיך דערמאָנט אָן דעם אַלטן מלמד, וואָס לערנט „עברי" אין קיך, און ער האָט זיך אויפגעשטעלט. ער האָט געוואָלט אַרויס אָהן אַ גוטע נאַכט, די מורא אָבער, אַז מען קען אים מאָרגן אָפּזאָגן פון דער שטעל, האָט אים געשלעפּט צום זאַל. ער האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ, געזעהן, ווי אַלע זיצן און מיט אַ הוילקייט ביים האַרץ, ווי ער וואָלט שוין עטליכע טעג נישט געגעסן, האָט ער זיך געזעגנט:

— אַ גוטע נאַכט!

— נו, ווי פילט איר? לייכטער אַביסל? — האָט דער בעל־הבית זיך אויפגעשטעלט — וואָס איילט איר זיך? פאַרברענגט נאָך מיט אונז!

— ס'טוט מיר זעהר לייד — האָט פרידקין זיך געהאַלטן אין איין נייגן — כ'מוז גיין! אַ גוטע נאַכט!

— אַ גוטע נאַכט!

ביים אַרויסגאַנג האָט פרידקין זיך אָן עפּעס דערמאָנט, צוריק אַריין אין זאַל און געבליבן שטיין פאַר מים שוליק:

— כ'האָב אייך נישט געמיינט צו באַליידיגן! אַנטשולדיגט, מים שוליק!

דער עולם האָט זיך איינגעהאַלטן, געביסן זיך די ליפּן און אַז פרידקין איז שוין געווען הינטער דער טיר, האָט ער געהערט, ווי מען קייקלט זיך פאַר געלעכטער.

4.

פרידקין איז געבליבן שטיין אויפן „סטופ“, פאַרלאָרן זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט אָריענטירן, צי ער דאַרף גיין רעכטס, צי לינקס. ער האָט נישט באַמערקט, ווי פאַרבייגייער האָבן פאַרדעכטיג אויף אים געקוקט, בלויז געפילט ווי עס פאַרקוועטשט אים אונטערן האַרצן, ווי מיט אַ רייף. אַליץ אין אים האָט זיך געקאָרטשעט פון כעס און פאַרדרוס. זיינע וואַסערדיגע אויגן האָבן נישט באַמערקט, ווי די גאַס איז, פון ביידע זייטן טראָטואַר, געווען אַזש שוואַרץ פון מענשן. מען איז געזעסן משפחה־ווייז, כמעט אַלע אין צעקנעפּלטע העמדער, די קעפּ פאַרוואָרפן ווי נאָך אַ תענית און יעדעס מאָל, ווען אַ ווינטל האָט אַ בלאָז געטאָן, איז די לופט פול געוואָרן מיט אַ קרעכצעריי, ווי אין אַ שוויצבאָד. אין עק גאַס, ווי ווייט ס'אויג האָט געקענט כאַפּן, האָט אַ שורה עלעקטרישע לעמפּלאַך, וואָס האָט אויסגעזעהן פון דערווייטנס, ווי אַ שנור לויכטנדיגע פּערל, געבלענדט די אויגן, גערייצט — האָבן מידע, פון דער היץ, פאַרלאָך זיך געשלעפּט אין וואָדעוויל אַריין, וואו מען האָט דעם אָטעם נישט געקענט כאַפּן פון ענגשאַפט.

— וואָס שטיי איך דאָ? — האָט פרידקין זיך אַ כאַפּ געטאָן, געפילט ווי די פינגער ווערן אים שטייף און געווען זיכער, ווען ער כאַפּט איצט גרינגען, צערייסט ער אים אויף שטיקער.

אַ יוננערמאַן מיט אַ פּאָרטפעל אונטערן אָרעם איז אָננע־קומען פון דער גאַס, אַריינגעשטופּט אין שולצעס בריוו־קעסטל אַ קאָנווערט, אָנגעקלונגען און צוריק פאַרשוואונדן. פרידקין האָט אַרויסגעשלעפּט דעם קאָנווערט. ס'איז געווען אַ פּייער „אינ־שורענס פּאַליסי" *). ער האָט מיטאַמאָל גענומען רייסן די פּאַליסי אויף שטיקלאַך און געהאַט בשעת מעשה דעם געפיל, ווי ער רעכנט זיך אָפּ מיטן פּרעזידענט, צינדט אים אונטער. ער האָט געהערט ווי עמיצער לויפט איבער די טרעפּן, איז ער אַ פאַרציטערטער אַראָפּ פון אַלע טרעפּלאַך מיט איין שפּרונג און זיך געלאָזט מיט דער גאַס.

פרידקין איז כמעט געלאָפן, זיך נישט געקענט קלאָר מאַכן וואָס ס'קוועלט אים, נאָר טיף ערגעץ אין זיין פאַרוואַקסענעם מיט זשאַווער האַרץ האָט ער געפילט, אַז ער איז דער אומגליקליכסטער מענש אויף דער וועלט. שטיקלאַך עולות אָהן אַ צוזאַמענהאַנג זיינען אים באַפאַלן, ווי מען וואָלט אים באַוואָרפן מיט שטיינער, און זיינע איינגעהויקערטע פּלייצעס האָבן זיך נאָך טיפער געבוי־גען. ער איז בייז געווען אויף זיך פאַרוואָס די שנאה צו גרינען איז ביי אים גרעסער, ווי די שנאה צו שולצן. ער האָט עס זיך נישט געקענט פאַרענטפערן, בלויז געפילט, אַז אַן אומדורכדרינגבאַרע מחיצה טיילט אים אָפּ פון פרעזידענט. און ווי גרויס זיין האַס צום פרעזידענט זאָל נישט זיין, וועט ער קיינמאָל נישט איבער־שטייגן די מחיצה, תמיד זיך בויגן פאַר איר, ווי פאַר אַ גאָלדענער קאַלב. ער איז געווען איבערצייגט, אַז צווישן אים און גרינען שטייט קיין זאַך נישט. ער דאַרף נאָר אויסשטרעקן די האַנט און ער האַלט שוין גרינען פאַרן גערדיק. און גייענדיג אין מיטן גאַס האָט פרידקין זיך ביסלאַכוויז באַרוהיגט, לויט דעם ווי זיין כעס צו גרינען איז געוואַקסן. דער נקמה־געפיל האָט אים פאַרשיכורט,

---

*) פאַרזיכערונגס־צייגניס.

פאַרכאַפּט אינגאַנצן. ער האָט געהאַט צעהנדליגע פּלענער ווי זיך אָפּצוּרעכנען מיט אים — געפּילט, ווי זיין האַנט קאָרטשעט זיך, הויבט זיך, לאָזט גרינגען אַראָפּ אַ פּאַטש, ווען ער גייט גראַדע מיט מים שולין. לאָז ער וויסן, דער מלמד, אַז מיט פרידקינען שפּאַסט מען נישט! נו טאַקע, וואָס האָט מען פון אים געוואָלט? ער האָט געמאַכט אַ שפּאַס מיטן פּרעזידענטס טאָכטער? אם כּן? ווען גרין מאַכט דעם שפּאַס וואָלטן אַלע געקוואָלן, און אַז ער האָט געמאַכט, איז עס שיעור נישט געקומען צו אַ סקאַנדאַל! און ווער ווייס וואָס מאָרגן קען נאָך זיין?

— גראַרי היר! יו־או — — — —!

פרידקין האָט דערפילט, ווי מען האָט אים אָפּגעמאָסטן מיט אַ בויגיגן שטעקן איבער די פּלייצעס, אַז ס׳האָט אים אַזש אַ בריה געטאָן. אַ פאַרצאַפּלטער האָט ער אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ, דערזעהן פאַר זיך אַ פּאָר פערד און זיי געוואָלט אויסמיידן. ער האָט אינסטינקטיוו באַגריפן, אַז מען דאַרף זיך נעמען לינקס און ווי אַ נאַרעשער שעפּס, וואָס לויפט פון גרויס שרעק אין פייער אַריין, אַזוי איז פרידקין מיט נישט קיין מענשישן געשריי אַרויף אויף די פערד. דער אָנטרייבער האָט קוים זיי איינגעהאַלטן, גע־הויבן די בייטש אויף פרידקינען, געשריען, געשאָלטן. אַ ניי־געריגער עולם האָט באַלד אַרומגערינגלט די פערד און וואָגן.

פרידקין האָט אָפּגעצויגן נישט טויט נישט לעבעדיג, אָפּגע־ווישט אַ קאַלטן שוויים פון שטערן, זיך נאָך מער איינגעקאָר־טשעט און מיטאַמאָל זיך דערפילט נישטיג ביי זיך אַליין. ער האָט זיך דערזעהן אַן אַלטן בחור, וואָס אַלע לאַכן אויס, קיינער האָט נישט מורא פאַר אים און אַז אַ מענש — האָט פרידקין גע־טראַכט — האָט נישט מורא פאַרן צווייטן, נוצט ער אים אויס, באַליידיגט אים, דערנידעריגט אים. נישט איינמאָל אין סקול האָט ער זיך צוגעקוקט, ווי שטאַרקערע קינדער פייניגן שוואַכערע, האָ־בן דערפון גרויס פאַרגעניגן און אַז דער שוואַכערער כאַפּט אין אַ

ווינקל, צי ער פאַרנאַרט נאָך אַ שוואַכערן, צי אפילו אַ קראַנקן, פּייניגט ער אים פּונקט אַזוי, ווי מען האָט אים געפּייניגט. נאָך מער — דער שוואַכערער וועט תּמיד אימיטירן, ווען ער וועט פּייניגן דעם נאָך שוואַכערן, די זעלביגע זידל־ווערטער, די וואוילגערישקייט, זשעסטן, אפילו די שטימע וועט ער נאָכמאַכן, וואָס דער שטאַרקער האָט געברויכט, ווען ער האָט אים געפּייניגט. דאָס זעלביגע — האָט פרידקין אָפּגעמאַכט ביי זיך — איז מיט דערוואַקסענע מענשן. ס'איז אים קאַלט געוואָרן. ער האָט געפילט, אַז ער האָט ליב מיס שוליק, אַז דאָ איז נישט בלויז אויסרעכענונג, אַז אויב אפילו דעם פּרעזידענטס פּראָטעקציע וועט נישט העלפן ער זאָל ווערן „ראַבאַי", וואָלט ער זיך אויך— — —ער וועט נישט דערלאָזן, ניין! ער וועט גרינעך עוקר מן השורש זיין! ער האָט שוין אַ פאַרטיגן פּלאַן. ער מוז דעם מלמד אַראָפּרוימען פון וועג!

פרידקין האָט זיך אַרומגעקוקט, וואו ער איז פאַרקראָכן. ער איז געשטאַנען ביי זיסקינדס הויז און זיך דערמאָנט, אַז ער האָט אים צוגעזאָגט אַרויפצוגיין. ער האָט אַרויפגעקוקט — ס'איז געווען ליכטיג אין אַלע פענסטער. ער האָט זיך געקווענקלט, צי ער זאָל אַרויפגיין, געוואָלט זיין אַליין, מיט זיך. נאָך אַמאָל אויפגעהויבן די אויגן צו די פענסטער, האָט אים די ליכטיגקייט אַ ציה געטאָן און מיט מידע, שווערע טריט האָט ער זיך גענומען הויבן איבער די געדרייטע טרעפּ, ווי אַ געקרויזטע חסידישע פּאה, און געטראַכט, אַז פון פירטן שטאָק וועט ער דורכן חלל פון די טרעפּן קענען שפּייען גלייך אין קאָרידאָר אַריין.

— איר זייט טאַקע ביי אונז אַ גאַסט! — איז בערטע, זיסקינדס פרוי, נאָך אַ יונג ווייבל, וואָס קלאָגט זיך תּמיד, אַז זי ווערט נישט פאַרטיג מיטן טאָג, אים אַנטקעגן געקומען.

— זיסקינד איז דאָ? — האָט פרידקין אַ פרעג געטאָן און געוואָלט ניין אין צווייטן צימער, פון וואַנען ס'האָט זיך געהערט זיסקינדס שטימע.

— אַז מיר האָבן קיין מזל נישט, מיסטער פרידקין — האָט בערטע אים פאַרשטעלט דעם וועג, אַריינגעמאַכט די הענט אין די קעשענעס פון איר ווייסן שירץ, וואָס האָט זי געמאַכט אויסזעהן ווי אַ קעלנערקע, פאַרריסן דעם האַלז מיטן שטייענדיגן קעלנערל און גענומען ריידן שטיל, ווי זי וואָלט פאָרטגעזעצט אַן איבערגע־ריסענעם שמועס — דאַכט זיך אַזאַ קליינינקייט, אַ שכן, און אין דעם גייט אונז אויך נישט! דער איצטיגער איז נאָך אַ גרעסערע פּורעניות, ווי דער פריהערדיגער! ער איז מיט אַן אמת משוגע!

— האָט בערטע אָנגעכאַפּט פרידקינען פאַר אַ האַנט, זיך אַ בויג געטאָן און אַרויסגעלאָזט נישט קיין איינגעגעבענעם לאַך.

— ווער? קרוזע? — האָט פרידקין אָפּגעהוסט און אויסגע־שפּיגן וואו ער איז געשטאַנען.

— יע. זיצט אַ מענש, מיט אַ פינגער אין קאַלטן וואַסער נישט אַריין און האַלט זיך אין איין מעסטן די היץ!

— מסתמא פילט ער נישט גוט?

— וואָס? — האָט בערטע זיך אַ כאַפּ געטאָן מיט אַ האַנט פאַרן קאָפּ און פאַרזשמורעט די אויגן — ער איז געזונטער פאַר אונז ביידן! און ס׳איז גלאַט אַן אָנשיקעניש! אַ מענש שלאָפט נישט קיין נעכט, שרייבט כלומרשט, איר מעגט הערן — אַנומלט איז מיין פיליפ נישט געווען מיט אַלעמען. כ׳גיי אַראָפּ אין מיטן נאַכט, כ׳וויל אים געבן אַ ביסל וואַסער, הער איך ווי עמיצער דרייט זיך אַרום אין קיך. כ׳נעם וועקן מיין אַלטן, האָט ער דאָך אַ שלאָף, כאָטש שיס מיט האַרמאַטן, און דאָ הער איך, ווי מען רוקט שופלעדער, האָב איך פון שרעק גענומען שרייען, איצט כ׳זעה, קרוזע קומט אָן אין די גאַטקעס. נו, ס׳האָבן אים שוין דע־מאָלס קיין צרות נישט געפעלט! גלויבט מיר, כ׳וואָלט אים צוגעצאָלט ער זאָל אַרויס פון מיר!

פרידקין האָט געוואָלט פּטור ווערן פון איר און וואו ער האָט זיך אַ דריי געטאָן, געוואָלט אַריין אין צווייטן צימער, האָט

בערטע קונציג אומעטום פאַרשטעלט אים דעם וועג און געהאַלטן אין איין דערציילן וועגן שכנים, וועגן אירע צוויי ייִנגלאַך, די חכמים, מיט די מיניסטערשע קעפּ, וועגן מאַן, וואָס קען אַ קאַץ אַ וויידל נישט צובינדן.

צוויי יעגלאַך זיינען אַריין אין די בלויזע העמדלאַך, די קעפּ־לאַך צעשויבערט, זיך געיאָגט אַרום פרידקינען, ווי זשרעבקעלאַך, מיטאַמאָל געבליבן שטיין, געקוקט אויף פרידקינען, ווי זיי וואָלטן אים איצט דערזעהן און זיך געוואָרפן אויף אים מיט געשרייען:

— האַללאָ, מיסטער פרידקין! האַללאָ!

— דער עלטערער, פיליפּ — האָט די מוטער געוויזן אויפן ייִנגל און גערעדט כלומרשט אַזוי שטיל, אַז מען האָט געהערט אין צווייטן צימער — איז אַ חכם! גנאַרט דעם טאַטן אין זאַק אַריין! דאָס האָט אויף זיך אַ קאָפּ, אסור אַ „לאָיער" *).

— איך וויים, וואָס די מאַמע זאָגט — האָט פיליפּ זיך פאַר־שעמט, און געהאַלטן אין איין אַריינשניפּן אַ גרין ליכטל, וואָס ס׳איז אים אַרויס פון דער נאָז.

— נו, נו, נו, כ׳מיין נישט דיך — האָט די מוטער אים אָפּ־געשטופּט פון זיך—ער נעמט זיך שוין איבער! גייטס שלאָפן, גייטס!

פיליפּ האָט זיך אַדריי געטאָן, אַראָפּגעלאָזט די אויגן, אויס־געשטרעקט צו פרידקינען אַ שמוציג הענטל:

— אַ פעני — — — —

פרידקין האָט גענומען זוכן אין די קעשענעס. בערטע האָט אָנגעכאַפּט פרידקינען מיט איין האַנט, מיט דער צווייטער האָט זי נעטריבן די קינדער שלאָפן און זיך געבעטן ביי אים:

— כ׳באַשווער אייך, מיסטער פרידקין, גיט זיי נישט קיין סענט, מען דאַרף קינדער נישט געוואוינען צו קיין געלט! אַז וואָס

---

*) אַדוואָקאַט.

קען איך מיר העלפן? מיר וואוינען צווישן אַזאַ פּעוּוּל! אונ־
זערע אַלע שכנים האַלטן זיך אין איין אַרומשלאָגן מיט די ווייבער,
מען שילט זיך, קענט איר שוין פאַרשטיין, וואָס פאַר אַן ער־
ציהונג זייערע קינדער קריגן!? וואָס קען איך מיר העלפן? כ׳רייד
אין זיי אַריין, כ׳שלאָג אויך, ס׳איז דאָך אָבער קינדער, גייען אין
דער גאַס און לערנען זיך אָפּ פון אַנדערע! דער אָרעמאַן קען
צומאָל נישט ערציהען ווי געהעריג זיינע קינדער!

די צוויי יינגלאַך זיינען געשטאַנען פון ביידע זייטן פרידקינען, געווען גרייט צו כאַפּן די פּעני, וואָס ער וועט זיי געבן און די אויגלאַך ביי זיי האָבן געפינקלט. די מוטער האָט נישט אויפגעהערט שרייען:

— שלאָפן גייט, קינדער, כ׳נעם באַלד דעם טאַטנס פּאַסעק! מען זאָגט קינדער זעהען נישט קיין סענט פאַר די אויגן, ווי כ׳בין אַ יידישע טאָכטער, אַז עטליכע מאָל אַ טאָג שלעפּן זיי ביי מיר פּענים!

פרידקין האָט אויפגעזוכט ערגעץ אין אַ קעשענע אַ קליינע האַרמאָניקע, וואָס ער האָט געהאַט צוגענומען ביי זיינעם אַ תּלמיד, און עס געוויזן די יינגלאַך. זיי זיינען געבליבן קלעפּן ביי זיינע הויזן ווי ראַקעס, געהויבן יעדער צו אַ הענטל, געוואָלט קריגן דאָס שפּילעכל. פרידקין האָט מורא געהאַט זיי זאָלן אים נישט צערייסן די הויזן, האָט ער אַ וואָרף געטאָן די האַרמאָניקע אויף דער פּאָדלאָגע. איין יינגל האָט צוגעהאַלטן דעם צווייטן, גע־שריען, באַלד איז איינער געלעגן אויפן צווייטן און זייערע קולות האָבן געגרילצט אין די אויערן. די מוטער האָט פאַרקאַטשעט די לאַנגע נאַכטהעמדלאַך און גענומען שלאָגן די „ביידע חכמים מיט די מיניסטערשע קעפּ" אין די געזעסלאַך אַריין.

— אָט אַזוי! אָט אַזוי! אַז אַ מאַמע זאָגט שלאָפן, גייט מען שלאָפן!

אַ באַרוהיגטער מיט אַ שמייכל אויפֿן פּנים איז פרידקין אַריין אין צווייטן צימער.

צוויי גאַזן האָבן געציטערט, ווי זיי וואָלטן געהאַלטן ביים איסגיין, און אָפּגעגאָסן דעם צימער מיט אַ ברודיגע ליכט. אויף די ווענט האָבן געהאַנגען רעפּראָדוקציעס פון מאַדאָנעס, וואָס מען זעהט אַזוי אָפט אין די שלאָפצימערלאַך ביי געוועזענע פּאַרטיי־בחורים און מיידלאַך. אין אַ ווינקל אויף אַ שראַנק מיט ביכער איז געשטאַנען אַ גרויסער גיפּסענער ביוסט פון געטען. צוויי שטרויענע קאַפּעלושן, איינער אויפן צווייטן, זיינען וואוילע־ריש געזעסן אויף געטעס קאָפּ, אים פאַרשטעלט אַן אויג, האָט זיך ביים אַריינקומען געדאַכט, אַז דער אַלטער שמייכלט.

הינטער די גאַזן, ביי אַ קיילעכדיגן טיש, איז געזעסן זיסקינד מיט אַ יונגנמאַן און געשמועסט.

ביים אָפענעם פענסטער אויף אַ קאַנאַפּע איז געלעגן קרוזע, אַ פעטער, צעוואַקסענער ייד אין די פערציגער. זיין געפּרעסט העמד, וואָס איז אַמאָל וויים געווען, האָט זיך אַרויסגעצויגן פון די הייזן, זיך צעבלאָזן אַרום דעם בויך און אויסגעזעהן פון דערוויי־טנס ווי אַ מולטער מיט טייג. ער איז געלעגן מיט פאַרוואָרפענע הענט, ווי ער וואָלט געוועזן שלאָף, און געהאַלטן אַ טערמאָמעטער אונטער דער צונג.

מיט זיינע וויסע, צעווייקטע אויגן, ווי ביי אַ געקאָכטן פיש, האָט ער געקוקט אויף די ברודיגע ליכט, וואָס האָט זיך געשאַרט איבער די ווענט ווי שנירלאַך רויך און געטראַכט, אַז ער וועט דעם זומער נישט איבערלעבן. אַליין האָט אים וויי געטאָן. דער מאָגן האָט געדריקט, ווי אָנגעשאָטן מיט נאַסן זאַמד, די זייטן אָפּגעלעגן, די פּיס האָבן גערווישט, ווי אַ פלינגעלע וואָלט זיך פאַרקליבן, נישט אויפגעהערט קלאַפּן און זשומען.

— וואָס איז דער מער, קרוזע? — האָט פרידקין אים אַ שאָקל געטאָן.

קרוזע האָט זיך אַ בויג געטאָן, ווי אַ שטיק טייג, אָנגעכאַפּט מיט דער האַנט דעם טערמאָמעטער און געוויזן אויף שטום־לשון, מען זאָל אים נישט טשעפּען.

— אַ, פרידקין, — האָט זיסקינד זיך אַ הויב געטאָן — כ׳האָב געמיינט, אַז דו וועסט נישט קומען. זיך, וואָס שטייסטו?

פרידקין, וואָס האָט בדעה געהאַט אים אַלץ צו דערציילן, האָט זיך פּאַר דעם פרעמדן יונגענמאַן צוריקגעהאַלטן און געוויזן אויף קרוזען:

— וואָס איז? וואָס זיצט ער ווי אַ כינעזישער גאָט? ער איז קראַנק?

— ער וועט שוין אַזוי שטאַרבן אַ קראַנקער! — האָט זיך דער יונגערמאַן, וואָס איז געזעסן בײַם טיש, אָנגערופן.

— אָהן געלעכטער, וואָס איז אים? — האָט פרידקין ווידער געפרעגט.

— ווער וויים אים? — האָט זיסקינד אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען — אַז אַ מענש רעדט זיך איין אַ משוגעת... דער דאָק־טער זאָגט, אַז ס׳איז אים גאָרנישט, הייסט אים זיין אויף דער לופט, נעמען קאַלטע בעדער, נו, פאָלגט ער אים? ווי דו קוקסט אים אָן, קען ער אַזוי אָפּליגן מיטן טערמאָמעטער אין מויל שעהן לאַנג!

בשעת זיי האָבן גערעדט, האָט קרוזע פאַרמאַכט די אויגן, איבערגעלאָזט צוויי דינע שפּעלטלאַך, און דאָס פעטע פּנים האָט זיך געשמאָלצן פון נחת.

דער יונגערמאַן איז צוגעגאַנגען צו פרידקינען און אים אַ ציה געטאָן פאַר אַן אַרבל:

— אַנטשולדיגט, איר זייט מיסטער פרידקין, האַ? זעהר אַנ־גענעם! מיין נאָמען איז ראַבינאָוויטש!

— כ׳האָב דאָך אייך פאָרגעשטעלט, נאָ? — האָט זיסקינד זיך געפילט שולדיג.

— ס׳מאַכט נישט, ס׳מאַכט נישט — האָט ראַבינאָוויטש אַ ציה געטאָן זיין הויכע פּלייצע און געוואָרן מיט אַ קאָפּ העכער, געריבן איין האַנט אָן דער צווייטער, ווי ער וואָלט אויסגעוויקלט אַ ביגאַרעט און, מאָדנע געשמייכלט — אַבי מיר קענען זיך!

זיסקינד האָט אַ קוק געטאָן אויפן ליידיגן טיש, אויף דער טיר, וואָס פירט אין קיך אַריין און אַ געשריי געטאָן:

— בערטע! בערטע!

— וואָס איז? — האָט זיך געהערט בערטעס שטימע פון באָדצימער, וואו זי האָט געבאָדן אירע צוויי יינגלאַך.

— זיי עפּעס מכבד די געסט!

— די געסט וועלן מיר אַנטשולדיגן! כ׳וועל נאָר אָפּבאָדן די קינדער!

— מיסעס זיסקינד, — האָט ראַבינאָוויטש צוגעלייגט אַ האַנט צום מויל, זיין שטימע זאָל גיין אין דער ריכטונג פון באָדצימער — פּאָרעט אייך נישט! מיר פאַרברענגען זעהר גוט!

— וואָס? איר מיינט אָהן מיר?

פרידקין האָט זיך צעלאַכט דין און שפּיציג, ווי מען וואָלט גע־קראַצט מיט אַ נאָגל איבער גלאָז.

— אָ, אַנטשולדיגט, מיסעס זיסקינד, כ׳האָב דאָס נישט גע־מיינט! אין גענצטייל...

פרידקין האָט געקוקט אויף ראַבינאָוויטשן — אַ דאַר לענג־ליך פּנים, אויגן, ווי דורכזיכטיג העל ביר, רוהען נישט קיין רגע, קוועטשט מיט זיי ,ווי אַ קאַטשקע מיט אַן אָפּגעשווירענעם עק, די נאָזפליגל ציטערן און ס׳גאַנצע פּנים דערמאָנט אַ יאָגהונט.

— נו, ווי איז צוגעגאַנגען ביים פּרעזידענט? — האָט זיסקינד זיך געווענדעט צו פרידקינען — אַבי האָסט געשראָקן!

— זעהר גוט, זעהר גוט! — האָט פרידקין זיך אַליין געמאַכט קוראַזש — כ׳וואָלט שוין דאָ געווען, האָבן זיי מיך נישט אָפּגע־לאָזט! דו ווייסט דאָך, זיצט די גאַנצע משפּחה, מען טרינקט אַ

גלעזל וויין, קען מען נישט זיין קיין חזיר, זיך אויפהויבן און אַנט־לויפן!..

— אַלע דאָ „היבּרו טישערס"? — האָט ראַבּינאָוויטש אַ קוועטש געטאָן מיט די אויגן, און אַז איינער האָט אים ס'ערשטע מאָל געזעהן, האָט ער געמיינט, אַז ער ווינקט זיך איבּער מיט זיין וויז־אַ־ווי און ציינט עפּעס אָן אויפן שכן.

— אַלע — האָט זיסקינד געשמייכלט און זיך אויסגעדרייט צו פרידקינען — גרין איז געווען?

— געווען — האָט פרידקין נישט וויליג געענטפערט.

— ווייסט, כ'האָבּ גאָרנישט געוואוסט — האָט זיסקינד זיך געחדושט — גרין שרייבּט דאָך לידער! אָט לייען!

פרידקין האָט גענומען די צייטונג, וואָס זיסקינד האָט אים גע־געבּן, רויט געוואָרן פון פאַרדרוס וואָס זיין קאָנקורענט שרייבּט, און איידער ער האָט נאָך איבּערגעלייענט אַ וואָרט, האָט ער זיך אָנגערופן:

— ווער שרייבּט היינט נישט? מ'האָט אַ רוהיגן קאָפּ, זעצט מען זיך אַוועק און מען פאַרפּאַסט עפּעס! אין אַן אַנדער שפּראַך פאַרשטיי איך נאָך, מען דאַרף כאָטש לשון קענען, אָבּער דאָ? ווער קען דאָס נישט קיין זשאַרגאָן? אָט קרוזע שרייבּט העבּ־רעאיש, פאַרשטייִ איך! כי, כי, כי!

קרוזע האָט בּאַלד נישט געענטפערט. ער האָט אַרויסגענומען דעם טערמאָמעטער פון מויל, אים אונטערגעטראָגן אונטער אַ גאַז־פלעמל, זיך איינגעקוקט, אַ נישט צופרידענער אים אַריינגע־שטעקט אין אויבּערשטן וועסטל־קעשענע און ווי ס'וואָלט אים פאַרדראָסן, וואָס ער האָט נישט קיין היץ, האָט ער עטליכע מאָל איבּערגעחזרט:

— נאָרמאַל. די טעמפּעראַטור איז נאָרמאַל.

— איז ווידער שלעכט? — האָט פרידקין זיך אָנגערופן.

— אַ דו, וואַסער־קאָפּ, דו לאַכסט פון גרינען? — האָט קרוזע זיך אַוועקגעזעצט אַנטקעגן פרידקינען — דורך אַרץ, דען וויסן זאָלסטו, אַז גרין איז אַ גרויסער דיכטער!

— ווען ער וואָלט געווען אַ גרויסער דיכטער, וואָלט ער נישט געדאַרפט זיין אַ מלמד — האָט פרידקין זיך לעקעריש צעשמייכלט און אין דער זעלביגער צייט זיך געשראָקן, געוואוסט, אַז פון קרוזעס מויל וועט ער שוין קיין כבוד נישט אַריינכאַפּן.

— ס'איז אַ ראיה, ווי גאָרנישט! — האָט קרוזע זיך פאַרהוסט, און זיין פעט, קיילעכדיג פּנים האָט אויסגעזעהן ווי אַ פענדל שמאַלץ, וואָס האַלט זיך אין אויסלאָזן — איז מענדעלע ניט געווען ס'גאַנצע לעבן אַ מלמד? און פונקט מענדעלע? כ'וועל דיר אויסרעכענען אַ גאַנצן צעטל מיט גוים! מיצקעוויטש איז געווען אַ לערער, סאָלאָגוב — אַ לערער... כ'וויים... אז דו הערט: סיי־ווי־סיי זייערע נעמען ס'ערשטע מאָל! די צרה איז אָבער אַן אַנדערע — ביי גוים אַ לערער איז ראשית אַ געבילדעטער מענש: אַז ביי אונז איז אַלץ פאַרקערט! כ'רייד שוין נישט פון די דרדקי־מלמדים. אָט זיצט דאָ — האָט קרוזע געצייגט אויף פרידקינען — אַ ייד שלא קרא ולא שנה, זיצט ווי אַ נאַר איבער לאָקשן, און אַז דאָס איז אַ פּרינסיפּאַל אין אַ תלמוד־תורה, איז טאַקע אַ חרפּה צו זיין אַ העברעאישער לערער, ווי כ'בין אַ ייד!

זיסקינדן האָט פאַרדראָסן אויף קרוזען, אים געשטופּט מיט אַ פוס, ער זאָל שווייגן. פרידקין האָט זיך פאַרלוירן, נישט געווען צוגעגרייט צו אַזאַ ברוך־הבא. ס'האָט אַ ווייל גענומען ביז ער איז צו זיך געקומען. ער האָט איינגעצויגן די ברייטע, ראַזירטע געמבע און אַרויסגערעדט די ווערטער איינציניווייז, ווי זיי וואָלטן אַרויסגעפאַלן:

— כ'וועל זיך צו יעדער צייט פאַרהערן מיט דיר אין לומדות! אַן עזות־פּנים אַזאַ! פאַר אַזעלכע רייד גיט מען ביי אונז אין דער באַק!

ער האָט פּאַמעלאַך אויפגעהויבן אַ האַנט, ווי ער וואָלט גע־שלעפּט אַ שווערע משא, האָט זיסקינד זי פון הינטן אָנגעכאַפּט און אים געגומען באַרוהיגן:

— ווייס איך... אַ מענש מאַכט אַ שפּאַס...

— איך מיין עס ערנסט! — איז קרוזע אויפגעשפּרונגען און זיך גענומען קלאַפּן אין האַרץ אַריין.

— נו, גענוג! — האָט זיסקינד אַלעמען איינגעשטילט.

עס איז מיטאַמאָל געוואָרן נישט אָנגענעם שטיל. יעדער האָט געקוקט אין אַן אַנדער זייט, זיך מורא געהאַט צו טרעפן מיטן צווייטנס בליק.

ראַבינאָוויטש האָט אַ שניף געטאָן מיט דער דאַרער נאָז, אויסגעצויגן דעם האַלז, ווי ער וואָלט זיך געצאַטעוועט עמיצן אַריינצוכאַפּן, און אָנגעהויבן זעהר שטיל:

— „היברו טיטשערס" האָבן זיך נישט וואָס צו קלאָגן. פּראָ־פּאָרציאָנעל קריגן זיי מער, ווי פּאָבליק־סקול לערערס *), דערצו קיינע אחריות, האָסט אָפּגעלערנט דיינע דריי, פיר שעה, ביזטו פריי, קענסט טאָן וואָס דו ווילסט. אָט איך, למשל — זיסקינד ווייס, אַז „כ׳בין ווערט" עטליכע טויזנט טאָלער, פונדעסטוועגן האַלט איך אָן די „היברו". פּופּצן צי זעכצן טאָלער אַ וואָך, פּאַר־שטייט איר מיך, גייען נישט צו פּוס. אַז מען האָט נאָך אַ חוש פאַר ביזנעס, האָט אַ „היברו טיטשער" די בעסטע געלעגנהייט צו מאַכן געלט... ער זיצט דאָך דאָ, זיסקינד — האָט ראַבינאָ־וויטש אַ פינקל געטאָן מיט די אויגן, — לאָז ער אייך זאָגן: ווען די פינף און צעהן סענט „סטאָרס" **) האָבן זיך געעפנט, בין איך צו אים געקומען, מיר זאָלן בשותפות קויפן „שערס" ***), צעהן טאָלער אַ „שער". טענה איך מיט אים, נו טאַקע, וואו

*) פּאָבליק־סקול — פּאָלקס־שול.
**) סטאָר — אַ קראָם.
***) שערס — אַקציעס.

קומען נישט בײַ אַ מענשן אַוועק צעהן טאָלער? פּרוביר! ס'האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז ס'איז אַ גאָלדן געשעפט! די וואַנט ענט־פערט? אַז ס'פעלט זײַ דער חוש פאַר ביזנעס! מײַנע פינף „שערס" זײַנען הײַנט ווערט פינף הונדערט טאָלער, ווי כ'בין אַ ייד! וואָס מײַנט איר? די שיפס, די ראָקעפעלאָס, די מאָרגאַנס זײַנען מלאכים? פּונקט אַזעלכע בשר־ודמס ווי מיר! אלא־מה? האָבן אַ חוש פאַר ביזנעס, דאַט'ס אָל (דאָס אַלעס) !

דאָ האָט ראַבינאָוויטש אַרויסגעשלעפּט פון דער קעשענע אַ בראָשורע, זי געעפנט, זיך אַ ציה געטאָן, פאַרמאַכט אַ האַנט, ווי ער וואָלט עפּעס אַרײַנגעכאַפּט, און די אויגן האָבן זיך בײַ אים אַ צינד געטאָן:

— אָט האָב איך ראָקעפעלאָס ביאָגראַפיע, געווען אַן אָרעם שיק־ייִנגל, געאַרבעט פאַר דרײַ טאָלער אַ וואָך — און איצט?

— איצט איז ער דער געלט־קעניג פון דער וועלט! — האָט קרוזע אונטערגעכאַפּט און מיט אַ בלײַשטיפט אויסגעשטעלט צי־פערן אויף זײַן ברודיגן מאַנזשעט.

— אַמעריקע איז אַ מדינה! — האָט ראַבינאָוויטש פון זיך געקוואָלן — דאָ קען יעדער זיך אַרויפאַרבעטן, מען דאַרף נאָר האָבן אַ חוש פאַר ביזנעס... אָט האָב איך איצט אַרײַנגעלייגט טויזנט טאָלער אין אינקובאַטאָרס, ס'איז אַ בלינדע זאַך, נאָר מיר שײַנט, אַז ס'דאַרף זײַן אַ ביזנעס און אויב ס'וועט זיך אײַנגעבן, דאַרף אַזאַ מאַשין אויסבריהען איבער הונדערט הינד־לאַך אַ וואָך, איר פאַרשטייט?

— אויב ס'איז יאָ אַזוי — האָט קרוזע אַרויסגענומען דעם טערמאָמעטער און, אום צו קענען ריידן, האָט ער זיך אַרײַנגע־רוקט הינטערן אָרעם: — אויב איר זייט טאַקע אַ ביזנעס־מאַן, האָב איך פאַר אײַך אַ גאָלדן געשעפט און כ'זעה, אַז איר וועט זײַן דער ריכטיגער מאַן, מען דאַרף נאָר ריזיקירן...

— וואָס אַשטייגער? — האָט ראַבּינאָוויטש אַ קוועטש געטאָן מיט די אויגן־לעפּלאַך.

— די זאַך איז די — האָט קרוזע מיט אַ קליין שטיקל בלייפּעדער, וואָס איז געווען פון ביידע זייטן גוט פאַרשניצט, אונטערגעצויגן אַ שורה ציפערן, וואָס ער האָט געהאַט אויסגעשטעלט אויפן מאַנזשעט — איך גלויב, אַז אַרויסצוגעבן אין אַמעריקע אַ העברעאישן וואָכנבלאַט, וואָלט געווען אַ גוטע ביזנעס. איר פאַרשטייט, מיר האָבן אין אַמעריקע איבער פופציג טויזנט יידן, וואָס פאַרשטייען העברעאיש און נויטיגן זיך אין אַ וואָכנבלאַט. מיט דריי טויזנט סובסקרייבער (אַבאָנענטן) איז די צייטונג געזיכערט, בלייבן הייסט עס, זיבן און פערציג טויזנט, אַ ציפער, האַ? און מיט אַ פעהיגע אַדמיניסטראַציע, זאָג איך אייך, קען מען אויפטאָן וואונדער, ווי כ'בין אַ ייד! אַז כ'דאַרף גאָרנישט קיין זיבן און פערציג טויזנט — האָט קרוזע פון בלויזן געדאנק, אַז ער קען קריגן סובסקרייבערס, זיך געשמאָלצן פון נחת — אויב כ'קריג אפילו ווייניגער פון אַ העלפט, לאָז מען זאָגן צוואַנציג טויזנט לעזער, איז עס אויך אַ גאָלדן געשעפט! אָט האָט איר דעם גאַנצן חשבון — האָט ער געהאַלטן אין איין טייטלען מיטן שטיקל בלייפּעדער איבערן מאַנזשעט — מיר וועלן רעכענען אַ נימער פינף סענט. . .

— לויט אייער חשבון — האָט ראַבּינאָוויטש אים נישט געלאָזט ענדיגן — דאַרף עס זיין אַ געשעפט, פרעגט זיך אָבער, פאַרוואָס האָבן זיך אַלע פרובן אַרויסצוגעבן אין ניו־יאָרק אַ העברעאישן וואָכנבלאַט נישט איינגעגעבן?

— דאָס אַליין ווייזט, אַז פאַר דער אַרבעט האָבן זיך גענומען בטלנים! — האָט קרוזע זיך אַ רוק געטאָן מיט דער שטול צו ראַבּינאָוויטשן — אָט טראָג איך זיך שוין אַרום מיטן פּלאַן וועגן אַ העברעאישן וואָכנבלאַט יאָרן און כ'גיב נישט אַרויס! ווייל כ'בין זיכער, אַז מיט דעם קאַפּיטאַל, וואָס איך קען אַריינלייגן,

קען ער מער ווי עטליכע חדשים נישט גיין! מען דאַרף צוטרעטן מיט אַ קאַפּיטאַל נישט ווייניגער... כ׳וויס... ווען כ׳האָב טויזנט טאָלער, איז די צייטונג געזיכערט!

בשעת קרוזע האָט אַריינגעטענהט אין ראַבינאָוויטשן, האָט זיסקינד אַ וואונק געטאָן צו פרידקינען און ביידע האָבן זיך אי־בערגעקליבן אויף דער לעדערנער קאַנאַפּע.

— אַ נודניק! — האָט פרידקין געזאָגט אויף קרוזעס חשבון, וועלכער האָט שוין מער זיך נישט געקענט רוקן מיט דער שטול, זיך אויפגעשטעלט, געהאַלטן ראַבינאָוויטשן פאַר אַ לאַץ, ווי ער וואָלט מורא געהאַט ער זאָל נישט אַנטלויפן, און אַריינגערעדט אין אים.

— הייסט עס — האָט זיסקינד אָנגעהויבן — בלייבסטו צו־ריק פּרינסיפּאַל, אַבי האָסט זיך געשראָקן.

— יעס, — האָט פרידקין נישט וויליג געענטפערט און צוגע־געבן — פונדעסטוועגן ווען כ׳קריג עפּעס אַן אַנדער שטעל, אפילו מיט ווייניגער געהאַלט, וואָלט איך מאָרגן נאָך אַוועקגעוואָרפן כ׳מלמדות!

— דאַרפסט עס טאַקע טאָן, אַ מענש פאַר זיך אַליין האָט קיין זאָרג נישט.

— וואָס אַשטייגער וואָלט איך געקענט טאָן? — האָט פריד־קין אומבאַהאָלפן אַ צוג געטאָן מיט די אַקסלען און אין פּנים האָט מען געקאָנט זעהן, אַז אַחוץ מלמדות טויג ער צו גאָרנישט.

— כ׳וויס וואָס, מען געפינט שוין! — האָט זיסקינד צו־נישט געמאַכט פרידקינס שרעק — ווען איך וואָלט געווען אַ בחור, ווי דו, וואָלט איך עס שוין לאַנג געהאַט אַוועקגעוואָרפן! אַז מען האָט אָבער איבער זיך אַ ווייב מיט קינדער, דערצו נאָך אַן אַלטע מוטער, טאָר מען נישט ריזיקירן,, מוז מען ליידן, נאָר כ׳האָף אַז כ׳וועל סוף־כל־סוף דערפון אויך פּטור ווערן! ס׳איז נאָך אַ סוד, — האָט זיסקינד שטיל גערעדט און זיך אַרומגעקוקט

צי קיינער הערט נישט — נאָר כ׳האַלט ביים קריגן אַ שטעל...

— וואָס פאַרע? — איז פרידקין בלאַס געוואָרן און ס׳האָט אים פאַרדראָסן, פאַרוואָס ער פאַרגינט נישט דעם חבר.

בערטע איז אַריין מיט אַ קרוג קאַלט וואַסער און אַ טעלער אויבס. זיסקינדס מוטער, אַן אַלטיטשקע, מיט אַן אָפּן, איינגעפאַלן מויל אָהן ציין, ווי אַ קבר, האָט נאָכגעטראָגן עטליכע גלעזער.

בערטע האָט געמאַכט אַ מינע, ווי זי וואָלט געוואָלט געפעלן די מאַנסבילן און צונויפגעשנירלט דאָס מויל:

— טרינקט, ס׳וואַסער איז קאַלט!

דער עולם איז געווען אַזוי פאַרשמועסט, אַז מען האָט בערטען כמעט נישט באַמערקט. קרוזע האָט שוין אפילו געהאַט פונאַנדערגעקנעפּלט פון גרויס באַגייסטערונג דאָס וועסטל און פון צופיל ריידן געשפּריצט ראַבינאָוויטשן אין פּנים אַריין:

— דאָס וועט זיין אַ בלעטל — אַ צאַצקע! דער העברעאיש — אַ מוסטער!

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיסקינד זיך אַ הויב געטאָן פון דער קאַנאַפּע, כלומרשט מיט אַ שמייכל, איינגערוימט קרוזען: „אויב איר וועט זוכן אַ גוטן העברעאיש, וועט איר מוזן איינלאַדן פּראָפ. זעליקאָוויטש“, און זיך געווענדעט צום עולם:

— יידן, טרינקט, ס׳וואַסער וועט באַלד וואַרעם ווערן.

קרוזע האָט אויסגעטרונקען מיט איין ציה אַ גלאָז וואַסער, אָפּגעאָטעמט, אַריינגעמאַכט די הענט אין די לויזע הויזקעשענעס, אונטערגעשפּאַרט זיך דעם בויך און ברייט אַ זאָג געטאָן:

— ווער זאָגט דאָס, אַז דער עובר־בטל שרייבט אַ גוטן העברעאיש?

— בערדיטשעווסקי זאָגט ערגעץ, — האָט זיסקינד געשמייכלט — כ׳האָב אַליין געלייענט, אַז זעליקאָוויטש שרייבט דעם ריינסטן העברעאיש!

— און אַליין, וואָס בערדיטשעווסקי זאָגט, מיינט איר, איז תּורת־לאָקשן? — האָט קרוזע זיך אַ קרום געטאָן, ווי ער וואָלט געזאָגט: אין דעם ענין וויים איך אויך עפּעס! — האָט נאָך אַ גרעסערער פון בערדיטשעווסקין, בייראָן מיין איך, געזאָגט, אַז פּאָפּ איז דער גרעסטער ענגלישער דיכטער, נו, דעריבער?

מען האָט אָנגעקלונגען. זיסקינד האָט אַ קוק געטאָן צום ווייב, וואָס האָט אַרויסגענומען פון אַ שענקל אונטערוועש פאַר די קינדער.

— ווער קען דאָס איצט קומען?

זי האָט אַ צונג געטאָן מיט די אַקסלען, אַז זי ווייסט נישט, געכאַפּט די וועש און געלאָפן עפענען די טיר.

אַ בלאַסער יונגערמאַן, מיט צעשראָקענע אויגן, ווי ער וואָלט געלאָפן פון אַ געפאַר, מיט אַראָפּגעהאַנגענע וואָנצעס, ווי ביי אַ כינעזער, איז אַריין אין צימער אָהן אָטעם. ער האָט זיך מיט קיינעם נישט באַגריסט, אָנגעהויבן צו דערציילן פון אַ מיט, אַז קיינער האָט באַלד נישט געקענט כאַפּן, וואָס ער רעדט, און כמעט יעדן זאַץ איבערגעחזרט דריי מאָל, אין יידיש, העברעאיש און ענגליש, אַפּנים געוואוינט געוועזן פון סקול, וואו ער פלעגט פאַר די קינדער אַזוי איבערזעצן יעדן פּסוק פון חומש.

— זיי האָבן מיך געקוילעט אָהן אַ מעסער! — האָט ער מיט אַ פינגער זיך אַ פיר געטאָן איבערן האַלז און אָנגעהויבן אַרבעטן מיט די הענט אין אַלע זייטן, — וואָס טוט מען? גיט אַן עצה! וואָס טוט מען?

— וואָס איז? שוואַרין, וואָס איז געשעהן? — האָבן אים אַלע אַרומגערינגלט.

— אַז זיי האָבן מיר גענומען דעם ערגסטן קלאַס — האָט ער געקלאַפּט אין האַרץ אַריין — אמתע „באָמס" *). מען דאַרף

---

*) באָם – אַן אויסוואורף, בומיגאַן.

זיי אַלעמען „שיקן איבערן וואַסער"! היינט האָט פיל נישט גע־פעלט כ'זאָל ווערן אַ קאַליקע, כ'האָב זיך פאַרגעסן, זיך נישט געכאַפּט און זיך אַוועקגעזעצט אויף מיין בענקל, איז מיר אַריין אַזאַ שפּילקע — ער האָט געוויזן אויף דער לענג פון זיין ציינג־פינגער — אין געזעס אַריין! און ריר עמיצן אָן, ווערט אַ ויצעקו! כ'האָב גערדאַרפט דעם בחורל, וואָס האָט אַריינגעשטעקט די שפּילקע אין בענקל, אַ קניפּ טאָן אין דער באַק — שמח בחור בילדותך!

— טאָ פאַרוואָס האָט מען דיך געהייסן גיין? — האָט פריד־קין געשמייכלט און זיך נישט געקענט באַפרייען פונם בילד, ווי שוואַרץ איז אונטערגעשפּרונגען, ווען די שפּילקע איז אים אַריין.

— וואָס? — האָט שוואַרץ געקוקט אויף פרידקינען, פאַר־געסן וואו ער האַלט — יעס, מיט אַ חודש צוריק האָב איך געקראָ־גן אַ בריוו פון אַ שטעטל אין פּענסילווועניאַ, וואו מען האָט מ'ך געבעטן, כ'זאָל אָננעמען אַ שטעל פאַר צוואַנציג דאָלאַר אַ וואָך. כ'האָב געוואוסט, אַז דאָ איז מען פון מיר נישט צופרידן, די שכירות זיינען קלאָגעדיגע, האָב איך געוויזן אונזער פּרעזידענט דעם בריוו. ר'ווייסט דאָך, אין אַזאַ פאַל ווערן זיי תּמיד ווייכער, האָט דער פּרעזידענט אָנגעהויבן בע־מע.. . די אונטערשטע שורה, ער האָט מיר געגעבן אַ פינפערל אַ חודש אַ הוספה און מיך געהייסן בלייבן. היינט, כ'ווייס פון קיין פּותר, פון קיין חלום, שיקט מען נאָך מיר און מען זאָגט מיר אָפּ! סטייטש? טענהן זיי, אַז כ'האָב קיין רעכט ניט צו רייסן אַ יינגל פאַר אַן אויער! דאָס, וואָס ער האָט מיך שיער מיט דער שפּילקע פאַר אַ קאַליקע נישט געמאַכט, איז גאָרנישט! נו, וואָס זאָגט איר, יידן, וואָס טוט מען? די אַנדערע וואָך האָב איך שוין אויף קיין „רענט" (דירה געלט) נישט, ס'וועט מיר אויסקומען צו גיין בעט־לען אַ פּאָר טאָלער, אַז נישט שטעלט מען מיך אַרויס מיטן ווייב און קינדער אויף דער גאַס! כ'ווייס, אפשר באַלאַנגט עמיצער

פון אייך צו דער „אגודת המורים“? טאָמער וואָלטן זיי געקענט פועלן... אַז נישט, וועלן זיי מיך אַוועקשיקן אָהן אַ סענט געלט!

— איך בּאַלאַנג, — האָט ראַבּינאָוויטש געלאָזט פאַלן אַ וואָרט, נאָר קיינער האָט אים נישט געהערט.

— אַז איצט איז שווער צו קריגן אַ שטעל, — האָט שוואַרץ ווייטער געֹרעדט, אין מיטן זמן, ווען זיי גיבּן מיר כאָטש אַ פופ־ציג טאָלער, וואָלט איך אַרויסגעגאַנגען אין גאַס פּעדלען, פּאַר־פאַלן! אַז מען דאַרף אין אַמעריקע קיין העבּרעאיש נישט!

— און וואו דאַרף מען עס יע? — האָט זיך קרוזע אָנגע־רופן, — שלמה מימון האָט נאָך מיט הונדערט יאָר צוריק געזאָגט, אַז ס'איז בּעסער צו האַנדלען אין דייטשלאַנד מיט הינט, ווי מיט...

קרוזע האָט זיך געכאַפּט, אַז זיין משל פּאַסט נישט אַהער, אַז דאָרט רעדט זיך גאָר וועגן פילאָזאָפיע, און זיך אָפּגערוקט אָן אַ זייט.

— נו, — האָט שוואַרץ געקוקט פון איינעם אויפן צווייטן, — קיינער פון אייך בּאַלאַנגט ניט צו דער „אגודת המורים“?

אַלע האָבּן זיך איבּערגעקוקט. יעדער האָט גערעכנט, אַז דער אַנדערער איז אַ מיטגליד, האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז אַחוץ ראַבּי־נאָוויטשן האָט קיינער נישט בּאַלאַנגט.

— קען מען מיט מלמדים עפּעס אויספירן? — האָט ראַ־בּינאָוויטש גאַליג געשמייכלט. — אָט זיינען מיר פינף לערערס... ווען מיר וואָלטן אָבּער געווען אָרגאַניזירט, וואָלט צו דעם נישט געקומען, מען זאָל אין מיטן זמן איבּערלאָזן אַ יידן אָהן פּרנסה! מאָרגן קען דאָס טרעפן מיט יעדן איינעם פון אונז! אַז מיר זיינען אַליין שולדיג, מיר וואָלטן שוין היינט געקענט זיין אַ מאַכט, דעמאָלט וואָלט מען אַ לערער נישט געקענט אָפּזאָגן אַזוי — מיר נישט, דיר נישט! און שכירות וואָלטן מיר נעקראָגן גרעסערע און... און...

ער האָט מיטאַמאָל גענומען רייבן איין האַנט אין דער צוויי־טער, זיך אויסגעצויגן ווי אַ כארט, ווען ער קלייבט זיך אַ שפּרונג טאָן, אַרויסגענומען פון בוזעם קעשענע אַ ביכל מיט קוויטאַנציעס און זיך געווענדעט צו שוואַרצן:

— יעדנפאַלס, מיסטער שוואַרץ, גיט מיר דעם אַדרעס פון אייער סקול, אָדער, וואַרט, כ׳וועל בעסער מיט אייך אַליין אַרי־בערגיין. פאַר אַ חודש שכירות גאַראַנטיר איך אייך! און איצט — האָט ער זיך געווענדעט צו די איבעריגע — מאַך איך אייך אַלע פאַר מיטגלידער פון דער „אגודה“, נאַט, שרייבט אויס די קוויטאַנ־ציעס און צאָלט איין צו פופציג סענט.

אַלע, אויסער קרוזען, האָבן זיך איינגעשריבען. שוואַרצס צעשראָקענע אויגן, דאָס פאַרלירן פון דער שטעל, אַליין האָט געווירקט, אַז קיינער האָט צומאָל נישט איבערגעפרעגט, וואָס איז אַזוינס די „אגודה“, געפילט, אַז דאָס איז נויטיג, ס׳איז אַ פאַרוי־כערינג. קרוזע האָט נישט געהאַלטן פון קיינע אָרגאַניזאַציעס, פיינט געקראָגן ראַבינאָוויטשן, ווען יענער האָט דערמאָנט, אַז מען דאַרף זיך אָרגאַניזירן, געזעהן אין אים אַ דורכגעטריבענעם פירער פון אַ יוניאָן, אַ סאָציאַליסטן; און סאָציאַליסטן האָט ער פיינט געהאַט תכלית שנאה. ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ פּלאַן, אַז אויב מען וויל באַקעמפן סאָציאַליזם, דאַרף מען איינפירן מען זאָל לערנען אין די שולן דאָסטאָיעווסקים „ביעסי“.

— מיר זעהען שיין אויס, — האָט ראַבינאָוויטש צוגענומען ד׳ פופציג סענטיגע — אַ העברעאישער לערער האָט אַ שיינעם פנים, ס׳מאַכט נישט!

— יע, — האָבן עטליכע שטימען פאַרענדיגט מיט ראַבי־נאָוויטשן.

עס איז געוואָרן שטיל. ראַבינאָוויטש איז געווען צופרידן, וואָס ער האָט געמאַכט פיר מיטגלידער, און זיך שוין געקליבן אַוועקצוגיין. שוואַרץ האָט זיך פאַרגעסן, אַז ער האָט נאָר וואָס

זיך נעקלאָגט, געגלויבט, אַז ראַבּינאָוויטש וועט אַליין פּאַר אים איינאָרדענען, זיין חשבדיג אויסזעהן איז פאַרשוואונדן און ווי אַ זיידענער יונגערמאַנטשיק מיט אַ לייכטן קאָליר אין די בלאַסע באַקן, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין אַן עק טיש און אַרויסגענומען אַ פּעקל מיט כּתבים. ער האָט זיך צעלייגט, געקוקט אויף זיס־קינדן און זיך געבעטן עפּעס מיט די אויגן.

— האָסט עפּעס אָנגעשריבן? — האָט זיסקינד אים גע־פּרעגט.

— אָנגעוואָרפן אַ פּאָר חרוזים, טאַקע היינט... ס'איז געווען שווער אויפן האַרץ... מען דאַרף זיי נאָך איבערשרייבן... האָב איך אָנגעשריבן אַ מין קינה אויף אונזער גורל... כ'מיין — האָט ער זיך גערויטלט ווי אַ מיידל — דער רעיון האָט גע־דאַרפט זיין, ווי אַזעלכע יונגעלייט, ווי מיר, מאַטערן זיך... אַז כ'וואָלט געוואָלט וואו צו דרוקן? — האָט ער פאַרענדיגט מיט אַ זיפץ.

— לייען, — האָט זיסקינד זיך נעהענטער צוגערוקט.

קרוזע האָט אַ נישטאויפגעלייגטער זיך צוריק צוגעשלעפט צו דער קאַנאַפּע, געוואָלט דערמיט אויסדריקן זיין פּראָטעסט, אַז אַזאַ ייד, ווי שוואַרץ, דאַרף נישט שרייבן, און זיך אויסגעצויגן. די איבעריגע האָבן אַרומגערינגלט שוואַרצן, וועלכער האָט אַרויסגענומען עטליכע שטיקלאַך פּאַפּיר, זיי נישט געקענט איינ־לייגן, זיך נערווירט, נאָך אַמאָל זיך אַרומגעקוקט, צי אַלע הערן און אָנגעהויבן מיט אַ פּוילישער אויסשפּראַך:

נגועי־הזמן.

ההּ! אזעק ואפעה כי לעמל יולדתי,
ואוסיף להתאונן כי בלי מטרה חונכתי,
גם כל אדם כל היום כעבד,
בזעת אפו יעבוד למען מצא זבד.
אבל אוי לאנשים כמוני לריק ייגעו

למלאכה לא למדו ידיהם ולא נגעו
גם להשכלה נפשם אותה בצלה לשבת
פנימה לא באו יוכלו דבשה רדת.
לזאת הולכים כל היום קודר כצללים
חשך משחור תארם, ראשם סחרחר כגלגלים
השקט בל ידעו נפשם פנימה
העבר יקללו, ובהוה לא ימצאו נחמה.
הורים, הקשיבו לאיש מנת כוסו רוה
הן אדע אהבתכם לבניכם כמות עזה
רק באהבתכם הפרוע בלי פלס
תדאגו לצאצאיכם הביאם לגן־עדן בעלס.
אָכן זכרו כי לא מלאכים נחנו
אשר בלא לחם בשמים יחיו ירונו
רק בני תמותה מגושי עפר ירכבון
ובאין לחם ייעפו וילאו ולמעצבה ישכבון.
לכן השיבו אל לבבכם דברי האמתים
בדמי פצעי לבבי המה כתובים וחרותים
יעידו עלימו עדים נאמנים נגועי הזמן
נמצאים בכל מקום נופלים חללים כדומן.
אל תשחיתו מפרי בטנכם רחמיכם ככה
למדום היטב, למדום תורה, למדום מלאכה
וימצאו חן ושכל בעיני אלהים ואנשים
ישבעו לחם ונפשותם אל יהיו יבשים!

בשעת שוואַרץ האָט געלייענט ויינען אַלע געשטאַנען איבער אים געבויגענע און געקוקט אין די שטיקלאַך פּאַפּיר מיט אָפענע מיילער. ראַבינאָוויטש האָט אים געהאָלפן לייענען, פאַרענדיגט יעדן פערז פריהער פאַרן מחבר און אַ צופרידענער געקוועטשט צו די אַרומיגע מיט די אויגן, פונקט ווי אַ ייד, וואָס קוקט אַ מגיד

אין מויל אַריין און אַז דער מגיד הויבּט אָן אַ באַקאַנטן פּסוק, פאַרלויפט ער אים דעם וועג, ענדיגט דעם פּסוק און קוקט זיך אַרום, צי דער עולם באַמערקט זיינע בּקיאות.

פרידקין האָט געקוקט אויף די קורצע שורות, נישט געוואוסט דעם טייטש פון פיל ווערטער, ווי ער וואָלט אַריינגעקוקט אין אַ שווער שטיקל „פּיוט" און זיך געוואונדערט, ווי ר'נאָך דער־ וויאַקסענע מענשן, וואָס דאַרפן קלערן וועגן אַ תכלית, גיבן זיך אָפּ מיט אַזעלכע שטותערייען. לידער זיינען ביי אים אינגאַנצן געווען אַן איבעריגע זאַך און זיך אָפּט געחדושט ווי ר'נאָך מיושב־ דיגע מענשן, מיט וועלכע ס'איז אַ פאַרגעניגן צו פאַרבּרענגען, קענען ווערן מיטאַמאָל אַזוי קינדיש און אָנהייבּן ריידן אין גראַ־ מען. דאָס איז אַן עסק פאַר אַ בּדחן, צי פאַר אַ ליץ! אָט איז שוואַרץ — זיך נאָר וואָס געקלאָגט, אַז מען האָט אים געקוילעט אָהן אַ מעסער, צוגענומען ביי אים דאָס שטיקל פּרנסה, און ווי צעפלאָכטן ער איז מיטאַמאָל געוואָרן, ווי ער וואָלט געווען דער גליקליכסטער מענש אויף דער וועלט! אַ קליינינגקייט, ער האָט אָנגעשריבּן אַ לידל און אין דער היים שטאַרבּן מסתמא ס'ווייב מיט די קינדער פאַר אַ שטיקל בּרויט!

קרוזע האָט זיך אויסגעדרייט צו דער וואַנט. פון פאַרדרוס האָט ער געשפּיגן, געשאָלטן, גערעדט צו זיך אַליין. ער האָט גע־ טראַכט, אַז מען דאַרף אַזאַ ייד, ווי שוואַרץ, וואָס מיינט אַז פּאָעזיע באַשטייט פון מאַכן גראַמען, אַזוי אָנלערנען, ער זאָל פאַרזאָגן אַ צעהנטן נישט צו נעמען אַ פּעדער אין דער האַנט אַריין! ס'איז אַ פּחיתת הכּבוד פאַר דער העבּרעאישער ליטעראַטור אַזאַ ייד זאָל אַרומגיין און זיך האַלטן פאַר אַ משורר! נו טאַקע, וואָס פאַר אַ ליבּע און דרך ארץ קען אַ לעזער האָבּן צו העבּרעאישע שריי־ בּער, אַז שוואַרץ איז איינער פון זיי? ער האָט נאָר נישט פאַרשטאַ־ נען, ווי ר'נאָך זיסקינד, ראַבּינאָוויטש און אפילו דער אידיאָט פרידקין, הערן זיך איין מיט אַזעלכע ערנסטע פּנימער, ווען דאָך

געווים זאָגן מבינות, זיך שפּאַרן, זיך באַציהען מיט דער זעלבּיגער ערנסטקייט, ווי זיי וואָלטן זיך באַצויגן צו ר׳ יהודה הלוים, אָדער ביאַליקס אַ ליד? וואָס טוט זיך דאָ? האָט ער שוין גאָר קיין געשמאַק נישט, צי זיי האָבּן נישט?

שוואַריץ האָט געענדיגט, געבּליבּן זיצן מיט אַ טרוקענעם האַלז, אַן אויסגעליידיגטער, ווי אַן אויסגעקאָכטער טשייניק, זיך געשעמט אויפצוהויבּן די אויגן און מורא געהאַט, אַז ס׳געפעלט נישט דעם עולם. ער האָט געקוקט אויף די שטיקלאַך פּאַפּיר מיט נ׳שט קיין אָנגענעמען נאָך־טעם און אים אַליין האָט זיך איצט אויסגעדוכט, אַז נישט דאָס האָט ער געוואָלט שרייבּן, אַז צום עיקר, צום תמצית איז ער גאָר נישט צוגעקומען, אַז דאָס וואָס האָט אים אַזוי געקוועלט, וויי געטאָן, איז געבּליבּן בּיי אים. אויפן פּאַפּיר זיינען טויטע ווערטער, אַ טרוקענער פּראָטאָקאָל וועגן צע־ריסענע שיך, וועגן ווייניג ברויט און אַז ער וועט שרייען פון היינט בּיז איבּער אַ יאָר, אַז די שיך זיינען בּיי אים צעריסן, וועט אים עמיצער גלויבּן? ער האָט דערפילט, אַז קרוזע איז גערעכט — ער האָט קיין טאַלאַנט נישט! ער טויג צו גאָרנישט — אַפילו צו מלמדות! ער האָט צונויפגעקוועטשט די שטיקלאַך פּאַפּיר, זיי צעקנייטשט, אַריינגעשטופּט אין קעשענע. ס׳האָט אים מער נישט געאַרט, צי דאָס ליד געפעלט זיי. און אַז ס׳וועט זיי גע־פעלן, טאָ וואָס? וואָס פאַרשטייען זיי? אָט קרוזע, ווען עס געפעלט אים... און ס׳האָט אים נאָך מער געקרענקט, וואָס קרוזע האַלט נישט פון אים, וואָס ער האָט זיך אויסגעדרייט צו דער וואַנט...

די צוהערער האָבּן זיך אויסגעגלייכט, זיך איבּערגעקוקט, פאַר־שטאַנען, אַז איצט דאַרף מען עפּעס זאָגן, און יעדער האָט געוואַרט אַ צווייטער זאָל אָנהויבּן פריהער.

— נישט שלעכט, — האָט ראַבּינאָוויטש זיך צעגענעצט, אַ ציה געטאָן דעם אויבּערשטן טייל פון קערפּער, אים אַ בּויג

געטאָן, אַז ער האָט זיך שיער נישט צונויפגעגאָסן מיטן אונטערשטן און די אויגן האָבן בײַ אים מאָדנע געשמייכלט — אָבער איר ווייסט דאָך, אַז איך בין אַ פּראַקטישער מענש! די פֿראַגע איז, צי מען קען „מאַכן אַ לעבן" דערפֿון? כ'מיין צו די לידלאַך באַצאָלן זיך? צי אין אַמעריקע איז דאָ אַ „מאַרקעט" פֿאַר דער סחורה? ווי איר קוקט מיך אָן, האָב איך אויך אַמאָל געשריבן, כ'געדענק כ'האָב געשיקט שלח־מנות מײַן טאַטן אַ שיר! די צײַטן, פֿאַרשטייט איר מיך, וואָס מען האָט געקענט פֿון לײדיג גײן משוגע ווערן, זײַנען שוין לאַנג אַוועק! אין אַמעריקע וואו „טײם איז מאָני" *), איז אויב ער באַצאָלט זיך, איז קיין זאַך קיין חרפּה — אַפֿילו לידלאַך! נאָר אויב עס באַצאָלט זיך נישט — איז אַן עולה צו פֿטרן די צײַט...

— פֿײַן ראַבינאָוויטש! פֿײַן! — האָט קרווע זיך אַזוי צע־לאַכט, אַז ער האָט זיך אַזש צוגעהאַלטן פֿאַרן בויך.

זיסקינד האָט נישט ליב געהאַט ראַבינאָוויטשן, אים גע־האַלטן פֿאַר אַ טרוקענעם נפש, געפֿילט, אַז ער דאַרף ענטפֿערן, לאָז ער נישט מיינען, אַז געלט האָבן הייסט רײַך זײַן! ער האָט געהאַט אָהן אַ שיער פּאַקטן אויף ווערכע אים צו צעשלאָגן, זיך נישט געקענט באַפֿרײַען פֿון אַ נאָר וואָס איבערגעלייענטע פֿראַזע, ווי פֿון אַ פֿאַרעקשנטער פֿליג — אַז אָהן ברויט קען יעדער מענש לעבן אַ טאָג, אָבער אָהן פּאָעזיע נישט — און אָפּגעהוסט:

— ראַבינאָוויטש, איר זייט אומגערעכט...

— ניין, פֿריינט זיסקינד, — האָט ראַבינאָוויטש אים איבער־געהאַקט — אַ שאָד וואָס ס'איז איצט שפּעט, מיר וועלן נאָך ריידן דערפֿון, בײַ אַ געלעגנהייט, וועט איר זעהן, אַז איך בין גערעכט — און ער האָט זיך געווענדעט צום עולם — יידן, ווער פֿון אײַך גייט? פֿרידקין און שוואַרץ האָבן זיך אויפֿגעשטעלט:

---

*) „טײם איז מאָני" — צײַט איז געלט.

— אַ גוטע נאַכט!

— אַ גוטע נאַכט!

— אַ גוטע נאַכט! — האָט זיסקינד זיי באַגלייט און אָנגענו־מען שוואַרצן פאַר אַ האַנט — איר דאַרפט נישט הערן וואָס ראַ־בינאָוויטש זאָגט אייך, דאָס איז אַ סוחר, וואָס האָט זיין איינגענע נשמה פאַרהאַנדלט, אויב איר פילט, אַז איר האָט וואָס צו שריי־בן — שרייבט.

— איר מיינט כ׳נעם זיך צום האַרצן וואָס יעדער זאָגט? — האָט שוואַרץ האַרציג געדריקט זיסקינדס האַנט — אויב אַזוי וואָלט איך שוין לאַנג געדאַרפט אויפהערן שרייבן! מען האָט גרעסערע פּאָעטן פון מיר אַרונטערגעריסן! נו, אַ גוטע נאַכט!

— אַ גוטע נאַכט! קומט אָפטער!

אין אָפענעם שלאָפצימער, וואו זיי זיינען פאַרבייגעגאַנגען, זיינען געלעגן זיסקינדסביידע יינגלאַך אין ווייסע, לאַנגע נאַכט־העמדער, געשלאָפן מיט פאַרוואָרפענע הענטלאַך, איינער אַרום דעם צווייטנס האַלז. אויף זייערע פּנימער איז געלעגן אַזאַ רו־הינקייט, ווי זיי וואָלטן געשמייכלט, און ס׳איז שווער געווען פאַר־בייצוגיין מען זאָל זיך נישט אָפּשטעלן. צוקאָפּנס איז געזעסן די באָבע מיטן צעעפנטן מויל, ווי אַן איינגעפאַלענער קבר, געהאַלטן אַ טלית־קטנדל, דערזאָגט די לעצטע ווערטער פון „המפיל“ און זיך נישט געכאַפּט, אַז די קינדער שלאָפן שוין.

שוואַרץ איז געבליבן שטיין אַ צעשטראַלטער, אָפּגעשטעלט זיינע באַגלייטער:

— קוקט!

זיי האָבן זיך איינגעקוקט, ווי די קינדער שלאָפן, גאָרנישט געזעהן און געהויבן מיט די אַקסלען:

— וואָס איז דאָ נתפּעל צו ווערן — האָט ראַבינאָוויטש גע־עפנט די טיר — ס׳ערשטע מאָל זעהט איר, ווי אַ באָבע לייענט מיט אייניקלאַך קריאת־שמע?

שוואַרץ האָט ניט געענטפערט, בלויז געפילט, ווי מען וואָלט אים אָפּגעגאָסן מיט קאַלטע וואַסער.

אַז קרוזע איז געבליבן מיט זיסקינדן, האָט ער אים געפרעגט:

— נו, ווי איז אייך געפעלן דער שיר?

— ס'איז גאָרנישט.

— טאָ פאַרוואָס האָט איר עס אים נישט געזאָגט?

— בין איך דאָס מחויב יעדן איינעם צו פאַרשאַפן עגמת־נפש? און אַז כ'וועל אים זאָגן, וועט ער אויפהערן שרייבן? אַ מענש האָט אַ שטיקל נחת אין לעבן, דאַרף איך עס אים נישט צעשטערן!

— פון אייער שטאַנדפּונקט — האָט קרוזע זיך געבייזערט — וואָלט מען קיין קריטיק אינגאַנצן נישט געדאַרפט.

— ס'קאָן זיין אַז נישט — האָט זיסקינד זיך פאַרקלערט — איבעריגנס, האָב איך וועגן דעם קיינמאָל נישט געטראַכט.

— אויב איר וואָלט געווען אַ רעדאַקטאָר, — האָט קרוזע שוין געשמייכלט — וואָלט איר יעדן „קרענק" געדרוקט, האַ?

זיסקינד האָט נישט געענטפערט.

— און איך — האָט קרוזע צוגעלייגט אַ פינגער צום האַרץ — וואָלט דעם גרעסטן יידישן שרייבער נישט געדרוקט, אויב אין זיין זאַך וואָלט געפעלט דער יידישער באַגריף פון שיינקייט!

— קיין נייס, — האָט זיסקינד געשמייכלט — אחד העם האָט עס שוין געטאָן פאַר דיר. כ'האָב דיר שוין נישט איינמאָל געזאָגט, אַז איר האָט פאַרוואַנדלט דאָס יידנטום אין אַ דאָגמע, פון רמב"ם ביז אחד־העמן, און מערקווירדיג, אַז ס'יידישע פאָלק האָט נישט געוואָלט אייער טובה, אייך תמיד גערודפט!

— ווי איך זעה ריידן פון דיר די „ספירות" אַרויס — האָט קרוזע געקוקט אויף אים מיט אַ ביטול — וועסט שוין באַלד באַשאַפן אַ גולם אויך, האַ?

זיסקינד האָט נישט געענטפערט. עס איז געוואָרן אַזוי שטיל, אַז מען האָט געהערט ווי די שלאָפנדע עטעמען אין צווייטן צי־מער. זיסקינד האָט געוואָלט גיין שלאָפן, אויס לאַנגווייליגקייט יעדן אָוונט געבליבן זיצן מיטן „באָרדער“, געוואוסט אַז קרוזע וועט זיך קלאָגן, ער גייט שטאַרבן, ער וועט אים טרייסטן, אין האַרצן אָבער האָט ער זיך געשראָקן, פיל מאָל נישט געקענט איינשלאָפן, געמיינט אַז קרוזע וועט זיך אַ וואָרף טאָן אויף אים מיט זיין געפאַלדעוועטן בויך, דעם טערמאָמעטער אין מויל און וועט אים דערשטיקן. פון קרוזעס פלאַן וועגן זיין העברעאישן וואָכנבלאַט, איז דער שמועס תמיד איבערגעגאַנגען אויף רעליגיע, פון רעליגיע אויף לערעריי, פון לערעריי אויף קרוזעס קרענק און אַזוי אַן אָוונט נאָך אַן אָוונט.

— כ׳דאַרף אויפגעבן די „היברו“ — האָט קרוזע צוריק אַריינ־גענומען דעם טערמאָמעטער אין מויל — כ׳טאָר זיך נישט אויפ־רעגן, דאָס הרגעט מיך אַוועק!

— אַז דו טראַכסט צופיל פון מאָגן — האָט זיסקינד זיך אַראָפּ־געלאָזט צופוסנס פון דער קאַנאַפּע — הער אויף טראַכטן, וועסטו זיין געזונט!

— אַז ס׳איז נישט בלויז דער מאָגן — האָט קרוזע זיך פאַר־ענטפערט. — הערט אויף דער מאָגן, טוט מיר ווײ ס׳האַרץ, כ׳שלאָף קיין נעכט נישט, מיט איין וואָרט, כ׳פיל ווי די קרענק צעוואַקסט זיך אין מיר, ווי זי וואָלט געהאַט טויזנטער לאַפּעס, יעדע לאַפּע גראָבט זיך אַריין מיט אירע נעגל אין אַן אַנדער גליד און נאָגט, נאָגט מיר אַרויס דעם מאַרך פון די ביינער! וואָס ווייסטו? כ׳פיל אַז אויב כ׳וועל נישט אויפגעבן די „היברו“, איז נאָך מיר! נעכטן זיצנדיג אין סקול האָב איך געמיינט, אַז ס׳עקט זיך מיט מיר! ס׳האָט מיר מיטאַמאָל גענומען שווינדלען פאַר די אויגן און כ׳האָב דערזעהן ווי די קינדער אַרום מיר בלעקן אַרויס די צינגלאַך. כ׳ווייס נישט וואָס ס׳איז געווען מיט מיר, נאָר ערן־

וואָרט, כ׳וועל שווערן, ווי די צינגלאַך האָבן געגומען וואַקסן, געוואָרן דין ווי פּלעמלאַך, דורכגעבּרענט מיר די קליידער און ווי פּיאַווקעס געגומען מיר נאָגן בּיים האַרצן, אַז ס׳איז מיר נישט גוט געוואָרן.

די מעשה האָט זיסקינדן דורכגעשווידערט. ער האָט מורא גע־האַט צו קוקן קרוזען אין די אויגן אַריין, זיך אָבער געמאַכט קוי־ראַזש:

— אַז דו ריידסט אַזעלכע מעשיות, בּיזטו דאָך אַן אמתער משוגענער!

— קיינער ווייסט נישט וועמען דער שוך קוועטשט! — האָט קרוזע אָפּגעזיפצט און זיך אויסגעצויגן מיט פאַרוואָרפענע הענט, ווי ער וואָלט אַוועקגעפאַלן.

עס איז געוואָרן נאָך שטילער. יעדער האָט געקוקט אין אַן אַנדערער זייט, ווי זיי וואָלטן זיך נישט געוואָלט טרעפן איינער מיטן צווייטנס בּליק. קרוזע האָט זיך איינגעקוקט אין דעם בּרו־דיגן מאַנזשעט, וואו די ציפערן זיינען געווען אויסגעשטעלט, פאַרשנירלט דעם שטערן און איבּערגעריסן די שטילקייט:

— פון בּראָנשווייגער צעטעלאַך האָלסטו עפּעס?

— ס׳איז אַ ראַיעלע לאָטעריי.

— וועסט אפשר זיין אַ שותּף צו אַ האַלבּן לוז?

— וואָס פאַר אַ נומער האָסטו?

— אַ נומער!? דאַכט זיך, בּאַלד — 2223.

— אויב דו קענסט קריגן בּיי דיין „קאָלעקטאָר“ 4545, וועל איך נעמען.

— רעכנסט דער נומער איז מער מזלדיג? — האָט קרוזע געשמייכלט.

— כ׳ווייס נישט — האָט זיסקינד זיך פאַרלוירן — כ׳ווייס נאָר, אַז אויף 4545 האָט מיין טאַטע געוואונען, דערנאָך מיינער אַ פעטער, איצט מיינער אַ בּרודער, דערצו איז יוד הא ואָו הא בּגמטריה 45, פאַרשטייסט?

— זיסקינד! זיסקינד! — האָט זיך געהערט ווי בערטע רופט פון אַן אַנדער צימער — צייט צו מאַכן נאַכט! דער „גאַז־ביל" *) איז שוין אַזוי אויך גרויס!

— טאַקע שפּעט, — האָט זיך זיסקינד אויפגעשטעלט — אַ גוטע נאַכט!

— אַ גוטע נאַכט! — האָט זיך קרוזע אויסגעדרייט צו דער וואַנט, געטראַכט, אַז ער וועט מאָרגן אויסטוישן ס׳צעטעלע, פּרו־בירן, פאַרגעסן, אַז ער איז קראַנק, געבליבן ביז אַ שטיק אין דער נאַכט נישט קיין אויסגעטאָנענער, געחלומט, אַז 4545 האָט גע־וואונען ס׳גרויסע געווינס און ער, קרוזע, גיט אַרויס אַ מאָדערנעם העברעאישן וואָכנבלאַט.

---

*) גאַז־ביל — חשבון פון גאַז.

V

נרין איז געזעסן ביי זיך אין צימער און איבערגעשריבן אַ דרשה פון „אַמעריקאַנער רעדנער“ פאַר זיינעם אַ תּלמיד, וואָס האָט געדאַרפט די טעג בר־מצוה ווערן.

דאָס איבערשרייבן איז אים נמאס געוואָרן, האָט ער אַ שאַר געטאָן פון זיך דאָס פּאַפּיר, פאַרצויגן אַ ציגאַרעט און געהאַט פּאַרדרוס, וואָס ער פּטרט זיינע טעג אין אַ „היברו־סקול“, ווען איבערן גאַנצן לאַנד האַלט מען אין איין עפּענען פּאָלקשולן. ער האָט נעכטן געהערט, ווי אַ קלאַס יינגלאַך מיט מיידלאַך האָבן געזונגען זיינס אַ ליד, האָט ער אַזש געציטערט פון פרייד, געווען זיכער, אַז זיין אַרבעט איז נישט אַרויסגעוואָרפן און די שטענדיגע ספקות צי מען דאַרף שרייבן יידיש זיינען פאַרשוואונדן. ער האָט אפילו געהאַט אַ פּלאַן ווי יידיש צו מאַכן פאַר אַ וועלט־שפּראַך. מען דאַרף נאָר אָנשרייבן אין יידיש אַ ווערק, וואָס זאָל מרעיש עולם זיין, וועלן שוין גוים אויך אָנהויבן צו לערנען יידיש. ווי איינפאַך!

ער האָט אַ קוק געטאָן אויף דער איבערגעשריבענער דרשה, צוריק דערפילט די וואָכעדיגקייט, אַרויסגענומען דעם דינעם, שוואַרצן זייגער און זיך געחדושט פאַרוואָס מיס שוליץ קומט נישט. איִם איז סתם געפעלן, וואָס אַן אַמעריקאַנער מיידל, אַ געענדיגטע פון „נאָרמאַל קאַלעדזש“, דרייט זיך אַרום אים, זעצט איבער זיינע לידער אין ענגליש, רעדט אַ קאָמישן יידיש,

איז פאַראינטערעסירט אין די פּאָליטיק. ער איז זיכער געווען, אַז מיסטער שולץ קלויבט זיך אים מאַכן פאַר פּרינסיפּאַל און זיך שלעכט געפילט, וואָס דורך אים וועט מען צונעמען ביי פרידקי־נען די שטעל, כאָטש ער האָט געהאַלטן, אַז די פרידקינס זיינען אַ קללה פאַר די אַמעריקאַנער תּלמוד־תּורות.

גרין האָט גענומען שפּרייזן איבערן צימער, יעדע ווייל־ע אַרויסגענומען פון דער אויבערשטער קעשענע, פון זיין פריש געוואַשענעם „פּאַלם־ביטש" אַנצוג אַ ברייטן, ווייבערשן קאַם, שטאָלץ פאַרריסן דעם קאָפּ, פאַרקעמט די צעוואָרפענע האָר, וואָס זיינען גלייך ווידער צעפאַלן פאַסמעסווייז איבערן שטערן און אינ־גאַנצן האָט ער דערמאָנט אי אַ דענדי, אי אַ פריזירער.

ער האָט זעהר געוואָלט פּטור ווערן פון מאַדאַם בליאַש, אַ פרוי פון אַ יאָר פערציג, אַן אָנגעשטעלטע אין די פרויען־שוך־געזעלשאַפט, וואָס דערגייט אים די יאָרן מיט אירע ליבע־בריוו און סטראַשונקעס פאַר די לעצטע עטליכע וואָכן. ער האָט היינט ווידער ערהאַלטן פון איר אַ בריוו אין וועלכן זי זידלט אים, רופט אים מערדער, בעט זיך ער זאָל היינט צו איר קומען, סטראַשעט, אַז זי וועט זיך סמען.

גרין האָט געוואוסט, אַז דאָס אַלץ איז אַ ליגן, אַז זי וועט זיך נישט סמען, אַז ווען זי שרייבט די אַלע סטראַשונקעס, שמירט און פּודערט זי זיך בעת־מעשה, זי זאָל אויסזעהן יינגער.

ער האָט אויך געטראַכט פון מאַדאַם שאַפּיר, דעם יינגלס מוטער, וועמען ער האָט צוגעגרייט צו בר־מצוה, און געפילט, אַז מען דאַרף זיך באַפרייען פון די ווייבער.

עס האָט זיך געהערט אַ קלאַפּ אין טיר.

גרין האָט אויף גיך באַהאַלטן מאַדאַם בליאַשס בריוו און צו־געגאַנגען צו דער טיר:

— ווער איז דאָס?

— איך!

— אַ, בּעסי! הייסט עס, וואו שטייסטו, וואו? הינטער דער טיר?

און ער האָט זי געעפנט.

פאַר אים איז געשטאַנען מאַדאַם בּליאַש אין אַ לייוונטענעם „נאָרפאָלק" אָנצוג בּיז צום טריט. אויפן קאָפּ האָט זי וואוילעריש געטראָגן אַ קליינע מענערישע פּאַנאַמע, אַרומגענומען מיט אַ קרעם וואואַל, וואו פון הינטן האָט זי זיך נאָכלעסיג פאַרקניפּט און אַראָפּגעפאַלן איבּער די פּלייצעס ווי אַ פליגל. אַ מישמאַש פון פּאַרפומען האָבּן אים אַ זעץ געטאָן אין פּנים אַריין.

גרין דערזעהענדיג מאַדאַם בּליאַש, האָט זיך עטוואָס פאַר־לוירן. ער האָט חשק געהאַט צו פאַרמאַכן הינטער איר די טיר, זאָגן, אַז ער וויל זי מער נישט זעהן, נאָר ער האָט כּלומרשט אַ שמייכל געטאָן:

— האַללאָ, גוט וואָס איר זייט געקומען, כ'האָבּ זיך נאָר וואָס געקליבּן גיין צו אייך.

מאַדאַם בּליאַש איז אַריין, זיך אַוועקגעזעצט אויף גרינס בּעטל, אַראָפּגעוואָרפן די פּאַנאַמע, זיך פאַרריכט די האָר, איינגע־צוינגן די ליפּן און אַרויסגעבּלעזלט:

— טאַקע — — — און וואו וואָלט איר בּעסין געלאָזט?

— וואָס הייסט?—האָט גרין פון דער זייט אַ קוק געשאָן אויף איר און געפילט, ווי דער צונג פּלאָנטערט זיך בּיי אים — כ'וואָלט זי מיטגענומען.

— איר ווייסט דאָך, אַז איך האָבּ פיינט „בּייבּעס", בּיי מיר איז נישט קיין גאָרטן — האָט זי נאַליג צונויפגעדרייט די ליפּן ווי אַ שנוק, זיך אויפגעשטעלט און מיט פאַרלייגטע הענט אויף אַ הינטן גענומען גיין איבּערן צימער.

זי האָט פונאַנדערגעקנעפּלט דעם זשאַקעט, פאַרבּייגייענדיג אַריינגעלאָזט אַ האַנט אין זיינע פּאַסמעס האָר און ווייך געדעדט, כּמעט זיך געפּיעשטשעט:

— קומט, גרין, לאָמיר צופאָרן צום ים. ס׳איז אַזאַ היץ...

גרין האָט דערפילט ווי שווערע נעפּלען פאַרפּום הילן אים איין, געשראָקן בעסי זאָל יעדע ווייַלע נישט אָנקומען, לייכט אַרויסגעדרייט דעם קאָפּ פון איר האַנט און זיך געבעטן ביי איר:

— כ׳קען איצט נישט פאָרן, כ׳בין זעהר פאַרנומען. איר זעהט — האָט איר געוויזן אויף דער איבערגעשריבענער דרשה — כ׳מוז דאָס פאַרטיג מאַכן אין אַ שעה אַרום.

— הייסט עס, מען דאַרף אייך לאָזן אַליין, — האָט מאַדאַם בליאַש אויסגעשטרעקט דעם קאָפּ, ווי זי וואָלט זיך איינגעהערט. געזעהן, אַז גרין ענטפערט נישט, האָט זי זיך אויסגעגלייכט און אַ צישע געטאָן מיט די ציין. — שרעקט נישט, כ׳וועל אייער בעסין נישט קאַליע מאַכן, אומשולדיגע מיידלאַך שלעפּן זיך נישט אַרום ביז האַלבע נאַכט אין „ט ש אַ י נ י ט אַ ו ן“! וואָס איך קאָן איר יאָ זאָגן איז, אַז זי זאָל זיך אויסוואַשן דעם קאָפּ!

— אָבער צו וואָס די אַלע רייד? — האָט גרין אַ זעץ געטאָן מיט דער פויסט אין טיש אַריין, — איך בעט אייך, לאָזט מיך איצט אַליין!

— וואָס מיינט איר, וואָס? איר וועט דאָס מיך טרעטן מיט די פיס, מיין בלוט מיר צאַפּן לעבעדיגערהייט? — האָט מאַדאַם בליאַש פון כעס צעשפּרייט די הענט, אויסגעבויגן די פינגער מיט די פאַרשאַרפטע, מעניקיורטע נעגל, וואָס האָבן געפינקלט ווי ביי אַ קאַץ. — אַזוי באַהאַנדלט מען דאָך ניט קיין... פאָדליעץ! ניין, כ׳גיי איצט נישט אַרויס פון דאַנען! איר זייט דאָך אַ דאָן־זשואַן, אַ „יובאָטשניק“, און אייער סמאַרקאַטשקע וועל איך די אויגן אויסדראַפּען!

עס האָט זיך געהערט, ווי עמיצער לויפט איבער די טרעפּן, באַלד נאָכדעם אַ קלאַפּ אין טיר.

גרין איז איבער אַ רגע געבליבן זיצן אַ צעטומלטער, ווי ער וואָלט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, און אַ בלאַסער געעפנט די

טיר. בעסי איז אַריין מיט צוויי טונקל־באָרדע טוליפּאַנען אין דער האַנט. די איבערשטע ליפּ איז געווען אַזוי באַטעמט פאַרשאַרצט, די עטליכע ציין האָבן פון צופיל ווייסקייט אַזש אַרויסגעבלענדט פון מאַטן פנים, אַז יעדער פאַרבייגייער, ווער עס האָט זי נאָר באַמערקט, האָט איר געמוזט נאָכאַמאָל אַריינקוקן אין פנים אַריין. זי האָט זיך געוואָלט אַרומכאַפּן מיט גרינען, נאָר דערזעהענדיג מאַדאַם בליאַש, איז איר איבערשטער טייל פון קערפּער געבליבן אין אַ פּאָזע פון נישט קיין פאַרענדיגטער באַוועגונג. מאַדאַם בליאַש האָט זיך מיט איר באַגריסט ווי מיט אַן אַלטן גוטן פריינט.

— האַללאָו, בעסי דאַרלינג (טייבעלע)! וואָס מאַכט איר? איר זעהט גוט אויס! אָ, גוט וואָס איר זייט געקומען, — האָט מאַדאַם בליאַש זיך גענומען צורעכט מאַכן די פריזורע. — כ׳אַרבעט שוין מיט גרינען איבער אַ שעה, ער זאָל קומען פאָרלעזן אויפן ליטעראַרישן אָוונט פון די סטרייקנדיגע דרעס־מייקערינס *). און עס גייט נישט. איך רעכן, אַז איר וועט געווים ביי אים פועלן!

— מיסטער גרין, פאַרוואָס זאָלט איר טאַקע נישט גיין? — האָט בעסי זיך ביי אים געבעטן.

גרין האָט געשמייכלט, צוגעשטעקט ס׳פּנים צו די טוליפּאַנען און זיך אַ קרום געטאָן:

— דאַכט זיך זעהר אַ שיינע בלום און שמעקט נישט.

— מען זאָגט דאָך: טוליפּאַנען זיינען ווי שיינע מיידלאַך, — האָט מאַדאַם בליאַש אַריינגעוואָרפן, — וואָס שענער — אַליך פוסטער!

— מיסטער גרין, זאָגט איר מיר צו? — איז בעסי צוגעשטאַנען צו אים.

*) דרעס־מייקערינס — שניידערינס, מאָדיסטקעס.

— וואָס איז שייך, — האָט גרין אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און די האָר זיינען אים אַריין אין די אויגן — אַז מיס שוליץ הייסט, מוז מען! כ׳האָב טאַקע אַ נייע ליד היינט אָנגעשריבן, כ׳האַלט עס פּאַר אַ מייסטערווערק, די בעסטע זאַך, וואָס איך האָב ווען געשריבן!

— אָ, מיסטער גרין... — האָבן ביידע מיטאַמאָל גענומען זיך פּיעשטשען, — לעזט עס פּאָר, פּליעז!

גרין האָט גענומען דעם בויגן פּאַפּיר מיט דער בר־מצוה דרשה, זיך געשטעלט אין מיטן צימער און מיט פּאַטאָס געזאָגט:

— „ווערטער פאָטער, טייערע מוטער, פריינדע און גערער־טעס פּובליקום!

„איך האָיטע דרייצן יאַהר אַלט געוואָרדן...“

מאַדאַם בליאַש האָט זיך געקייקלט פון געלעכטער. מיס שוליץ האָט נישט געוואוסט, וואָס דאָ קומט פאָר, נאָר זעהענדיג ווי מאַ־דאַם בליאַש לאַכט, האט זי אויך געלאַכט, זיך געבעטן ביי גרינען ער זאָל איר זאָגן, וואָס דאָס איז.

דערוויל האָט זיך מאַדאַם בליאַש אַוועקגעזעצט שרייבן אַ בריוול גרינען. זי האָט אים געוויזן, אַז זי שטייט העכער פון אַלע קליינליכקייטן, לאָז ער נישט מיינען, אַז זי איז עפּעס אַ יענטע, זי קען תמיד פאַרבויגן, ווען עס האַנדלט זיך וועגן איר, און אים עטליכע מאָל געבעטן, ער זאָל למען השם נישט פאַר־געסן צו זיין היינט ביי איר.

זי איז אויפגעשפּרונגען כלומרשט אַ צופרידענע, זיך וואוילע־ריש אָנגעטאָן די פּאַנאַמע, אַריבערגעבויגן די וואואַל פון פאָרנט און געכאַפּט אַ קוק אין שפּיגל.

— איצט פּאַק איך זיך שוין! גוד־באַי, בעסי, פאַרבלאָנד־זשעט אַמאָל! און איר, — האָט זי זיך אויסגעדרייט צו גרינען, — פאַרגעסט נישט צו זיין איבער אַכטאָג זונטאָג, פּונקט אַכט

אור אין אָוונט, און אייער „מייסטערווערק“, — האָט זי זיך צעלאַכט, — לאָזט אין דער היים!

— ווי דען, ווי דען... — האָט גרין אונטערגעברומט, זי אַרויסבאַגלייט און געדאַנקט גאָט, וואָס ער ווערט זי שוין פּטור.

ביי דער טיר האָט זי אים אַריינגעשטעקט אין דער האַנט דאָס בריוול.

אַז זיי זיינען געבליבן אַליין, האָבן זיי זיך דערפילט פרייער און זיך צעשמייכלט. בעסי האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און איידער גרין האָט זיך געכאַפּט וואָס זי טוט, האָט זי שוין גע־האַט איבערגעלייגט יעדעס פּאַפּירל, יעדעס בוך און אויפן טיש איז אויסגעוואַקסן אַ באַרג שמות, ווי אָנגעגרייט אַרויסצוואַרפן.

— מיס שוליק, גאָט איז מיט אייך, — האָט גרין אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף די אָנגעוואָרפענע פּאַפּירן, — וואָס ווילט איר פון מיינע כתבים?

— אָ, אַנטשולדיגט, מיסטער גרין, — האָט בעסי זיך גע־כאַפּט, וואָס זי האָט דאָ אָפּגעטאָן, געהאָלפן גרינען צוריק אַריינ־לייגן די פּאַפּירן און גיך אַ פרעג געטאָן: — ווען גייען מיר אין גרינוויטש־ווילעדזש?

— אין אָוונט. איצט איז נאָך צו פריה.

— ווייסט איר גאָר וואָס? — האָט בעסי אים אָנגעכאַפּט פאַר אַ האַנט, — קומט צו אונז, וועלן מיר עסן צוזאַמען אָוונט־ברויט און דערנאָך וועלן מיר צופאָרן, גוט?

גרין האָט נעקנייטשט אַ ווײַלע דעם שטערן, ווי ער וואָלט געווען אין אַ פאַרלעגנהייט און אָנגעהויבן שטאַמלען:

— צו וואָס גייט איר איצט אַהיים? בלייבט דאָ. און אויב ס'הונגערט אייך, וועלן מיר צוגיין אין אַ רעסטאָראַן!

— נאָו, מיסטער גרין, — האָט בּעסי פאַרשאַרצט די אויסבּערשטע ליפּ און געשמייכלט מיט צוויי ציין, — כ'האָבּ צוגעזאָגט אַהיימצוקומען! איר האָט פאַרגעסן, אַז היינט איז פרייטאָגצונאַכט? קומט, מיין מוטער קאָכט אַזעלכע גוטע פיש, זיסע, ווי איר האָט ליבּ. קומט מיט, איך בּעט אייך!

גרין האָט נישט געענטפערט, זיך געוואונדערט, ווי ר'נאָך איז אים מיטאַמאָל פרידקין געקומען אויפן זינען, זיך דערמאָנט אָן די זיסע פיש און זיך צעשמייכלט.

— כ'וועל אייך זאָגן דעם אמת, מיס שוליק, כ'האָבּ זיך שוין אַזוי אָפּגעוואוינט פון אַ פאַמיליע, אַז כ'פיל זיך נישט גוט צווישן עלטערע מענשן...

— אָ, קומט, — האָט בּעסי זיך געפּיעשטשעט, נישט איינגעשטאַנען אויף אַן אָרט און דערמאָנט אַ קעצל, ווען ס'לאַשטשעט זיך. — איר וועט זיך גוט פילן, איר וועט זעהן! איר דאַרפט שוין קענען מיין פאָטער, ער איז דאָך אַזאַ גוטער און כ'וועל אייך פאַרטרויען אַ סוד, — האָט זי זיך צעלאַכט, געוואַרט אַ ווײַלע, אַבּי אים צו פאַראינטערעסירן, — מיין מוטער גלייכט (ליבּט) אייך, זאָגט אַז איר מוזט זיין זעהר אַ קלוגער...

— טאַקע? — האָט זיך גרין עטוואָס פאַרלוירן.

זי האָט אַ כאַפּ געטאָן זיין שטרויענעם הוט, אים אָנגעטאָן גרינען איבּער אַן אויער, אים בּאַטראַכט פון אַלע זייטן, ווי אַ מאָדעל, און זיך געבּויגן פון געלעכטער.

גרין האָט מיטגעלאַכט, אָנגענומען מיס שוליק פאַר די הענט, געקוקט איר אין די אויגן, האָט זי נישט אויסגעהאַלטן, זיך אַרויסגעדרייט און אַן עפן געטאָן די טיר:

— קומט!

איבּער די קליינע הילצערנע הייזלאַך, נישט ווייט פון בּאָטאַנישן גאָרטן, האָט זיך געצויגן אַ בּלויער הימל, דורכגעשפּרייט מיט בּלוטיגע פאַסן. ערטערווייז זיינען די פאַסן געווען צע-

דריוולט און די פעדים האָבן זיך צעצווייגט אין דער בלויקייט ווי שטיקלאַך רעגנבויגן. די פּאַסן זיינען געוואָרן טונקעלער, ברייטער, זיך צונויפגעגאָסן, און איבערן הימל זיינען געשוואומען קאָלירטע בערג, טייכן און חיות.

זיי זיינען געגאַנגען געאָרעמט, געקוקט ווי די זון פאַרגייט און געשווינגן. פון ביידע זייטן וועג, אויף די גרינע לאָנקעס, האָבן מיידלאַך געשפּילט אין טעניס, אין פילקע, געלעגן שורות־ווייז אויפן גראָז, געזונגען, געגודערט און מיט זייערע קאָלירטע, פליענדיגע קליידער, לייכטע טריט, האָבן זיי פול געמאַכט די לופט און אויסגעזעהן פון דער ווייטנס, ווי מען וואָלט פונאַנדערגעלאָזט אַלע פויגל פון זאָאָלאָגישן גאָרטן.

גרין איז געווען גוט געשטימט, געקוקט יעדע מיידל, וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען, אין די אויגן, און אַלע האָבן דעמאָלט ביי אים אויסגעזעהן שיין.

זיי זיינען אַריין אין טראַמוואַי. דער טראַמוואַי האָט זיך אויפגעהויבן באַרג־אַרויף — איז פאַר די אויגן געלעגן אַ שטיק פון באָטאַנישן גאָרטן. קליינע נאָדל־בוימלאַך, ווי קאַרליקעס, זיינען געווען אויסגעזעצט שורות־ווייז ווי ווייט ס׳אויג האָט געקענט כאַפּן. צווישן די בוימלאַך, אין אַ קליין שטייענדיג וואַסער, האָבן זיך געטוקט עטליכע ווייסע קאַטשקעס און אויסגעזעהן ווי שטיקלאַך דורכזיכטיגע וואָלקן.

גרין האָט פאַרגעסן וואו ער איז, געקוקט אויף די קאַרליקלאַך־בוימלאַך, אויפן וואַסערל, געפילט אין זיך די בלויע שטילקייט וואָס אַרום, און געווען זיכער, אַז באַלד וועט פון ערגעץ וואו זיך באַווייזן אַ פרינץ מיט אַ פרינצעסן, אויך קאַרליקלאַך.

דער טראַמוואַי האָט זיך אָפּגעשטעלט. ס׳איז ביי אים קיין ספק נישט געווען, אַז מיס שולץ טראַכט דאָס זעלביגע וואָס ער, ווי אַנדערש האָט ניט געקענט זיין, האָט ער געוויזן מיט דער האַנט אויף די קליינע בוימלאַך און זיך געווענדעט צו איר:

— ס'פעלט נאָר אַ פּרינץ מיט אַ פּרינצעסן, אמת?
זי האָט צעעפנט אַ פּאָר אויגן, אים אָנגעקוקט ווי אַ חסר דעה און זיך צעלאַכט:

— אַז כ'ווייס נישט וואָס איר מיינט? רעדט מיט מיר פּראָזע!

גרין האָט זיך געכאַפּט, זיך עטוואָס פאַרלוירן און איר איבערגעגבן, וואָס ער האָט געמיינט.

דער טראַמוואַי איז אַראָפּ פון באַרג און מיט אַ קלינגעריי זיך אַריינגעשניטן אין אַ שמוציגער גאַס. פון ביידע זייטן גאַס האָבן אַהן אַן ענד זיך געצויגן שורות מיט וועגעלאַך. צעווּרענע איטאַליענערינס אין טיכלאַך, ווי קליינשטעטלדיגע יידישע ווייבער, אַרומגערינגלט פאַר די קליידער מיט קליינע איטאַליענערלאַך, זיינען געגאַנגען פון איין וועגעלע צום צווייטן, זיך געדונגען, געאַרבעט מיט די הענט, געקויפט מציאות. זייערע געשרייען האָבן טויב געמאַכט, זיך געהויבן איבער די קעפּ, געקרעלט אין האַלז. די רויטע בייטשן קרעלן, די לאַנגע גאָלדענע אוירינגלאַך, די שרייענדיגע זיידענע קליידער, די פּערסישע שאַל-טיכער, די קופּקעס ווייבער מיט קינדער אַרום יעדער טרעפּ, זייער גודערן, די וועגעלאַך מיט גרינס, וואָס נאָר איטאַליענער עסן, די קופּקעס מיסט אויף טריט און שריט — אַלץ האָט עדות געזאָגט, אַז די גאַס איז אַ שטעטל פאַר זיך אין דעם גרויסן ניו-יאָרק.

— ווי געפעלט אייך עפּעס דאָס איטאַליענישע שטעטל?
— האָט גרין זיך געווענדעט צו מיס שוליך, — תמיד ווען כ'בין אין די מקומות דאַכט זיך מיר, אַז ס'איז גאָר קיין ניו-יאָרק נישטאָ! ס'זיינען בלויז פאַראַן גאַליציאַנער שטעטלאַך, אונגאַרישע, סלאַווישע, כינעזישע...

— און די פינפטע עוועניו? — האָט אים בעסי איבערגעהאַקט.

— וואָס, איר מיינט טאַקע, אַז פינפטע עוועניו האָט צו טאָן מיט אַמעריקע? —האָט גרין געשמייכלט, — גלויבט מיר,

אַז די יידישע העסטער סטריט איז אינגרליך מער אַמעריקאַניש ווי די פינפטע עוועניו.

אַן עלטערער ייד, אַ פעדלער, בּאַלאָדן מיט קאָשיקלאַך ווײַן איז אַריין אין טראַמוואַי. ער איז געבּליבּן שטיין אָן אַ זייט, געוואָרפן מיט די אויגן, ווי אַן איבּערגעשראָקענער האָז, אויסגעמיטן צו טרעפן זיך מיט עמיצנס בּליק און יעדעם מאָל, וואָס די קאַר האָט זיך אַ טרייסל געטאָן, האָבּן די קאָשיקלאַך, וואָס האָבּן אַראָפּגע־האַנגען פון זיינע אַקסלען, אים אָנגעהאַקט די זייטן. די פּאַסאַ־זשירן האָבּן געלאַכט פון דעם איינגעהויקערטן יידן, מיט דער אַריינגעמאַכטער בּאָרד אין וועסטל, ווי זיי בּאַטראַכטן אַ כינע־זער, זיך געוויצלט אויף זיין חשבּון, און גרין האָט געהערט ווי זיין שכן, אַ נעגער, האָט געגעבּן צו פאַרשטיין דער נעגערטע, מיט וועלכער ער איז געזעסן, אַז דער פּעדלער איז אַ „קעטאָליק דזשו“ (קאַטוילישער ייד) און יענע יידן, וואָס אַרבּעטן שבּת, גאָלן די בּערד, זיינען „פּראָטעסטענט־דזשוס“ (פּראָטעסטאַנטישע יידן). גרין האָט פונם נעגערס אויסטייטשונג זיך אַזוי פונאַנדערגעלאַכט, אַז די גאַנצע טראַמוואַי מענשן האָבּן אים אָנגעקוקט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און געלאָזט דעם ייד זיך זעצן. דער פּעדלער איז געוואָרן דרייסטער, אפנים זיך דערפילט זיכערער אין שכנות מיט אַ יידן און אַ שטופּ געטאָן גרינען אין דער קני, ווי אַן אַלטן בּאַקאַנטן:

— לאַנג אין לאַנד?

גרין האָט זיך איבּערגעקוקט מיט מיס שולץ, געשמייכלט און געענטפערט:

— נישט לאַנג.

— ס׳אַראַ לאַנדסמאַן?

— אַ פּוילישער.

— כ׳בּין דאָך אויך אַ פּוילישער! — האָט דער פעדלער אַרויסגעשלעפּט פאַר שמחה די בּאָרד פון וועסטל, געוויזן מיטן

גראָבן פינגער פון דער פּאַרמאַכטער האַנט אויף מים שולץ — אייער ווייב?

ער האָט געזעהן, אַז מים שולץ האַלט זיך פאַר די זייטן פון לאַכן, האָט ער זיך געכאַפּט, פאַרשאַרצט דעם שוואַרצן, שטרויענעם קאַפּעליוש, וואָס איז אים געפאַלן איבער די אויגן און נאַאיוו אַ פרעג געטאָן:

— אוודאי אַ כלה?

ער האָט נישט געוואַרט אויף אַן ענטפער, אַרויסגענומען דעם זיינער, אפנים געשראָקן ער זאָל נישט אַריינפאָרן אין שבת אַריין, געזעהן ווי עס ווערט טונקל, האָט ער זיך פון עגמת־נפש פאַרקוועטשט די ליפּן און געריעדט ווי צו זיך.

— ווי אויף צו להכעיס, שלעפּט זיך היינט די קאַר!

— מאַכט איר כאָטש ביזנעס? — האָט גרין אים געפרעגט.

— געלויבט השם יתברך, נישט צו פאַרזינדיגן, — איז דאָס יידל געוואָרן ערנסט. — אַביסל מאַך איך, אַביסל די קינדער, מען קומט דורך!

— און אַהיים, נאָך פּוילן מיין איך, בענקט זיך גאָרנישט?

— און אַז ס׳בענקט זיך? איך וועל שוין אַהיים נישט פאָרן. די קינדער זיינען אַלע דאָ, כ׳האָב דאָרט קיינעם נישט. מען קען נישט זאָגן, אין דער היים איז ס׳לעבן געוועזן באַטעמטער. צי כ׳וואָלט איצט געקענט דאָרט זיין, ווייס איך נישט, נאָר גלויבט מיר, ווי כ׳בין אַן אָרעמאַן, וואָלט איך זיך פונדעסטוועגן געלאָזט קאָסטן אַ פּופציגער, כ׳זאָל זיך איינמאָל דורכשפּאַצירן איבערן שטעטל.

דער ייד האָט אָפּגעזיפצט, זיך פאַרטראַכט אַ ווײַלע און גע־ענדיגט:

— מען זאָגט, כ׳וואָלט עס נישט דערקענט, אַזוי האָט עס זיך פאַר די לעצטע יאָרן אויסגעבויט.

דער טראַמוואַי האָט זיך אָפּגעשטעלט. מיס שוליץ האָט אָנגע־
כאַפּט גרינען פאַר אַ האַנט און זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג:
— אָט זיינען מיר!

זיי זיינען אַריין אין שטוב. מיסטער שוליץ איז זיי אַנטקעגן
געקומען. ער האָט האַרציג באַגריסט גרינען, אים אַריינגעפירט
אין זאַל און אַ געשריי געטאָן מען זאָל אַריינברענגען טיי. אַ
שבתדיגער ריח פון געקאָכטע פיש האָט זיך געטראָגן פון קיך.

— פון וואַן גייט איר? — האָט דער פּאָטער כּלאחר יד אַ
פרעג געטאָן.

— כ׳האָב געטראָפן מיסטער גרינען נישט ווייט פון אונזער
הויז, — האָט בעסי נישט טראַכטנדיג געענטפערט, — האָב איך
אים אַרויפגעבעטן.

— גוט, מיין טאָכטער!

גרינען האָט בעסים לינן אַ גרילץ געטאָן אין די אויערן.
ער האָט זיך דערמאָנט אָן מאַדאַם בליאַש און זיך געטראַכט, אַז
אין די הינזיכטן זיינען אַלע פרויען גלייך.

מיסטער שוליץ האָט אַרויסגענומען פון אַ לעדערנעם שיידל אַ
פּאָר ברילן, זיי אויסגעווישט מיט אַ פּאַפּירענעם דאָלאַר, זיי אָנגע־
טאָן, צעעפנט איבערן טיש אַ יידישע צייטונג און גענומען
לייענען.

מיסטער שוליץ איז אַריבערגעקומען נאָך אַמעריקע צו אַכצן
יאָר. ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ פּעקל מיט העברעאישע
כּתבים, געחלומט צו ווערן אַ משורר, זיך באַלד אַרומגעזועהן, אַז
קיינער דאַרף עס אין אַמעריקע נישט און ווי טויזנט אַנדערע אי־
מיגראַנטן, איז ער אַרוים אויף דער גאַס פּעדלען. צום יאָר האָט
ער געעפנט מיט אַ שותף אַ קליינעם פּלאַץ „שוליץ ענד קאָ". אָנ־
געהויבן צו אַרבעטן זעהר אַ ביליגע סאָרט הויזן און דער ערשטער
גענומען פונאַנדערשיקן אַרום ניו־יאָרק פּעדלערס מיט פּעק סחורה,

וואו סלאַוון און איטאַליענער האָבן געאַרבעט. מיסטער שולץ האָט אָנגעהויבן זיך אַרויפצואַרבעטן, גענומען קאָנקורירן מיט אַלטע פירמעס און וואָס גרעסער די אימיגראַציע איז געוואָרן, אַלץ שנעלער איז ער געוואַקסן. גרינע יידן, וואָס האָבן נישט גע־וואָלט אַרבעטן אום שבת, זיינען אָנגעקומען צו אים, געווען צופרידן וויפיל זיי האָבן געקראָגן, געאַרבעט אַזעלכע לאַנגע שטונדן ווי אין דער היים. דער פּלאַץ האָט דערווייל געהאַלטן אין איין פאַרגרעסערן זיך, אויסגעוואַקסן אין אַ קורצער צייט אין אַ זעקס־שטאָקיגער געביידע, וואָס איז נאָר מעגליך געווען אַ דאַנק דער ריזיגער אימיגראַציע, און וואו יידישע פעדלערס זיינען נאָר געווען בנמצא, האָבן הונדערטער דאָלאַרן געהאַלטן אין איין שטראָמען צו שולצן.

אַז די געשעפטן האָבן זיך שוין אַליין געפירט, האָט שולץ זיך אָנגעהויבן צו פאַרזאָרגן מיט אַ ביסל עולם־הבא. ער האָט געקויפט די שול „מחזיקי־תורה", וואו ער איז געווען פרעזידענט, געעפנט די תלמוד תורה, זיך אָפּגעגעבן מיט קהלשע זאַכן, מקרב געווען לומדים און געהאָפט, אַז זיין הויז וועט ווערן אַ „בית ועד לחכמים".

אויסערליך האָט ער זיך כמעט אינגאַנצן נישט געביטן, פילע פון זיינע עלטערע אַרבעטער, צומיינסטן בן־תורהס, זיינען ביי אים געווען איינגייער, געקומען אַ שבת ראש־חודש, אַ יום־טוב, טרינקען אַ גלעזל וויין. ער האָט פאַרנומען אַ געוויינליכן עטאַזש אין זיין אייגן הויז און האָט זיך געפירט ווי אַ היימישער רייכער בעל־הבית.

בעסי האָט אַריינגעבראַכט צוויי גלעזער טיי, אונטערגעטראָגן איינס דעם פאָטער, דאָס צווייטע גרינען, אַליין האָט זי זיך אַוועק־געזעצט אויבן אָן, גענומען די יידישע צייטונג און אָנגעהויבן אַזוי קאָמיש אַרויסצוריידן די ווערטער, אַז אַלע האָבן זיך צעלאַכט.

— אַז דאָס רעדט ווי אַ גוי יידיש! — האָט דער פּאָטער אַ זופּ געטאָן דעם טיי און זיך אויסגעדרייט צו גרינען. — איר ווייסט, כ'האָב באַשלאָסן צו מאַכן פרידקינען פאַר אוים פּרינ־סיפּאַל, איר זייט גערעכט, דער מענש פּאַסט לחלוטן נישט פאַר דער שטעל!

— דאָס האָט איר שוין לאַנג געדאַרפט טאָן!

— ווייסט איר עפּעס פון אַ פּרינסיפּאַל?

— גראַדע איצט נישט, נאָר איר דאַרפט נישט דאַגהן, איר וועט קריגן!

— וואָלט איר אפשר געוואָלט אָננעמען די שטעל? — האָט מיסטער שוליץ אַ שמייכל געטאָן און געקוקט, וואָס פאַר אַן איינ־דרוק עס וועט אויף גרינען מאַכן.

— כ'וואָלט אָנגענומען, — האָט גרין זיך געקווענקלט.

— וואָס מיינט איר — כ'וואָלט?

— כ'וועל אייך זאָגן דעם אמת, — ס'וועט אויסקומען, אַז איך האָב פרידקינען אַרויסגעשטופּט.

— פרידקין וועט בלייבן, — האָט אים שוליץ באַרוהיגט, — ער וועט אפילו קריגן ביז ענדע זמן די זעלביגע שכירות, נאָר פּרינסיפּאַל וועט ער מער נישט זיין! און אויף ווינטער וועט מען אים הייסן זוכן אַן אַנדער שטעל! נו, וואָס זאָגט איר?

גרין האָט גלייך נישט געענטפערט, ווי ער וואָלט זיך געישובט, נישט געוואָלט אַרויסווייזן, אַז ער איז שטאַרק צופרידן און גע־זאָגט—כלומרשט אַ גלייכגילטיגער:

— גוט!

מאַדאַם שוליץ האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ:

— צייט ליכט בענשן, האַ?

זי האָט דערזעהן גרינען, זיס אַ שמייכל געטאָן און זיך גע־ווענדעט צו אים:

— האַללאָו מיסטער גרין, איר וועט מיטהאַלטן מיט אונז! נו, נו, קיינע תירוצים!

שוליק האָט אויסגעטאָן די ברילן, זיי געלאָזט ליגן אויפן טיש, אַריין אין אַ צווייטן צימער און מען האָט געהערט ווי ער איז מקבל־שבת.

— כ'האָב מורא, — האָט גרין זיך געווענדעט צו מיס שוליק, אייער פאָטער וועט אייך נישט לאָזן גיין אין גרינוויטש־ווי־לעדזש? *).

— ער דאַרף נישט וויסן!

— און אַז ער וועט פרעגן, וואו איר זייט אַזוי שפּעט געוועזן?

— ער וועט נישט פרעגן, — ער גייט באַלד נאָכן עסן שלאָפן.

— און די מוטער?

— די מוטער גייט אויך שלאָפן!

— בעסי, בעסי, — האָט זיך געהערט פון עסצימער דער מוטערס קול, — זיי אַזוי גוט און נעם אַרויס פון דער „סייף" די לייכטערס!

— בעסי האָט זיך גענומען פּאָרן ביי דער אייזערנער קאַסע, גרויס ווי אַ האַלבע וואַנט, געדרייט ביים קנעפּל פון שלאָס, צו־נויפגעשטעלט לויט אַ פאָרמעל די ציפערן און זי געעפנט. זי האָט אַרויסגענומען דריי פּאָר זילבערנע לייכטער, אַ זילבערנע קאַנדי־ליאַברע, ווי אַ מנורה, אַ שמייכל געטאָן צו גרינען און אַרויס פון צימער.

גרינען איז געוואָרן אומהיימליך. ווען ער וואָלט נישט גע־ווען קיין בן־בית ביי בעסיס עלטערן, וואָלט אים קיין זאַך נישט געאַרט, אַזוי אָבער האָט ער געהאַט דאָס געפיל, ווי ער נוצט אויס

---

*) גרינוויטש־ווילעדזש — גרינוויטש־דאָרף, דער באָהעמע־קוואַרטאַל פון קינסטלער אין ניו־יאָרק.

די מענשן, באַנוצט זיך מיט זייער צוטרוי צו אים, טאָ מיט וואָס איז ער בעסער פאַר פרידקינען?

אַז מיסטער שוליץ האָט אָפּגעדאַווגט, זיינען אַלע אַריין אין עסצימער. דער צימער איז געווען אַזוי באַלויכטן, אַז ס'האָט אַזש געבלענדט די אויגן. ביי אַ וויים־געדעקטן טיש איז געזעסן די גאַנצע משפחה אויסגעזעצט לויט דער עלטער. דער בעל־הבית האָט אָנגעגאָסן אַ גלאָז ווייַן, זיך אויפגעשטעלט מאַכן קדוש און געקוקט צו דער טיר, ווי ער וואָלט געוואַרט אויף עמיצן. אַ ייד האָט אַריינגעשטופּט אַן אויסגעבעט וועגעלע, וואו שולצעס פאָטער, אַ פּאַראַליזירטער זקן, איז געלעגן. אַלע זיינען אַזוי געוואוינט געווען מיטן זיידן, אַז קיינער האָט זיך צומאָל אויף אים נישט אומגעקוקט. דער זיידע, אַ צעקנייטשטער, מיט אַ פּאָר אויגן, וואָס האָבן געקוקט אין איין ריכטונג, האָט געהאַלטן אין איין עפּענען און צומאַכן דאָס איינגעפאַלענע מויל, ווי אַ פיש ווען ער טרינקט וואַסער. גרין האָט זיך באַגעגנט מיטן אַלטנס שטאַרן בליק, דערפילט קאַלטע דרעשטשעס און זיך אויסגעדרייט. נאָכן קדוש האָט דער ייד אַרויסגעפירט ס'וועגעלע, קיינער האָט וועגן זיידן אַ וואָרט נישט דערמאָנט, ווי ער וואָלט גאָרנישט געווען אין שטוב. די בעל־הביתטע איז געזעסן נעבן מאַן, אויסגעטיילט פּאָרציעס פיש און אַז אַ האַלבער טיש האָט שוין געהאַט אָפּגעגעסן, האָט זי זיך איצט געמאַכט פּלאַץ, זיך אָנגעשפּאַרט אָן טיש מיט ביידע עלנבויגנס, געזעסן איבער אַ שיסל מיט פיש און גרויס הנאה געהאַט פון עסן.

— נו, מיסטער גרין, ווי שמעקן אייך מיינע פיש? געגוג זיס? — האָט די בעל־הביתטע אים געפרעגט.

— כ'האָב שוין לאַנג אַזאַ שטיקל פיש נישט געגעסן, מיט אַן אמת! — האָט גרין געענטפערט.

— ווייסט, — האָט שוליץ אַ שטופּ געטאָן דעם ווייב מיטן עלנבויגן — אַ לעבעדיג פישל איז טאַקע געשמאַקער!

— זיי רייסן אָבער אַ הויט, די גנבים! — האָט ס'ווייב גע־ענטפערט — ווייסן שוין אַליין נישט וויפיל זיי זאָלן נעמען פאַר אַ פונט פיש, נו, איז עס נישט קיין רציחה, ביזט אַ מבין וויפיל כ'האָב געצאָלט? זעכציג סענט אַ פונט!

שוליץ האָט גענומען נאָך די פיש אַ ביסל בראָנפן, צונערוקט די פלאַש צו גרינגען און איינגעשטילט ס'ווייב:

— יידן דאַרפן פרנסה, נעמען זיי, נו פטור, פטור!

— חכם, — האָט ס'ווייב געקלאַפּט מיטן גאָפּל אָן טעלער

— גוט אַז גאָט האָט דיר געהאָלפן און דו קענסט! וויפיל מיינסטו קענען צאָלן אַזאַ פרייז?

— הויבט זיך אָן! — האָט שוליץ אויסגעצויגן די פיס אויף אַ שטול און זיך פאַרטיפט אין דער צייטונג.

פון איין געריכט צום צווייטן האָט אַזוי לאַנג גענומען, אַז די קלענערע קינדער זיינען דערווייל אַפּערגעגאַנגען פון טיש, זיך צע־לייגט אויף דער פּליושענער אָטאָמאַנע, וואָס איז געשטאַנען ביים פענסטער, און איינציגווייז איינגעשלאָפן.

ס'איז קיין חדוש נישט, — האָט די מאַדאַם זיך פאַרענטפערט פאַר גרינגען, וואָס די קינדער שלאָפן איין אין מיטן עסן — וואָס זיי צעאַרבעטן אַ טאָג! אַז דאָס רוהט אַ מינוט נישט!

גרינגען האָט געלאַנגווייליגט, ער האָט שוין געוואָלט זיין אויף דער גאַס. בעסי האָט עס באַמערקט, אָנגערירט מיט איר שוך זיין פוס, האָט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן, זיך באַגעגנט מיט איר בליק אוןביידע האָבן זיך צעשמייכלט.

ביים צימעס האָט זיך מיסטער שוליץ אַ פאַרשלאָפענער אויפ־געהויבן פון טיש, זיך אַנטשולדיגט פאַר גרינגען, אַז ער איז נישט עפּעס מיט אַלעמען און זיך געבעטן:

— קינדער, בעטס מיר!

מיסעס שוליץ האָט אויסגעטרונקען אַ גלאָז טיי, זיך אַריינ־געזעצט אין אַ וויגשטול, זיך אַ ווײלע איינגעהערט, וואָס בעסי

דערציילט, ביסלעכווייז פאַרריסן דעם קאָפּ, געעפנט אַ מויל און זיך געלאָזט הערן איבערן צימער.

— מאַ, פּליעז, מאַ *) — — — — האָט בעסי זי אָנגענומען ביי אַ האַנט.

זי האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן, ווי מען וואָלט זי אָפּגעגאָסן מיט קאַלט וואַסער, פאַרלוירן געטענהט, אַז זי שלאָפט נישט, זיך אויפגעשטעלט און זיך פאַרענטפערט:

— די היים מאַטערט אוים! אַ גוטע נאַכט, מיסטער גרין!

— אַ גוטע נאַכט!

ביי דער טיר האָט זי זיך דערמאָנט אָן די קינדער, וואָס זיינען געשלאָפן אויף דער אָטאָמאַנע, און זיך אַ ריס געטאָן:

— לאָ'מיך, בעסי, כ'וועל לייגן די קינדער!

— איך וועל זיי שוין לייגן — האָט בעסי צוגעהאַלטן די מוטער — גיי שלאָפן, כ'בעט דיך!

— אָל־רייט!

די ליכט האָבן געהאַלטן ביים אויסגיין, געקנאַקט, ווי מען וואָלט אויף זיי געשאָטן זאַלץ, און אָנגעפילט דעם עסצימער מיט אָנגעבּרענטס. די צערוקטע שטולן, די שיריים אויפן טיש, די אויסגעגאַנגענע ליכט, אַליץ האָט געמאַכט די לופט געדיכטער און אָנגעיאָגט אויף גרינען דאָס בענקעניש פון אַ היימישן פרייטאָגצונאַכט, ווען טאַטע־מאַמע שלאָפן שוין און אַליין דרייסטו זיך אויפן געלעגער, ווייסט נישט וואָס דו ווילסט און אַליץ אין דיר וויל אַ געשריי טאָן.

— וואָס איז? וואָס האָט איר זיך אַזוי פאַרטראַכט? — איז בעסי לייכט אַריין אַן אָנגעטאָנענע — קומט, איך בין גרייט!

---

*) כ'בעט דיך, מאַמע.

VI

אין דער „גרינע לאַפּע“ האָט זיך געטומעלט. די קליינע, נידע־ריגע צימערלאַך פון אַ שמאָלער, צוויי שטאָקיגער געביידע, וואָס האָט אויסגעזעהן פון דערווייטנס ווי אַ פויעריש הייזל, זיינען פול געווען מיט מענשן. אַ הילצערנע, נישט קיין געפּאַרבטע, טרעפּ, ווי אַ לייטער, מיט אַ פּאָרענטש, וואָס האָט אונטער דער קלענסטער משא זיך אָנגעהויבן צו שאָקלען און קרעכצן, ווי זי וואָלט גע־האַלטן ביים איבערברעכן זיך, האָט געפירט אין דעם רעסטאָראַן. נאַפּט און ליכט־לאַמטערנעס האָבן קוים באַלויכטן דעם קאָרידאָר, וואו אויף די טירן זיינען געווען אויסגעמאָלט גרינע לאַפּעס פון חיות און פויגל און דערמאָנט אָן כשופמאַכעריי. די צימערלאַך זיינען געווען געפּאַקט מיט מענשן, וואָס מען זעהט זעלטן אין ניו־יאָרקער גאַסן. די מענער נאָכלעסיג אָנגעטאָן, מיט פּאַר־זאָרגטע פּנימער אפילו ווען זיי לאַכן; די פרויען אין האַלב־מענע־רישע קליידער, מיט אַרומגעשווירענע קעפּלאַך האָר, ציגאַרעטן אין מויל, האָבן געמאַכט ביים ערשטן בליק דעם איינדרוק פון איבער־געטאָנענע יינגלאַך. און ס׳האָט זיך געדאַכט, די אַלע מענשן שלאָפן בייטאָג, און מיט דער נאַכט, ווען דאָס געזעץ דרעמלט איין אונטערן שלאָף פון אירע געהאָרכזאַמע קינדער, קריכן זיי אַרויס פון זייערע שלאָפצימערלאַך, שאַרן זיך אומבאַמערקט אַרום די ווענט פון די פילגאָרנדיגע הייזער און איילן זיך אין „ווילעדזש“ אַריין.

בײַ גרין געפּאַרבטע טישן זײַנען געזעסן יונגעלײַט מיט מײדלאַך, געטרונקען, געררויכערט און דער טומל איז געשטאַנען איבער אַלעמענס קעפּ װי אַ פּאַרע און געקרעלט אין האַלז. אויף די װענט האָבן געהאַנגען נישט קײן אויסגעגלײזטע קריגלאַך, טעפּ־לאַך מיט לאַנגע העלזער, לײמענע טעפּ, װאָס דערמאָנען אין אויס־געגראָבענע אַנטיקן.

דער בעל־הבית פון פלאַץ—אַ נידעריגער, אַ ברײטבײניגער, אָנ־געטאָן, אײן גאָט װײס פאַרװאָס, אין אַ נאַציאָנאַלע אונגאַרישע קאַ־פּאָטע, אַרומגענומען אַרום בויך מיט אַ ברײטן גרינעם גאַרטל, װאָס האָט זיך אין דער רעכטער זײט פאַרבונדן אין אַ קנופּ און פון צװישן די פראָנזן האָט אַרויסגעקוקט אַ האַלב־קײלעכדיגער ציבעק, באַצירט מיט קאָלירטע קרעלן, איז געלאָפן פון אײן טישל צום צװײטן, נאָכלעסיג געהאַלטן אין עק מויל אַ קלײן פּיפּקעלע, גענומען באַשטעלונגען און מיט יעדן אײנעם גערעדט אויף זײן לשון.

זײן װײב, אַן עלטערע ברונעטקע, אָנגעטאָן אין לויזע, שרײענ־דיגע קלײדער, װאו גאַנצע שנורן מטבעות האָבן געלומפּערט אַרום האַלז, אַרום די בלויזע הענט, האָט אויסגעזעהן װי אַ שפּאַ־נישע גאַסן־זינגערין. אירע שװאַרצע אַרומגעשװירענע האָר, דורכ־גענומען מיט אַ שװאַרץ סאַמעטל, זײנען געפאַלן איבער די באַקן און זי געמאַכט ייִנגער. זי האָט זיך יעדע װײלע צוגעזעצט צו אַ אַנדער טישל, מיטגעטרונקען, גענומען געלט און עס אַרײנגע־שאָטן אין די פאַלדן פון איר קלײד, װי אין אַ קעשענע.

בײַ אַ לאַנגן טיש זײַנען געזעסן אַ חברה יונגעלײַט מיט מײד־לאַך און געזונגען „טהע יענקס אַר קאַמינג" מיטן ניגון פון „מה קא משמע לן, דער רעגן". עטליכע גוים, װאָס זײַנען געזעסן דערנעבן, האָבן מיטגעהאָלפן.

קעגנאיבער בײַ אַ טישל איז געזעסן אַ יונגער גוי מיט אַ דאַמע. בײדע מיט פאַרלאָפענע אויגן. דער גוי האָט סקיצירט אויף דער

וואַנט דער דאַמעס בילד. פון גרויס באַגייסטערונג האָט זי נע־כאַפּט זיין האַנט און אים אַ קוש געטאָן. דער גוי איז אויפגע־שפּרונגען, קוים איינגעשטאַנען אויף די פיס, נישט געקענט אָבער דערלאָזן אַ דאַמע זאָל אים קושן די האַנט, צוגעפאַלן מיט די ליפּן צו אירער און געשטאַמלט:

— יו מאָס׳נט... עי לײדי מאָס׳נט...

— אָ, — האָט די דאַמע אַוועקגענומען די האַנט פון האַרצן, אויסגעשניטן מיט איר אַ ברייטן זשעסט און אים נאָכאַמאָל אַ קוש געטאָן — אַזאַ האַנט איז אַן עהרע צו קושן.

דער גוי איז געפאַלן דער דאַמע צו די פיס, באַהאַלטן זיינע הענט, זי זאָל זיי ניט געפינען, און געקושט איר קלייד. די דאַמע האָט דוקא געזוכט זיינע הענט, זיך געאַמפּערט מיט אים און ביידע זיינען געבליבן ליגן איינער אין צווייטנס אָרעמס.

אין אַ ווינקל אויף אַ מאַטראַץ איז געזעסן דער רעדאַקטאָר פון „געצנדינער“, אַרומגערינגלט מיט זיינע מיטאַרבעטער, און געלייענט קאָרעקטורן.

ביים אַריינקומען איז בעסי געבליבן שטיין מיט אַ צעעפנט מויל, און יעדער, ווער עס האָט זי נאָר אָנגעקוקט, ווי זי וואַרפט מיט די אויגן אין אַלע זייטן, האָט דערקענט, אַז דאָס מיידל איז דאָ צום ערשטן מאָל.

עמיצער האָט באַמערקט גרינען. דער גאַנצער טיש האָט זיך אַ הויב געטאָן, גענומען אַפּלאָדירן און געזונגען מיטן יידישן ניגון — טהע יענקס אַר קאָמינג, קאָמינג, קאָמינג...

אַ מאַן פון אַ יאָר עטליכע און פערציג, מיט איינגעפאַלענע באַקן, פינקלדיגע אויגן און אַ קליין קיילעכדיג פּליכל, ווי אַ טעלערל, האָט פון דער זייט אַ וואָרף געטאָן אַן אויג אויף בעסין, זיך אויפ־געשטעלט, געמאַכט פּלאַץ, אויסגעשטעקט אַ האַנט צו גרינען און געקוקט אויפן מיידל:

— האַללאָו גרין! וואָס באַקענט איר מיך ניט מיט אייער לעדי?

— אַז איר גיט מיר ניט קיין געלעגנהייט — האָט גרין זיך פאַרענטפערט און זיך אויסגעדרייט צו בעסין — באַקענט אייך: שלמה מאַנדל, מים שולין!

מאַנדל האָט געהאַלטן אַ ווײַלע מים שולצס האַנט אין זײַנער, דורכגענומען דאָס מיידל מיט זײַנע עטוואָס שוין פאַרלאָפענע אויגן, געוואָלט וויסן, וואָס פאַר אַ אײַנדרוק זײַן נאָמען וועט מאַכן אויף איר, און ווען חברה לצים וואָלטן ניט ביים טיש געזעסן, וואָלט ער אַליין דעם מיידל, וואָס האָט זײַן נאָמען צום ערשטן מאָל געהערט, פאַרטרויט, אַז דאָס האָט מען איר פאָרגעשטעלט דעם גרעסטן יידישן ראָמאַניסט.

דער עולם אַרום טיש איז אַ ווײַלע אַנטשוויגן געוואָרן, מאַנדל איז געוואָרן אויפגערוימט, וואָס אַ מיידל זיצט נעבן אים, זיך איבערגעקוקט מיטן עולם און אַ שטופּ געטאָן גרינען:

— פאַרוואָס באַקענט איר זי ניט מיט די איבעריגע?

און איידער גרין האָט צייט געהאַט אים עפּעס צו ענטפערן, האָט שוין מאַנדל געהאַלטן בעסין אונטערן אָרעם און אָנגעהויבן אימיטירן אַ פּאָרזיצער:

— דאָס איז ניט קיין אַנדערער, ווי אונזער גרויסער, אפשר דער גרעסטער הומאָריסט — משה חוזק; איצט וועל איך אייך פאָרשטעלן דעם זאָגענאַנטן גרויסן יידישן ראָמאַניסט — זאַלקינד.

— פאַרוואָס נישט דער גרעסטער? — האָט זיך עמיצער אָנגערופן.

— ווײַל איך בין דער גרעסטער! — האָט מאַנדל געענטפערט, זיך צעלאַכט פון דער אייגענער חכמה און ווייטער פאָרגעשטעלט — ביג, ביג — אַ מאָלער, זײַנע בילדער באַצירן די ווענט פון דער „גרינער לאַפּע"; וויים — דער גרעסטער יידישער קריטיקער.

— אַז וויים איז דער גרעסטער, טו וואָס בין איך? — האָט אַ בחור מיט אַ קאָפּ בלאָנדע האָר זיך אויפגעשטעלט.

— אַז כ'וועל האַלטן בײַ דיר, וועסטו זײַן דער גרעסטער! — האָט מאַנדל זיך אַזוי צעלאַכט, אַז ער האָט זיך אַזש אָוועקגעזעצט.

דער עולם האָט מיטגעלאַכט. בעסי, וואָס איז צום ערשטן מאָל געווען צווישן אַזאַ עולם, האָט זיך געפילט גליקליך, בײַ יעדער געלעגנהייט אַרויסגעוויזן ווי דאַנקבאַר זי איז גרינען. זי האָט געקוקט אויף די עטליכע דאַמען, וואָס זײַנען געזעסן אַרום טיש, באַטראַכט זייערע קליידער, ווי זיי האַלטן זיך, און געווען בײַ זיך זיכער, אַז זי קען מיט זיי אַלע קאָנקורירן.

מאַנדל האָט גענומען קלימפּערן מיט די הענט אין די הויזן־קעשענעס:

— יידן, לאָמיר שטעלן אַביסל ווײַן!

באַלד האָבן אָנגעהויבן צו פליהען זילבערנע מטבעות. אַ בלאַסער בחור מיט אַ שוואַרץ בערדל, ווי אַ גרימירטס, האָט צונויפגענומען דאָס געלט און מאַנדל האָט אויפן קול גענומען רופן דעם בעל־הבית.

— פּעטער, קומט נאָר אַהער!

דער אייגנטימער האָט זיך ניט געמאַכט הערן, אפנים ניט אָנגעשטאַנען, וואָס מען רעדט צו אים יידיש, און זיך געדרייט בײַ אַנדערע טישלאַך. מאַנדל האָט צוגערופן די אייגנטימערין מיט אַ פינגער:

— איר רעדט דאָך יידיש?

— כ'האָב זיך דאָ אויסגעלערנט.

— וואו, אין „ווילעדזש“?

זי האָט זיך צעלאַכט.

— אָבער איר רעדט יידיש? — האָט מאַנדל איר געגלעט די האַנט און די אויגן זײַנען בײַ אים געוואָרן שמאַלציג.

— יעס.

— ווי הייסט איר?

— רעגינאַ.

— כ׳מיין אין יידיש?

—רעגינאַ! — האָט זי אַ ציה געטאָן מיט די אַקסלען, און די שנורן מטבעות האָבן זיך צעקלימפּערט.

— אין יידיש הייסט איר נישט רעגינאַ — האָט ער זי אַרומגענומען מיט אַ האַנט — אין יידיש הייסט איר רייזל, הא? נו, רייזעלע, וואָס הערט זיך מכּוח אַ גלעזל וויין?

זי האָט זיך אַרויסגעדרייט פון מאַנדלס הענט און צוגעלאָפן צו אַ צווייט טישל, וואו דער עולם האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין.

דער איינגנטימער האָט צוגעטראָגן עטליכע קריגלאַך וויין, גלעזער, און דער עולם האָט אָנגעהויבן צו טרינקען, געוואָרן אַליק לעבעדיגער. אין מיטן זינגען האָבן די בענקלאַך זיך גערוקט און די מענער האָבן זיך געדרייט אַרום די צעשטראַלטע דאַמען, ווי פליגעלאַך אַרום אַ פלאַם.

גרין האָט דערפילט ווי בעסיס פינגער פלעכטן זיך אין זיינע, בויגן זיך און זי רוימט אים איין אין אויער:

— ס׳איז אַ יידיש פּלאַץ?

— ווי דען?

— און ווער איז דער, וואָס זיצט אויפן מאַטראַץ?

—דאָס איז דער רעדאַקטאָר פון „געצנדינער“.

— פון וואָס?

— ס׳איז אַ מאָנאַט־זשורנאַל, ס׳הייסט „געצנדינער“.

— וואָס איז ער, אַן אינדיאַנער?

—וואָס פאַלט דיר איין? — האָט זיך גרין צעלאַכט.

— כ׳וויס, אינדיאַנער זיינען געצנדינער — האָט זיך בעסי פאַרלוירן.

— נאָ, ס׳איז אַ ייד, מיר יידן האַנדלען מיט אַליק! — האָט ער איר שטאַרקער געדריקט די האַנט.

הינטער גרינען בײַ אַ קלײן טישל איז געזעסן אַן עלטערער מאַן, כּמעט גרוי, מיט אַ לאַנגהאָריגן יידן, אַ געבוירענער באָהעם, וואָס קײנער ווייס ניט פון וואַנען ער קומט, וואָס איז זײַן שפּראַך. גרין האָט באַמערקט, ווי דער אײַנגנטימער פון פּלאַץ האָט זיך אויך צוגעזעצט, זיך אײַנגעהערט, ווי דער גרויער מאַן האָט גערעדט וועגן ענגלישן קעניג, עדוואַרדן, ווי וועגן זײַנס אַ באַקאַנטן. און אַז ער האָט אַרויסגענומען אַ גאָלדן זײגערל און געוויזן, אַז דאָס איז א מתנה פון קעניג, האָט דער בעל־הבית פאַרבויגן זײַן נאַציאָנאַלע אונגאַרישע קאַפּאָטע, אַ ווינק געטאָן מיט אַן אויג צום לאַנגהאָריגן ייד און אַרײַנגעוואָרפן אויף יידיש:

— ער האָט געטראָפן אַ יאָלד מען זאָל אים גלויבן!

גרין האָט געוויזן בעסין אויפן גרויען מאַן:

— זעהסט, דער אַלטער בײַם טישל, דאָס איז דער „דזשענ־טעלמען“, וועגן וועמען אָסקאַר ווײַלד רעדט אין זײַן „דע־פּראָ־פונדיס“. אַז מען האָט ווײַלדן געפירט א געשמידטן אין תּפיסה, און דער עולם האָט אים אויסגעפײַפט און באַשפּיגן, איז דער אַלטער מאַן געווען דער אײנציגער, וואָס האָט געצויגן דעם צי־לינדער און אים באַגריסט.

אַ מאַן איז געבליבן שטײן אין דער טיר, געזוכט מיט די אויגן, זיך אָפּגעשטעלט אויפן יונגן גוי מיט דער דאַמע, וואָס זײַנען געזעסן געאָרמט. דער גוי האָט דערפילט, אַז מען קוקט אויף אים, האָט ער אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ, געוואָרן געל ווי קיט און זיך אַרויסגעדרייט פון דער דאַמעס הענט. דער מאַן האָט געמאַכט עטליכע טריט, זיך אָפּגעשטעלט און גערעדט צו דער דאַמע:

— לוסי, כ׳בעט דיך, גיי אַהיים, ס׳קינד וויינט!

זי האָט ניט געענטפערט. מיט אײן ציה, ווי אַ חיה, איז ער געשטאַנען בײַם יונגן גוי, אים אָנגעכאַפּט פאַרן האַלז, אַראָפּ־

געלאָזט אים אַ פּאַטש, אַז יענער האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ, ווי ער וואָלט געווען פון גומע, און דורכגעזייהט דורך די ציין:

— טכויר! וואָס האָסטו מיר צוגענומען ס'ווייב?

גרין האָט געזעהן, ווי דער גרויער מאַן האָט זיי צענומען, גע־פועלט ביי דער דאַמע זי זאָל אַהיים גיין, געטרייסט דעם יונגן גוי, וואָס איז געזעסן און געכליפּעט, צי דערפאַר וואָס מען האָט אים געשלאָגן, צי דערפאַר וואָס די דאַמע איז אַוועק, און זיך דערמאָנט: Men have gone to heaven for smaller things than that.

אַ יונג בחורל, נישט קיין ראַזירטער, איז אַריינגעקומען פון קיך. יעדער האָט גרייט געהאַט אַ שמייכל, געוואָלט כאַפּן דעם בחורלס בליק, אים באַגריסן. נישט קוקנדיג אויף קיינעם, האָט ער דורכגעוואָרפן אַלעמען, זיך צוגעשאַרט צו מאַנדלען און זיך אַוועקגעזעצט. ביים טיש איז געוואָרן לעבעדיגער. אַלע האָבן געוואוסט, אַז איצט קען מען בעטן אויפן בחורלס חשבון וואָס ס'האַרץ גלוסט. דער בעל־הבית מיטן ווייב זיינען געשטאַנען הינ־טער זיינע פּלייצעס, גענומען באַשטעלונגען און געהאַלטן אין איין מאַכן קאָמפּלימענטן. דאָס בחורל, אַ מידער, האָט קיינעם נישט באַמערקט, אָפּגעשטופּט די בעלי־בתים פון זיך און גע־האַלטן אין איין טענהן צו מאַנדלען, וועלכער האָט אים קוים פאַרשטאַנען:

— נישט גוט צו זיין אַ זון פון אַ גרויסן מענטשן! נישט גוט!

— ערפינדעט מען אַליין אַ טעלעפאָן! — האָט מאַנדל אים געגעבן צו פאַרשטיין האַלב אין יידיש.

— ס'וועט נישט העלפן! — האָט דאָס בחורל אים אַריינ־גערעדט אין אויער אַריין — מען וועט סיי־ווי־סיי נישט רופן ביים נאָמען, מען וועט אַלץ הייסן דעם טאַטנס אַ זון!

— איר ווילט ווערן באַרימט? — האָט מאַנדל אים אָנגע־נומען פאַר אַ האַנט — איך האָב פאַר אייך אַ פּלאַן!

— וואָס פאַר אַ פּלאַן?

— דאָס טעאַטער — האָט מאַנדל אָנגעהויבן — קען אייך נישט מאַכן באַרימט. ס'איז קיין נייעס נישט אין אַמעריקע! איך האָב פאַר אייך עפּעס אַנדערש! פאָלגט מיך און גיט אַרויס אַ יידיש וואָכנבלאַט, איר שמייכלט?

— וועט מען זאָגן, אַז כ'פּטר דעם טאַטנס געלט! — האָט דאָס בחורל אָנגעשפּאַרט די פויסטן אָן טיש און אויף זיי אַרויפגעלייגט די געמבע.

איבער אַלעמענס קעפּ האָט זיך געטראָגן אַ וואַלס. אויפן צווייטן שטאָק האָט מען געטאַנצט. די דינע סטעליע האָט זיך אַזש געבויגן אונטערן וואַלס און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז איין גוטער שפּרונג, און די ברעטער וועלן זיך נעמען שיטן איבער אַלעמענס קעפּ. דער עולם איז נישט איינגעזעסן, זיך געהויבן צום טאַקט און יעדער האָט געזוכט אַ דאַמע, מיט וועלכער צו כאַפּן אַ טאַנץ.

גרין האָט אַ כאַפּ געטאָן בעסין מיט אַ האַנט אַרום דער טאַליע. אַ צעשטראַלטע האָט זי זיך צוגעטוליעט צו אים, נישט געפרעגט וואוהין ער פירט זי און אַרויפגעלאָפן מיט אים אויפן צווייטן שטאָק.

אין אַ גרויסן האַלבפינסטערן זאַל, איבער אַ גלאַנציגער פּאָדלאָגע, האָבן זיך געדרייט עטליכע פּאָרלאַך אונטערן טאַקט פון אַ וואַלס. אַ הויכער, דאַרער מאַן איז געזעסן ביי אַ פּיאַנאָ און געשפּילט מיטן גאַנצן קערפּער.

גרין איז געשוואומען מיט בעסין, נישט געפילט ווי זי לייגט זיך אים אויף די הענט, אַזוי לייכט האָט זי זיך אים אויסגעדוכט. ער האָט זיך געדרייט, געלאָפן מיט איר פון איין ווינקל אין צווייטן און וואו ער האָט דערזעהן אַ ליידיגע באַנק, זיך אַ לאָז געטאָן צו איר, איז יעדעס מאָל אויסגעוואַקסן אַ פּאָרל, פאַרנומען די באַנק און ער האָט זיך ווייטער געדרייט.

זיי זיינען שטיין געבליבן, זיך אָנגעקוקט, זיך צעשמייכלט און גליקליכע זיך צוגעזעצט. ביידע האָבן געפילט איינער דעם צווייטן עפּעס צו זאָגן, זיך פאַרשטאַנען אויפן בליק און גרין, אַרויפליינגנדיג זיין האַנט אויף אירער, האָט סתם אַ פרעג געטאָן:

— נו, ווי טאַנץ איך?

— פיין, זעהר פיין!

אַ יונגערמאַן מיט אַ מיידלשע טאַליע איז אונטערגעקומען מיט אַ דאַמע:

— האַללאָו, גרין!

— האַללאָו, ליפשיץ!

ליפשיץ האָט צוגעפירט זיין דאַמע עטוואָס נעהנטער און אָנגעוויזן אויף גרינען:

— באַקענט אייך. מיסטער גרין, אַ יידישער דיכטער, און דאָס איז מיס מאַער.

— זעהר אַנגענעם — האָט מיס מאַער עטליכע מאָל איבערגעחזרט און זיך אַוועקגעזעצט נעבן גרינען — ס׳ערשטע מאָל, וואָס כ׳באַקען זיך מיט אַ יידישן דיכטער.

גרין איז געווען בייז אויף זיך, פאַרוואָס ער האָט זיך פאַרלוירן פאַר דער דאַמעס נאָמען, כאָטש ער איז נישט געווען זיכער צי דאָס איז דעם מיליאָנער מאַערס אַ טאָכטער. ער האָט זי פאָרגעשטעלט בעסין, באַמערקט, אַז זי האָט זיך אויך פאַרלוירן, חשק געהאַט עפּעס צו זאָגן מיס מאַער, אַז זי זאָל זיך באַליידיגן, און געבליבן אַנטשוויגן.

— ווי כ׳זעה, זייט איר דאָ ס׳ערשטע מאָל — האָט ליפשיץ זיך וואוילעריש געקלאַפּט איבער דער קני מיט אַ זיידענער הענטשקע און אויסגעזעהן צו זיין צופרידן מיט זיך.

— פאַרוואָס זייט איר אַזוי זיכער? — האָט בעסי אים אַ קוק אָן געטאָן און געפילט ווי זי ווערט רויט.

— פשוט דערפֿאַר ווייל כ׳זעה אייך דאָ ס׳ערשטע מאָל — האָט ער זיך צעלאַכט און די פולע באַקן האָבן זיך בּיי אים גע־רויטלט, ווי בּיי אַן אָפּגעמאָלט מיידל.

— איר קענט דען אַלעמען, וואָס קומען דאָ אַהער? — האָט בּעסי קוים געשמייכלט.

— כמעט— האָט ער זיך איינגעקוקט אינם זייגערל, וואָס האָט בּיי אים געשטעקט אין אַ לעדערנעם בּראַסלעט, פֿאַר־שנאַלט אַרום דער האַנט — כ׳קום דאָ דריי מאָל אַ טאָג פֿאַר די לעצטע צעהן יאָר. פינף בּעלי־בּתים האָבּן זיך שוין געטוישט דורך דער צייט, און דער עולם, פֿאַרשטייט איר מיך, איז אַ געקליבּענער, וואַרפֿט זיך אַ נייער פּנים גלייך אין די אויגן! אָט ווייז איך אייך, כ׳בּין איצט דורכגעגאַנגען מיט מיס מאַער — ער האָט זיך בּשעת־מעשה צוגעבּויגן צו בּעסין, צוגעלייגט אַ האַנט צום מויל, גערעדט שטילער — דאָס איז דעם מיליאָנער מאַערס יינגסטע טאָכטער — האָט יעדער איינער אונז נאָכגעקוקט. גלייך דערקענט, אַז זי איז נישט פֿון „ווילעדזש“. יעס, מיך קען דאָ יעדער. צומיינסטן ווייסן צומאָל נישט, אַז כ׳הייס ליפּ־שיץ, אַלע רופֿן מיך בּעטהאָווען.

— איר זייט דען אַ קאָמפּאָזיטאָר? — האָט בּעסי אים געפֿרעגט.

— נאָ, — האָט ער געמאַכט אַ מינע, ווי אַ פֿאַרשעמט מיידל — איך בּין אַ קריטיקער! אויבּ איר אינטערעסירט זיך מיט מוזיק און לייענט „די צייט“, דאַרף אייך מיין נאָמען זיין בּאַקאַנט. כ׳שרייבּ צוויי מאָל אַ וואָך אונטערן נאָמען „ליאָ“.

בּעסי האָט זיך געפֿילט שולדיג, וואָס זי האָט אַזאַ נאָמען קיינמאָל ניט געהערט, איז זי רויט געוואָרן, זיך פֿאַרלוירן, וואָס זי איז רויט געוואָרן און געשטאַמלט:

— געלייענט, אוודאי געלייענט! זייט איר דאָס? אָ, זעהר אַנגענעם!

ליפשיץ, אַ צעשמאָלצענער פון נחת, האָט זיך עטוואָס אונ־טערגעהויבן, געגעבן בעסין די האַנט, מעשה ספּאָרט, פון אויבן אַראָפּ און אינגאַנצן האָט ער אויסגעזעהן ווי אַ יונג מיידל, וואָס קריגט דעם ערשטן קאָמפּלימענט. ביי אים אין מוח האָט זיך עפּעס אָנגעהויבן פּלאָנטערן פון אַ מיט, ווי ביי אַ קנויל, וואו מען קען קיין אָנהויב ניט געפינען, געזעהן, אַז דאָס שווייגן פאַרציהט זיך שוין אַביסל צו לאַנג און אַז דאָס קען שטערן מיס מאַער דעם שמועס מיט גרינען, האָט ער אָנגעהויבן וואָס ס'איז אים גע־קומען אין קאָפּ אַריין:

— יעס, מיט גרינען זיינען מיר אַלטע פריינט! כ'בין אויך אַמאָל מיט יאָרן צוריק געווען אַ העברעאישער לערער, גוט אָבער וואָס כ'בין עס פטור געוואָרן! כ'פאַרשטיי טאַקע נישט ווי ר'נאָך כ'האָב דעמאָלט געלעבט? אַז אויף ציגאַרעטן גייט מיר היינט מער אַוועק וויפיל כ'האָב דעמאָלט פאַרדינט! טענה איך מיט גרינען — וואָס דאַרפסטו עס? גרין איז אַ טאַלאַנטפולער מענש און איך האָב אַ גרויס באַקאַנטשאַפט, איז ווען ער וואָלט נישט געווען אַזאַ איינגעשפּאַרטער, וואָלט איך שוין פאַר אים עפּעס געקראָגן! דען לאָמיר זיך נישט נאַרן, ווען איך רייס זיך נישט באַצייטנס אַרויס פון דער איסט־סייד, וואָס וואָלט פון מיר געוואָרן? אַ גע־נאָסע! פונקט אַזאַ תכלית, ווי פון טויזנט אַנדערע, וואָס גיבן אַוועק זייערע בעסטע יאָרן, פטרן קאַריערעס, אַבי אַ פּאָר דע־מאַגאָגן, זייערע פאָרשטייער, זאָלן קענען לעבן ווי די גראַפן!

— לויט אייך, מיסטער ליפשיץ — האָט בעסי אים איבער־געריסן — זיינען גאָר קיין אָרנטליכע מענשן נישט פאַראַן!

— פאַראַן, אָבער נישט צווישן פירער פון פאַרטייען. יע־דער פירער, כמעט אָהן אויסנאַם, איז אַ דעמאַגאָג! איך בין אי־בערצייגט, אַז די אמתטע, אינטערעסאַנטסטע מענשן זיינען די שלעפּער און מיליאָנערן.ביידע דאַרפן קיינעם נישט חנפענען, דאַרפן קיינעמס טובה נישט... יעס, וואָס האָב איך געוואָלט

אויספירן? — האָט ליפשיץ איינגעקנייטשט דעם שטערן — יע, לעצטע וואָך בין איך געווען פאַרבעטן צו הילדהיימען אויף אָזנטבברויט — דאָס איז דער יינגסטער ברודער פון די קופּער־מאַגנאַטן. ביים עסן האָט ער מיר פאָרגעלייענט לידער פון אַ יונגן סערבישן דיכטער, גאַנץ טשיקאַווע לידער, האָב איך גראַדע געהאַט ביי זיך גרינס לעצטע סעריע און זי אים פאָרגעלייענט. וואָס זאָל איך אייך זאָגן? ער וואָלט קיינמאָל נישט געגלויבט, אַז מען זאָל אין יידיש קענען שרייבן אַזעלכע לידער און מיך זעהר געבעטן, כ'זאָל גרינען ברענגען צו אים. דאַכט זיך גוט, האַ? דאַרף מען אַ בעסערע געלעגנהייט? טענהט גרין, אַז הילד־היימ וויל אים זעהן, לאָז ער קומען צו אים, ער האָט אויך אַן אַדרעס. זאָג איך אייך, אַז דאָס איז פון אים אַ משוגעת! איך, וואָלט פאַר איין לעזער ווי הילדהיים אַוועקגעגעבן די פאָר הונ־דערט לעזער פון דער איסט־סייד! נאָר גאָרנישט — האָט ליפ־שיץ געשמייכלט — גרינען דאַרף מען אַלץ מוחל זיין! איר ווייסט, אַז ער איז אַ גרויסער דיכטער?

— אודאי ווייס איך! — האָט בעסי שטאָלץ געענטפערט און זיך פאַררויטלט.

— איך שרייב אויך פּאָעזיע — האָט ליפשיץ אַריינגעוואָרפן, ווי ער וואָלט גאָרנישט אויסן געווען — אַזוי פאַר זיך, כ'דרוק אָבער נישט, יעס, האָט איר מאָרגן צייט?

— וואָס איז דען?

— מאָרגן אָוונט זינגט קאַרוזאָ אין לאַ־באָהעם.

— כ'ווייס. ער זינגט אין סטאַדיום פון סיטי קאָלעדזש. כ'האָב אָבער קיין בילעט מער נישט געקענט קריגן.

— אויב איר האָט נישט דאַגעגן — האָט זיך ליפשיץ עט־וואָס אונטערגעהויבן און זיך פאַרנויגט — קען איך אייך מיט־נעמען אין מיין לאָזשע.

— אין געננטייל — האָט בעסי אים גערדאַנקט, געוואָלט ער זאָל זיך אָפּטשעפּען פון איר, בייז געווען, וואָס גרין האָט זיך אַזוי פאַררעדט מיט דעם מיליאָנערס טאָכטער, אַז ער האָט אָן איר איינגאַנצן פאַרגעסן, און געטראַכט ווי ר׳נאָך אים געבן אָנצוהערן, אַז זי וויל גיין אַהיים.

— טאָ וואו וועל איך אייך באַגעגענען מאָרגן? — האָט ליפּשיץ זי געפרעגט.

— וואָס? — האָט זיך בעסי אַ כאַפּ געטאָן — וואו איר וועט מיך טרעפן? קומט אַריבער נאָך מיר אום זיבן אור, באַלד

— גוט, קומט אום זיבן, וועט איר קומען?

— וואָס פאַר אַ פראַגע? — האָט ליפשיץ אַרויסגענומען אַ נאָטיץ־ביכל — וואו וואוינט איר?

— גיט ס׳ביכל, וועל איך אייך פאַרשרייבן.

מיס מאַער האָט זיך דערווייל אויפגעשטעלט, זיך געזעגנט מיט גרינען און אויסגעשטעקט אַ האַנט צו בעסין:

— אייער באַקאַנטשאַפט איז מיר זעהר אַנגענעם! צום ווידערזעהן!

אַז מיס מאַער מיט ליפשיצן זיינען אַוועק, איז בעסי געבליבן זיצן אַן אָנגעצויגענע מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן. גרין האָט נישט געוואוסט, וואָס דאָס זאָל באַטייטן, און זיך צוגערוקט צו איר:

— וואָס איז בעסי? ביזט ברוגז?

— אוודאי בין איך ברוגז!

— אויף מיר?

— אויף דיר!

— פאַרוואָס?

— פאַר... דו ווייסט...

— אסור — האָט ער זי אָנגענומען פאַר דער געמבע.

— דו לאָזט מיך זיצן אַזוי לאַנג, גיי!

— ביזט דאָך געזעסן מיט ליפשיצן?

— ער איז אַ נאַר!

— ביזטו טאַקע ברוגז?

— אוודאי בין איך ברוגז! — האָט זי אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אָן אים—כ'וויים נישט, וואָס דו האָסט געהאַט צו ריידן אַזוי פיל מיט מים מאַער? זי איז דאָך דיר אַ ווילד־פרעמדע?

— ווייל זי איז אַ פרעמדע איז דאָ וואָס צו ריידן — האָט גרין געשמייכלט.

— ווען זי וואָלט נישט געווען אַ מיליאָנערס אַ טאָכטער...

— וואָס? — האָט גרין איר איבערגעשלאָגן די רייד.

— גאָרנישט...

— שעם זיך, בעסי! גיי, — האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און זיך עטוואָס אָפּגערוקט פון איר.

ער האָט מיטאַמאָל דערפילט, אַז ער איז געפּענטעט, חשק געהאַט אין דער זעלביגער רגע אויסצורייסן אַלץ מיטן וואָרצל, קיין זאַך נישט צו דערלאָזן, אַבי ער זאָל בלייבן פריי. בעסי האָט אונטערגעשפּארט דעם קאָפּ מיט אַ האַנט, פאַרשאַרצט די אויבערשטע ליפּ און געביסן מיט די צוויי ציין די אונטערשטע. די אויגן זיינען ביי איר פאַרלאָפן און טרערן האָבן זיך געקייקלט איבער די באַקן. גרין האָט נישט געקענט זעהן קיין טרערן, גע־פילט ווי דער כעס לאָזט נאָך און זיך צוריק צוגערוקט צו איר.

— נו, בעסי, באַרוהיג זיך!

— אַז כ'האָב דיך ליב!

— זאָג נישט, קינד מיינס!

— פאַרוואָס?

— ווייל דיין טאַטע וועט נישט נעמען א מלמד פאַר אַן איידעם!

— ער וועט יאָ נעמען!

— ער וועט נישט נעמען!

— וועל איך קומען צו דיר, גוט?

— גוט!

— מיין גרויס ייִנגל! ווייסט, ליפשיץ האָט מיך אײַנגעלאַדן כ'זאָל מאָרגן גיין מיט אים אין סטאַדיום, קאַרוזאָ זינגט, זאָל איך גיין?

— גיי, פאַרוואָס נישט?

— און דיך וועט נישט אַרן?

— פאַרוואָס זאָל מיך אַרן?

— און איך וויל ס'זאָל דיך אַרן!

— ביזט אַ נאַרעלע!

— טאָ פאַרוואָס וואָלט מיך נעאַרט, ווען דו גייסט מיט אַ צווייטער?

— ווייל ביזט אַ נאַרעלע!

— מיין ייִנגל! ווייסט, כ'האָב זיך טאַקע שטענדיג פאָרגע־שטעלט, אַז אַ דיכטער איז אַן אַנדער מענש, טוט נישט די אַלע מיאוסע זאַכן, וואָס מיר טוען, אמת? הער איין, וואָס איז ליפשיץ, אַ קריטיקער?

— ער איז אַ גאָרנישט!

— וואָס מיינסטו?

— כ'מיין — האָט גרינען באַנג געטאָן צו וואָס ער האָט זיך אַרויסגערעדט און עס געוואָלט צוריקכאַפּן — ער איז אַ גאַנץ פע־היגער יונגערמאַן... שרייבט איבער מוזיק... שרייבט לידער אויך, וואָס ווילסטו נאָך?

— ניין — האָט זי זיך געטוליעט צו גרינען — כ'וועל נישט גיין מיט אים.

— אַז דו וועסט נישט גיין, וועל איך מיט דיר זיין ברוגז! — האָט גרין זי אַרומגענומען.

— כ'וועל אסור גיין! — האָט זי זיך געפּיעשטשעט.

ער האָט זיך צעלאַכט, זי אַרומגעכאַפּט, געקושט וואו ער האָט נאָר געטראָפן. גליקליכע זיינען זיי געזעסן אין דעם האַלבליידיגן

זאַל, בײַ אַן אָפן פענסטער, נישט באַמערקט װי פֿאָרלאַך האָבן יעדע װײַלע פֿאַרבײַגעטאַנצט, נישט געזעהן װי די נאַכט האָט געשפּונען, געשפּונען, פֿאַרענדיגט דעם שװאַרצן געװעב און דער פֿריהמאָרגן האָט דאָ און דאָרט זיך גענומען אַרױסדריװלען אין העלע שטרײַפֿן.

דער אײַנגנטימער, אַ פֿאַרשלאָפֿענער, אין אַ לױזן כאַלאַט, האָט יעדע װײַלע אַרײַנגעשטעקט דעם קאָפּ, געקוקט צי מען קען שױן פֿאַרמאַכן און געברעדט עפּעס צו זיך.

מיטן טאָג זײַנען זײ אַרױס אױף דער גאַס. ס'איז געװען שטיל. זײ זײַנען געגאַנגען געאָרעמט, מיט פֿאַרריסענע קעפּ. אַ מיטליעריגער איטאַליענער, װאָס האָט צוגענומען די פּעסער מיסט, האָט אָפּגעשטעלט דעם װאָגן, זײ נאָכגעקוקט, געשאָקלט מיטן קאָפּ, װי ער װאָלט זיך אָן עפּעס דערמאָנט, האַסטיג אױסגעלײדיגט אַ פּאַס מיסט אין װאָגן אַרײַן, אַ טרײַב געטאָן ס'פֿערד און זיך פֿונאַנדערגעפּײַפֿט.

VII

פרידקין האָט געשפּרייזט איבערן חדר און זיך איינגעהערט ווי זיינע תּלמידים זאָגן עברי. און אַז די קינדער האָבן זיך צעזונגען אויף דער העכסטער אָקטאַווע, האָט זיך פרידקין אַוועקגעזעצט אויף זיין שמאָלן און הויכן בענקל און מיט הנאה באַטראַכט, ווי די חברה מאַכן „פּיסקעס". אים פלעגט זיך דאַכטן, אַז דער ברייטביינינגער דזשייקל מיט די הערעלאַך ביז דעם האַלבן שטערן, זעהט פּונקט אויס ווי אַ ביקל, און אַז ער זאָגט נישט, נאָר ער שלינגט; סעם בלאָזט זיך אָן ווי אַן אינדיק, שפּריצט, און אַז ס'קומט צו „בן בג־בג", דאַכט זיך, אַז ער שפּייט אויס די ווערטער; פיליפּ־האָט אַ פּנים ווי אַ פויגל מיט אַזאַ לאַנגן, דאַרן נעזל און דאָס יינגל שמייכלט תּמיד. פרידקינען פאַלט איין, אַז ס'וואָלט געווען אינטערעסאַנט צו מאַכן דעם יינגל וויינען — עס האָט זיך אים געוואָלט וויסן, צי זיין פּנים וועט דעמאָלט אויך שמייכלען. ער האָט גענומען שפּרייזן מיט דער ווירע אין דער האַנט און מיטאַמאָל זי אַראָפּגעלאָזט איבער פיליפּס הענטל.

פיליפּ האָט אַ צאַפּל געטאָן, אויסגעשריען „אַאוטש", געכאַפּט זיין הענטל צום מויל און בלאָזנדיג האָט ער זיך צעוויינט. דער גאַנצער קלאַס האָט אויפגעהערט זאָגן און אַלע האָבן מיט הנאה געקוקט, ווי דאָס יינגל וויינט. פרידקין איז געשטאַנען און באַטראַכט פיליפּן. ער האָט געוויינט, זיך פאַרגאַנגען אַליין

העכער, און אין צווייטן צימער האָט דער לערער אויך אויפגעהערט צו זאָגן מיט די קינדער — האָט זיך פרידקין עטוואָס דערשראָקן, אַז דער פרעזידענט,וואָס האָט זיך גערדרייט אין קאָרידאָר, זאָל נישט דערהערן — האָט ער געהייסן אַלעמען זאָגן מיטאַמאָל, אַזוי, אַז מען זאָל איבערשרייען דעם קינדס שטימע. אַליין האָט ער צו־געקלאַפּט צום טאַקט מיט דער ווירע אין טיש, געגלעט פּיליפּן ביז ער איז טאַקע אַנטשוויגן געוואָרן.

פרידקינען איז מיטאַמאָל איינגעפאַלן, אַז ער איז אַ קאָ־מאַנדיר און די אַלע ממזרים — זיינע זעלנער, מוזן אים פאָלגן, אָט:

— בי קוויַיט! (זייט שטיל) — און דער גאַנצער קלאַס איז געבליבן שטיל.

— גאָ אהעד! (גייט ווייטער) — און אַלע זאָגן!

ער האָט געשפּרייזט אַ צופרידענער איבערן חדר, געקלאַפּט מיט דער ווירע און געזונגען מיט א סקאַרבאָוון ניגון:

„— — — מאין באת? מטפה סרוחה! ולאָן אתה הולך? למקום עפר, רמה ותולעה!"

און די קולות זיינען געוואָרן אַלץ שטאַרקער, זיך געריסן פון די קינדערס מיילער, אָפּגעהילכט אין עננן צימער, און אַז מען האָט זיך לאַנג איינגעקוקט, האָט זיך געדאַכט, אַז פון די געשרייען הענגט איבער די קינדערס קעפּ אַ שטויביגער נעפּל.

סידני, אַ בחורל פון אַ יאָר דרייצן, איז געזעסן מיט אַן אָפן מויל, געשאָקלט מיט די ליפּן, אפנים אָפּצונאַרן דעם לערער, אַז ער זאָגט, בשעת מעשה געמאַכט קייקעלאַך פון פּאַפּיר, ווי גע־נעצט אין מויל און געשאָסן אין אַנדערע ייִנגלאַך.

פרידקין האָט עס באַמערקט, זיך געמאַכט נישט וועהענדיג און הינטערווייַלעכס אים אַראָפּגעלאָזט די ווירע איבער די פּליי־צעס. דאָס ייִנגל איז אויפגעשפּרונגען, אַ געשריי געטאָן צום לע־רער: „גראַרי־היר!" — און זיך צעוויינט.

די חברה זיינען מיטאַמאָל שטיל געוואָרן, אויפגעשפרונגען אויף זייערע פּלעצער, בּרייט צעעפנט די נייגעריגע אויגעלאַך און געמורמלט:

— קיס הים, טיטשער, קיס הים! (טו אים אַ קוש, לערער).

פרידקין איז געוואָרן ווי פּאַרטויבּט פון דער פּלוצלונגער שטילקייט. ער האָט זיך פאַרשעמט פאַרן קלאַס און מיט כּעס גענומען שלאָגן דעם יינגל. סידני האָט זיך צעקוויטשעט, אַרויס פון דער בּאַנק, איינגעקוועטשט די פויסטן, זיך געשטעלט אין אַ פּאָזע פון אַ „פייטער" (בּאָקס־קעמפער) און זיך פאַרמאָסטן אויפן לערער.

פרידקינען האָט דאָס בּלוט אַ שלאָג געטאָן אין פּנים אַריין. ער האָט געכאַפּט דאָס בּחורל, אים אויפגעהויבּן, מכבּד געווען מיט עטליכע „בּענקלאַך" אין געזעס אַריין, געעפנט די טיר און מיט אים אַרויס אין קאָרידאָר.

דער גאַנצער קלאַס איז אַרויף אויף די בּענק און מיט אַ ווילדן „הוראַ" בּאַגלייט דעם לערער מיטן תּלמיד.

פרידקין איז צוריק אַריין אַ בּלאַסער. ער האָט חשק געהאַט צו צערייסן דעם גאַנצן קלאַס, געזוכט מיט די אויגן אויף וועמען אויסלאָזן זיין כּעס.

די חברה האָבּן אינסטינקטיוו פאַרשטאַנען, אַז איצט איז אַ געפאַר אָנצוהויבּן מיטן לערער, זיינען זיי אַלע געזעסן מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן און זיך געשטיקט פון געלעכטער. פרידקין האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער ווירע אין טיש און דער קלאַס האָט זיך ווידער צעשריען.

אים איז מיטאַמאָל אַלץ נמאס געוואָרן. דער ענגער קלאַס, די שמוציגע פּנימער פון די קינדער און זייערע ווילדע קולות... ער האָט זיך נישט איינגעהערט, וואָס זיי זאָגן, בּלויז געפילט ווי די קולות מישן זיך אויס, ווי עס גרילצט אין די אויערן, ווי די

הייטלאַך ציהען זיך אָן ביז צום פּלאַצן — — — און דאָס זעלביגע חזרט זיך איבער פאַר די לעצטע צוועלף יאָר. ער האָט פון כעס אַ רוק אַרויף געטאָן דאָס פענסטער, דערזעהן עטליכע יונגעלייט, וואָס קוקן מיט ערשטוינטע אויגן אַרויף צו אים, וואונדערן זיך, וואָס דאָרט קומט פאָר — האָט זיך פרידקין פאַרשעמט, צוגעהאַקט דאָס פענסטער און אַוועק אין אַ ווינקל. ער האָט געפילט, ווי די קולות פאַרטויבן אים, יאָגן אָן אַ שווערע מידקייט איבער אַלע זיינע גלידער און ער האָט זיך צוגעזעצט.

אים איז מיטאַמאָל איינגעפאַלן, אַז ער איז אַ מאַראָקער רבי, טראָגט אַ טורבאַן, זיצט אויף דער ערד מיט די פיס אונטער זיך, האַלט אַ יאַמבוס אין דער האַנט און שרייט, ממיתט די תלמידים. עס האָט זיך אים נישט געגלויבט, אַז דאָס קומט פאָר אין אַמעריקע, אַז פרידקין מאַכט דאָ אַזעלכע קולות, שלאָגט צום טויט די קינדער.

ער האָט דערפילט אין קאַרק ווי אַ פּאָר אויגן קוקן אויף אים, אַ ציטער געטאָן און זיך אויסגעדרייט. פאַר אים איז געשטאַנען מיסטער טורש, איינער פון די גרינדער פון דער „היברו־סקול“. מיסטער טורש, אַ ייד אַ גביר, איז תמיד געגאַנגען מיט פאַרלייגטע הענט פון הינטן. ער איז אַריין לייכט מיט אַ פאַררייסענעם קאָפּ, אַ שאָקל געטאָן צום לערער מיט זיין לאַנגער גרויליכער באָרד אַזוי קונציג, אַז דאָס פּנים האָט זיך נישט באַוואויגן, און זיך איינגעהערט ווי די ייִנגלאַך זאָגן, פאַרקוועטשנדיג איין אויג:

— קינדער, „דאָנט קעטש“*) — האָט ער זיך געווענדעט צום קלאַס און אַליין גענומען מיטזינגען — טראַ — טאַ — טאַ — טאַ, טראַ — טאַ — טאַ — טאַ! — און צוגעקנאַקט מיט אַ פינגער.

ער האָט געפרעגט אַ ייִנגל די ברכה פאַר „פלוימענצימעס“, געבעטן פרידקינען, ער זאָל יעדן טאָג זאָגן מיט די קינדער

*) כאַפּט ניט.

„ברכות־הנהנין“, מער אַכטונג געבן אויף די „שווא נע און שווא נח“ — און געקוואָלן ווי די חברה זאָגן עברי.

פרידקין איז געשטאַנען אין דרייען אַ געבויגענער, געהאַלטן אויפן אויג יעדעס ייִנגל, זיך געווישט דעם נאַסן שטערן און גע־טראַכט, אַז מען דאַרף עפּעס אַריינוואַרפן אַ וואָרט, לאָז ער נישט מיינען, אַז פרידקין איז אַ תּם. ער האָט געוואַרט מיסטער טורש זאָל אַ קוק טאָן אויף אים, האָט ער געוויזן מיט דער האַנט אויף זיין נאַסן שטערן און הכנעהדיג אַ שמייכל געטאָן:

— אַ חמימה...

— האַ, האַ, האַ — האָט זיך טורש הילכיג צעלאַכט — ס'איז קיין עין־הרע דאָ, וואָס ס'זאָל וואַרמען! מה־דאָך — האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ ניגון — די גמרא זאָגט, אַז פון בלויזן הויך פון קינדער, וואָס לערנען, ווערט שוין וואַרעם, על אחת כמה וכמה...

דאָ האָט זיך טורש צעפינטלט, נישט געוואוסט ווי צו ענדיגן די „תּורה“, אַ קלאַפּ געטאָן פרידקינען אין דער פּלייצע, זיך פונאַנדערגעלאַכט און גענומען אַרויסגיין. ביי דער טיר האָט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן, ווי ער וואָלט עפּעס פאַרגעסן, זיך אוים־געדרייט, געשטעלט אַ טריט און זיך געווענדעט צו פרידקינען:

— מיסטער פרידקין...

פרידקין איז אונטערגעלאָפן, מאָדנע געשמייכלט, ווי ער וואָלט געזאָגט: — איר דאַרפט זיך נישט מטריח זיין, מיסטער טורש, אָט בין איך!

— מיר האָבן דאָך היינט עפּעס אַ שטיקל „מיטינג“. דער ועד עמי־הארצים — האָט טורש זיך אַ כאַפּ געטאָן מיט דער האַנט פאַרן מויל, זיך אַרומגעקוקט און געשמייכלט פון דער אייגענער חכמה — כ'מיין דער ועד־החנוך וויל זיך דורכריידן מיט די לע־רער. איר ווייסט — איז טורש געוואָרן מיטאַמאָל ערנסט —

מיר געפעלט עס איננאַנצן נישט! וואָס וויל ער, מיסטער שולץ? דער „סיסטעם“ געפעלט אים נישט?

— דאָס זאָג איך דאָך — האָט פרידקין אָנגעהויבן צו שטאַמ־לען — אונזער „היברו“ איז פונקט אַזוי גוט, ווי יעדער סקול אין „גרייטער־ניו־יאָרק“, אלא־מה? עפּעס אַ לערער גרין, וואָס שרייבט לידלאַך אין די יידישע צייטונגען — — —

— וואָס שרייבט ער? — האָט טורש צוגעלייגט אַ האַנט צום אויער ער זאָל בעסער הערן.

— לידלאַך שרייבט ער — איז פרידקין געוואָרן דרייסטער — ער שרייבט יידישע „סאָנגס“ *), וויל ער איינפירן מען זאָל לערנען זשאַרגאָן, ווי כ׳בין אַ ייד!

— טע, טע, טע — האָט טורש פאַרקוועטשט דאָס רעכטע אויג און געשאָקלט מיטן קאָפּ — אַזוי גאָר? נו, מיר וועלן זעהן!

אַז טורש איז אַרויס האָט פרידקין לייכטער אָפּגעאָטעמט, אים האָט הנאה געטאָן, וואָס ער האָט גרינען אונטערגעשטעלט אַ פיסל. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט, זיך נישט איינגעהערט וואָס די קינדער זאָגן, עטליכע מאָל פּרובירט אַ טראַכט צו טאָן, וואָס גרינען צו ענטפערן, גאָרנישט געקענט צוטראַכטן און אַ מידער איז אים אויפן זינען געקומען דעם סעקרעטאַרס טאָכטער, מיס קליין. ווער ווייס, אפשר איז עס טאַקע פּאַר אים אַ שידוך? מען דאַרף געבן אָנצוהערן דעם סעקרעטאַר, אַז ער וועט זיין ביי אים אין אָוונט, זאָל ער מיינען — — — דערווייל קען ער ביים „מיטינג“ אַריינוואַרפן אַ וואָרט, שאָדן קען עס נישט!

פרידקין האָט זיך אַרומגעקוקט. דער קלאַס איז נישט געווען רוהיג. טייל יינגלאַך זיינען געשטאַנען, זיך געשפּילט איינער דעם צווייטן אין די פּנימער, אַנדערע האָבן זיך געשלאָגן. ער האָט

---

*) סאָנגס — וונג־לידער.

אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער ווירע און אַרויסגערופן אַ צעשראָקן, אויסגעשמירט יינגל, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ באַנק.

— גיב אַ האַנט!

ס׳יינגל האָט געקוקט אויפן לערער, אויף די קינדער, אויס־געשטרעקט אַ טרייסלענדיגע האַנט, געצאַטעוועט פרידקין זאָל אים נישט אַ קלאַפּ טאָן און געהאַלטן אין איין כאַפּן די האַנט צו זיך.

— וויפיל ווירעס ווילסטו?

דאָס יינגל האָט צעשראָקן געשמייכלט און געענטפערט:

— גאָרנישט.

פרידקין האָט אים דערלאַנגט מיט דער ווירע איבער דער האַנט און אים אָנגענומען פאַר אַן אויער:

— וויפיל צאָלסטו אַ וואָך?

— כ׳צאָל נישט.

— ביזט אַ יתום?

— יעס־מעם!

אַלע האָבן זיך צעלאַכט.

— נו פרעג איך דיך—האָט פרידקין אָנגענומען דעם יינגל פאַר דער געמבע — אַ יינגל, וואָס האָט נישט קיין טאַטע, אַ יתום, וואָס צאָלט ניט קיין שכר־למוד, זאָל זיין אַזוי שלעכט? ווייסטו אַז יעדע מינוט, ווען דו ביזט נאָר שלעכט, וואַרפט מען דיין טאַטן מיט אַ שטאַפּל נידעריגער, אַז דיין טויטער טאַטע ליידט איבער דיר, קען נישט ליגן אין קבר, ווייסטו עס?

ס׳יינגל האָט זיך פאַרשעמט און מיט פאַרלאָפענע אויגן ווי אַ שולדיגער געענטפערט:

— איך זאָג יעדן טאָג קדיש!

— דאָס איז ווייניג — האָט זיך פרידקין אויסגעגלייכט, הנאה געהאַט, וואָס ער האָט איבערגעשראָקן דעם יינגל — אויב דו ווילסט נישט דיין טאַטע זאָל זיין אין גיהנום, זיי גוט, טשעפּע

זיך מיט קיינעם נישט, פאָלג דיין לערער, דען אַז מען האָט קיין טאַטע ניט, איז דער לערער דער טאַטע, אַז נישט וועט מען אים בראָטן און ברענען...

דער קלאַס איז געוואָרן רוהיג. די יינגלאַך האָבן זיך איינגעהערט און יעדן איז אויפן זינען געקומען אַן אַנדער מעשה װעגן טויט, וואָס ער האָט געהערט פון זיין מוטער. אַלע האָבן געקוקט אויפן יינגל, רחמנות געקראָגן, וואָס ער האָט קיין טאַטע ניט, און זיך געשושקעט.

אַ צופרידענער, וואָס ער האָט אַזוי איבערגעשראָקן דעם קלאַס, האָט פרידקין זיך צוגעזעצט, אַרויסגענומען דאָס זייגערל — נאָך אַ פערטל שעה.

די טיר האָט זיך פּלוצלונג אויפגעפּראַלט און אַ דאַרע, שוואַרצע יידענע, ווי אַ שד, איז אַריין. נאָך איר האָט זיך נאָכגעשאַרט, אונטערשפּרינגענדיג אויף איין פיסל, דער געלער סידני מיט אַ לאַכנדיג, גנבהש אויגל.

די יידענע האָט אַראָפּגערוקט דאָס טיכל פון קאָפּ, גענומען איר געל בחורל פאַר דער האַנט און זיך געווענדעט צו פרידקינען מיט אַ מענה־לשון:

— דו ביזט דאָס זיין רבי? דו ווערסט דאָס שלאָגן מיין קינד, אַזאַ שוואַך קינד, אַז דערשלאָגן זאָלסטו ווערן? זעה נאָר, זעה אין אַמעריטשקע ווערט דאָס אַ מלמד?! אַזאַ יון! אַזאַ גאָלעמאָרדע! אַ גליק, וואָס „מיינער" איז נישט אין דער היים, אַז נישט וואָלסטו זיך אַ וויסט יאָר אויסגעריכט!

פרידקין איז געשטאַנען אַ צעטראָגענער, נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, געקוקט אויף דער דאַרער יידענע, אויף איר שמדלניק סידנין, ווי ער האָט אונטערגעוואונקען צו דער חברה מיט אַן אויגל...

און די יידענע האָט ווייטער געשריען:

— אַ חטא, סידני האָט נישט געוואוסט וואו ער האַלט! וועט ער נישט זיין קיין רבי, בין איך ווייטער בדלות! מען שלאָגט נישט היינטיגע צייטן, ס'איז נישט יוראָפּ! *).

פרידקין איז געשטאַנען ווי אויף הייסע קוילן, זיך געטרייסלט:

— אַרויס פון דאַנען, מכשפה!

באַלד איז אַריין דער סעקרעטאַר און אַלע זיינען אַרויס פון קלאַס.

אַז פרידקין איז צוריק אַריין, זיינען שוין די קינדער נישט גע־ווען. ער האָט דערזעהן אויפן ברעט, וואָס האָט געהאַנגען אויף דער וואַנט, אַן אויסגעמאָלטן מענש מיט אַ שישקע אויף דער נאָז. אונטערן מענש איז געשטאַנען אויפגעשריבן: „פּראָפעסאָר פריד־קין". פרידקין האָט אַ ביטערן שמייכל געטאָן, אָפּגעמעקט זיין נאָמען, גענומען דעם שטעקן און איז אַראָפּ אין שול צום „מי־טינג".

*) יוראָפּ – אייראָפּע.

VIII

אַז פרידקין איז געקומען צום מיטינג זיינען שוין אַלע געווען אין שול. די שול איז געווען קוים באַלויכטן. בלויז צוויי גאַז־רערן האָבן געברענט אויף דער מזרח־וואַנט, וואו דער „ועד־החנוך" מיט די לערערס זיינען געזעסן און געוואַרט אויף פריד־קינען. די קליינע שול, מיט דער ווייסער געוואַשענער פּאָדלאָגע, וואָס האָט אַזש געפינקלט פון ווייסקייט, מיט די ליידיגע, שטומע בענק, ווי אויף זיי וואָלט קיינמאָל קיינער ניט געזעסן, אַליך האָט געווירקט, אַז יעדער איינער, ווער ס'איז אַריינגעקומען אין דער שול, האָט גענומען גיין פּאַמעלאַכער, גערעדט שטילער, זיך איינ־געהערט אין זיין אייגן קול, אַזוי פרעמד האָט עס אָפּגעקלונגען.

פרידקין האָט זיך פאַרלוירן, עפּעס אַ שאָקל געטאָן צום פרע־זידענט מיטן קאָפּ, ווי ער וואָלט אים באַגריסט און זיך געזעצט אויפן ערשטן ליידיגן אָרט.

— אויף וואָס וואַרט איר, רבותי? — האָט טורש מיט אַ שמייכל צענומען זיין לאַנגע באָרד.

— טאַקע אויף וואָס? — האָט גאַנז, אַן עלעגאַנט יידל, גע־האַלטן אין איין דרייען זיין בריליאַנטן פינגערל, וואָס האָט זיך געצונדן אין גרין־בלויע רויט, — מיר קענען דאָך אָנהויבן!

דער פרעזידענט האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט געוואָלט וויסן צי אַלע זיינען שוין דאָ, זיך פאַרלוירן און געוואָרן בלאַס, ווי איינער וואָס גייט ס'ערשטע מאָל ריידן פאַר אַ פּובליקום. ער

האָט זיך אַ ווייש געטאָן מיט אַ טיכל דאָס מויל און אָפּגעהוסט:
— כ׳מיין — — אַלע ווייסן צו וואָס מיר זיינען זיך דאָ צונויפגעקומען... מיר דער „ועד־החנוך" — האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און געוויזן אויף טורשן און גאַנזן — זעהען איין, אַז אונזער סקול פירט זיך נישט ווי עס באַדאַרף צו זיין —
— — איך וויל דאָ חס וחלילה קיינעם נישט באַשולדיגן, איך מיין מיר דאַרפן זיך דורכשמועסן און טאַקע פרעגן ביי די לערערס, זיי פאַרשטייען זיך אויף „חנוך" בעסער ווי מיר, און צוזאַמען אויסאַרבעטן עפּעס אַ נייעם „סיסטעם", וואָס זאָל בעסער אַרבעטן.

דער פּרעזידענט האָט זיך אָפּגעווישט דעם שטערן, ווי ער וואָלט אָפּגעטאָן אַ שווער שטיקל אַרבעט, און געוואַרט עמיצער זאָל זיך אָנרופן. עס איז געוואָרן שטיל. די לערערס זיינען געזעסן ערנסטע, געטראַכט וואָס צו זאָגן. ס׳האָט זיך בלויז געהערט דאָס קלאַפּן פון וואַנטזייגער, וואו פון דער שויב האָבן אַראָפּגעקוקט גרויסע גאָלדענע אותיות: מרת חיה שוליק, נ״ע, אַ מתנה פון פּרעזידענט נאָך זיין פאַרשטאָרבענער מוטער.

— נו, מיסטער פרידקין — האָט טורש זיך געווענדעט צום פּרינסיפּאַל — וואָס שווייגט איר?

— מיסטער פרידקין איז דאָ לענגער פאַר אונז אַלעמען — האָט גרין זיך אָנגערופן — איז טאַקע אינטערעסאַנט צו הערן זיין מיינונג!

— איך — האָט פרידקין גענומען שטאַמלען און געבלאָזן די באַקן, ווי ער וואָלט עפּעס געקייט — כ׳ווייס נישט, פאַרוואָס איר האָט אַלע מיטאַמאָל געוואָרפן אַן אומחן אויף אונזער סקול...

— הייסט עס, מיסטער פרידקין איז צופרידן מיט דער סקול ווי זי איז — און דער פּרעזידענט האָט זיך געווענדעט צו וואַקסמאַנען: וואָס זאָגט איר?

וואַקסמאַן איז די גאַנצע צייט געשטאַנען ווי אַן אָנגעלאָדענער, גרייט אויסצושיסן. דער שטייפער קאַפּעלוש פאַרשאַרצט און די קורץ־געשוווירענע האָר האָבן זיך ביי אים אויפגעשטעלט, ווי זיי וואָלטן געווען עלעקטריזירט. גלייך ווי ער האָט דערהערט זיין נאָמען, האָט ער אַ רוק געטאָן דעם קאַפּעלוש, אויסגעצויגן דעם דאַרן האַלז, ווי ביי אַן אָפּגעצופּטן האָן, אויסגעמיטן אַלע־מענס בליקן און אַריינגערעדט אין פּרוכת:

— ווי די סקול פירט זיך איצט, איז זי אַ דורכפאַל, פונקט אַזאַ דורכפאַל, ווי הונדערט אַנדערע סקולס איבערן גאַנצן לאַנד! אונזער סקול איז אַ נאָכקרימעניש נאָך די אַסימילאַטאָרישע סקולס. דאָרט לערנט מען קאַטעכיזם, ביי אונז — ברכות, אַ שטיקל חומש און אין דעם באַשטייט דאָס גאַנצע ביסל יידישקייט!

ער האָט זיך פאַרקרעקט. עס האָט אויסגעזעהן ווי אַלע גע־דאַנקען האָבן זיך ביי אים מיטאַמאָל אַ שפּאַר געטאָן אין האַלז אַריין און אים נישט געלאָזט ווייטער ריידן. ער האָט אַ פינטל געטאָן מיט די אויגן און פאָרטגעזעצט:

— וואָס דאַרפט איר מער? אונזער סקול עקזיסטירט שוין איבער צוואַנציג יאָר, און איך וועל געבן פינף דאָלאַר אויפן נאַ־ציאָנאַל־פאָנד, אויב איר וועט געפינען אַ יינגל אַ יאָר נאָכן ענדיגן, וואָס זאָל קענען, נישט קיין סך, בלויז אַ פּרשה חומש! איר וועט עס נישט געפינען! טאָ צו וואָס, פרעגט זיך, דאַרפן מיר די „היברו־סקול“? עס איז דאָך אַרויסגעוואָרפן אייער צייט, אייער מיה — האָט וואַקסמאַן געטייטלט מיט אַ פינגער אויפן „ועד־החנוך“ — אַ שאָד יידיש געלט און דער עיקר — האָט ער גע־קלאַפּט מיט אַ פויסט אין אַ צעעפנטער האַנט, געשנירלט דעם שטערן, אַפּנים געזוכט אַ פאַסיג וואָרט — איר וועט עס דאָך תמיד האָבן אויף אייער געוויסן, וואָס איר האָט געמאַכט פון יידישע קינדער גוים!

וואַקסמאַן איז געבליבן שטיין אַן אויסגעלייידיגטער, ווי ער וואָלט אַלץ פון זיך אַרויסגעשאָטן, נישט געוועט צופרידן, וואָס דער געדאַנק איז ביי אים פאַרלאָפן אויף אַ פריהער, און געזוכט אים צוריקצוכאַפּן.

בשעת וואַקסמאַן האָט זיך געקאָכט, האָט טורש צענומען די באָרד מיט די פינף פינגער פון זיין לינקער האַנט און געשמייכלט:

— טאָ וואָס איז אייער עצה?

— מיין עצה — האָט וואַקסמאַן איבערגעחזרט די צוויי ווערטער עטליכע מאָל — יעס, מיר דאַרפן אינגאַנצן אויפגעבן דעם אַלטן פּראָגראַם און אָנהייבן צו לערנען „עברית־בעברית“. ווען אַ ייִנגל וועט פאַרשטיין, וואָס ער זאָגט, וועט ער שוין במילא קענען „עברי“, וועט ליב קריגן זיין שפּראַך, וויסן וואָס אַ ייִד איז, און אַז ער וועט ענדיגן די סקול, וועט ער אין אַ חודש אַרום נישט פאַרגעסן, וואָס ער האָט געלערנט. נאָך אַמאָל, מיין פּלאַן איז מען זאָל איינפירן אין אַלע קלאַסן פון ערשטן ביז דעם לעצטן „עברית־בעברית“.

ער איז אַנטשווינן געוואָרן, געפּילט, אַז ער האָט אַ הונ־דערטסטל נישט אַרויסגעזאָגט, אַז די געדאַנקען האָבן זיך ביי אים אויסגעמישט און דעם עיקר האָט ער דורכגעלאָזט. אַן אויס־געמאַטערטער האָט ער זיך אַוועקגעזעצט, אַ קוק געטאָן אויף זיינע צוויי חברים — ראָזען און מילער — געזעהן, ווי זיי זיינען צו־פרידן מיט אים, האָט ער זיך אַביסל באַרוהיגט. בשעת וואַקס־מאַן האָט גערעדט האָבן ראָזען מיט מילערן אָנגעקוואָלן און גע־קוקט פון איין פּנים אויפן צווייטן צו זעהן, וואָס פאַר אַן איינדרוק ס׳מאַכן אַזעלכע קלאָרע, קלוגע רייד, ווי זייער חבר רעדט. זיי האָבן זיך יעדע ווײַלע אָנגעשטויסן מיט די עלנבויגנס, זיך איבער־געקוקט, און מען האָט געזעהן בחוש, אַז די צוויי בחורים ווערן ברייטער פון פרייד, אַזוי צופרידן זיינען זיי געווען, וואָס וואַקס־

מאַן רעדט. און אַז ער האָט זיך אויסגערעדט פאַר עברית־בעברית, זיינען זיי אַזש אונטערגעשפּרונגען:

— יאָ, יאָ, וואַקסמאַן איז גערעכט!

— הייסט עס — האָט דער פּרעזידענט רעזומירט וואַקס־מאַנס דרשה — איר זייט דערפאַר, מען זאָל לערנען „עברית בעברית" — און ער האָט זיך געווענדעט צום סעקרעטאַר, וואָס האָט די גאַנצע צייט זיך געחדושט, וואָס אַ יונגערמאַן ווי וואַקס־מאַן זאָל זיין אין אַמעריקע אַזוי פאַנאַטיש און וועלן ריידן לשון קודש — מיסטער קליין, פאַרשרייבט וואָס וואַקסמאַן זאָגט!

— מיר שיינט, — האָט גאַנז זיך אָנגערופן אַן אומגעדולדיגער,

— אַז מילער און ראָזען זיינען איינשטימיג מיט וואַקסמאַנען.

— דאָס הייסט — האָבן זיך ביידע מיטאַמאָל אויפגעשטעלט און גענומען ריידן צוזאַמען — נישט אין אַלע פּרטים גלייכן מיר זיך אויס, נאָר ס'מאַכט נישט, איר מעגט פאַרשרייבן, אַז מיר זיינען איינשטימיג מיט אים.

— און איר, מיסטער גרין — האָט דער פּרעזידענט ליבליך אַ שמייכל געטאָן — זייט איר איינשטימיג מיט מיסטער וואַקס־מאַנס פּלאַן?

גרין האָט זיך געביסן די נעגל, כמעט זיך נישט איינגעהערט, וואָס זיינע קאָלעגן ריידן, געוואוסט אַלע זייערע טענות אויף אויס־ווייניג און געטראַכט, ווער ס'איז שעדליכער פאַר די תּלמוד־תּורות: צי די פרידקינס, צי די וואַקסמאַנס? ער האָט זיך איינגעקוקט אין פּרעזידענט און געענטפערט:

— איך בין נישט איינשטימיג מיט וואַקסמאַנען!

— וואָס איז אייער פּלאַן? — איז גאַנז אַריין אין דער מיט.

— כ'בין זיכער, אַז איר וועט מיין פּלאַן נישט אָננעמען, — האָט גרין געלאַסן אָנגעהויבן און פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, — פונדעסטוועגן וועל איך אייך בעטן, איר זאָלט מיך אויסהערן.

— בּכבוד גדול, רעדט! — האָבּן זיך עטליכע מיטאַמאָל אָנגערופן.

גרין האָט עטליכע מאָל זיך אַ בּיס געטאָן אין דער אויבּער־שטער ליפּ, ווי ער וואָלט אַזוי ר׳נאָך זיך געוואָלט דעם ענין קלאָרער מאַכן, און פאָרטגעזעצט:

— אַז דאָ האַנדלט זיך נישט, צי מען וועט לערנען עברית בּעברית, צי עברית־בּאַנגלית, די צרה ליגט טיפער! די קינדער האָבּן פיינט די „היבּרו סקול״! ס׳איז בּיי זיי אַן אָפּקומעניש! זיי גייען אַהינצו, ווייל זיי האָבּן מורא פאַר די עלטערן. די גאַס, די פּאָבּליק־סקול, אַלץ אַרום איז געגן יידישקייט, פרעגט זיך, וואָס האָבּן די „היבּרוס״ געטאָן אום צו קענען קאָנקורירן מיט דער אַמעריקאַנער גאַס, מיט דער אַמעריקאַנער פּאָבּליק־סקול? איך זעה, איר שמייכלט, נו טאַקע, ס׳איז דאָך אפילו שווער זיך פאָר־צושטעלן, די „היבּרו״ זאָל קאָנקורירן מיט דער גרויסער אַמערי־קאַנער פּאָבּליק־סקול, מיט דער רוישנדיגער גאַס, וואָס בּלענדט, שלינגט איין פאַר אונזערע אויגן הונדערטער מענשן יעדן טאָג, טוט זיי איבּער, קראַצט זיי אַרום, גיט יעדן אַ שטיקל גומע צו קייען און שפּייט אויס פאַרטיגע אַמעריקאַנער. די זאַך איז אָבּער נישט אַזוי. ווען איר וועט זיך צוקוקן אַבּיסל טיפער, וועט איר בּאַ־מערקן, אַז די גאַס האָט אונז אַלעמען פאַרבּלענדט. איבּער נאַכט קען מען פון דער אייגענער הויט נישט אַרויס. אפילו איינער, וואָס איז דאָ געבּאָרן געוואָרן, דורכגעמאַכט פּאָבּליק־סקול, איז נאָך נישט קיין אַמעריקאַנער! ס׳מוז נעמען דורות, אַז אַ ייד זאָל זיך פולשטענדיג אַמעריקאַניזירן! הייסט עס, אַז די גאַס, די פּאָבּליק־סקול ווירקן אויסערליך. ס׳איז אַן אויסערליכער דרוק, און אַ געגנזייטיגער דרוק וואָלט אים לייכט געקענט בּאַזייטיגן. און דאָס איז די איינציגע זאַך, וואָס די „היבּרוס״ דאַרפן אויפטאָן, איינפלאַנצן אין די קינדער ליבּע צו אַלעס, וואָס איז יידיש! וואָס זאָג איך,. איינפלאַנצן, דאָס האָבּן שוין די מוטערס געטאָן. מען

דאַרף די ליבע צו יידישקייט אַנטוויקלען, זעהן זי זאָל נישט אָפּ־שטאַרבן. די היברו־סקול האָט געדאַרפט זיין די קייט, וואָס פאַרבינדט די עלטערן מיטן קינד — דערווייטערט זי נאָך דאָס קינד פון די עלטערן. אין אַלע „היברוס", כמעט אָהן אויסנאַם, שעמען זיך די קינדער מיט יידיש, מיט אַ יידישן נאָמען; הערט מען דאָס וואָרט „משה", לאַכט מען פונקט אַזוי אין די פויסטן און מען קרימט איבער, ווי פּאָליאַקן, ווען זיי דערהערן דאָס וואָרט „מאָשעק". פרעגט זיך, וואָס האָבן די „היברוס" געטאָן, זיי זאָלן די אַלע מכשולים אַוועקנעמען, זיי זאָלן דערנענטערן דאָס קינד צו די עלטערן? גאָרנישט! מיט זייער שלעכטן ענגליש האָבן זיי דאָס לעצטע שטריקל איבערגעריסן, אַוועקגענומען ביי די קינדער דעם רעספּעקט צו די עלטערן, וואָס ריידן נישט קיין ענ־גליש (און דאָס זיינען דאָך כמעט אַלע טאַטעס, וואָס שיקן זייערע קינדער אין די „היברוס"), און דער סוף איז, אַז זיי, די קינדער, וואַקסן קיין גוים אויך נישט, ס'וואַקסט עפּעס אַ הויקער אויפן יידישן קערפּער, אַ קאָלטון, וועלכן מיר האָבן נאָך קיינמאָל ניט געהאַט.

גרין האָט אָפּגעווישט די בלעזלאַך פון די ליפּן און ווייטער גערעדט:

כ'וועל אייך דערציילן אַ פאַל, און אַזעלכע פאַלן וועט איר געפינען יעדן טאָג אין יעדער „היברו־סקול", וועט איר זעהן, אַז אונזערע סקולס זיינען געגן יידישקייט. איך האָב עס אַליין ביי־געוואוינט. פאַר פּסח, ווען מען לערנט די פיר קשיות אין ענגליש, איז געקומען אַ יינגל צום לערער און געבעטן, ער זאָל מיט אים לערנען די פיר קשיות אויף יידיש. זיין פאָטער — האָט ער געטענהט — פאַרשטייט נישט קיין ענגליש. דער לערער האָט נישט געענטפערט. און אַז ס'איז געקומען דאָס יינגל זאָל זאָגן די פיר קשיות, האָט ער אַ באַליידיגטער גערענט־פערט, אַז ער וועט נישט זאָגן. ער וויל נישט לערנען די פיר

קשיות אויף ענגליש, ער וויל אויף יידיש. האָט דער לערער מיטן פּרינסיפּאַל דעם יינגל גוט צעשלאָגן. און וואָס מיינט איר איז געווען דער סוף? ס׳יינגל האָט נישט געזאָגט, געווען זעהר אַן איינגעשפּאַרטער. פרעגט זיך — וואָס טראַכט זיך אַזאַ יינגל, ווען דער כּעס גייט אים איבער? אַז זיין פאָטער איז עפּעס אַ ווילד־דער מענש, רעדט אַ לשון, וואָס אַלע שעמען זיך דערמיט. דערצו געהאַט מסתּמא אַ פאַרשטערטן יום־טוב. ביים סדר האָט ער זיך געוויס דערמאָנט אָן די קלעפּ, זיין מוהל האָט ניט באַגריפן, פאַרוואָס מען האָט אים געשלאָגן, און מער ווי אַ שנאה צו דער „היברו״ האָט ביי אים נישט געקענט בלייבן. אַזאַ זאַך — האָט גרין זיך געקלאָגט — וואָלט נאָר געקאָנט פּאַסירן אין פּויזן, וואו דייטשן לאָזן נישט די פּוילישע קינדער אַפילו דעם קאַטעכיזם לערנען אויף פּויליש!

גרין איז אַנטשוויגן געוואָרן. אַלע האָבן געמיינט, אַז ער האָט געענדיגט. וואַקסמאַן האָט געהויבן מיט די אַקסלען, אָנגעקוקט די חברים און זיך אַ פרעג געטאָן:

— און וואָס איז מכּה העברעאיש?

— איך בין געגן עברית־בעברית — האָט גרין געענטפערט — ווייל ס׳יידיש לעבן דאָ איז געגן דעם. אין ארץ ישראל איז אפשר אַ פּלאַץ דערפאַר, נאָר דאָ איז עס אַ דורכפאַל. דער בעסטער באַווייז איז, אַז אין די עטליכע ניו־יאָרקער „עברית־בעברית״ שולן ענדיגן יערלאַך גאַנצע פינף קינדער, און דאָס זיינען כּמעט אַלע קינדער פון „כּלי־קודש״, וואָס וואָלטן אָהן די שולן אויך געלערנט העברעאיש. וואו מען לערנט נישט קיין יידיש, הערט מען במילא אויף צו לערנען העברעאיש, און וואו מען האָט פאַר־ביטן יידיש אויף דער לאַנד־שפּראַך, איז פון העברעאיש און יידישקייט קיין זכר ניט געבליבן. מיר דאַרפן לערנען מיט די קינדער יידיש. יעדעס יינגל, וואָס קומט אין דער „היברו״, קען יידיש, פאַרשטייט וואָס מען דערציילט אים. די מוטער האָט אים

איינגעוויגט אין יידיש, אים געקושט און געשלאָגן אין יידיש, אים דערציילט פון ייִדן און עלטערזיידן אין יידיש... מאָדנע, כּמעט יעדעם יידיש קינד, אַז ס׳קומט אָן אין דער „היבּרו״, איז עס אָנ־געזאַפּט מיט פאָלקלאָר, גלייך ווי ער הערט שלמהס נאָמען, ווייס ער אַלע מעשות, וואָס זיין מוטער האָט וועגן אים געלייענט אין טייטש־חומש, און אין דער „היבּרו״ פאַרגעסט ער עס. ווען די לערערס וואָלטן מיט אים געלערנט יידיש, וואָלט ער עס בּמילא ליב בּאַקומען, דען ס׳איז דאָך אין זיין בּלוט, און ער וואָלט זיך נישט נאָר געשעמט מיט זיין טאַטע־מאַמע, נאָר...

דאָ האָט זיך גרין אָפּגעשטעלט, ווי ער וואָלט נישט געוואוסט ווי צו ענדיגן, געקלערט אַ ווײַלע און אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט:

— אין קורצן, איך מיין מען זאָל לערנען דאַוונען, בּרכות, קדיש אין העבּרעאיש, און אויב אפילו דאָס קינד פאַרשטייט נישט, מאַכט אויך נישט אויס, דאָס איז בּיי אונז אַ קולט, פּונקט ווי קרבּנות אַמאָל בּיי ייִדן! מען האָט נישט געוואוסט, פאַרוואָס מען בּרענגט קרבּנות, דער זין איז געווען דעם עולם פרעמד, ס׳האָט אָבער גאַנץ געמאַכט דאָס ייִדישע לעבּן, אים געגעבּן אַ אינהאַלט. די איבּעריגע צייט דאַרף מען אָפּגעבּן אויף אַנדערע לימודים, און אַלע זאָלן ווערן געלערנט אין יידיש.

גרין האָט זיך אַוועקגעזעצט. טורש און גאַנז האָבּן די אויגן נישט אַראָפּגעלאָזט פון אים, און ס׳איז שווער געווען צו זאָגן, צי זיי זיינען איינשטימיג מיט אים, צי זיי קוקן אים אָן ווי אַ משוגענעם. וואַקסמאַן האָט אויפגעהויבּן אַ האַנט — געהייסן האָט עס, ער פאַרלאַנגט אַ וואָרט. אַז דער סעקרעטאַר האָט פאַרשריבּן גרינס פאָרשלאָג, האָט דער פרעזידענט זיך אָנגערופן:

— מיסטער וואַקסמאַן האָט ס׳וואָרט!

וואַקסמאַן האָט זיך אויפגעשטעלט, קרענקליך געשמייכלט און ס׳האָט אויסגעזעהן, אַז מיטן שמייכל אַליין וויל ער מבטל מאַכן

גרינס טענות. דאָס מאָל האָט ער געקוקט אויף גרינען, עטליכע מאָל אָפּגעהוסט און אָנגעהויבן:

— ס'וואונדערט מיך, ווי מיסטער גרין האָט גאָר געקענט מאַכן אַזאַ פאָרשלאָג? אונזער יחוס איז אַביסל עלטער פון טייטש־חומש! צו וואָס אָנהויבן מיטן „צאינה־וראינה“, אַז מען קען אָנהויבן מיט אברהם אבינו?

— גוט, גוט! — זיינען מילער מיט ראָזענען אויפגעשפרונגען, שטאַרק צופרידן מיט וואַקסמאַנס פאַרגלייך און הנאה געהאַט, וואָס דער „ועד־החנוך“ שמייכלט.

— מיסטער גרין טענהט — האָט וואַקסמאַן אַ צופרידענער פאָרטגעזעצט — אַז זשאַרגאָן וועט דערנענטערן ס'קינד צום פאָטער. אויב אַזוי, איז אין לדבר סוף! וועט שפּאַנאָליש דערנענטערן דעם ספרדישן קינד מיט זיינע עלטערן, ענגליש — דאָס ענגלישע און אַזוי ווייטער. פרעגט זיך, פאַרוואָס זאָל עפּעס זשאַרגאָן האָבן די בכורה? מיסטער גרין ווייס פּונקט אַזוי ווי איך, דאָס צייט מיר זיינען אין גלות, האָבן מיר שוין נישט אויף איין שפּראַך גערעדט, און זיי אַלע זיינען פאַרגעסן געוואָרן, פּונקט אַזוי וועט מיט דער צייט פאַרגעסן ווערן זשאַרגאָן! וואָס רייד איך, אין אַמעריקע איז זי שוין טויט! די גאַנצע יוגנט רעדט נישט און שעמט זיך מיט זשאַרגאָן.

— דאָס טענה איך דאָך — האָט זיך גרין אָנגערופן.

— אָט דאָס זעהט איר, יאָ — האָט וואַקסמאַן זיך נישט אָפּגעשטעלט — די אַלע אוצרות, וואָס יידן האָבן געשאַפן אין פרעמדע שפּראַכן און דערנאָך זיי איבערגעטראָגן אין העברעאיש... דאָס וועט אפשר זיין מיט זשאַרגאָן אויך, כאָטש כ'זעה נישט ס'זאָל זיין וואָס איבערצוטראָגן? — האָט ער אַ שמייכל געטאָן — אָבער נעמען זשאַרגאָן פאַר אונזער נאַציאָנאַלע שפּראַך, דאָס איז אַן אונזין! דאָס ווידער, וואָס מיסטער גרין שלאָגט פאָר, מען

זאָל לערנען דאַווגען און ברכות אין העברעאיש, פאַרשטייו איך נישט, וואָס ער מיינט דערמיט.

ווען וואַקסמאַן האָט זיך אַוועקגעזעצט, האָבן אַלע געקוקט אויף גרינען, געווען זיכער, אַז ער וועט אים ענטפערן. גרין איז געזעסן, די פאַרלייגטע הענט אָנגעשפּאַרט אָן די קניה, כמעט זיך נישט צוגעהערט, וואָס וואַקסמאַן האָט גערעדט, און געטראַכט אַז מען דאַרף אים נישט ענטפערן, די רייד זיינען אַרויסגעוואָרפן. עס רעדט אַ מענש, וואָס זעהט לחלוטין נישט, וואָס עס טוט זיך אונטער זיין נאָז, חלומט וועגן די אַלטע העברעער, וואָס האָבן איינגענומען יריחו מיט שופרות. נישט נאָר מיר — איז גרינען איינגעפאַלן — נאָר אפילו די חכמי התלמוד האָבן שוין מיט די אַלטע העברעער קיין שיכות ניט געהאַט. עס איז אים מיטאַמאָל שטאַרק אומעטיג געוואָרן. ער האָט זיך געוואונדערט, ווי נאָך האָט ער אַ מינוט צוריק געקענט ריידן מיט אַזאַ זיכערקייט וועגן יידיש? ער האָט דאָך פונקט אַזוי פיינט געהאַט יידישיסטן, ווי ער האָט פיינט געהאַט העברעער, געוואוסט, אַז אין אמעריקע איז עס אַ „ביזנעס“. סיי דער יידישיסט, סיי דער העברעער האָבן ניט קיין ליבע צו דער זאַך, האַנדלען מיט זייערע אידעאַלן, ווי מיט צוגעלעגענע באַנאַנעס. אין אַמעריקע שפּילט דער יחיד קיין ראָליע נישט. קומען זיך צו־נויף צעהן מענשן, גרינדעט מען אַ סאָסייעטי, אַ יוניאָן, אַ פּאַרטיי, מען פאַרטרעט עמיצן! פונקט אַזאַ מסחר גייט דאָ אָן מיט העב־רעאיש און יידיש. מער נאָך מיט העברעאיש. אין נאָמען פון יידנטום קאָנקורירט מען איינער מיטן צווייטן, מען שטעלט זיך ניט אָפּ פאַר קיין זאַך, אַלץ איז כשר, מעג אפילו דאָס יידנטום אונטערגיין, אַבי אַ פּאָר כלל־פאַרזאָרגערס זאָלן זיך אַרויסשטופּן אין דער עפנטליכקייט. ער האָט געקוקט אויפן „ועד החנוך“. דער פרעזידענט — אַ געוועזענער משכיל, אַליין געשריבן „שירים“, איצט אַ ביזנעסמאַן, די געשעפטן גייען גוט, באַקאַנטע זיינען ציוניסטן, גיבן זיך אָפּ מיט „חנוך“, דאַרף

מען אויך באַלאַנגען אַהין. גאַנז — אַן אַמעריקאַניזירטער, רעדט מערסטן ענגליש, ווייס אַז מען דאַרף דאָס יידנטום רעפאָרמירן, יידיש איז עפּעס אַ פּרעמדע מכּה, וואָס מיר האָבן מיטגעבראַכט פון דער אַלטער היים, און כּמעט אַליין, וואָס מ׳ה׳ר האָבן מיטגעבראַכט, טויג נישט, דאַרפן מיר זעהן איבערטוישן יידיש אויף ענגליש. גרין האָט געקוקט אויף גאַנזן, ווי ער איז אומגעדולדיג, האַלט אין איין דרייען דאָס בריליאַנטענע פינגערל, קוקט מיט בטול אויף די לערערס, און אים איז איינגעפאַלן, אַז אין דער היים וואַרט מען מסתמא אויף אים מיטן „פּאָקער“. בלויז דער אַלטער טורש איז גרינען געפעלן. אַ פּשוטער ייד, איז אין כּעס וואָס יידן פאַרדריי־ען זייערע נעמען, באַגרייפט נישט אַז יידיש איז אַ פרעמדע שפּראַך. וואָס הייסט זיין געגן יידיש? אמת, העברעאיש איז ביי אים הייליג, ווענן יידיש אָבער טראַכט ער נישט, פּונקט ווי ער טראַכט נישט ווענן זיין געזונטן מאָגן, ס׳איז אין אים, ס׳איז אַ שטיק פון זיין לעבן. גרינען איז אַ רחמנות געווען אויפן גרויען ייד, וואָס איז געזעסן די גאַנצע צייט, נישט פאַרשטאַנען זיינע, גרינס, טענות און נאָך ווייניגער פאַרשטאַנען, וואָס וואַקסמאַן האָט גע־רעדט.

— איר ווילט אַ וואָרט? — האָט דער פּרעזידענט זיך געווענ־דעט צו פרידקינען, וואָס האָט געהאַלטן איין פינגער אין דער לופטן.

— כ׳וויל באַמערקן — האָט פרידקין זיך פאַרלוירן — אַז אויב אַפילו מיסטער גרינס פּלאַן זאָל זיין אַ גוטער, אין וואָס כ׳בין איבערצייגט, אַז נישט. . .

— מיט וואָס זייט איר איבערצייגט? — האָט אים גרין איבער־געהאַקט די רייד, באַלד חרטה געהאַט, קוקנדיג אויף זיין אידיאָטיש פּנים, געהאַט פאַריבל אויף זיך אַליין, צו וואָס ער האָט זיך גאַריש געמאַכט און פאַרמישט מיט זיין פּלאַן אַזאַ קאַשע.

פרידקין האָט נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן, אים אָנגעקוקט און אָנגעהויבן צו שטאַמלען:

— וואָס האָב איך געוואָלט זאָגן? אַז מען האָט מיר איבער־געהאַקט די רייד! יאָ, כ׳מיין דער פּלאַן וועט נישט קענען אָנגע־ווענדט ווערן אין דער פּראַקטיק. די קינדער וועלן די „טיטשערס" די קעפּ אַראָפּדרייען, ווען זיי וועלן הערן, אַז מען לערנט חומש אין זשאַרגאָן. אַזוי איז אויך שווער צו האַלטן אַ קלאַס, ווי נאָך ווען מען וועט פּאַרטייטשן אין זשאַרגאָן?

— ווער איז אייך שולדיג, אַז איר קענט נישט האַלטן אַ קלאַס? — איז טורש אים אַריין אין די רייד — מען האָט אונז אויך פּאַרטייטשט דעם חומש אויף יידיש, נו, דעריבער? כ׳פּאַר־זיכער אייך, אַז מיר האָבן מער דרך ארץ געהאַט פאַרן אַלטן מלמד, ווי די קינדער דאָ האָבן דרך־ארץ פאַר אייער ענגליש.

פרידקין האָט זיך פאַרשעמט און אַוועקגעזעצט. דער עולם האָט געשמייכלט.

מיסטער גאַנז האָט אַרויסגענומען דעם גאָלדענעם זייגער, אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און אונטערגעטראָגן דעם זייגער דעם פּרעזידענט.

— טאַקע שפּעט! — האָט דער פּרעזידענט מעכאַניש אויך אַ קוק געטאָן אויף זיין אייגענעם זייגער און זיך געווענדעט צו גרינען — כ׳וועל אייך זאָגן, בּיי מיר האָט איר אַפּילו געפּועלט, מיסטער גרין. אייער פּלאַן איז נישט קרום. כ׳פּאַרשטיי, אַז יידיש לערנען וואָלט דערנענטערט דאָס קינד צו די עלטערן, כ׳מיין אַז מען זאָל פּאַרטייטשן דעם חומש אויף יידיש, נאָר איר ווייסט דאָך, אַז מיר זיינען נישט די איינציגע בעלי־בתּים, פאַראַן נאָך דירעקטאָרן, וואָס שטיצן די סקול, און אַז זיי וועלן עס הערן, וועט ווערן אַ ויצעקו. פיל, בין איך זיכער, וועלן זיך אָפּזאָגן פון דער סקול. מען דאַרף אַלץ נעמען אין אָנבעטראַכט, נישט געאיילט זיך — האָט דער פּרעזידענט געצויגן די ווערטער און זיך געווענדעט צו גאַנזן: וואָס זאָגט איר, מיסטער גאַנז?

גאַנז האָט זיך אויפגעשטעלט, ווי צום גיין, פאַרריכט דעם לאַנגן שניפּס, פאַרקנעפּלט דעם ראָק אויפן אונטערשטן קנעפּל און אים גלייך צוריק אויפגעקנעפּלט און גערעדט סתּם אַזוי — איך בּין געגן זשאַרגאָן. זעהט, וואַקסמאַנס פאָרשלאָג טאָר מען נישט אַװעקמאַכן מיט דער האַנט, מען דאַרף אים אויפנעמען. בּיים צווייטן „מיטינג", זונטאָג אָוונט, דאַכט זיך, האָבּן מיר דעם „נעקסטן מיטינג", האַ? — האָט ער זיך אויסגעדרייט צום סעקרעטאַר, געוואַרט בּיז יענער וועט אַ שאָקל טאָן מיטן קאָפּ אויף יאָ און ווייטער גערעדט — וועלן מיר זיך בּאַקאָנען מיט דער פראַגע גרינד-ליך און בּאַשטימען, וואָס מיר האָבּן צו טאָן, נישט וואַהר?

— מען דאַרף זיך נישט איינרייסן מיט מיסטער גרין — האָט דער פּרעזידענט געשמייכלט — מאָרגן קען ער בּאַשרייבּן אונזער „מיטינג" אין די „פּייפּערס" (צייטונגען).

— וואָס מיינט איר? — האָט אים גאַנז איבּערגעפרעגט.

— איר ווייסט גאָרנישט? — האָט זיך דער פּרעזידענט גע-חדושט — מיסטער גרין איז דאָך אַ שרייבּער, ער האָט נעכטן אויך געהאַט אַ „שטיקל" — זיך בּשעת-מעשה אויסגעדרייט צו גרינען — און אַ גוט שטיקל, כאַ, כאַ, כאַ!

גאַנז האָט אָפּגעמאָסטן גרינען פון אויבּן אַראָפּ, און ס'איז שווער געווען צו זאָגן, צי דער קוק איז געווען בּיטול, צי דרך-ארץ, ווייל ער שרייבּט אין די „פּייפּערס".

גרין האָט זיך פאַרלוירן, זיך געפילט בּאַליידיגט, געזעהן אין גאַנזעס לייכטן שמייכל, אַז ער האַלט נישט שטאַרק פון יידישע שרייבּער, טראַכט מסתּמא, ווען ער וואָלט געהאַט אַ רוהיגן קאָפּ, וואָלט ער אויך עפּעס אָנגעשריבּן. אַ קונץ צו שרייבּן אין יידיש! ער האָט נישט געקענט פאַרטראָגן גאַנזעס זאַטן פּנים און זיך פאַרנייגט:

— אַ גוטע נאַכט!

— מיר גייען אויך — האָט וואַקסמאַן אים נאָכגעשריען — וואָס איילט איר זיך אַזוי?

די לערערס זיינען אַרויס פון שול, לייכטער אָפּגעעטעמט און געבליבן שטיין.

— ס'גייט עמיצער פון אייך אין קאַפע? — האָט גרין זיך אַ פרעג געטאָן.

— לאָמיר גיין — האָט זיך עמיצער אָנגערופן.

אַלע האָבן זיך אַ שאָט געטאָן אין מיטן דער גאַס, געגאַנגען אין אַ ברייטע שורה און געשוויגן.

וואַקסמאַן האָט אין מיטן אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף גרינען:

— נו, דאַרף מען פאַר זיי שרייבן? גאַנז, דאַכט זיך אַ באַלעזענער ייד, און ווייס נישט, אַז גרין איז אַ יידישער שרייבער! פאָלגט מיך און שרייבט העברעאיש, דאָרט וועט איר האָבן אמתע פאַרעהרער און דערצו עולם־הבא!

— געוויס, געוויס — האָט מילער מיט ראָזענען אונטערגעכאַפּט — מיט אייער אַרט שרייבן וואָלט איר אין העברעאיש געמאַכט אַ „היט“! *).

גרין האָט געפילט, אַז מען דאַרף זיי צעשלאָגן, מאַכן לעכערליך, און דאָס איז דאָך אַזוי גרינג! ער האָט אָבער קיין חשק נישט געהאַט. אים האָט גענערגט, פאַרוואָס דאָס יידישע פאָלק האָט קיין באַדערפעניש ניט פאַר שרייבער. דער אַלטער מחבר מיטן פעקל אונטערן אָרעם, וואָס איז פאַרשוואונדן פון דער יידישער גאַס, פעלט זיי נישט, און אויף אַ שרייבער קוקט מען, ווי אויף אַ הפקר־מענש, א קונדס מיט אַ גרינגן קאָפּ, וואָס באַשרייבט יעדע נאַרעשקייט. אים זיינען אויפן זינען געקומען פיל פון זיינע באַקאַנטע. כמעט אַלע, אַז זייריידן מיט אים, זאָגן די זעלביגע אויסגעדראָשענע ווערטער: „אַי, מיסטער גרין, אַ שאָד וואָס איר זייט דאָרט נישט געווען, איר וואָלט געהאַט וואָס צו באַשרייבן!“ די ווערטער פלעגן אים תמיד דענערווירן, ווי זיין עובדה אין לעבן וואָלט געווען צו באַשרייבן יעדע קריגערייַ און רכילות!

*) אַ היט — אַ פוראָר.

ראָזען מיט מילערן האָבן אַריינגענומען פרידקינען אין דער מיט.

— איר גייט דאָך מיט אונז, האַ? — האָט מילער זיך אָנגערופן.

— מען זאָגט, דאָרט זיינען פאַראַן שיינע מיידלאַך, כאַ, כאַ, כאַ — האָט זיך פרידקין צעלאַכט ווי אַ בהמה.

— איר זייט נאָך קיינמאָל נישט געווען אין וועקסלערס קאַפע? — האָט זיך ראָזען אָנגערופן.

— נאָ!

— גוט, מיסטער פרידקין, כ'וועל אייך באַקאָנען מיט די שענסטע מיידלאַך — האָט ראָזען אים גענומען אונטערן אָרעם און אַ קיצל געטאָן.

— וואָס מיינט איר? — האָט פרידקין וואוילעריש אַ זאָג געטאָן — ס'פעלן מיר מיידלאַך? אָט יאָגט מיך דער סעקרעטאַר אַרום שוין עטליכע וואָכן, וויל מיר געבן זיין טאָכטער!

— נו, און וואָס גייט עס?

— נישט קיין מיאוס מיידל — האָט פרידקין ערנסט געזאָגט — מיט קאָלירן אין פנים, ווי זי וואָלט איצט געקומען פון יוראָפּ, נאָר די צרה איז, וואָס זי איז אַ גאַליציאַנערין, ס'האַרץ לאָזט מיר עפעס נישט!

— אויב זי געפעלט אייך — האָט מילער זיך אָנגערופן — ווי זאָגט די גמרא: „כל הפיות שוות“, מען נעמט און מען האָט חתונה, גאַליציאַנער מוידן זיינען נאָך בעסער ווי ליטוואַטשקעס, ווי כ'בין אַ ייד — און ער האָט אים עפעס איינגערוימט אויפן אויער.

פרידקין האָט זיך געבויגן פון לאַכן, אָנגעכאַפּט ראָזענען, אים עס איבערדערציילט, געוויזן אויף מילערן און געשריען:

— אַי, איז דאָס אַ חזיר!

ער איז געווען גוט אויפגעלייגט, וואָס גרינס פלאַן איז דורכגעפאַלן, זיך געפילט לייכט, און וואו די לערערס וואָלטן אים נישט גערופן, וואָלט ער מיטגעגאַנגען.

גרין האָט זיך נישט איינגעהערט, ווי די מענשן אַרום אים וואָלטן געווען פרעמדע. ער האָט געשפּרייזט מיט פאַרקוועטשטע פויסטן, עטליכע מאָל זיך אָנגעשלאָגן אָן אַ דורכגייער, זיך נישט אַנטשולדיגט און געגאַנגען ווייטער. זיי זיינען אַריין אין קאַנעל סטריט. עס איז שוין געווען פינסטערליך. צוויי גרויסע פּאַסן ליכט האָבן דורכגעשניטן די פינסטערניש, געצייכנט צעשוואומענע סילועטן איינעם העכער פונם צווייטן, און פון דער ריזיגער וואול־ווירט געביידע האָט אַ בלאַס קיילעכדיג ליכט, ווי אַ מאַטע לבנה, געקוקט ווי פון אַ טונקעלן שלייער, אויסגעשניטן אין דער נאַכט אַריין צוויי פּאַסן, ווי פון מאַטן זילבערנעם שטויב, זיי דורכגע־קרייצט ווי אַ דריי־עק, באַלויכטן די שטאָלענע פּאָרענטשעס פון דער ענגבריק, וואָס האָבן פון דערווייטנס אויסגעזעהן, ווי ריזיגע האַרפן, איז אויפן האַרצן מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי שווער. אַלע האָבן זיך אָפּגעשטעלט, געקוקט אויף די גרויע פּאַסן ליכט, אויף די ריזיגע האַרפן, ווי פון פּיאָלעט, אויפן בלייכן שטיק פייער, וואָס האָט געהאַנגען איבער קאַנעל סטריט, ווי אַ באַהאַלטן אויג פון דעם גאָט פון שטאָל און אייזן, האָבן זיך אַלע מיטאַמאָל איבער־געקוקט, פאַרגאַפּטע אַרויסגעלאָזט אַן „אַה ה" און שטומע זיך געשלעפּט אין קאַפּע אַריין.

IX

דער קיילעכדיגער טיש, וואו גרין מיט זיינע חברים האָבן זיך אַוועקגעזעצט, איז באַלד געוואָרן פאַרנומען. פון אַלע זייטן האָבן באַקאַנטע געשלעפּט בענקלאַך און זיך אַרומגעזעצט. די קאַפע איז געווען געפּאַקט. מענשן אָהן רעק זיינען געזעסן איבער גלעזער טיי, איבער קאָפע, הויך געשמועסט, כמעט געשריען, און ווען אַ פרעמדער וואָלט אַריינגעקומען, וואָלט אים אויסגעדאַכט, אַז מען קריגט זיך.

גרין האָט געזופּט אַ גלאָז קאָפע און געמיטליך זיך איינגעהערט, ווי זיין קאָלעגע קאַץ, אַ פּאַרזעהעניש מיט אַ משופּעדיג פּנים, וואָס מאַכט דעם איינדרוק, אַז אָט־אָט צעוויינט ער זיך, האָט אים דערציילט זיין בריהשקייט אין „הלכות־נשים“. גרין האָט געוואוסט, אַז קאַץ זאָגט קיין אמת וואָרט ניט, אַז דער בחור פאַרלירט זיך אינגאַנצן אין געגנוואַרט פון אַ פרוי, ווערט שטום, די אויערן צעפלאַמען זיך ביי אים, און אינגאַנצן זעהט ער אויס, ווי אַ צעמעקעט קאַלב. ער האָט זיך מער ניט איינגעהערט, וואָס קאַץ האָט דערציילט, דערזופּט די קאָפע און זיך געוואונדערט, ווי מענשן ווערט ניט דערעסן צו ריידן אַלץ דאָס זעלבינע.

וואַקסמאַן האָט צוריק אַרויפגעבראַכט די פראַגע וועגן יידיש און העברעאיש. דער עולם אַרום טיש האָט זיך געהיצט, געריסן און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז די מענשן באַלאַנגען צו צוויי פאַרשיידענע ראַסן. דאָ האָט מען קיין זאַך ניט געשוינט. טאַטע־מאַמע,

אַלץ איז פֿאַרשוואונדן, און מיט שוים אויף די ליפּן, מיט פֿאַר־קוועטשטע פֿויסטן האָבן די העברעער געוואָלט מאַכן צונישט די יידישע ליטעראַטור — די יידישיסטן האָבן דאָס זעלביגע געטאָן מיט דער העברעאישער.

— און מענדעלע? — איז אַ בחור אויפֿגעשפּרונגען און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז ער פֿליט וואַקסמאַנען אין די אויגן אַריין — די העברעער האָבן ניט אַזאַ ריז, ווי מענדעלע!

קרוזע, וואָס איז די גאַנצע צייט געזעסן אָן אַ זייט איבער אַ צעריבענעם טאָמייטאָ־הערינג מיט ציבעלעס, ווי די דעבאַטע וואָלט אים ניט אָנגעגאַנגען, געקייט דעם הערינג און שטיל אַריינגעטענהט אין אַ יונגנמאַן די נויטווענדיגקייט דאָ אין אַמעריקע פֿון אַ גוטן העברעאישן וואָכנבלאַט, איז מיטאַמאָל אַריין דעם בחור אין די רייד:

— מענדעלע האָט דאָך געשאַפֿן אַ נייעם סטיל אין העברע־איש! ער האָט ניט איבערגעזעצט, ער האָט איבערגעשריבן אַלע זיינע ווערק אויף דאָס ניי און יעדער מיט אַביסל געשמאַק וועט זאָגן, אַז אין העברעאיש זיינען זיי פֿיל בעסער!

— פּונקט מענדעלע? — איז ראָזען מיט אָפּגעגעסענע ציין אַריין קרוזען אין דער מיט — די בעסערע שרייבער האָבן דאָך אַלע געשריבן העברעאיש! נעמט פּרצן, נאָמבערגן, כ'וויים — נאָר די, וואָס קענען ניט העברעאיש זיינען געגן! האָבן זיי אַ שניאור, אַ טשערניכאָווסקען? כ'רייד שוין גיט פֿון קיין ביאַליק!

— זעה נאָר, ווי זיי נעמען זיך איבער מיטן העברעאיש? — האָט אַ יונגערמאַן מיט עפּעס פּויגלשעס אין פּנים אַרויסגענומען די פּיפּקע פֿון מויל און אויסגעשפּיגן — און ווי מיינט איר איז באַשאַפֿן געוואָרן די פּוילישע ליטעראַטור? זיי האָבן אויך גע־האַט זייער „העברעאיש" — געשריבן אין לאַטיין. און דער ער־שטער פּוילישער שרייבער, וואָס האָט ניט געקענט קיין לאַטיין

און געשריבן אין פּויליש, איז געווען דער פֿאָטער פֿון דער פּויליִ־
שער ליטעראַטור.

— אַז כ׳ווייס? — האָט זיך עמיצער אָנגערופֿן — האָבן זיי
אַ שלום־עליכם? איין אַש שאָקלט אַלעמען אויס פֿון אַרבל! אַז
העברעאיש איז גאָרניט מסוגל צו האָבן אַזעלכע, העברעאיש איז
גענג לעבן! אויף העברעאיש קענט איר האָבן אַזעלכע „בלאָ־
פֿערס" ווי שניאור, קינה־זאָגערס, ווי ביאַליק, אָבער אַ שרייבער,
וואָס זאָל זיך ביי אים אָפּשפּיגלען דאָס אמתע יידישע לעבן, דאָס
וועט איר ניט האָבן!

די טענות האָבן גרינגען געגרילצט אין די אויערן. ער האָט
אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ, געזוכט אַן אַנדער טישל, וואו זיך אַוועק־
צוזעצן. פֿון דער קיך האָט זיך געהערט אַ ריח פֿון געפּרעגלטע
פֿיש, וואָס האָט געאיבלט און געקרעלט אין האַלז. גרינגען זיינען
מיטאַמאָל נמאס געוואָרן אַלע אַרום טיש, די גאַנצע קאַפּע. ער
האָט זיך איינגעקוקט אין סאָניען, אַן עלטערע מיידל, וואָס זיצט
תּמיד אין קאַפּע, טראָגט פֿאָרזיכטיג צו דאָס סיגאַרעטל צו די ליפּן,
איז אים איינגעפֿאַלן, אַז זי האָט מסתּמא קיין הנאה ניט פֿונם רוי־
כערן, ס׳איז ביי איר אַן אָפּקומעניש, טוט עס בלויז, מען זאָל זי
האַלטן פֿאַר אַ פֿאָרטגעשריטענע.

ער האָט געזעהן, ווי סאָניע האָט אויסגעצויגן דאָס דאַרע העל־
זל, ווי אַ יונג העגדל, געהאַלטן דאָס רויכנדע סיגאַרעטל צווישן
צוויי פֿינגער און איינגעטענהט אין שושנהן, אַן ארץ־ישׂראל
מיידל מיט אַ מאַנסבילש פּנים, אַז העברעער זיינען די אמתע אַסי־
מילאַטאָרן. שושנה האָט סאָניען ניט געלאָזט ענדיגן, זיך איבער־
געבויגן צו איר, און וואָס סאָניע האָט זיך אַלץ ווייטער אָפּגערוקט,
אַלץ מער האָט זי זיך גערוקט צו איר, ביסלאַכווייז אויסגעשטרעקט
אַ האַנט, דעם גאַנצן קערפּער, זיך געצאַטעוועט ווי אַ קאַץ, ווען
זי גייט כאַפּן אַ מויז. זי האָט מיטאַמאָל אָנגעכאַפּט סאָניען פֿאַר

ביידע הענט, אָפּגעעטעמט און מיט אַ הייזעריגן באַס זי געגומען איבערציינגן, אַז די יידישיסטן זיינען מה־יפית יידן.

גרין האָט זיך אויסגעבויגן מיטן בענקל און געווען זיכער, אַז ערגעץ אין אַ ווינקל זיצן בלויזע יידישיסטן אַרום אַ טישל און מיט דער זעלבער התפעלות, מיט דער זעלביגער שנאה קריגט מען זיך, ווער עס האָט מער בייגעטראָגן צו דער יידישער ליטעראַ־טור — ליטווישע, פוילישע, צי גאַליציאַנער יידן. און ווער ווייס? מעגליך, אַז צווישן ליטווישע און גאַליציאַנער יידישיסטן איז די שנאה אפשר גרעסער, ווי צווישן העברעער און יידישיסטן? און צו וואָס דאַרף מען דאָ די אויסגעדאַרטע סאָניע מיט די סיגאַרעט־לאַך? די צעוירענע מוידן פון „שרון", וואָס גיבן אין נדן אַריין דעם „ש ל ו ם"?

אַן אַלטער בחור אין פענסנע אויף אַ דין שטאָלן קייטעלע, איז אונטערגעקומען מיט קאָרעקטורן אין די קעשענעס און מיט אַ פּעקל כתבים אונטערן אָרעם. ער איז געגאַנגען פון איינעם צום צווייטן מיט אַ „שלום", אונטערגעטראָגן עטליכע יונגעלייט דעם לעצטן „השלח", געפּירט חשבונות. ער האָט געזעהן, ווי קרוזע עסט „טאָמייטאָ־הערינג" איז ער געוואָרן אַ צעשטראַלטער און גע־נומען דערציילן דעם עולם, אַז פאַר „טאָמייטאָ־הערינג" איז צוגעקו־מען אין העברעאיש אַ ניי וואָרט און ווי דאָס קלינגט עכט ביבליש!

גרין האָט דעם בחור ליב געהאַט, זיך בלויז געוואונדערט, ווי אַ מענש קען אַליין מקריב זיין צוליב אַ שפּראַך, גייט שוין אַזוי אַרום יאָרן איבער ניו־יאָרקער גאַסן און קומט אומעטום דורך מיט דער „הברה הספרדית", שטעלט יעדן שבת אָפּ דעם רב־הכולל, מוסרט אים, פאַרוואָס ער רעדט ניט קיין העברעאיש, און דער רב, אַן אַלטער, קלוגער ייד, טרייבט אים ניט פון זיך, ענטפערט אויפן „שבתא טבא" מיט אַ ברייטן „גוט שבת, מיסטער ראַפּסקי"!

גרין האָט געוואוסט, אַז ראַפּסקי גיט אַוועק זיין גאַנצן פאַרדינסט אויף העברעאישע אויסגאַבן, זאַמלט, גייט תמיד אַרום מיט

אַ פּושקע, רייסט פון טויטע און לעבעדיגע און שיקט דאָס געלט נאָך פּאַלעסטינע, נאָך רוסלאַנד, שטיצט העברעאישע אויסגאַבן, פּלאַנעווועט דאָ מיט קרוזען אַרויסצוגעבן אַ וואָכנבלאַט, און גע־טראַכט, פאַרוואָס האָט יידיש ניט אַזעלכע „פּאַולס“.

— שלום, מר. ראַפּסקי — האָט גרין זיך געווענדעט צו אים אויף העברעאיש.

— שלום, שלום — האָט ראַפּסקי אים אַריינגעשטעקט צוויי פינגער, אַראָפּגענומען דעם הוט, וואו דער קאָפּ איז געווען אָפּגע־גאָלט, און דערמאָנט אָן „עלה קרה“ — האָט איר שוין געזעהן דעם לעצטן „השלח“? איר מעגט לייענען, שניאור האָט דאָ אַ וואונדערבאַר ליד!

גרין האָט ביי אים גענומען דעם „השלח“, איבערגעקוקט דעם אינהאַלט, געוויזן מיט דער האַנט ראַפּסקי זאָל זיך זעצן און שטיל געזאָגט:

— בלויז מיר ביידע זיינען אויף צרות!

— וואָס מיינט איר?

— כ׳מיין דער עולם האָט חתונה!

— יע, דער עולם האָט חתונה — האָט ראַפּסקי איבערגע־חזרט גרינס ווערטער.

— נו?

— וואָס נו?

— און איר ראַפּסקי?

— איך וועל אויך חתונה האָבן — האָט ראַפּסקי גוטמוטיג געענטפערט — קאַרג מיידלאַך זיינען פאַראַן? מען דאַרף זיך נאָר פריהער איינאָרדנען, איצט גראַדע בין איך אַביסל פאַרדרייט, מען דאַרף אַוועקשיקן נאָך ירושלים אַ צוויי הונדערט דאָלאַר, מען דאַרף האָבן טויזנט דאָלאַר דאָ אַרויסצוגעבן אַ וואָכנבלאַט...

— האַלאָ, מיסטער גרין — איז מאַדאַם בליאַש אונטערגעקו־
מען פון אַ זייט און איס אַריינגערוקט אַ האַנט — ווי גייטס?
קומט צו אונזער טישל!

— כ׳דאַרף דאָ זעהן עמיצן — האָט גרין זיך געוואָלט אַרוס־
דרייען פון איר און זיך אומגעקוקט, צי ראַפּסקי שטייט נאָך.

ראַפּסקי איז שוין ניט געווען, בלויז זיין „שלום" האָט זיך גע־
הערט פון אַן אַנדער טישל.

— וועט איר צוקומען ?—האָט זי אים אַ דריק געטאָן די האַנט.

— יע.

אין טיר פון קאַפע האָט זיך באַוויזן דער ראָמאַנען שרייבער
העלד. ער איז אַריין ווי אַ רוח, מיט צעפלויגענע פּאָלעס פון
צעקנעפּלטן ראָק, מיט ברייט צעעפנטע אויגן, געלאָפן פון איין
טישל צום צווייטן און עפּעס געזוכט. ער איז צו צו גרינס טישל,
עפּעס אַ ברום געטאָן, דערזעהן מאַדאַם בליאַש, אַ שווים געטאָן
צו איר, זיך וואַרעם באַגריסט. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט דער־
נעבן, אַראָפּגעוואָרפן דעם קאַפּעליוש, און אַ קוטשמע שוואַרצע
האָר ווי דראַטפּעס האָבן זיך צעשאָטן ביז איבער די אויגן.

ער האָט גענומען רופן מיטאַמאָל אַלע קעלנערס, באַשטעלט
וועגעטאַריאַנער מאכלים, זיך געזידלט.

גרין האָט אים ניט געקענט און בייז געווען אויף זיך, פאַרוואָס
ער פאַרגינט אים ניט מאַדאַם בליאַש.

מיט אַ ווילדן „האַלאָ, גרויסע מענשן" איז אַריין אין קאַפע
דער דיכטער קליין, אַ ברייטביינינגער בחור מיט אַ פול מויל צונג.
ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין מיטן שמאָלן דורכגאַנג פון קאַ־
פע, זיך ניט איינגעהערט וואָס די חברה ריידן, גענומען שלעפּן
פון די קעשענעס פּראָגראַמען פון פאַרשיידענע קאָנצערטן, געזונ־
גען שטיקער פון שטראוסעס אָפּערע.

העלד, אַן אויפגעקאָכטער, וואָס קליין לאָזט אים ניט ריידן,
האָט אים אַ שטופּ געטאָן פון זיך, און ער איז געפאַלן אויפן קעל־

נער, וואָס איז דורכגעגאַנגען מיט אַ שיסל זופּ. דער קעלנער האָט געוואָלט דערכאַפּן די שיסל, נאָר עס האָט זיך באַלד דערהערט אַ מזל־טוב פון די אַרומיגע טישלאַך.

קליין האָט זיך דערשראָקן, צונויפגעשאַרט די פּראָגראַמען, אַ קלאַפּ געטאָן ווייסן איבער די פּלייצעס און געמאַכט פּליטה.

אַ ספרדיש מיידל פון אַ יאָר דרייצן איז צו צום טישל מיט אַ פּאַק צייטונגען.

האַללאָ, קיידי. שלום, שלום — האָט אַ קאַרטוניסט מיט אַ פּיפּקע אין מויל אַ וואונק געטאָן צום מיידל—טאַנץ אַ „דזשיג", קויף איך ביי דיר צוויי „פּייפּערס".

דאָס מיידל האָט גערעדט ענגליש, האַלב העבּרעאיש, גע־קענט אַלעמען ביי די נעמען, געוואונקען פאַרשייט מיט אַן אויגל:

— מיסטער העלד, קויפט אַ „טאָג", מיסטער קאַץ — אַ „פאָרווערטס".

העלד האָט גענומען אַ צייטונג, איר צוגעוואָרפן אַ ניקל און זיך געווענדעט צו מאַדאַם בליאַש, אַז אַלע אַרום האָבן געהערט:

— נו, זאָגט אַליין, וואָס טויגן אייערע אַנשטאַלטן? איר האָט געזעהן דאָס ספרדישע מיידל, ווי זי שענקט שוין באַצייטנס אַ צוזאָג צו דער צייטונג? וואָס טוט איר פאַר זיי?

גרין האָט ניט געקענט הערן, ווי העלד פּריידיגט מאָראַל, גע־וואָלט אַרויס אויף דער גאַס, געפילט ווי טיף אין אים זיצט עפּעס אַ מענטשל, לאָזט אים ניט גיין, וויל ניט, אַז ווייס זאָל בלייבן מיט מאַדאַם בליאַש. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז מאָרגן קומט צו אים בעסי, ניט געוואָלט טראַכטן דערפון, ניט ווילנדיג זיך אַ רוק גע־טאָן מיט דער שטול און זיך איינגעהערט, ווי פרידקין רעדט מיט שושנהן:

— אין ארץ ישראל, זאָגן אַלע, זיינען פאַראַן שיינע מיידלאַך
— האָט פרידקין אָנגעבלאָזן אַ פּאָר באַקן, און מען האָט דער־

קענט, אַז ערגעץ דאָרט טיף אין בויך שמייכלט ער — איר ווייט אויך פון ארץ־ישראל?

— איך בין אָבער ניט שיין — האָט שושנה קאָקעטיש גע־ענטפערט און געמאַכט בשעת מעשה אַזאַ מינע, ווי זי וואָלט זיך מיט אַן אמת געהאַלטן פאַר אַ שיינע.

— און לויפן קענט איר? — האָט פרידקין געשמייכלט.

— וואָס מיינט איר? — האָט דאָס מיידל אים אָנגעקוקט, ניט פאַרשטאַנען, וואָס ער פרעגט זי — וואָס פאַלט אייך איין, צי איך קען לויפן?

— איך מיין — האָט פרידקין איינגעצויגן די געמבע — איך מיין, אַז ארץ־ישראל־מיידלאַך דאַרפן קענען רייטן, לויפן. איר האָט אַמאָל געלייענט „אשמת־שומרון"?

— מאַפּוס, מיינט איר?

— יע.

— געלייענט.

— דאָרט געדענק איך — האָט פרידקין געלאַכט אין זיך — האָב איך געלייענט, ווי אַ מיידל איז געריטן אויף אַ פערד. איך געדענק נאָך ס׳לשון — „סוס דוהר". ער, מאַפּו מיין איך, האָט געקענט לשון־קודש, כאַ, כאַ, כאַ!

גרין האָט זיך צעלאַכט. ס׳איז אים זעהר געפעלן געוואָרן, ווי פרידקין טענהט איין מיט אַ מיידל. אַנשטאָט צו מאַכן איר אַ קאָמפּלימענט, פרעגט ער זי, צי זי קען לויפן. ער האָט געקוקט אויף די בחורים מיט די בלייכע פּנימער, וואָס ווינען מיטאַמאָל אַנטשווינגן געוואָרן, געבליבן זיצן איבער די אויסגעטרונקענע גלע־זער טיי און קאָפּעס. דער שוויים איז גערונען איבער די שטערנס. דער פאַרדומפּעטסטער ריח פון געפרעגלטע פיש האָט גע־קרעלט אין האַלז און אין די אויגן. אין די אַראָפּגעלאָזענע קעפּ איז געלעגן אַזאַ טיפע נלייכגילטיגקייט, אַז ס׳איז שווער געווען צו גלויבן די מענשן זאָלן האָבן עפּעס אַן אינטערעס אין לעבן.

אַ בלאַסער יונגערמאַן מיט אַ געפלאָכטן קעסטעלע אויף דער האַנט איז צוגעקומען צום טישל. ער האָט אַרויסגענומען אַ קליין קישעלע, עס אַ קוועטש געטאָן, האָט עס זיך צומיאַוקעט ווי אַ קעצל.

— קויפט יידן, קויפט! פינף סענט אַ שטיק!

קיינער האָט צומאָל ניט אָנגעקוקט, און דער יונגערמאַן האָט שוין געוואָלט גיין ווייטער, האָט קרוזע פּונקט אויפגעהויבן די אויגן און אים באַגריסט:

— האַללאָ, שוואַרץ! וואָס מאַכט איר?

שוואַרץ האָט זיך פאַרדרויטלט, ניט געחלומט דאָ צו טרעפן באַ־קאַנטע, און געטראַכט ווי ר'נאָך זיך אַרויסצוכאַפּן פון דאַנען. קרוזע האָט עס באַמערקט, אים פריינטליך אַוועקגעזעצט נעבן זיך:

— וואָס מאַכט איר?

— ווי איר זעהט, מיסטער קרוזע.

— אויס מלמד?

— יעס.

— נו, ביים „פּעדלען" מאַכט איר בעסער אויס?

— פאַרדינען פאַרדינט מען מער — האָט שוואַרץ געוואָרפן די אויגן אין אַלע זייטן — נאָר „פּעדלעריי" איז ניט פאַר מיר! ס'איז אַ מיאוסע באַשעפטיגונג!

— איר וועט אפשר טרינקען אַ קאָפע?

— נאָ, כ'דאַנק!

— און וואָס הערט זיך מכּוח שרייבן?

— מ'שרייבט צו ביסלאַך — האָט שוואַרץ זיך פאַרלוירן ווי אַ מיידל, אַוועקגעשטעלט דאָס קעסטל מיט שפּילצייג, זיך אַרומ־געקוקט, פאַמעלאַך אַרויסגעשלעפט אַ מאַנוסקריפּט — כ'האָב אָנ־געהויבן אַ גרעסערע זאַך, פון אַמעריקאַנער לעבן... כ'ווייס... איר האַלט ניט פון מיין שרייבן, פונדעסטוועגן — האָט זיך שוואַרץ

פאַרהוסט, און קרוזע האָט געזעהן, ווי הענט און פיס ציטערן ביי איס, ווי ער וואָלט זיך געבעטן ביי אַ מערדער, ער זאָל אים שענ־קען ס׳לעבן — פונדעסטוועגן, וואָלט איך אייך געבעטן, אויב איר האָט אַ מינוט צייט, אַזוי גוט צו זיין, כ׳מיין...

קרוזע האָט ניט געקענט צוקוקן דעם צער פון דעם יונגנמאַן, גענומען ביי אים דעם ׳מאַנוסקריפּט, געוועז ביין אייף זיך, פאַרוואָס ער זאָגט אים ניט, אַז ער טאָר ניט שרייבן, אַז דער מאַנוסקריפּט איז גאָרניט ווערט, אַז... אַז...

שוואַרץ האָט אים אַריבערגעקוקט איבערן אַקסל, נאָכגעפאָלגט יעדע באַוועגונג, געוואָלט וויסן, וואָס פאַר אַן איינדרוק עס מאַכט אויף קרוזען, און מיטגעלייענט מיט די אויגן, מיטן גאַנצן גוף. ער האָט פאַרגעסן, אַז ער איז אַ „פּעדלער״, אַז היינט איז דער לעצ־טער טאָג פאַר די מיאַוקנדע קישעלאַך, מאָרגן וועט זיין אין „מאַר־קעט״ אַ נענערל מיט אַ קעפּל פון אַ מאַלפּע, און אויב ער פאַר־קויפט ניט היינט דאָס קעסטל שפּילצייג, מעג ער עס מאָרגן אַרויס־וואַרפן.

אַרום טיש איז געווען שטיל. סאָניע האָט דורך די פאַרמאַכטע ציין פאַרצוינן עפּעס אַ פאָלקס־לידל. די בחורים האָבן געוואָרפן קרענקליכע בליקן אויף איר, אַפּנים זי געהאַלטן פאַר אַ שיינע, מקנא געווען יענע אין שכנות, וואָס האָבן איר בשעת אין זינגען גענלעט די הענט. שושנה האָט פון אומעט פאַרביסן די אויי־בערשטע ליפּ, געוואָלט איבערגעוואַלד פאַרטרייבן די מרה־שחורה פון אַלעמענס פנימ׳ער און אָנגעהויבן וואוילעריש:

— שירו, שיר, שיר, שיר!

— נילו, גיל, גיל, גיל!

סאָניע האָט זיך אויפגעשטעלט. אַ הויכע, א דאַרע, מיט איינגעפאַלענע אויגן, מיט צו לאַנגע הענט, האָט זי אָנגענומען מיט די שפּיץ־פינגער איר קלייד, געמאַכט מיט די איינגעפאַלענע אַק־

סלען צום טאַקט, געדרייט מיטן אויסגעדאַרטן האַלז, און ס׳האָט אויסגעזעהן, ווי דער טויט וואָלט געטאַנצט איבערן טישל.

קיינער האָט ניט מיטגעהאָלפן. די בחורים האָבן אַפּערגע־וואָרפן די פּיס, איינגעגראָבן די קעפּ אין די אַקסלען, אויסגעמידן צו קוקן אויף סאָניען, ווֶעמעס באַוועגונגען זיינען געוואָרן אַלץ פאַרשייטער, ווי זיי וואָלטן זיך געטראַכט — נו, אַז מען וועט שוין זינגען אַ פרייליכס, וועט לייכטער ווערן?

— לאָמיר ערגעץ גיין, האָט זיך איינער אָנגערופן.

— וואוהין? — האָט אַ צווייטער געפרעגט.

— אומעטיג.

— טאַקע אומעטיג.

— זאָל איך אהיימפאָרן? — האָט קאַץ אַ צוג געטאָן מיט די אַקסלען.

— פאָר, פאָר! — האָט גרין אים געטריבן מיט דער האַנט — דיין ווייב וואַרט דאָך מסתמא אויף דיר!

— אַז דאָרט איז נאָך אומעטיגער, ברודער! — האָט קאַץ אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און טיפער זיך אַריינגעזעצט אין בענקל.
גרין האָט ניט געקענט הערן, ווי העלד לאַכט, פאַרברענגט מיט מאַדאַם בליאַש. ער האָט זיך אויפגעשטעלט, געוואָלט אַרויסגיין, דערזעהן פאַר זיך העלדן, האָט ער אָן אַלעם פאַרגעסן און זיך אַ ווענד געטאָן צו מאַדאַם בליאַש:

—איר גייט?

— כ׳גיי!

עס איז געוואָרן שטיל. דער עולם איז געבליבן זיצן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, ווי יעדער וואָלט זיך אַריינגעקוקט אין זיין איינן האַרץ. פון דער קיך האָט זיך געטראָגן דער ריח פון גע־פּרעגלטע פיש מיט אַ קנאַקעריי, ווי מען וואָלט געשאָטן אין פייער אַריין זאַלץ.

X

פרייטאָג, ווען פרידקין איז אַהיים געקומען עסן אָוונטברויט, איז אים די בעל־הביתטע אַנטקעגן געקומען:

— אַ מיידל האָט דאָ נעפרעגט אויף אייך, מיסטער פרידקין. אַ חידוש איר האָט זי נישט באַגעגנט? זי איז נאָר וואָס אַרויס פון שטוב.

— איר האָט דאָך איר געקאָנט הייסן וואַרטן! — האָט פריד־קין אָנגעבלאָזן אַ געמבע.

— אוודאי האָב איך איר געהייסן — האָט זיך די בעל־הביתטע פאַרענטפערט — כ'האָב איר געזאָגט, אַז איר דאַרפט יעדע מינוט אָנקומען, איז זי געבליבן זיצן אַ ווײַלע, דערנאָך האָט זי מיר איבערגעלאָזט פאַר אייך אַ בריוו, געזאָגט, אַז זי וועט דאָ זיין אין אָוונט.

פרידקין האָט געעפנט דעם בריוו, דערקאָנט אַז עס איז פון שושנהן, און זיין אָנגעבלאָזענע געמבע האָט אָנגעהויבן שמייכלען. ער האָט באַטראַכט דעם בריוו, אַ שמעק געטאָן צו אים און גע־נומען לייענען מיט די אויגן:

„...קיינמאָל טרעפט מען אייך ניט! און צו וואָס האָט איר זיך פאַרקליבן אַזוי הויך? און אייער בעל־הביתטע געפעלט מיר אויך ניט! וואָס האָט זי אַזוי געקוקט אויף מיר, ווי איך וואָלט געקומען עמיצן ביי איר צונעמען. וואַרט אויף מיר, כ'וועל זיין פּונקט ניין אין אָוונט. קומט אַנטקעגן, כ'וויל קיינעם ניט באַגעגענען.

אייער שושנה".

פרידקין איז געווען גליקליך. אַ מיידל האָט נאָך קיינמאָל צו אים אַזוי ניט געשריבן. ער האָט עטליכע מאָל איבערגעלייענט דאָס בריוול, חשק געהאַט עס צו ווייזן דער בעל־הביתטע, זיך געקווענקלט, געקוקט אויפן בריוול, אויף איר, מיטאַמאָל זיך פּו־נאַנדערגעלאַכט און אַריין צו זיך אין צימער. אַ באַליידיגטע האָט אים וויערע אָנגעקוקט, אינסטינקטיוו דערפילט, אַז אין בריוו איז עפּעס געווען וועגן איר, ניט ווילנדיג אַ קוק געטאָן אין שפּיגל, וואָס איז געהאַנגען קעגנאיבער און זיך געטרייסט, אַז זי איז פיל שענער פאַרן שוואַרצן מיידל, וואָס איז דאָ געווען.

פרידקין האָט באַטראַכט זיין צימער, אַוועקגערוימט אַלע ניט נויטיגע זאַכן, איבערגעשטעלט דאָס טישל, געקלערט וואָס נאָך צו טאָן, אַ קליינינגקייט, ס׳ערשטע מאָל וואָס אַ מיידל דאַרף צו אים קומען! ער האָט אויפגעזוכט עטליכע שווערע ביכער, זיי אָפּגעשטויבט, אַרויפגעלייגט אויפן טיש, אַרויסגענומען פון זיין קאָפער אַ פאָטאָגראַפיע פון אַ שיין מיידל, וועלכע ער האָט אַליין ניט געקענט — זי געהאַט צוגענומען ביי אַ באַקאַנטן פאָטאָגראַ־פיסט—און אָנגעשטאָכן דאָס בילד מיט שפּילקעס איבער זיין בעט. לאָז שושנה ניט מיינען, אַז זי איז איין־און־איינציג, אַז זי דאַרף זיך צופיל איבערנעמען, נישקשה, ס׳זיינען פאַראַן שענערע מייד־לאַך פון איר!

פרידקין איז געבליבן שטיין פאַרן שפּיגל. ער האָט לאַנג געדרייט דאָס אָפּגעבליאַקעוועטע פּנים, געמאַכט גרימאַסן, באַ־טראַכט זיין הויט, די נאָז, די אויגן און געקומען צום באַשלוס, אַז כאָטש ער איז שוין ניט יונג, איז ער אָבער ווייט ניט קיין מיאוסער, והא ראיה — שלאָגט זיך אַ מיידל אַליין אָן צו קומען צו אים.

אַן אויפגערוימטער האָט ער זיך גענומען איבערטאָן, געזוכט אַ ריין העמד, האָט זיך פּונקט געמאַכט, אַז אַלע זיינע העמדער זיי־נען געווען אין דער וועש. ער איז געבליבן שטיין אין פאַרלעגנ־הייט, געשאָלטן די בעל־הביתטע, צו וואָס זי האָט אַוועקגעגעבן

די העמדער, און געטראַכט, אַז איצט אַראָפּצוגיין קויפן אַ העמד איז ניט פּאַסיג. יידן האָבן שוין מסתּמא מקבּל־שבּת געווען, גייען פון די שולן, און ער, פרידקין, איז גוט באַקאַנט אין דער געגנט, זעהט מען אים קויפן אום שבּת, זאָגט מען אים גלייך אָפּ פון דער שטעל. ער האָט זיך געישובט אַ ווײַלע, גענומען זיך אַליין בּאַרוהיגן, אַז דאָרט וואו ער וועט קויפן איז אַ קריסטליכע געגנט, און באַשלאָסן, אַז נאָכן עסן וועט ער אַראָפּגיין און זיך קויפן אַ ספּאָרטיש העמד.

אַן אויפגעלייגטער האָט ער זיך גענומען ראַזירן, דערנאָך האָט ער זיך איינגעוואַשן, אָנגעריבן די בּאַקן בּיז צום בּלוט, און מיטן האַנטוך אַריבּערגעוואָרפן איבּערן אַקסל, איז ער אַריין אין קיך און געוואָרן ריידעווודיגער.

— קען איך אפשר היינט פריהער אָפּעסן?

— איר דאַרפט אַוועקגיין? — האָט די בּעל־הבּיתטע פאַרזוכט די סופּ און זיך אַ פרעג געטאָן.

— היינט אָוונט קומט צו מיר אַ גאַסט — האָט פרידקין זיך איינגעהאַלטן, ער זאָל ניט שמייכלען.

— דאָס מיידל קומט צו אייך? — איז די בּעל־הבּיתטע געוואָרן נייגעריגער.

— יעס, זי איז אַ פּאַלעסטינער, רעדט העבּרעאיש, ווי מיר — יידיש. מיר קענען זיך שוין יאָרן — האָט פרידקין אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און געמאַכט בּשעת מעשה אַזאַ מינע, ווי דאָס מיידל וואָלט געווען זיינס אַן אַלטע געליבּטע, פון וועלכער ער וואָלט שוין לאַנג געוואָלט פּטור ווערן.

— פאַרוואָס איז זי בּיז איצט ניט געקומען צו אייך? — האָט די בּעל־הבּיתטע געפרעגט און איז רויט געוואָרן.

— זי איז ניט געווען אין ניו־יאָרק — האָט פרידקין אָפּגעהוסט.

— צייט, צייט, מיסטער פרידקין — איז זי נאָך רויטער געוואָרן — לאָמיר האָבּן נחת, איר זייט דאָך שוין ניט קיין בּחור'ל.

פרידקין האָט געפּילט, אַז ער איז היינט דער העלד, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט זיך אינטערעסירט מיט אים, און פּונקט ווי יעדער מאַנסביל האָט ליב צו ריידן מיט אַ פרוי וועגן זיינס אַ באַקאַנטע, אַזוי האָט פרידקין גרויס חשק געהאַט צו פרעגן די בעל־הביתטע, ווי שושנה איז איר געפעלן.

ער האָט מיט איין האַנט אַרומגענומען די בעל־הביתטע פאַר דער טאַליע, זי אַ דריק געטאָן צו זיך, עטוואָס איבערגעבוינן און געפילט ווי די קיך, די פּאָדלאָגע הויבן אָן אַנוּעקצושווימען פון אונטער זיינע פיס. ביידע האָבן זיך איבערגעקוקט, דערנאָך האָט זיך די בעל־הביתטע אַרויסגעדרייט פון אים, זיך אָפּגעשאָקלט, זיך גענומען פּאָרען ביי די טעפּלאַך און געזאָגט צו פרידקינען:

— זעצט אייך אַוועק, גיב איך אייך עסן!

פרידקין האָט זיך געדרייט, געשמעקט, ניט חשק געהאַט אַרויסצוגיין פון קיך און זיך געשראָקן ניט אָפּצוטרעטן דעם קינד, וואָס האָט זיך געשלעפּט אויף אַלע פיר, די הענטלאַך. וואו ער האָט זיך אַ דריי געטאָן איז אים דאָס קליינע מיידעלע מיט די קלוגע אויגעלאַך געווען אין וועג, און ער דאָט געהאַט ס׳געפיל, אַז ס׳וועט זיך וואַרפן אויף אים ווי אַ הינטל.

ער האָט גיך געגעסן, כמעט ניט געקייט און די געדאַנקען זיינען געלאָפן פון שושנה צו דער בעל־הביתטע. ער האָט אַליין ניט געוואוסט, וואָס פאַרע ס׳געפעלט אים בעסער. ער האָט נאָך איצט געפילט אַן אָנגענעמע וואַרעמקייט פון דער בעל־הביתטעס ווייכן קערפּער.

נאָכן עסן האָט פרידקין אָנגעטאָן דעם ראָק מיטן קאַפּעליוש און איז אַרויס פון שטוב. אויף די טרעפּ איז אים עמיצער אַנטקעגן געקומען, זיך ניט איינגעקוקט ווער דאָס איז, און אַז ער איז שוין געווען אין קאָרידאָר, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ס׳איז געווען זיין בעל־הבית, סאַשע. אים האָט באַנג געטאָן, פאַרוואָס ער האָט

אים ניט באַגריסט, געוואָלט היינט מיט אַלעמען זיין גוט, מורא גע־האַט, אַז עמיצער זאָל אים ניט באַליידיגן אין שושנהס געגנוואַרט.

אַרויסקומענדיג אויף דער גאַס האָט ער באַלד וועגן אַלעם פאַרגעסן. עס איז שוין געווען טונקל. כמעט אַלע יידישע שפּייז־געוועלבן זיינען שוין לאַנג געווען פאַרמאַכט. עלטערע יידן זיינען געגאַנגען פון שול. פרידקין האָט זיך געהיט, געשפּרייזט דורך הינטערשטע געסלאַך, ניט געוואָלט מען זאָל אים באַמערקן, ווי ער גייט אַריין אין אַ גאַלאַנטערי־געוועלב. ער האָט זיך אַריינגע־גנבעט, געבעטן דעם קרעמער מען זאָל אים ווייזן העמדער. דער קרעמער האָט אָנגעהויבן אָנצוואַרפן אויף דער צאָלבאַנק קעסט־לאַך, שאַכטלאַך. פרידקין האָט געזוכט, אונטערגעטראָגן יעדעס העמד צום ליכט, פּרובירט מיט די פינגער די סחורה, באַטראַכט דעם קאָליר.

עטליכע ייִנגלאַך האָבן אים דערזעהן, ווי ער שטייט און קויפט אום שבת, האָבן זיי גענומען אַריינשרייען אין געוועלב:

— האַללאָו, רבי! האַללאָו, רבי!

דער קרעמער האָט זיי גענומען טרייבן פון דער טיר, איז באַלד די קופּקע גרעסער געוואָרן. צווישן די קינדער זיינען געווען פיל פון זיינע תלמידים. די קינדער האָבן זיך געשושקעט, באַלד האָבן זיי אויפגעזוכט אַן אַלטע בלעך, זיך אויסגעשטעלט אַרום געוועלב, ווי אַ קאַפּעליע, און אָנגעהויבן צו זינגען מיט אַ סקאַר־באָוון נגון:

— טאַ־טאַ, טאַ־טאַ, טראַ־טאַ, טאַ־טאַ! האַללאָו, רבי! האַללאָו, מיסטער פרידקין!

פרידקין האָט געפילט, ווען אַ גרוב עפנט זיך פאַר אים, וואָלט ער אַריינגעשפּרונגען. ער האָט ניט געוואוסט, וואָס ער זאָל טאָן, געפרעגט דעם קרעמער, צי ס'איז ניטאָ עפּעס אַ הינטערטיר. ס'איז ניט געווען. דערווייל זיינען די געשרייען געוואָרן גרעסער. פאַרביי־

גייענדיג האָט דער עולם גענומען קוקן אין געוועלב אַריין, גאָר־נישט געזעהן און זיך אויך אָפּגעשטעלט.

דער קרעמער האָט זיך ניט געקענט אָפּיאָגן פון די יינגלאַך, געשראָקן זיי זאָלן ניט אויסברעכן דאָס פענסטער, ניט פאַר־שטאַנען, וואָס דאָ קומט פאָר, געזעהן, אַז דער קונה שטייט אַן איינגעקאָרטשעטער מיט אַ פּאָר צעשראָקענע אויגן, איז אים איינגעפאַלן, אַז טאָמער איז עס אַ משוגענער. זייערע בליקן האָבן זיך באַגעגנט. דער קרעמער האָט קיין אויג ניט אַראָפּגע־נומען פון פרידקינען, זיך געוואָלט איבערצייגן, צי איז עס טאַקע אַ משוגענער, און פרידקין האָט פון גרויס שרעק ניט געקאָנט איבערטראָגן דעם קרעמערס בליק, האָט ער נאָך ברייטער צעעפנט די אויגן, ניט קיין ריר געטאָן מיט זיי און געקוקט אין דערזעל־ביגער ריכטונג. דער קרעמער האָט ניט אויסגעהאַלטן, אַראָפּ־געלאָזט די אויגן, אַ צעשראָקענער זיך אַהינטערגעשאַרט הינטער דער צאָלבאַנק, פון זיכערקייט וועגן געכאַפּט די אייזערנע מאָס אין דער האַנט און זיך געבעטן ביי פרידקינען:

— אויב איר וועט ניט אַרויסגיין, וועלן די „באָמס" די „ווינדע" *) מיר אויסהאַקן!

פרידקין האָט אַראָפּגערוקט דעם שטייפן קאַפּעליוש איבער די אויגן, אויפגעשטעלט דעם קאָלנער פון רעקל, פעסט געהאַלטן דאָס העמד אונטערן אָרעם און איז אַרויס פון קראָם. די קינדער האָבן זיך צעשאָטן, געזעהן אַז ער ציהט אָפּ, האָבן זיי צוריק זיך אַ לאָז געטאָן נאָך אים מיט אַ הוראַ, און וואָס איינער האָט נאָר געכאַפּט אין דער האַנט אַריין, האָט ער אים נאָכגעוואָרפן. זיי האָבן אים אַרומגערינגלט, פאַרלאָפן אין פנים אַריין, און אַ קאַצנ־מוזיק האָט אים באַגלייט:

— האַללאָ, מיסטער פרידקין! אַי, וואַי!

---

*) ווינדע — פענסטער.

— האַללאָו, רבי!

— רבי, רבי, רבי! אַי, וואַי, וואַי!

— שבת־גוי!

— שבת־גוי!

— אַ בראָך צו דיין קאָפּ, מיסטער!

— אַי, וואַי, וואַי, געפּילטע פיש!

פרידקין איז געלאָפן. ער האָט זיך עטליכע מאָל אַ שטעל אָפּ געטאָן, געפּילט, אַז אויב ער וועט כאַפּן אַ ייִנגל, רייסט ער אים אויס אַ האַנט, וועט אים אָנכאַפּן פאַר ביידע אויערן, דרייען אַזוי לאַנג, ביז ער וועט אים ס׳קעפּל אַראָפּדרייען, וועט אים אַ שטיק באַק אויסרייסן, וועט אים צעפּאַסעווען, צעשניידן אויף שטיקער. יעדעס מאָל ווען ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, האָבן די חברה זיך צעשאָטן, און ווי ער האָט זיך נאָר אויסגעדרייט זיינען זיי שוין ווידער געווען אַרום אים. אין מיטן לויפן איז אים איינ־געפאַלן, אַז מענשן מיינען, אַז אַ משוגענער טראָגט זיך איבער די גאַסן, און אַ באַנדע ייִנגלאַך לויפן אים נאָך. ער האָט געזעהן, ווי מענשן שטעלן זיך אָפּ קוקן, מורא געהאַט, אַז אַ באַקאַנטער פון „היברו־סקול“ זאָל אים ניט אַנטקעגן קומען, איז ער אַריין אין ערשטן פּילגאָרנדיגן הויז, וואָס ער איז פאַרבייגעלאָפן. ער איז אַרויף אויפן העכסטן שטאָק, געשטאַנען דאָרט ניט טויט, ניט לע־בעדיג, ווי אַראָפּצוגיין אויף דער גאַס וואָלט געהייסן געהרגעט צו ווערן. ער האָט געהעשעט, ווי אַן אויסגעמאַטערטער הונט, גע־פּילט אַ ווייטאָג אין דער זייט פון צופיל לויפן, און מיטאַמאָל איז אים איינגעפאַלן, אַז דאָ צו שטיין איז ניט קיין פּלאַן — ס׳קאָן נאָך אַרויסקומען אַ פרוי און אים אָננעמען פאַר אַ גנב. ביים קלענסטן שאָרך האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז מען עפנט די טיר, מען באַפאַלט אים, און ס׳ערשטע מאָל אין לעבן האָט ער דער־פּילט, אַז מלמדות איז אַ מיאוסע פרנסה, ערגער ווי צו זיין אַ שינדער. אים האָבן זיך געפּלאָנטערט אין קאָפּ עטליכע ייִנגלאַך,

און ער האָט געשוואָרן, אַז זונטאָג וועט ער זיך מיט זיי אָפּרעכע־
נען, פּאַמעלאַך גענומען גיין אַראָפּ פון איין שטאָק אויפן צווייטן,
געציילט די טרעפּ און זיך געשראָקן, די קינדער זאָלן אים ווידער
ניט אָפּהאַלטן.

דעם קאָרידאָר איז ער דורכגעגאַנגען אויף די נעגל, קוים גע־
עפנט די טיר און אַרויסגעקוקט. די קינדער זיינען זיך שוין געהאַט
צעגאַנגען. ער האָט זיך גיך אַרויסגעכאַפּט און גענומען שפּרייזן
אַהיים. איצט ערשט האָט ער זיך דערפילט מיד. אַז ער איז
אַהיים געקומען, האָט ער מיט קיינעם קיין וואָרט ניט אויסגערעדט,
זיך פאַרמאַכט ביי זיך אין צימער און געבליבן זיצן אין דער
פינסטער אָהן כחות. ס'לעבן איז אים ניט געווען ניחא. ער
האָט געטראַכט, אַז גוט וואָס ער איז געגאַנגען אַליין. וואָס וואָלט
ער אָבער געטאָן, ווען ער גייט מיט שושנהן, צי מיט אַן אַנדער
מיידל? פינסטערע מחשבות האָבן זיך געלייגט איבער פריד־
קינען, געטענהט צו אים, אַז אויב ער בלייבט אַ מלמד, בלייבט
ער אַן אייביגער בחור. נו, טאַקע, ווי וועט ער זיך ווייזן מיט דעם
ווייב אויף דער גאַס? ער דאַרף זעהן וואָס גיכער פּטור צו ווערן
פון דער פרנסה, זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל צושלאָגן צו עפּעס.
דורך פּראָטעקציע קען מען אַלץ דערגרייכן! ער האָט זיך דער־
מאָנט אָן סעקרעטאַר, אָן זיין מיידל, ניט געזעהן קיין בייז, וואָס
זי איז אַ נאַליציאַנער, און געטראַכט, אַז ווען ער וואָלט גענומען
דעם שידוך ערנסט, וואָלט ער אפשר שוין היינט געהאַט אַ „קאָנ־
גרעגיישאָן", פון דעם וואָס ער פאַרדרייט זיך אַ קאָפּ מיט שושנהן
וועט קיין פרנסה ניט זיין!

אַ מידער און אויסגעמאַטערטער האָט פרידקין זעהר געוואָלט
שושנה זאָל היינט ניט קומען, איר געוואונשן, זי זאָל ברעכן
הענט און פיס, וואו זי איז, דען ווען ניט זי, וואָלטן די אַלע צרות
ניט געווען.

ער האָט אַ ציטער געטאָן — מען האָט אָנגעקלונגען, דאָס האַריץ האָט אים געזאָגט, אַז שושנה קומט. ער האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיטן העמד, פאַר כעס, וואָס ער קען עס ניט אָנטאָן, האָט ער עס צעקנייטשט, אַריינגעוואָרפן אין דער מלבושים שאַנק און זי פאַרהאַקט. ער האָט אינסטינקטיוו זיך פאַרקעמט מיט די פינף פינגער די האָר, זיך אָפּגעפּוצט מיט די הענט דאָס רעקל און איר אַנטקעגן געגאַנגען. ער האָט באַמערקט, ווי סאַשע זיצט אין עסצימער אַן אָנגעבלאָזענער, זיך דערמאָנט, אַז אויף די שטיגן האָט ער אים ניט באַגריסט, האָט ער איצט אַ שאָקל געטאָן צו אים מיטן קאָפּ. סאַשע האָט עס ניט באַמערקט, געהאַלטן די פּיס אויף אַ שטול, און אַז פרידקין איז דורך, האָט ער זיך אויפגעשטעלט, אים נאָכגעקרימט ווי ער גייט, געשטעלט די פּיס ווי אַ צעעפנטע שער און גערעדט צו זיך:

— אַ נו יעוואָ ק׳טשאָרטו!

פרידקין איז געשטאַנען אין דער צעעפנטער טיר, געוואַרט מען זאָל אַרויפקומען. סאַשע איז אויך צוגעקומען, גערעכנט, אפשר קומט מען צו אים, עטליכע מאָל אַראָפּגעשריען, ווער עס גייט, און אַז פרידקין האָט אים פאַרזיכערט, אַז דאָס גייט מען צו אים, איז סאַשע נאָך אַליין געבליבן שטיין.

שושנה האָט זיך מיט פרידקינען באַגריסט און אָפּגעעטעמט:

— איר וואוינט אַזוי הויך!

פרידקין האָט געשמייכלט און געוויזן אויף דער אָפענער טיר:

— קומט אַריין!

סאַשע איז זיי נאָכגעגאַנגען, די הענט אין די הויזן־קעשענעס, געפילט ווי די נכפּה עסט אים, און זיך געטראַכט, ס׳זאָל אים גיין אין לעבן, וועט ער זיי אָפּשפּילן אַ חתונה. ער האָט געשליידערט מיט די פּיס, וואָס ס׳איז אים געשטאַנען אין וועג, אַריין אין קיך, וואו ס׳ווייב איז געזעסן איבער אַ בוך, און אויסגעשאָסן:

— כ׳מאַך דעם אינטעליגענט נאָך היינט צו „מופן״!*).

— וואָס שוין ווידער?

— כ׳וויל ניט אין שטוב ביי מיר קיין מוידן! — האָט סאַשע אַרויסגעכאַפּט די הענט און זיך געהיצט — פאַר זעקס נישטיגע דאָלער אַ חודש זאָל יעדער מענגן קומען צו מיר אין הויז אַריין?! ווי כ׳בין אַ ייד, וויערע, אַז פונקט צעהן אַ זייגער פאַרשלים איך דעם געזמיטער **) און כ׳מאַך נאַכט! און אויב דעם אינטעליגענט געפעלט ניט, קען ער מאָרגן „מופן״!

— סאַשע — האָט ס׳ווייב אים געוואָלט באַרוהיגן — גיי שלאָפן און מאַך ניט קיין לייטישע געלעכטער!

— איך גיי ניט שלאָפן ביז די מויד וועט ניט אַרויס פון מיין שטוב! איך דערלייג נאָך צו אים! מיך קאָסט אַליין דער צימער זעקס דאָלער, און איצט וואו איז וועש און ווער איז דאָס מחויב אים צו באַדינען, וועט ער מיר נאָך ברענגען געז אויך? אַ ווייטאָג אים אין די זייטן!

— סאַשע, אויב דו גייסט ניט שלאָפן, גיי איך אַרויס פון שטוב! — האָט וויערע צוגעמאַכט דאָס בוך און אַריין אין צווייטן צימער זיך בעטן דאָס בעט.

פרידקין האָט לייכט געעפנט די טיר, דערזעהן די בעל־הביתטע און זי געפרעגט:

— האָט איר אפשר אַ גלאָז טיי?

— אפילו צעהן — האָט די בעל־הביתטע אַ שמייכל געטאָן, אויפגעהערט בעטן און אַריין מיט אים אין קיך.

סאַשע האָט זיך פאַרשעמט פאַר פרידקינען און זיך גענומען פאָרען ביי דער „סינק״. אים האָט געקרענקט. פאַרוואָס פריד־

*) „מופן״ – אַרויסציהען זיך פון דירה.

**) „געזמיטער״ – אַפּאַראַט, וואָס באַווייזט, וויפיל מען פאַר־ברויכט גאַז.

קין באַמערקט אים ניט, געווען בייז אויפן ווייב, פאַרוואָס זי שמייכלט, זעהר געוואָלט ווייזן פרידקינען, אַז ער, סאַשע, איז דאָ דער בעל־הבית, און ווען וויערע האָט געהאַלטן אין אָנגיסן דעם טיי, האָט ער זי מיטאַמאָל אַ פרעג געטאָן:

— וואו האַלסטו די „ריסיטס“ *) פון דער מאַשין?

— גייסט דאָך שלאָפן, וואָס דאַרפסטו די „ריסיטס“?

ער האָט ניט געענטפערט, אַן עפן געטאָן דעם בופעט און גענומען וואַרפן אויף דער פּאָדלאָגע, וואָס ס׳איז אים געקומען אין דער האַנט אַריין. ער האָט די קוויטאַנציעס ניט געפונען, האָט ער זיך אַ דריי אויס געטאָן צום ווייב מיט פאַרקוועטשטע פויסטן:

— איך רייד און אַ הונט בילט איז ביי דיר אַלץ איינס! ווי כ׳בין אַ ייד, כ׳גיי היינט אַוועק פון שטוב! וואָס מיינסטו, כ׳וועל אַרבעטן פאַרן טייוול, און דו וועסט לייענען ביכער? איצט, אַז דו האָסט ניט די „ריסיטס“, גיי און באַצאָל זינגערן נאָך אַ מאָל פאַר דער מאַשין! אַז נאָך פאַר דער חתונה האָב איך געוואוסט, אַז ס׳איז ניט קיין שידוך פאַר מיר!

— משוגענער, — האָט ס׳ווייב כלומרשט געלאַכט, זיך גע־שעמט פאַר פרידקינען און געוואָלט פאַרגלעטן, ס׳זאָל אויסקו־מען ווי אַ שפּאַס, — וואָס וואַרפסטו אַלץ אַרויס? ס׳ליגט ניט דאָרט!

— וואו דען ליגן זיי? — האָט ער אַ געשריי געטאָן, אַז ס׳ווייב האָט זיך אַזש אָפּגערוקט.

— ביזט טאַקע דער בעל־הבית — האָט זי מער זיך ניט גע־קענט איינהאַלטן, — נאָר ווייז ניט דיינע הינטישע שטיק! מען ווייס אַזוי אויך ווער דו ביזט!

— כ׳געפעל דיר ניט, מיין געלערנטע דאַמע? האָסט אַ ברירה! אַפילו יעצט! — איז סאַשע אונטערגעגאַנגען נעהענטער צום ווייב.

---

*) „ריסיט“ – קבלה, חשבון.

פרידקין האָט זיך דערשראָקן, מורא געהאַט סאַשע זאָל איס אַמאָל ניט אָפּשפּילן אַ חתונה, האָט ער געכאַפּט די צוויי גלעזער טיי און מיט אַ נעבעך פּנים אַריין צו זיך אין צימער.

שושנה איז געשטאַנען ביים שפּיגל, זיך איבערגעקעמט די האָר, זיי אַריבערגעוואָרפן אין צוויי פּאַסמעס איבער די אַקסלען, גע־קוקט פונם שפּיגל אויף פרידקינען, געזעהן, אַז ער איז גלייכ־גילטיג, האָט זי פאַרדרייט די פּאַסמעס אין אַ קנופּ, איס פאַר־שטאָכן מיט האָרנאָדלען, זיך אַוועקגעזעצט אויפן בעטל און אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען:

— טיי.

זי האָט עטליכע זופּ געטאָן, איבערגעוואָרפן אַלע ביכער, וואָס זיינען געלעגן אויפן טיש, באַקוקט די רעפּראָדוקציעס, וואָס זיינען געהאַנגען אויף דער וואַנט, אַריינגעקוקט אין דעם קליידערשראַנק, איז פרידקינען איינגעפאַלן, אַז זי קאָן נאָך אויפרוקן דעם שופּ־לאָד מיט די ברודיגע וועש. ער האָט זיך אַזוי אַוועקגעשטעלט, ער זאָל פאַרשטעלן דעם שופלאָד, געוואָלט פאַרפירן אַ שמועס, ניט געוואוסט ווי, און סתם אַ זאָג געטאָן:

— פאַרוואָס טרינקט איר ניט, דער טיי ווערט דאָך קאַלט?

— איר ווייסט, מיסטער פרידקין — האָט שושנה זיך צוריק אַוועקגעזעצט אויפן בעטל — כ׳דאַרף זיך לערנען ענגליש!

— איר קענט דען ניט?

זי האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף ניין און זיך אָנגערופן מיט אַ שולדיגע מינע:

— קריגט מיר עפּעס אַ לערער?

— פאַר פערציג סענט אַ לעסאָן קענט איר קריגן אַ גוטן לערער!

— כ׳האָב קיין געלט ניט — האָט שושנה אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען.

— ר׳ווייסט, ווען ס׳מאַכט זיך מיר, כ׳זאָל איינעם לערנען הע־ברעאיש און דערפאַר זאָל מען מיך לערנען ענגליש...

— אַז איר ווילט, וועל איך אייך לערנען — האָט פרידקין איר פאָרגעשלאָגן, און געטראַכט, אַז אַזוי ר'נאָך הויבן זיך אָן אַלע ליבעס.

— איר קענט דאָך בעסער העברעאיש פון מיר! — האָט שושנה ניט ווילנדיג אָנגערירט מיט די שפּיץ פינגער זיין האַנט.

— ריידן קען איך ניט!

— גוט, נו — האָט שושנה אַ פּאַטש געטאָן איין האַנט אָן דער צווייטער און איז אויפגעשפּרונגען — ווען פאַנגען מיר אָן?

— אַפילו איצט!

זי האָט געטאָן עטליכע זופּ, אַוועקגערוקט דאָס גלאָז טיי, גענומען פון טיש אַ ליידיג זייטל פּאַפּיר און עס גענומען רייסן אין שטיקלאַך, די שטיקלאַך אין נאָך קלענערע און באַשאָטן מיט זיי דעם טיש.

פרידקין האָט דערווייל גענומען זוכן צווישן זיינע ביכער און זי אַ פרעג געטאָן:

— איר קענט גאָר קיין ענגליש ניט?

— אַביסל פאַרשטיי איך!

אין אַ ווייל אַרום זיינען זיי ביידע געזעסן ביי אַ קיילעכדיגן טישל, און וואו זיי האָבן זיך ניט געזעצט, געוואָלט ס'זאָל אויסקומען באַקוועמער, האָבן זייערע פיס זיך אַליין צוזאַמענגעטראָפן. שושנה האָט געלייענט אַ מעשה וועגן אַ שלאָפעדיגער פרינצעסן, הנאה געהאַט פון אַרויסריידן די ווערטער, און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז דער בלויזער פראָצעס פון לייענען באַפרידיגט זי. פרידקין איז געזעסן ווי אין פיבער, געפילט ווי זיינע פיס ציטערן און עס ווערט אים אַליין וואַרעמער. ער האָט געקוקט פון דער זייט, באַטראַכט איר ברוינעם האַלז, דעם קאָפּ האָר, געזעהן ווי פון דער אָפּשטייענדיגער בלוזע קוקט אַרויס אַ בלויע שלייפל, אין די ברוסטן, צוויי קליינע, שטייפע עפּעלאַך, זעהען זיך אַרויס ביז אין דער העלפט. ער האָט נאָך אַזעלכע קליינע ברוסטן קיינמאָל ניט געהאַט גע-

זעהן. ער האָט געלייענט, געהערט פון חברים, אַז מיינסטן ראָמאַ־
נען הויבן זיך אָן פון אַ לעסאָן, עפּעס ניט געגלויבט און אין דער
זעלביגער צייט האָט אים דער בלויזער געדאַנק, אַז ס׳קען עפּעס
ווערן, געלאַשטשעט און גערעגט. ער האָט געפילט, ווי זיינע פּיס
וויגן זיך אין אַן אָנגענומענע וואַרעמקייט, עפּעס פּלאָנטערט זיך אַרום
אים, געווען אין אַ פאַרלעגנהייט, ווי ר׳נאָך מען קריכט אַרויס פון
דעם פּלאָנטער, און פיל מאָל ניט געכאַפּט, וואָס שושנה רעדט צו
אים. מיטן שכל האָט ער פאַרשטאַנען, אַז אַ צווייטער אויף זיין
פּלאַץ וואָלט אין מיטן לייענען זי אַרומגענומען אַרום דער טאַליע,
גאָרניט מאַכנדיג זיך דערפון, וואָלט זיך נעהענטער צוגערוקט, און
דער געדאַנק האָט זיך ביי אים אַזוי אויסגעשפּיצט, אַז פון בלויזן
רוקן זיך נעהענטער וואָלט איינער אַריין אינם צווייטן. זי וואָלט
אַליך געהאַלטן אין איין לייענען, וואָלט געווען אַזוי פאַרטאָן אין
דער שלאָפנדיגער פּרינצעסן, אז זי וואָלט קיין זאַך ניט באַמערקט.
דערנאָך, אַז מען האַלט זי שוין פעסט, פאַרוואַרפט מען איר קאָפּ צו
זיך אויף דער ברוסט, דאָס ביכל פאַרמאַכט מען, צי מען וואַרפט
עס אַרונטער אויף דער פּאָדלאָגע און...... דאָס אַליך האָט
פרידקין פאַרשטאַנען מיטן שכל, געפילט ווי די הענט רירן זיך
ניט פון אָרט, ווי זיי וואָלטן געווען געליימט. אים איז מיטאַמאָל
אויפן זינען געקומען, ווי די קינדער האָבן אים געיאָגט, ווי ער איז
געלאָפן ווי אַ משוגענער איבערן גאַס, מענשן האָבן נאָכגעקוקט,
און איצט זיצט ער מיט אַ מיידל, איז אים אַליך אויסגעקומען אַזוי
וואָכעדיג, און ער איז נאָך מער ביי זיך געפאַלן.

— איר שלאָפט ? — האָט זי אים אָנגענומען פאַר אַ האַנט,
— ווי לייענט מען דאָס וואָרט ?

פרידקין האָט זיך פאַרלאָרן, ניט געקאָנט איר קוקן אין פּנים
אַריין, ווי זי וואָלט געוואוסט זיינע רעיונות, איבערגעלייענט דאָס
וואָרט און אין געדאַנק זיך גענומען זידלען. ער האָט באַמערקט
ווי שושנה לייענט אַליך פאַמעליכער, ווי זי וואָלט זיך געקליבן

איינשלאָפֿן, אירע פיס ליגן כמעט אויף זיינע, אירע שפּיץ פינגער בריהען אים און אין צימער איז מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי הייס, דאָס טישל האָט זיך געלייגט אויף אים, ווי אַ שווערע משא, האָט פרידקין אַליין ניט ווינסדיג ווי ר׳נאָך, דערפילט שושנהס קאָפּ אויף זיך. דאָס ביכל איז טאַקע אַראָפּגעפאַלן, געלעגן אונטער זייערע פיס. די שווערע, פליישיגע שושנה איז געזעסן אויף זיינע קניה, און האָט זיך געחדושט, ווי לייכט זי איז.

שושנה האָט זיך מיטאַמאָל ארויסגעריסן פון זיינע הענט:

— מען גייט ? !

פרידקין האָט זיך איינגעהערט און זי געגומען באַרוהיגן:

— וואָס פאַלט אייך איין, ס׳גייט קיינער ניט !

זי איז געבליבן זיצן אויף אַ ווינקל פון בעט, די האָר צעשאָ־טן, געקוקט אַזוי ווילד און אומבאַהאָלפן אויף פרידקינען, ווי ער וואָלט זי אומגליקליך געמאַכט.

פרידקין האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטן איר קוק, פון זיכער־קייט וועגן גענומען פאַרשליסן די טיר.

שושנה האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו אים :

— כ׳בעט אייך, דאָס טוט ניט, פאַרשליסט ניט . . .

ער האָט זי אַרומגענומען, אָנגעהויבן באַרוהיגן, געפילט אויף זיינע הענט אירע טרערן, געוואָלט זי צוריק אַוועקזעצן, האָט זיך שושנה צעהעשעט.

פרידקין האָט ניט געוואוסט וואָס צו טאָן, מורא געהאַט מען זאָל ניט דערהערן אין צווייטן צימער, ווי זי וויינט, און געשטאַמלט:

— וואָס איז, שושנה, ס׳איז אייך ניט גוט ? איר ווילט אפשר אביסל וואַסער ?

זי האָט ניט געענטפערט, געבליבן מיטן פנים אויף זיינע הענט, געוויינט און געציטערט ווי אַ פיש. פרידקין האָט ניט פאַרשטאַ־נען, פאַרוואָס זי וויינט. ע ר האָט דאָך איר גאָר ניט געטאָן? נו, אַז מען טוט אַ מיידל אַ קוש, דאַרף מען מאַכן אַזאַ חתונה ? און

ווען ניט זי, וואָלט ער איר אפשר קיינמאָל קיין קוש געטאָן! פון פאַרדרוס האָט ער איר געגלעט דעם קאָפּ און זיך געבעטן:

— שׂושנה, נו באַרוהיגט אייך, שושנה... מען קען נאָך אַריינקומען...

זי האָט זיך געווישט מיט אַ טיכל די אויגן, דערנאָך גענומען זיין האַנט אין אירע און אים געפרעגט:

— האָסט מיך ליב?

פֿרידקין האָט זיך צעפּינטלט, ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערן, און געשטאַמלט:

— כ׳מיין... כ׳ווייס... ווי דען...

— איר דאַרפט וויסן — איז שושנה געוואָרן דרייסטער און זיך גענומען שפּילן מיט זיינע פינגער — אַז מיך האָט נאָך קיינער ניט געקושט, אַז איר ווילט ניט, גלויבט ניט, נאָר כ׳פאַרזיכער אייך, אַז איר זייט דער ערשטער!

פון צווייטן צימער האָבן זיך געהערט גוואַלדן, ווי מענשן וואָלטן זיך געאַמפּערט. פרידקין מיט שושנהן האָבן זיך אַ ווײַלע איינגעהערט און געבליבן זיצן אַרומגענומענע אויפן בעטל. זי האָט אים געגלעט דאָס פּנים:

כ׳וועל אייך זאָגן דעם אמת, פון ערשטן מאָל, ווען כ׳האָב מיט אייך גערעדט, זייט איר מיר געפעלן געוואָרן... אַן איינזאַמער, עלנטער בחור און אַז מען איז ניט שיין, טאָ וואָס? דאָס איז ניט אַלץ! איך בין אויך עלנט, האָב איך געטראַכט, אַז מיר וואָלטן געווען אַ גוט פּאָרל! נו טאַקע, איר וואָלט ניט גענדאַרפט נעמען אויף זיך אַן איבעריגן עול! מיר וואָלטן געלעבט ווי איצט, איך פאַרדין פאַר מיר! איבעריגנס, אַז כ׳וועל זיך אַביסל „אויסגרינען", רעכן איך אַליין צו עפענען אַ פלאַץ.

— וואָס, איר זייט אַ נוטע שניידערן?

— כ׳מאַך אַליין אַ גוט שטיקל אַרבעט! ווען כ׳וואָלט ניט געקענט, וואָלט איך ניט געאַרבעט אין אַזאַ רייכן פּלאַץ!

די קולות אין צווייטן צימער זיינען געוואָרן העכער. זיי האָבן זיך איבערגעקוקט, געהויבן מיט די אַקסלען.

— מען קריגט זיך? — האָט שושנה געפרעגט.

— מיין בעל־הבית איז אַ משוגענער!

דער גאַז־פלאַם האָט זיך אָנגעהויבן צו זעצן, און אין צימער איז געוואָרן טונקל.

די געז גייט אויס — האָט שושנה זיך אויפגעשטעלט.

פרידקין האָט גאָרניט געענטפערט, אַ צעטראָגענער געקוקט, ווי דאָס פלעמל ווערט אַלץ קלענער, געוואוסט, אַז די געז קען ניט אויסגיין, ס׳איז ניט קיין „קוואָדער־מיטער", און זיך געישובט, צי ער זאָל אַריין צו סאַשען, צי ניט. מיטאַמאָל איז געוואָרן שטאָק־פינסטער. פרידקין האָט אַן עפן געטאָן די טיר, ניט געוואוסט, וואָס ס׳איז מיטאַמאָל געוואָרן, געבליבן שטיין אין דער טיר און זיך איינגעהערט.

— איך דאַרף ניט מען זאָל ברענגען מיין געז! — האָט זיך געהערט סאַשעס קול — איך דערלייג צום באָרדער! מיך קאָסט מער ווי זעקס דאָלאַר דאָס צימער! לאָז ער „אַרויסמופן"! איך וועל יעדן אָוונט אָפּשליסן די געז!

— ביזט אַ גראָבער יונג — האָט וויערע וויינענדיג געענטפערט — ווי באַליידיגט מען אַזוי מענשן? מען לאָזט זיי זיצן אין דער פינסטער? ווילסט טייערער פאַרן צימער, זאָג, ניט פאַר־דרייען די געז, ווען אַ פרעמדער מענש איז אין הויז!

פרידקין האָט זיך געכאַפּט, אַז סאַשע האָט אָפּגעשלאָסן די געז, און אַ באַליידיגטער צוריק אַריין צו זיך. ער האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן פון פאַרדרוס, אַ לענגערע צייט געשטאַנען מיט שושנהן ביי דער טיר, געוואַרט און זיך איינגעהערט, ווי זיי וואָלטן

מורא געהאַט, מען זאָל זיך ניט וואַרפן אויף זיי. פּאַמעלאַך האָט ער געעפנט די טיר, געשטאַנען אַ ווײַלע מיט אַן אָנגעשפּיצט אויער, און אַז ער האָט גאָרניט מער געהערט, האָט ער מיט שושנהן זיך גענומען גנבענען אויף די שפּיץ נעגל, געטאַפּט אין דער פינסטער, און ביז ער האָט געעפנט די טיר און אַרויס אין קאָרידאָר אַרײַן, איז אים עטליכע מאָל הויל געוואָרן בײַם האַרצן, יעדעס מאָל גע־מיינט, אַז סאַשע באַפאַלט אים.

XI.

צומאָרגנס איז פרידקין געלעגן ביז אַ שטיק אויפֿן טאָג אין בעטל און אַליץ געטראַכט, אַז ער וועט מוזן זיך גיין זוכן אַן אַנדער צימער. ער וועט זיך ניט לאָזן באַליידיגן פון אַזאַ גראָבן יונג, ווי סאַשע! דערצו האָט ער צוגעזאָגט שושנהן, אַז נאָך היינט גייט ער זוכן אַ דירה. נו טאַקע, ס׳קומט צו אים אַ מיידל צו גאַסט, שליסט מען אָפּ די געז און מען לאָזט אים זיצן אין דער פינסטער! וואָס, ער צאָלט ניט? אַ שווייִנערײַ! וואָלט לאַנג זיך שוין אויפֿגעהויבן, האָט ער אָבער אָפּגעמאַכט מער ניט אַרײַנצוגיין צו די בעלי־בתים, געלעגן אַביסל לענגער, ער זאָל זיך איינשפּאָרן דעם אָנבייסן און קענען גלייך גיין עסן מיטאָג. נאָך היינט לאָזט ער זיי וויסן, אַז ער ציהט זיך אַרויס. טיף אין האַרצן האָט אים באַנג געטאָן, נאָך וואָס ער האָט פּאַרפירט אַן עסק מיט שושנהן, און צומיינסטן האָט ער זיך געערגערט, צו וואָס ער האָט זיך געאיילט איר געבן אַ וואָרט.

איז עס טאַקע אמת, אַז אַ בחור זאָל זי קיינמאָל ניט האָבן געקושט? אַ מיידל וואָס דרייט זיך תמיד צווישן בחורים און אַ געוואַלדיג שיינע איז זי אויך ניט? דערצו, אויב ער פּאַרבינדט זיך מיט איר, מוז ער אויפגעבן אַלע פּלענער, וועט בלייבן אויפֿן גאַנצן לעבן אַ מלמד... ער וואָלט זעהר גערן זיך געוואָלט אַרויסדרייען פון איר, געפילט, אַז ער קריכט אַרײַן אין אַ פּלאָנטער. צו אַלע צרות איז נאָך איצט צוגעקומען אַ נייע — גיי און זוך אַ

צימער. און דו ווייסט שוין וואו דו פאַלסט אַריין? דאָ איז ער שוין צוגעוואוינט, זיך אײַנגעלעבט מיט דער בעל־הביתטע און מיט־אַמאָל נעם אַראָפּ די בילדער פון די ווענט, די ביכער פון טיש, פּאַק אַלץ איין, און דער איטאַליענער, וואָס פּירט אייז, וועט דיך אויף זיין נאַס וועגעלע איבערציהען. פרידקין האָט פון יעדער קליי־ניגקייט געמאַכט אַ ווזן, גענומען יעדע זאַך אַזוי שווער, אַז ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַן אומגליקליכן מענשן.

שפּעט אויפן טאָג איז ער אַרויס פון בעטל, זיך געשעמט צו גיין זיך אַרומוואַשן, לאַנג געשטאַנען הינטער דער טיר און זיך איינגעהערט. ס'איז געווען שטיל. ער האָט לייכט געעפנט די טיר, זיך ווידער איינגעהערט און זיך גענומען גנבענען אין באָד־צימער אַריין. אַן אַרומגעוואַשענער האָט ער דערפילט, אַז ס'הונגערט אים, באַמערקט, אַז אין שטוב איז קיינער ניטאָ און געכאַפּט אַ קוק אין קיך. אויפן טיש איז געשטאַנען אָנגעגרייט דער אָנבייסן פאַר אים. ער האָט אים כמעט שטייענדיגערהייט אַריינגעכאַפּט, זיך עטוואָס באַרוהיגט און ווי אַ ייִנגל, ווען ער וויל ניט גיין אין חדר, נעמט זוכען תירוצים, אַבי ניט צו האָבן קיין געוויסנסביסע, אַזוי האָט פרידקין איצט גענומען אויסזוכן בלויז מעלות און שבחים אויף זיין בעל־הביתטע, אַבי ניט צו דאַרפן גיין זוכן אַן אַנדער צימער.

ער האָט געהערט, ווי זיין בעל־הביתטע מיטן קינד זיינען אָנגע־קומען פון דער גאַס, איז ער צוריק אַריין צו זיך. ער האָט השק געהאַט אַרויסצוגיין צו איר, זיך מיט איר אויסשמועסן, פאַרוואָס ס'איז אים געקומען אַזוי גראָב צו באַהאַנדלען, געהאַט די גאַנצע דרשה אויף דער שפּיץ צונג, זיך עטליכע מאָל אָפּגעשטעלט און געבליבן יעדעס מאָל שטיין ביי דער טיר. ער האָט געהערט, ווי זי שלעפּערט איין דאָס קינד, ניט געהאַט קיין מוט אַרויסצו־גיין און זיך צוריק אַוועקגעזעצט. ער האָט זיך געוויגט אויף דער שטול, זיך צוגעהאַלטן מיט איין פינגער אָן טיש, ער זאָל ניט

אָנווערן דעם גלייכגעוויכט, און זיך געפּלאָנטערט ווי אין אַ שפּינ־וועבס. ער האָט אָפּגעפּטרט מער ווי אַ האַלבן לעבן, גאָרניט געטאָן פּאַר זיך און איצט איז אים נאָך ערגער, ווי מיט פופצן יאָר צוריק, ווען ער איז נאָר אַריבערגעקומען. ער האָט זיך מיטאַמאָל דערפילט אַלט, צעבראָכן, מיט אַ צעקנייטשט פּנים און אַ שרעק, אַז ער וועט שוין אַזוי ס׳גאַנצע לעבן אָפּפינסטערן אין אַזאַ צי־מערל, האָט אים אַרומגענומען. ער האָט פאַרמאַכט די אויגן, גע־זעהן, ווי די פליגן וואָס אויף דער וואַנט, אויף דער סטעליע, צע־וואַקסן זיך, ווערן פאַרוואַנדלט אין שפּינען. די שפּינען רעדלען זיך אַרויף, אַראָפּ, ציהען אָן פעדים פון אַלע ווינקלען, פלעכטן זיך אַרום אים.

די בעל־הביתטע איז אַריין אַ בלאַסע, געוואָלט אַ שמייכל טאָן, געזעהן פרידקינס צערודערט און ערנסט פּנים, איז דער שמייכל ערגעץ אינוויינינג ביי איר געבליבן שטעקן און אַן איבערגעשראָקענע האָט זי געשטעלט אַ טריט אויף צוריק, ווי זי וואָלט געוואָלט צו־ריקגיין, און אָנגעהויבן צו שטאַמלען:

— מיסטער פרידקין... איר דאַרפט זיך גאָרניט מאַכן דער־פון... ער איז משוגע...

— דאַרף מען מיך אַזוי באַליידיגן און אויסלעשן די געז?

— אַז ער פאַרשוואַרצט מיר תמיד ס׳פּנים — האָט די בעל־הביתטע זיך גענומען ווישן די אויגן — וואָס האָב איך ביי אים? איר זעהט דאָך! כ׳וואָלט געגאַנגען פּאַר אַ קעכן, וואָלט איך מער געהאַט! כ׳טענה מיט אים, משוגענער, מיסטער פרידקין ברענט אויס צופיל געז, בעט נאָך אַ האַלבן דאָלאַר א חודש, ניט גייסט אָפּשליסן די געז? פאָלגט ער מיך? ער האָט דאָך שיעור מיך ניט געוואָלט אויפעסן!...

די בעל־הביתטע האָט געווישט די רויטע אויגן, געשטאַנען אין דער טיר און לייכט געהעשט. פרידקין האָט זיך איינגעקוקט, זי געוואָלט באַרוהיגן און אַ זאָג געטאָן:

— וואוינט מען ניט מיט אים !

— דער סוף וועט זיין, אז מיר וועלן זיך צעגיין — האָט די בעל־הביתטע אַרויסגעוויינט — איר זייט גאָר אַ מבין, וואָס דער מענש טיילט מיר אויס? וואו כ׳גיי מיט אים, האָב איך חרפּות און בושות ! מער ווי ס׳לעפּל עסן ביי אים האָב איך ניט, דאַרף מען שטיין מיט אַזאַ נישט ?

פרידקין האָט זיך גענומען דרייען ארום איר, ווי אַן אַלטער קאָטער ארום אַ הייסע שיסל מילך. ער האָט געפּריסקעט, גע־שמעקט, זי באַרוהיגט און נאָך אַ לענגערן ישוב־הדעת זי אָנגע־נומען פאַר די הענט :

— נעמען זיך שטאַרק צום האַרצן דאַרף מען אויך ניט !

— אַז איר ווייסט ניט, מיסטער פרידקין — - האָט זי לייכט זיך אַרויסגעדרייט פון זיינע הענט און אָנגעשטעלט אַ שנעבעלע — וואָס איך האָב איבערגעלעבט פון נעכטן אָן ! כ׳בין דאָך שיעור ניט משוגע געוואָרן !

פרידקין איז געוואָרן גערירט און איר גענומען גלעטן די האָר. זי האָט עטוואָס איינגעבויגן דעם קאָפּ, געגלעט מיט אירע אויס־געאַרבעטע פינגער זיינע הענט. זייערע פינגער האָבן זיך איינ־געפלאָכטן, געציטערט און ביידע האָבן זיך מיט גלאַנציגע פאַר־לאָפענע אויגן אָנגעקוקט איבער אַ מינוט. אַ כוואַליע היץ האָט מיטאַמאָל אַ שלאָג געטאָן איבער זייערע קעפּ, זיי צוגעפירט צום ניט אויפגעבעטן בעטל. זי האָט אויף שטום־לשון זיך עפּעס געבעטן ביי אים מיט די אויגן, זיך לייכט געווערט, אים אַ קוש געטאָן. ער האָט קיין זאַך ניט געזעהן, געפילט בלויז, ווי די כוואַליע היץ פאַראַליזירט אים.

אין אַ ווייַלע אַרום האָבן זיי האַלב־פאַרשעמטע זיך אָנגעקוקט. יעדער פון זיי האָט געוואָלט וואָס גיכער פּטור ווערן פון צווייטן, בלייבן מיט זיך. סיי פרידקין, סיי ווערע האָבן ניט געגלויבט,

וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. יעדער פון זיי האָט געפילט פון זיינע אייגענע הענט דאָס לייב פון צווייטן.

ווערע האָט איינגעראָבן דאָס פּנים אין קישן און אַזוי געבליבן ליגן. פרידקין האָט זיך געפילט שולדיג, אויפגעהויבן איר קאָפּ און זיך געבעטן:

— וויערע, ביזט בייז? זיי ניט בייז!

— כ'בין ניט — האָט זי אַ פאַרשעמטע געענטפערט און אים ניט געקענט קוקן אין די אויגן אַריין — קוקט ניט אויף מיר אַזוי. איר זעהט אויס, ווי איר וואָלט געטרונקען אָפּיום.

— דו ווייסט — האָט זי פרידקין אַרומגענומען — כ'האָב שוין לאַנג געבענקט נאָך דיר.

— האָב איך אייך די ערשטע צייט פיינט געהאַט! — האָט וויערע געשמייכלט און ניט אויפגעהויבן די אויגן.

— פאַרוואָס?

ביידע האָבן זיך מיטאַמאָל אָנגעקוקט, ווי איינער וואָלט געלייגט די שולד אויפן צווייטן און זיך אויפגעשטעלט. מען האָט אָנגעקלונגען.

— עפנט ניט — האָט וויערע אָפּגעשטעלט פרידקינען.

— אפשר איז עס צו מיר?

— אָל-רייט, כ'עפן גלייך — האָט וויערע זיך צורעכט געמאַכט די האָר און אַרויס פון צימער.

פרידקין איז געבליבן אין דער טיר, געווען נייגעריג, ווער עס קען איצט צו אים קומען. אָן די טריט האָט ער דערקענט סאַשען, עפּעס ניט געגלויבט און אַ פאַרציטערטער זיך איינגעהערט. ס'איז געווען סאַשע. פרידקין האָט אויף גיך צוגעמאַכט די טיר, זי פאַמעלאַך צוגעשלאָסן, קוועטשנדיג דעם שליסל, מען זאָל ניט הערן, און געווען זיכער, אַז ער איז אַ-פאַרפאַלענער. סאַשע וועט געוויס דערקענען, וואָס דאָ איז געווען, וועט באַלד אויפברעכן די טיר, איר פרעגן אַ „פרעטענזיע“. ער האָט אָנגעשפּיצט די אויערן,

געהערט טעמפּע קולות, באַלד אַ פאַרשטיקט געוויין, און אַ בלאַ־
סער, מיט אַ הווילקייט ביים האַרצן, ווי עס וואָלט זיך דאָרט עפּעס
אָפּגעריסן, האָט ער געוואַרט מען זאָל אָנקלאַפּן אין טיר. ער
האָט אַ קוק געטאָן דורכן פענסטער, געקלערט צי מען קען זיך ניט
אָפּטראָגן. די הויך האָט אים אַ שווינדל געטאָן פאַר די אויגן
און ער האָט זיך אָפּגערוקט. פון זיכערהייט וועגן האָט ער געעפנט
זיין קליין מעסערל, אַז אפשר וואָס ווען, זאָל ער האָבן מיט
וואָס זיך צו פאַרטיידיגן, און געבליבן שטיין ביי דער טיר. קאַלטע
טראָפּנס שווייס האָבן אַרויסגעשלאָגן ביי אים אויפן שטערן, און ער
האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט ערגעץ געלייענט פונקט אַזאַ מעשה,
ווי ס׳האָט מיט אים דאָ פּאַסירט, דער אונטערשייד איז, וואָס
דאָרט רופט מען זיך אַרויס אויף אַ דועל.

— מיסטער פרידקין... פּליעז, מיסטער פרידקין...

פרידקין האָט געפילט, ווי די כוחות גייען אים אויס, ווי סאַשע
וואַרפט זיך אויף אים. ער האָט קוים געעפנט די טיר, פעסט
געהאַלטן דאָס צעעפנטע מעסערל און געוואַרט.

— איר וועט מיר אַנטשולדיגן, מיסטער פרידקין — האָט
סאַשע פאַרלוירן געשמייכלט — כ׳מיין, איר דאַרפט זיך דערפון
גאָרניט מאַכן, וואָס ס׳איז נעכטן געווען... — ס׳טרעפט אַמאָל,
כ׳האָב נעכטן אין אַ רומענישן קעלער איבערגעכאַפּט די מאָס,
איר ווייסט דאָך, האַ, האַ, האַ!

מען האָט אָנגעקלונגען. סאַשע איז געלאָפן עפענען די טיר. אַ
קרענקליך צעפלאַמטער, מיט אַ פּאָר פאַרלאָפּענע אויגן, איז ער
געבליבן שטיין. ער האָט אינסטינקטיוו דורכגענומען זיינע פינף
פינגער איבערן צעשויבערטן קאָפּ האָר, וואו פון פאָרנט זיינען זיי
געווען שיטער און אויפן סאַמע פראָנט זיך אַוועקגעשטעלט אין
צוויי צונויפגעפלאָנטערטע שפּיצן, ווי מען מאָלט געוויינליך די
הערנער ביים טייוול.

פון זיינע אייגענע פינגער האָט אים אַ שלאָג געטאָן אין פּנים אַריין דער ריח פון וויערעס לייב, און וואו ער האָט זיך ניט אַ דריי געטאָן, האָט ער געפילט דעם ריח פון פּודער און שווייצער קעז. ער האָט באַמערקט אַרום איינעם פון זיינע קנעפּלאַך אַ לאַנגע שוואַרצע האָר, זי אַוועקגענומען און איבער א רגע ניט געקענט פּטור ווערן פון איר. ווי ער האָט זי ניט געוואָרפן, האָט זיך די האָר ווי אַ דין שלענגל געדרייט, זיך ניט געוואָלט אָפּוויקלען, ביז ער האָט פון כעס זי ניט צעריסן אויף שטיקלאַך.

— האַללאָ, פרידקין — איז קרוזע אַריין.

פרידקין איז אַזוי איבערראַשט געוואָרן, זעהענדיג פאַר זיך קרוזען, אַז ער האָט אַפילו פאַרגעסן אים צו באַגריסן.

דער דיקער קרוזע האָט זיך אַוועקגעזעצט, געפּרייכט ווי אַ גאַנז און איידער פרידקין האָט צייט געהאַט עפּעס צו זאָגן, האָט ער אים געפרעגט:

— וואָס איז דער מער, פרידקין? ביזט ניט געזונט? זעה נאָר ווי דו זעהסט אויס? ווי אַ האָן נאָך תשמיש!

פרידקין האָט זיך פאַרלוירן, צוגעגאַנגען צום שפּיגל, זיך כלומרשט געחדושט, צי ער זעהט טאַקע שלעכט אויס און אַ הויב געטאָן מיט אַן אַקסל:

— כ׳בין עפּעס ניט מיט אַלעמען!

קרוזע איז ניט איינגעזעסן, זיך איבערגעגאַנגען איבערן צימער און זיך צוגעזעצט אויפן בעטל. ער האָט גענומען אין דער האַנט אַריין אַ האָרנאָדל, וואָס איז דאָרט געלעגן, זי געבויגן, דערנאָך זי באַטראַכט, זיך אַ כאַפּ געטאָן און עס אונטערגעטראָגן פרידקינען מיט אַ שמייכל:

— פון וואַן קומט עס צו דיר?

פרידקין איז בלאַס געוואָרן, גענומען פון אים די האָרנאָדל, ווי ער וואָלט צום ערשטן מאָל געזעהן, און זיך מיטאַמאָל איינגעקאָרטשעט, ווי אַן אַלטער, ערטערווייז אויסגעצופּטער האָן:

— כ׳ווייס טאַקע ניט !

— ע, זיי זיך מודה, — האָט קרוזע אים אַ קיצל געטאָן אונ־טערן אָרעם.

— האָסט ניט פאַרגעסן דיינע אַלטע שטיק ! — האָט פריד־קין אים אַ קלאַפּ געטאָן איבער די פּלייצעס און זיך כלומרשט אויך צעלאַכט — נו, וואָס הערט זיך ?

— ווייסט, זיסקינד לערנט שוין ניט אין דער תלמוד־תורה ! פרידקין האָט אָן אַלעם פאַרגעסן און אויסגעגלאָצט אַ פּאָר אויגן :

— מען האָט אים אָפּגעזאָגט ?

— ער האָט זיך אַליין אָפּגעזאָגט !

— וואָס הייסט, ער האָט אַן אַנדער שטעל ?

— יאָ !

— וואו ?

קרוזע האָט זיך אויפגעשטעלט, זיך דורכגעגאַנגען עטליכע מאָל איבערן צימער, זיך צוריק אַוועקגעזעצט, זיך פאַרטראַכט, אַפּנים פאַרגעסן, אַז פרידקין וואַרט אויף אַן ענטפער.

— וואָס, ס׳איז עפּעס געשעהן מיט זיסקינדן ?

— אָ, — האָט קרוזע זיך אַ כאַפּ געטאָן — בּרעכט ער דעם קאָפּ, כ׳פאַרגין זיי נאָך אַ משומד. אַז אַ צווייג, פאַרשטייסטו מיך, נעמט איינדאַרן, איז וואָס גיכער זי בּרעכט זיך אָפּ, פאַלט אַרונ־טער, אַליין געזינטער פאַרן בּוים... ווען ניט דאָס ווייבּל, וואָלט איך אַ שפּיי געטאָן און פּטור ! זאָגסטו, ער איז ניט געווען דאָ ?

— מיינסט עס מיט אַן אמת ? — האָט פרידקין אַן איבער־ראַשטער אָנגעכאַפּט קרוזען פאַר אַ האַנט — ער האָט מיר גע־זאָגט, אַז ער האָט אַרבּעט פאַר אַ „מישאָן״־הויז*), זעצט פאַר זיי עפּעס איבער אין יידיש, נאָר ס׳זאָל האַלטן אַזוי ווייט...

---

*) מיסיאָנערן־הויז.

— האָסט נערעכנט, אַז אַזאַ אַרבעט גיט מען רבנים ? — האָט קרוזע מאָדנע געשמייכלט — דער וואָס גלויבט ניט אין יעזוסן, אָדער אַמווייניגסטנס מאַכט ניט דעם אָנשטעל, אַז ער גלויבט, וועט אַזאַ אַרבעט ניט קריגען !

— ווער זאָל זיך ריכטן אויף אַזאַ משוגעת ? — האָט פרידקין אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען — כ'בין אָבער זיכער, אַז ער גלויבט ניט !

בשעת זיי האָבן גערעדט, איז זיסקינד שטיל אַריין, געבליבן שטיין אין דער טיר, זיך איינגעהערט, און ביי די לעצטע ווערטער האָט זיין בלאַס פנים אַ צוג געטאָן, ווי ער וואָלט איבערגעטראָגן אַ ווייטאָג.

— דאַרפסט ניט זיין אַזוי זיכער — איז זיסקינד צוגעגאַנגען צום טיש — כ'וואָלט ניט געגלויבט, וואָלט איך אַהין ניט אָנגעקומען.

דערזעהענדיג זיסקינדן, האָבן ביידע געעפנט אַזעלכע אויגן, ווי מען זעהט ביי אַ מענשן, ווען ער קריגט אַ שטאַרקן קלאַפּ איבערן קאָפּ.

קרוזע האָט געהאַלטן, אַז פאַר אַ ייד דאַרף זיין אַ פּחיתת-הכבוד אַפילו אָנצוקוקן אַ משומד, און ער האָט זיך אַוועקגעדרייט, ער האָט איינגערוימט פרידקינען, ער זאָל אים דאָ פאַרהאַלטן ביז בערטע וועט קומען, און איז אַרויס פון צימער.

פרידקין האָט זיך געוואונדערט, פאַרוואָס זיסקינד, פאַר וועמען ער האָט שטענדיג דרך-ארץ געהאַט, איז אים געוואָרן פרעמד און דערווידער. ער האָט מער אין אים ניט געזעהן קיין חבר. דער אַלטער האַס און פאַראַכטונג, וואָס ליגט אומבאַוואוסט אין יעדן ייד צו אַ משומד, האָט זיך איצט דערוועקט ביי פרידקינען און ער האָט געפילט, אַז ער וועט אים באַלד באַליידיגן, מיאוס באַליידיגן. דאָס קליינע מענשל, ביי וועמען אַלץ איז געווען איינגעטיילט אין העכערע און נידעריגע ראַנגען, וואו דער מיטל-פּונקט איז ער, פריד-

קין, דאָס מענשל האָט בײם װאָרט „משומד“ צעמישט די ראַנגען, זיך אױפגעהױבן העכער און זיך דערפילט בכוח אָנצושפײען זיסקינדן אַ פול פּנים, ניט קוקנדיג אױב ער איז אַפילו גערעכט. דאָס ערשטע מאָל אין יאָרן האָט זײן פאַרזשאַװערטער מוח געאַרבעט שנעל, ספּאַזמענהאַפט. ער האָט חשק געהאַט צו פאַרפירן מיט זיסקינדן אַ ויכוח, געליטן, װאָס ער װײסט ניט „מה להשיב לאַפּיקורס“ און זיך געהאַלטן אין אײן חורן — נו, אַז ס׳װעט זײן ס׳גרעסטע געפאַר פאַר מײנס אַ קינד, כ׳מײן, אַז מל צו זײן מײנס אַ קינד װעט שמעקן מיט סכנות־נפשות, װעל איך עס ניט מל זײן ?

ער האָט געקוקט אױף זיסקינדן, װי ער איז געזעסן אַ פאַרלאָרענער, גערװעז געמישט דאָס קלײנע תנכ׳ל װאָס איז געלעגן אױפן טיש, און ס׳האָט אױסגעזעהן, אַז ער קלײבט זיך צו פאַרטײדיגן.

שפּרײזנדיג האָט זיך פרידקינען געדאַכט, אַז מען האָט אָנגעקלונגען. ער איז ניט געגאַנגען עפענען. אין אַ װײלע אַרום האָט ער זיך עס נאָכאַמאָל דערמאָנט, געטראַכט, אַז מען איז שױן מסתמא אַװעקגעגאַנגען, האָט מען פּונקט דעמאָלט אָנגעקלאַפּט אין טיר.

בערטע איז אַרײן. זיסקינד האָט זיך אױפגעשטעלט, געמאַכט צװײ טריט, זיך פאַרלאָרן און זיך צוריק אַװעקגעזעצט.

— אױף אַזאַ גאַסט האָב איך זיך גאָרניט געריכט — האָט פרידקין אַ שמײכל געטאָן און איר געשטעלט אַ שטול.

זי האָט גאָרניט געענטפערט, זיך אַװעקגעזעצט, פאַרבראָכן די הענט, װי זי װאָלט געהאַט אַ מסוכנדיגן חולה אין שטוב, און זיך געװענדעט צו פרידקינען :

— נו, מיסטער פרידקין, װאָס זאָגט איר צו מײן אומגליק ?

— ס׳אַרע אומגליק ? — האָט פרידקין זיך געמאַכט תמעװאַטע.

דאָס ווייבל האָט אים אַ קוק אָן געטאָן מיט אַזאַ בטול, אַז פרידקין האָט זיך פאַרלאָרן, געפילט ווי ס׳פּנים ווערט בײַ אים נאַריש, און ער האָט אָנגעהויבן שטאַמלען:

— גלויבט מיר, מיסעס זיסקינד, אַז ער מיינט עס אַלײן ניט! איר קענט אים ניט?

— וואָס מיינט איר? — האָט דאָס ווייבל זיך אָנגעהויבן קאָכן — אַ מענש ליגט גאַנצע טעג אין „טשווירטש“ (קלויסטער), וועט איר מיר אַיינריידן, אַז ער מיינט גאָרניט דערמיט? אַז די חברים נעמען זיך נאָך אָן פאַר אים, וואָס קען איך מיר, אָרעמע, העלפן? ווען אַזאַ אומגליק פּאַסירט צווישן פּראָסטע יידן, וואָלט מען אים די בּיינער צעבּראָכן! און דאָ, „היברו טיטשערס“... כ׳וויים, מען פאַרליבּט זיך אין אַ שיקסע, אָבער צו ווערן מיטאַמאָל אַזוי משוגע...

זי האָט זיך אָנגעהויבּן ווישן מיט אַ טאַשנטיכל די נאָז און זיך שטיל פונאַנדערגעוויינט. עס איז מיטאַמאָל שטיל געוואָרן. דאָס אָפּגעהאַקטע העשען האָט זיך געלייגט ווי אַ משא, פול געמאַכט דעם צימער, איז פרידקינען ענג געוואָרן, זיך ניט געקענט קיין ריר טאָן, ווי דער צימער וואָלט געווען אָנגעפּאַקט מיט מענשן. פריד־קין, בײַ וועמען ס׳גרעסטע פאַרגעניגן איז געווען צו מאַכן וויינען אין קלאַס אַ יינגל, האָט זיך איצט אַליין געחדושט, פאַרוואָס בײַ זיך אין צימער קען ער קיינמאָל ניט הערן, ווי מען וויינט. ס׳איז אים איינגעפאַלן, אַז די בעל־הביתטע שטייט הינטער דער טיר, הערט זיך איין, וואָס דאָ קומט פאָר, האָט ער זי אַן עפן געטאָן, קיינעם ניט געזעהן און ס׳האָט אים פאַרדראָסן, פאַרוואָס אַזעלכע נאַרעשקייטן קומען אים איצט אין קאָפּ אַריין. ער האָט גע־טראַכט, אַז ס׳ווייבל איז גערעכט, מען דאַרף זיסקינדן גוט אָנזיד־לען און געפילט, אַז דער חוב ליגט איצט אויף אים.

זיסקינד איז גערעסן אַ בלאַסער, געפּינטלט מיט די אויגן, גע־הויבן מיט די אַקסלען, ווי ער וואָלט ניט געוואוסט, וואָס מען וויל פון אים, און זיך אויסגעדרייט צום ווייב:

— כ׳ווייס ניט, וואָס דו ווילסט? אַז מיט דיר קען מען ניט ריידן! דו ביזט ניט פאַראַנטוואָרטליך פאַר מיר! וואָס אַרט מיך ניט, סאַרע איבערצייגונגען דו האָסט?

— איבערצייגונגען? — האָט ס׳ווייבל אים איבערגעריסן, צע־נומען די הענט און אויפגעשפּרונגען מיט אַ וויינענדיק געלעכטער — אַ מענש גייט זיך שמדן און רעדט וועגן איבערצייגונגען! נו, וואָס שווייגט איר? — האָט זי זיך אויסגעדרייט און אַ געשריי געטאָן אויף פרידקינען — וואָס זאָגט איר אים גאָרניט?

פרידקין האָט זיך פאַרלאָרן, גענומען גיין צו זיסקינדן, געבליבן אין מיטן צימער, פאַרוואָרפן נאַריש דעם קאָפּ און בשעת־מעשה זיך געטראַכט, וואָס וויל מען פון אים, וואָס איז ער דאָ שולדיק? ער איז געווען בייז אויף זיך, פאַרוואָס ער איז אַזאַ בטלן, געווען זיכער, אַז ביי אַ צווייטן וואָלט עס אַרויסגעקומען אַזוי נאַטירליך און, ווי איינער וואָס וויל ניט טראַכטן, פאַרקוועטשט די אויגן און שלינגט אַראָפּ אַ לעפל ריצנאייל, פונקט אַזוי האָט זיך פרידקין אַ לאָז געטאָן צו זיסקינדן, אים אָנגעכאַפּט פאַר אַ לאַץ פון ראָק, אַז יענער האָט זיך אַזש פון שרעק אונטערגעהויבן, און ווילד אים אויסגעשריען אין פּנים אַריין:

— ווילסט מיר טאַקע איינריידן, אַז דו טוסט עס אויס איבער־צייגונג?

— אויב דו קאָכסט זיך ווי מיין ווייב, וויל איך דיר ניט ענט־פערן!

— ווער קאָכט זיך? — איז פרידקין רויט געוואָרן און גע־שריען נאָך העכער — כ׳לייד נאָר ניט קיין עוולות! וואָס לייגסטו אַריין די יראה אין דער טומאה? ווילסט זיך שמדן, שמד זיך! ברעך דעם קאָפּ! געדענקסט, דו האָסט מיר אַליין אַנומלט געזאָגט,

אַז דו לײַדסט דערפֿון, וואָס דו מוזט לערנען מיט די קינדער דיניס פֿון שולחן ערוך, און זיך געוואונדערט, פֿאַרוואָס מען פֿאַלט אָן אויף אַ מיסיאָנער ? אַז דו ביזט ניט בעסער !

— אמת — האָט זיסקינד געלאַסן געענטפֿערט — כ׳האָב אין קיין זאַך ניט געגלויבט, תמיד אָבער געפֿילט, אַז מיר פֿעלט אַ גלויבן... מײַן פֿרוי ווייס עס, ניט איין מאָל האָב איך מיט איר וועגן דעם גערעדט...

— און דאָס יידישע גלויבן — האָט פֿרידקין אָנגעהויבן.

— דאָס יידישע גלויבן האָט מיך ניט באַפֿרידיגט — האָט זיסקינד אים ניט געלאָזט ענדיגן — כ׳האָב דאָרט גאָרניט געפֿונען... ווייניגסטנס, גאָרניט פֿאַר מיר...

— אָבער „יאָסעלע פּאַנדריק״ ? — האָט ס׳ווייב זיך היסטעריש צעלאַכט — דאָרט האָסטו געפֿונען די ישועה, האַ ? אַ קלאָג, וואָס פֿון דיר איז געוואָרן, מײַן מאַן !

זיסקינד האָט גאָרניט געענטפֿערט, געזיפֿצט אַ בלאַסער, און מען האָט געקענט זעהן, אַז ער לײַדט זעהר.

— און דאָס קריסטליכע גלויבן האָט דיך באַפֿרידיגט ? — האָט פֿרידקין ווידער געפֿרעגט.

— יאָ. איר מעגט לאַכן, שפּײַען מיר אין פּנים אַרײַן, נאָר גלויבט מיר, ווען ניט דאָס קריסטנטום, וואָלט איך שוין היינט געווען אויפֿן עולם־האמת !

—הלואי, רבונו של עולם!—האָט ס׳ווייבל צעשפּרייט די הענט.

— פֿאַר די לעצטע צוויי חדשים — האָט זיסקינד ווייטער גערעדט — בין איך אַרומגעגאַנגען, ווי אין אַ הינערפֿלעט, מײַנע לײַדן זײַנען געווען שרעקליך, כ׳האָב געמיינט, אַז כ׳וועל פֿון זינען קומען, און מיטאַמאָל, ווי פֿון זיך, האָט אַ געהיימע האַנט אַראָפּגענומען פֿון מײַנע אויגן אַ הייטל, און ס׳איז מיר ליכטיג געוואָרן. איך האָב פֿון זיך אַליין א י ם דערקענט, דערפֿילט אין זיך ד ע ם , וואָס האָט געליטן פֿאַר די מענשנס זינד. מײַנע לײַדן האָבן אויפֿגע-

הערט, די נשמה האָט זיך באַרוהיגט, און איר — האָט ער מיט די הענט געוויזן אויפן ווייב און פרידקינען — איר איינגעקשנטע, בלינדע, קענט עס ניט באַגרייפן!

— משוגע! — האָט ס'ווייבל פאַרבראָכן די הענט — ער איז מיט אַן אמת משוגע!

— כ'פאַרשטיי ניט — איז פרידקין געוואָרן ערנסטער — אום ס'זאָל דיר לייכטער ווערן, האָסטו באַדאַרפט דוקא דעם קריסטליכן גאָט, האָסט דאָך געקענט זיך ווענדן צום יידישן?

— ער איז צו ווייט... צו ווייט פון אונז... — האָט זיסקינד אויפגעהויבן די אויגן.

— און דער קריסטליכער?

— ער איז צווישן אונז — האָט זיסקינד אַ צעשטראַלטער געענטפערט — אין מיר, אין דיר, דאַרפסט נאָר וועלן, דאַרפסט נאָר תשובה טאָן...

— רעדסט דאָך טאַקע ווי אַ מיסיאָנער! — האָט זיך פריד-קין צעלאַכט.

— נו, וואָס זאָגט איר צו מיין אומגליק? — האָט ס'ווייבל זיך אויפגעשטעלט, איז צוגעגאַנגען צום מאַן, ארויפגעלייגט אויף אים ביידע הענט און זיך געבעטן מיט טרערן אין די אויגן—אויב דו האָסט ניט רחמנות אויף מיר און אויף דיר אַליין, האָב רחמנות אויף דיינע צוויי קינדער! יידן וועלן דאָך אונז אויסמיידן ווי אַ פעסט, כ'בעט דיך, ווי לאַנג ס'איז ניט שפעט, באַרעכן וואָס דו טוסט...

זיסקינד האָט אַרומגענומען מיט איין האַנט דאָס ווייב, איר אַ קוש געטאָן אין שטערן און גאָרניט געענטפערט.

— נו, כ'בעט דיך...

— זינדיג ניט, מיין ווייב!

זי האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אים, פאַרוואָרפן דעם קאָפּ מיט די גרינליכע אויגן, ווי אַ שלאַנג, ווען זי גייט אַ ביס טאָן, און אים אַ שפיי געטאָן אין פנים אַריין:

— משומד!

ער האָט געמאַכט צוויי טריט אויף צוריק, זיך גענומען ווישן דאָס פּנים, איז זי אַ צערייצטע מיטן פאַרריסענעם קאָפּ צוגעלאָפן און אים גענומען שלאָגן, וואו זי האָט נאָר געטראָפן. וואָס זי האָט אַראָפּגעלאָזט אַ פּאַטש, איז די האַנט בּיי איר ווי לייכטער געוואָרן, און ס'האָט אויסגעזעהן, אַז זי וועט אים דערהרגענען. ער האָט זיך ניט געוועהרט, געשטאַנען מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און גע-פּינטלט מיט די אויגן.

פון די קולות האָט וויערע געעפנט די טיר און אַן איבּערגע-שראָקענע אריינגעקוקט. איר קינד איז געקראָכן אויף אַלע פיר, געזעהן ווי מען שלאָגט זיך, האָט עס זיך פונאַנדערגעוויינט.

— וואָס שטייט איר ווי אַ גולם? — האָט וויערע זיך געוועג-דעט צו פרידקינען — זי וועט דאָך אים דערהרגענען!

פרידקין האָט זי קוים אָפּגעריסן פון מאַן. זי האָט עפּעס גע-גומען זוכן אין אַלע ווינקעלאַך, מיטאַמאָל זיך געכאַפּט, אַז איר קאַפּעליוש זיצט בּיי איר אויפן קאָפּ, און גענומען אַרויסגיין. אין דער טיר האָט זי זיך צוריק אויסגעדרייט און גענומען גראַזשען דעם מאַן:

— צווישן אונז איז אַליץ געענדיגט! זאָלסט ניט דערוועגן אַריבּערטרעטן מיין שוועל, כ'וועל דיך אַרויספּריהען, משומד דו!

זיסקינד האָט זיך מיטאַמאָל אויסגעגלייכט און מיט צער אין פּנים האָט ער אָפּגעשטעלט דאָס ווייב מיט אַ פינגער:

— פאַרוואָס שלאָגסטו מיך? וואָס האָב איך דיר געטאָן?

דאָס ווייבּל איז אַרויס מיט וויערען. זיסקינד האָט זיך אַראָפּגע-לאָזט אויפן בּעטל, אָנגעשפּאַרט דאָס פּנים אָן די הענט און אַזוי געבּליבּן זיצן.

פון צווייטן צימער האָט זיך געהערט, ווי דאָס ווייבּל אַ פאַר-חיינטע קלאָגט זיך פאַר וויערען, וואָס פאַראַ אומגליק ס'איז איר גע-שעהן.

XII.

דעם לעצטן טאָג פון „שבעה“ איז שוליך אָפּגעזעסן אַ גאַנצן אָוונט ביז שפּעט אין דער נאַכט און געוואָלט אָנשרייבן אַ שיר פאַר דער מצבה פון זיין פאָטער. עס האָט זיך אָבער ניט גע־שריבן. די ווערטער זיינען אַרויס פון קאָפּ, ווי ער וואָלט קיינמאָל קיין העברעאיש ניט געקענט. אַ דענערווירטער האָט ער אַוועקגע־לייגט די פעדער, גענומען שפּרייזן פון איין צימער אין צווייטן, גע־זעהן, ווי בעסי איז געלעגן ביי זיך אין שלאָפצימער אין די קליי־דער, האָט ער אויסגעשטרעקט אַ האַנט, געוואָלט זאָגן, אַז ס׳איז צייט זי זאָל זיך לייגן, זיך דערמאָנט, אַז ער רעדט ניט מיט איר, און אויף די נעגל איז ער צוריק אַרויס פון צימער.

ווען ס׳ווייב האָט אים איבערגעגעבן, אַז בעסי איז פאַרליבט אין גרינען און מיינט מיט אַן אמת מיט אים חתונה צו האָבן, האָט שוליך זיך אַ הויב געטאָן, אַוועק פון טיש, וואו ער האָט געזעסן מיטאָג, דורכגעגאַנגען עטליכע מאָל דעם עסצימער און זיך גע־ווענדעט צו בעסין, אַרויפלייגנדיג זיין האַנט אויף איר אַקסל:

— ס׳איז טאַקע אַן אמת, וואָס די מאַמע דערציילט?

— און אַז ס׳איז אַן אמת? — האָט בעסי זיך אַ רוק געטאָן זי זאָל קענען קוקן דעם פאָטער אין די אויגן.

— ווייל איך טאַקע, אַז דו זאָלסט זיך מיט אים מער ניט זעהן.

— ניט געפונען קיין אַנדער צייט זיך אויסצושמועסן, ווי ביים עסן! — האָט ס׳ווייב זיך אַריינגעמישט.

— וואָס הייסט? האָט בעסי זיך ניט צוגעהערט צו דער מוטער.

— דערווייל בין איך נאָך דיין פאָטער — האָט שוליך ניט גע־לאָזט דער טאָכטער ענדיגן — און דו דאַרפסט מיך פאָלגן.

— אַז דו דאַרפסט עס גאָרניט פאַרלאַנגען פון מיר...

— כ׳פרעג דיך ניט! — האָט שוליך אַ געשריי געטאָן, זי אָנ־גענומען פאַר אַ האַנט און גערעדט ווייכער — זאָגסטו מיר צו, אַז דו וועסט זיך מיט אים מער ניט זעהן?

— משוגענער, הערסט אויף, אַז ניט גיי איך אַוועק פון טיש!

— גיי, גיי, ביזט ניט בעסער פון איר! — און ער האָט זיך צוגעבויגן צו דער טאָכטער — זאָגסטו מיר צו?

— ניין!

— אויב אַזוי, גיי שוין אַוועק פון טיש — האָט ער זי אַ שלעפּ געטאָן — אויב דו ווילסט מיך ניט פאָלגן, ווייז זיך ניט פאַר מיינע אויגן!

גלייך ווי בעסי איז אַוועק פון טיש איז אים דער כעס אַריבער, געוואוסט אַז מיט בייזן וועט ער גאָרניט מאַכן און באַשלאָסן מיט איר זיך דורכצושמועסן. די זעלבע נאַכט איז זיין פאָטער גע־שטאָרבן. דער סעקרעטאַר פון דער „היברו" האָט אים אַפילו גע־האַט אָנגעזאָגט, אַז גרין האָט רעזיגנירט, ער איז אָבער געווען אַזוי דערשלאָגן, אַז קיין זאַך איז אים ניט געגאַנגען אין קאָפּ אַריין. איצט זעהענדיג בעסין, ווי זי איז געלעגן אַ ניט אויסגעטאָנענע, האָט ער רחמנות געקראָגן אויפן מיידל, זיך אַליין געהדושט, פאַרוואָס ער האָט אַזוי אָנגעשריען אויף איר, ניט געוואוסט, פאַרוואָס ער איז געגן גרינען... די שטילקייט פון דער נאַכט, דעם פאָטערס טויט, די טאָכטער אין די קליידער, אַליך האָט אויף אים געווירקט, און ער האָט באַשלאָסן זיך ניט צו מישן, און אויב בעסי וויל דוקא גרינען, לאָז זיין גרין. ער איז צוריק אַריין אין דער טאָכטערס שלאָפ־צימער און זי ליכט אַ ציה געטאָן פאַר אַן אַרבל. בעסי האָט זיך אויפגעכאַפּט, דערזעהן דעם פאָטער, האָט זי צעעפנט די אויגן און אַרויסגעשטאַמלט:

— א ? וואָס איז, טאַטע ?

— באַרוהיג זיך, ס׳איז גאָרניט, טאָכטער—האָט דער פאָטער זי געגלעט איבערן קאָפּ — טו זיך אויס, ס׳איז שפּעט !

ער האָט געפילט, ווי עפּעס שטיקט אים, ניט געקענט זעהן, ווי בעסי שטייט אַ פאַרלאָרענע, מורא געהאַט, ס׳זאָל זיך באַלד ניט אָפּשפּילן אַ חתונה, האָט ער אַ קוש געטאָן בעסין אין קאָפּ :

— אַ גוטע נאַכט, טאָכטער ! אַ גוטע נאַכט...

ער האָט אויפגעזוכט אין אַ קופער, ויינס אַ פּעקל מיט אַלטע כתבים, גענומען לייענען שירים געשריבן לכבוד יום-טוב, לכבוד אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, דעם „מלך-חסד", זיך געוואונדערט וואָס פאַר אַ לשון ער האָט אַמאָל געהאַט, אָפּט געזיפצט — שוין אַפילו געהאַט פאַרגעסן דעם טייטש פון אַ סך ווערטער — און ביסלאַכווייז האָט ער כּמעט גענומען צווייפלען, צי ער האָט עס גע-שריבן, אַזוי פרעמד האָט עס אים אויסגעזעהן. צום סוף האָט זיך שוליך מיאש געווען עפּעס אַליין אָנצושרייבן און באַשלאָסן צו קריגן עמיצן, מעג עס קאָסטן וויפיל עס איז.

דער שוין כּמעט גרויער שוליך איז געזעסן איבער די כתבים, גע-שריבענע מיט עטליכע און צוואַנציג יאָר צוריק, פאַרגעסן אַז ער איז אַ פאַבריקאַנט, אַז ביי אים אין „שאַפּ" „לויפן" הונדערט מאַ-שינעס, אַריינגעטעמט דעם אַלטן ריח פון די האַלב-אויסגעריבענע פאַפּירלאַך, וואָס ער האָט געשריבן בחורווייז ביי זיין טאַטן אין שטוב, און אַן אָנגענעמער ריח פון דער היים האָט אַ בלאָז געטאָן אויף אים. געווען אַמאָל אַ חלום — ער האָט געהאָפט צו ווערן אַ יידישער משורר. די בלויזע ערינערונג האָט אים צענומען. ס׳איז אים מיטאַמאָל שטאַרק באַנג געוואָרן, ווי די בענקשאַפט וואָלט דורכגעדרונגען זיין פאַרוואַקסן מיט שמאַליץ האַלז, און אַ צעפליגל-טער איז שוליך ס׳ערשטע מאָל אין יאָרן געוואָרן פאַרביטערט אויף אַמעריקע, געפילט, אַז ער האָט צו טייער באַצאָלט פאַר די מאַשינעס.

צומאָרגנס איז ער אריינגעקומען צו זילבערמאַנען, דעם מצבה־קריצער, אין „אָפיס" (ביוראָ) אריין.

— האַללאָ!

— האַללאָ!

דער אייגנטימער, אַ קיילעכדיג יידל מיט קורצע הענט און פיס, וואָס איז געזעסן ביים שרייבטיש, האָט זיך אַ דריי געטאָן צוזאַמען מיט דער שטול, געבליבן זיצן מיטן פנים צו שולצן, און זיינע קורצע פיס האָבן זיך געוואַקלט, ניט אָנגערירט די פּאָדלאָגע:

— וועל, מיסטער?

— כ'וואָלט געוואָלט באַשטעלן אַ מצבה.

— זיצט — האָט זילבערמאַן געוויזן אויף אַ שטול לעבן זיך — וואָס פאַר אַ מצבה וואָלט איר געוואָלט? כ'מיין... פאַר אַן עלטערן?... ס'ווענדט זיך, וואָס פאַר אַ שטיין איר ווילט.

— פאַר מיינעם אַ פאָטער.

דער אייגנטימער האָט ארויסגענומען אַ קאַטאַלאָג און געוויזן שולצן פארשיידענע מצבות. זיי זיינען מושוה געוואָרן. שוליץ האָט אים געגעבן צוואַנציג דאָלאַר האַנטגעלט. זילבערמאַן האָט אַרויסגענומען פון א הינטער־קעשענע אַ קנויל מיט פּאַפּיר־געלט, צוגעוויקלט דאָס האַנטגעלט, און זיך געווענדעט צו שולצן:

— זייט אַזוי גוט, מיסטער שוליץ, און לאָזט איבער דעם נאָמען פון אייער פאָטער און ווען ער איז נפטר געוואָרן.

— ווער וועט דען מאַכן דעם אויפשריפט? — האָט שוליץ געפרעגט.

— וואָס הייסט ווער? — האָט דער אייגנטימער צופרידן גע־שמייכלט — מיר דאַרפן נאָר וויסן דעם נאָמען און דעם „דייט" (דאַטום), דאַט'ס אָל? דעם נוסח האָבן מיר אַ פאַרטיגן! אייער פאָטער אַ כהן געווען?

— יעס. אָבער איר פאַרשטייט — האָט שולץ געשטאַמלט
— איך וויל, עס זאָל זיין אַ שיר אויף דער מצבה...
— דאָס קענען מיר אויך — האָט דאָס יידל נאָכלעסיג גע־שמייכלט — נאָר איר וועט מוזן מושוה ווערן מיט מיינעם אַ מענשן, דאָס באַלאַנגט צו אים. ער איז אַ בריה אויף די זאַכן, זאָג איך אייך. ער פאַרפאַסט שירים מיטן נאָמען פון פאָרנט, אין דער מיט, וואו איר ווילט נאָר אַליין!

דער אייגנטימער האָט זיך געווענדעט צו אַ מיידל, וואָס איז געזעסן ביי אַ שרייבמאַשין און געקלאַפּט מיט די פינגער.

— סיידע, פיר אַריין דעם דזשענטלמען צו שמחהן, האַררי אַפּ!

דער „שאפּ", וואו מען האָט געקריצט די מצבות, איז געווען שמאָל און לאַנג, ווי אַ קאָרידאָר אָהן פענסטער. עטליכע גוים זיי־נען געזעסן אין די בלויזע קעפּ ביי צאַפּלדיגע גאַז־פלעמלאַך און געאַרבעט. אין דער לופט איז געשטאַנען אַ ווייסער שטויב, וואָס האָט געקרעלט אין דער נאָז און אין האַלז. די גוים האָבן יעדע ווײלע געקוקט אויף די געכתיבהטע פּאַפּירן, וואָס האָבן געהאַנ־גען פאַר זייערע אויגן, און אַז איינער פון זיי האָט אויסגעצייכנט אַן אות אויף דער מצבה, האָט ער דעם זעלביגן אות דורכגעשטאָכן אויפן פּאַפּיר מיט אַ שפּילקע, ער זאָל קיין טעות ניט האָבן און נאָך אַמאָל צייכענען דאָס זעלביגע.

דאָס מיידל האָט געוויזן שולצן מיט דער האַנט אויף אַ גרויען יידן מיט אַ באַוואַקסענעם קאָפּ, ווי ביי אַ חכם.

— אָט איז ער!

שולץ איז צוגעגאַנגען:

— מיסטער זילבערמאַן האָט מיך צו אייך געשיקט. כ'וויל איר זאָלט מיר אָנשרייבן אַ שיר אויף אַ מצבה.

דער אַלטער האָט אויפגעהויבן דעם פאַרשטויבטן קאָפּ, גע־קוקט אויף שולצן פון אונטער די מעשענע שפּאַקולן, זיי אַרויפ־גערוקט אויפן שטערן און געשאַרט די יאַרמלקע הין און צוריק:

— ס׳וועט אייך קאָסטן אַ טאָלער.

— אָל־רייט, כ׳זאָל נאָר זיין צופרידן, גיב איך אייך צוויי.

דער אַלטער האָט אַרויסגענומען פון אַ בוזעם־קעשענע אַ העפט מיט אַ בלייפעדער, זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין, אַראָפּגעלאָזט די ברילן אויף דער נאָז און זיך גענומען אויספרעגן:

— ווי האָט אייער פּאָטער געהייסן?

— אברהם בן יוסף הכהן.

— גוט, גוט, ס׳פּילט זיך אַ רחבות אין דעם נאָמען — האָט דער אַלטער ווי צו זיך גערעדט — פאַראַן נעמען, וואָס ס׳ווילט זיך פון זיי גאָרניט מאַכן... געווען אַ למדן אייער פאָטער, האַ?

— נאָ, געווען אַ פּראָסטער, ערליכער ייד.

— מסתמא געווען אַ מכנים־אורח?

— געווען.

דער אַלטער האָט גענומען די באָרד אין דער האַנט אַריין, זיך פאַרשטעלט מיט איר דאָס מויל, פאַרקוועטשט די אויגן, זיך גע־מוחט און שטיל געזונגען מיט אַ ניגון פון פּיוט:

— וועט מען שרייבן אַזוי:

א—יש ישר הולך תמים
ב—לחמו סעד עניים צמים
ר—עבים השביע והרוה נפש
ה—לך בצל קורתו נפש
מ—עשהו זה לנפשו נופש
כ—עת במרום תמריא לחופש
ה—לך לעולמו בן ע״ז
נ—יניו יתאבלו מאתם גז.

אין צעהן מינוט צייט איז דער שיר געוואָרן פאַרטיג. דער אַלטער האָט אָפּגעזיפצט, ווי ער וואָלט אָפּגעטאָן אַ שווער שטיקל אַרבעט, אַרויסגענומען פון וועסטל־קעשענע אַ שקעטעלע מיט טאַ־באַק, גוט פאַרצויגן און מכבד געווען שולצן:

— נעמט אַ שמעק טאַבאַק !

ער האָט פאַרקרימט דאָס פּנים, זיך געקליבן אַ נאָס צו טאָן, פון פאַרדרוס, וואָס דער נאָס האָט זיך אים ניט איינגעגעבן, האָט דער מצבה־קריצער געווישט די הענט אין זיין באַפלעקטער באָרד, נאָכאַמאָל דורכגעקוקט דאָס ליד און עס אונטערגעטראָגן שולצן:

— נו, ווי געפעלט עס אייך ?

אַז שולץ האָט געלייענט, האָט שמחה איינגעבויגן אויף אַ זייט דעם גרויען קאָפּ, ער זאָל בעסער הערן, געצײלט די זילבן, צוגע־קלאַפּט צום טאַקט מיטן רעכטן פוס, זיך ניט געקענט דערוואַרטן ביז שולץ וועט ענדיגן און אים איבערגעריסן:

— מיט אַן אמת, זאָגט, וואָלט מען געקענט אויף אַ פּראָסטן יידן זאָגן אַ בעסערן שבח, ווי איך האָב געזאָגט ?

— ס'איז גוט, זעהר גוט — האָט שולץ דעם אַלטן געדריקט די האַנט.

— כ'וויים, אין דער היים — איז שמחה געוואָרן אויפגערוים־טער — אַז כ'פלעג אָנשרייבן אַ שיר, האָבן מענשן, וואָס פאַר־שטייען זיך אויף לשון, די אמתע מבינים, זאָג איך אייך, האָבן די פינגער געלעקט. פרעגט יעדן קאָוונער, וועט ער אייך זאָגן, אַז איך, שמחה דער מצבה־קריצער, האָב אָנגעשריבן אויף ר' יצחק אלחננס טויט אַ שיר, האָט א וועלט געקלונגען דערמיט. האָט דאָרט געשטעקט אַ רעיון, פּשט, וואָס פרעגט איר! וואָס ברויכט מען מער? מען האָט עס געזונגען אין יעדן הויז! און אַז אַ גביר האָט חתונה געמאַכט? ווער, מיינט איר, האָט געשריבן דעם שיר אויף דער חתונה־קאַרד? אַליין שמחה דער מצבה־קריצער! און אַז אַ חתן האָט געדאַרפט שיקן אַ שלח־מנות דעם שווער, צו וועמען מיינט איר איז מען געקומען? צו מיר! איז געווען אַ מחלקה אין שטאָט, האָב איך עס באַשריבן אין „המליץ". האָט אַ בחור אין שטאָט אָנגעשריבן אַ רעיון, האָט ער עס געבראַכט צו מיר, געוואָלט מיין הסכמה. אַליין איך! האָט מען טאַקע לייב־

טער געמאַכט אַ קערבל, ניט געדאַרפט אַרבעטן מיטן האַמער, און דער עיקר געווען אַן אָנגעזועהענער מענש אין שטאָט. האָט זיך מיר אויף דער עלטער פאַרגלוסט אַמעריקע, נו, נו, זעהט איר דאָך... בויגט מען די אַלטע פלייצעס פון דער פריה ביז ביי נאַכט... אַ יידישער משורר האָט פון תמיד אָן אַ פינסטער מזל! כ׳וועל אייך פאַרטרויען אַ סוד — איז דער אַלטער נעהענ־טער צוגעגאַנגען צו שולצן — דאָס יידישע פאָלק איז דאָס ערגסטע אויף דער וועלט. איר גלויבט ניט? נו, פרעג איך אייך, איר זייט דאָך אַ יודע סופר, וואָלט אַזאַ משורר ווי איך... כ׳רים זיך ניט, איר האָט דאָך אַליין געזעהן, ווי לאַנג האָט מיר גענומען אָנצושרייבן דעם שיר? צעהן מינוט! נו, פרעג איך אייך, וואָלט אַזאַ משורר ווי איך ביי אַן אַנדער פאָלק זיך אויך אַזוי געמאַטערט, געדאַרפט האַקן שטיינער אום צו מאַכן אַ לעבן, האַ? נאָר גאָרניט, אונזער פינסטער מזל. איך בין ניט דער איינ־און־איינציגער. דער אבן־עזרא איז נאָך געווען מער קבצן פאַר מיר...

זילבערמאַן איז ברייט אַריין אין „שאַפּ“, מיט די קורצע הענט אין די הויזנקעשענעס. די גוים האָבן אָנגעהויבן שנעלער צו אַר־בעטן. דער אַלטער מצבה־קריצער האָט אויפגעהערט ריידן, זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט עפּעס געזוכט, גענומען מיט אַ באַרשט אָפּרייניגן דעם שטיין און בשעת מעשה זיך געווענדעט צו שולצן:

— זייט אַזוי גוט, מיסטער, און באַצאָלט, כ׳מוז זיך נעמען צו דער אַרבעט.

דער אַלטער האָט אַריינגעשטעקט די צוויי דאָלער אין וועסטל־קעשענע, געדאַנקט, זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער זעהט ניט, גענומען קלאַפּן מיטן האַמער אין דער דלאָטע, זיך געבויגן אין דרייען און שטיקלאַך שטיין זיינען געפלויגן אין אַלע זייטן, געשפּריצט דעם משורר אין פּנים אַריין, אָפּגעווייסט דעם אַזוי אויך גרויען קאָפּ, און יעדן קלאַפּ באַגלייט מיט אַ קרעכץ.

שולין איז אַרוים אויף דער גאַס אַ צערודערטער, געטראַכט אַז ווען ער בלייבט ביי די שירים, וואָלט ער געהאַט אַזאַ עלטער ווי שמחה, ניט געוואָלט מער קלערן דערפון, גיכער געלאָפן אין „שאַפ“ אַריין, און אין מוח איז אים אַלין געקראָכן גרין, זיך געוואָלט עפּעס קלאָר מאַכן, ווי גרין און שמחה וואָלטן ביי אים געווען איינס און דאָס זעלביגע. ביי אים איז אויסגעקומען, אַז ווען ער מאַכט חתונה בעסין פאַר גרינען, הייסט עס פאַר שמחהן, און אַן אויפגערעגטער זיך אָפּגעשטעלט, ווי ער וואָלט געוואָלט אין עפּעס זיך פונאַנדערקלייבן.

ער איז געשטאַנען אויף דער באַוערי *). אַ יונגע געזונטע פרוי, אין אַ שווערן פּילצענעם הוט, צעקנעפּלטע מענערשע שיך און אין אַ וויים־באַלאָווע קלייד, איז געשטאַנען אין מיטן גאַס אַ שכורע און פאַרטשעפּעט ווער עס איז נאָר פאַרבייגעגאַנגען. אַ יונגער פּאָליסמאַן איז אונטערגעקומען און זי גענומען אונטערן אָרעם. די פרוי האָט זיך אַ ריס געטאָן און גענומען שרייען:

— דו האָסט קיין רעכט ניט, אָפּיסער, איך בין ניט שכור!

דער פּאָליסמאַן האָט זי ווידער אָנגענומען, געהייסן זי זאָל מיט אים מיטגיין, האָט די פרוי זיך אַ ציה אויס געטאָן, ווי גרויס זי איז געווען, פאַרוואָרפן דאָס זיידענע קלייד איבערן קאָפּ און זיך איינגעגראָבן מיט די הענט און פיס אין רינשטאָק.

דער פּאָליסמאַן, אַ דאַרער, ניט קיין הויכער, האָט געשוויצט ווי אַ ביבער, געשטאַנען איבער דער פרוי, זי געריסן און ניט גע־קענט רירן פון אָרט. און וואָס מער מענשן עס האָבן זיך אַרומ־געשטעלט, אַלין אייגנעקשנטער איז דער פּאָליסמאַן געוואָרן, זיך געראַנגלט מיט דער פרוי מיט אַלע כוחות, און די פרוי האָט געמאַכט אַזעלכע קולות, ווי מען וואָלט פון איר די הויט גע־שונדן.

*) אַ גאַס אין ניו־יאָרק.

צום סוף האָט דער פּאָליסמאַן, אַן אויסגעמאַטערטער, זי אָפּגעלאָזט, אַ פאַרשעמטער זיך אַרומגעקוקט און אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויפן ערשטן מאַן, וואָס איז געשטאַנען נעבן אים:

— ביזט אַ סיטיזען (אַמעריקאַנער בירגער) ?

— נאָ סער!

ער האָט זיך אַ דריי געטאָן, ווי ער וואָלט מורא געהאַט צו פאַרלירן צייט און אָנגעכאַפּט אַן אַנדערן פאַר אַ האַנט:

—ביזט אַ סיטיזען?

— יעס.

— העלף מיר!

שולץ האָט געזעהן, ווי אַ מיטליעריגער מאַן, מיט אַ צעשראָקן פּנים, ווי ביי איינעם, וועמען רויבער שטעלן אָפּ אין מיטן דער נאַכט, האָט זיך אַרויסגערוקט פון עולם. דער מאַן האָט געוואָרפן בליקן אין אַלע זייטן, אַפּנים פון שרעק גאָרניט געזעהן און שטום געבעטן, מען זאָל אים צורוה לאָזן. די שרעק פאַרן פּאָליסמאַן האָט גובר געווען, און דער מאַן האָט אָנגענומען די פרוי, וואו דער פּאָליסמאַן האָט געהייסן. זיי האָבן זי אויפגעשטעלט, גענומען פירן איבער דער באַוערי אונטער דער באַגלייטונג פון אַ קאַצנמוזיק.

שולצן האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז פרידקין, פון נייגעריגקייט זיך דורכגעשטופּט צווישן עולם און זיי פאַרלאָפן דעם וועג.

פרידקין, דערזעהענדיג שולצן, האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ, ווי ער וואָלט זיך געקליבן חלשן, אים אָנגעקוקט אַ רגע, אָפּגעלאָזט די פרוי און גענומען אָפּציהען. דער עולם האָט זיך געשטיקט פון געלעכטער.

שולצן האָט דערעסן די גאַנצע חבריה. ער האָט פאַר זיך געזעהן אַ גלייכע ליניע — שמחה, גרין און פרידקין, און באַשלאָסן, ס'זאָל אים גיין אין לעבן, וועט ער ניט דערלאָזן דעם שידוך צווישן גרינען און בעסין.

XIII

נאָך דער סצענע בײַ זיך אין שטוב מיט זיסקינדן איז פרידקין עטליכע טעג אַרומגעגאַנגען אַ צעטראָגענער. דאָס ערשטע מאָל האָט ער דערפילט, אַז ביז איצט האָט דאָס אַרומיגע לעבן אים ניט אָנגערירט, תּמיד פאַרבייגעשוואומען, ווי אַ פלאַכער טייך צווישן הויכע ברעגעס, אים קיין מאָל ניט פאַרטשעפעט און אויף אים קיין שפור ניט געלאָזט. אים האָט באַנג געטאָן, וואָס ער האָט געפּטרט מער ווי אַ האַלבן לעבן מיט גאָרניט, טראַכטנדיג תּמיד, ווי זיך בלויז אויסערליך צו פאַרבעסערן און באַקוועמער מאַכן דאָס לעבן. עטליכע טעג איז ער אַרומגעגאַנגען ווי אַ נעכטיגער, און וואָס ער האָט דעמאָלט ניט געטאָן, אָדער געטראַכט — אין אַלעם האָט ער בלויז געזעהן עוולות. די קינדער אין סקול האָבן זיך איבערגעקוקט, ניט פאַרשטאַנען, וואָס מיט פרידקינען איז געוואָרן. ער איז זיך באַגאַנגען מיט זיי העפליך, ווי מיט דער־וואַקסענע מענשן, זיינען די קינדער טאַקע געזעסן רוהיגער. און אַז פרידקין האָט פונאַנדערגעלאָזט דעם קלאַס, האָט ער ס'ערשטע מאָל אין יאָרן זיך ניט געפילט אויסגעמאַטערט, אַ פרישער אַראָפּ פון די טרעפּן, אַן אויפגערוימטער זיך באַגריסט מיט די לערערס און זיך געטראַכט, אַז ער איז שוין אויפן וועג פון אַ נייעם לעבן.

פרידקין האָט זיך געשאַפט אַ „ברית־חדשה“, אָפּגעזעסן בײַ זיך אַ שטיק אין דער נאכט און געלייענט מיט התמדה. אַזוי זיינען דורך עטליכע טעג. זעהר אָפט זיצנדיג איבערן „ברית־חדשה“, האָט ער מעכאַניש געזאָגט די ווערטער, ניט וויסנדיג דעם אינהאַלט,

און אין קאָפּ זיינען אים געקראָכן בייזע מחשבות וועגן אַ יידישן פּויפּסט, וועגן יידישע קאַרדינאַלן, וועגן דעם מיסיאָנער זיכקינד. ער האָט זיך אָפּט געזעהן אויפן פּויפּסטס גאָלדענע שטול, געוואוסט בשעת מעשה, אַז ס'איז אַן אוממעגליכע זאַך, און פונדעסטוועגן הנאה געהאַט אויפצונעמען יידישע דעפּוטאַציעס וועגן עלילת־דם. אַרויסגעלאָזט „בולעס" צו אַלע פעלקער, אַז עלילת־דם איז אַ מיאוסער בלבול אויף יידן. און יעדעס מאָל, ווען ער איז צוגעקומען צום עלילת־דם, איז אים תמיד אויפן זינען געקו־מען כוואָלסאָן, און פון אַ פּויפּסט איז ער געוואָרן אַ פּראָפעסאָר, דוקא אין קייזערליכן הויף און געהאַט איין עובדה — ווייזן דער וועלט דאָס גרויסקייט פון יידן. דער „ברית־חדשה" איז אים ניך דערעסן, דערצו איז שושנה ביי אים געווען כמעט יעדן אָוונט, ניט געלאָזט טראַכטן, און ביסלעכווייז איז אים די מעשה מיט זיסקינדן אַרויס פון קאָפּ. שושנהס וויזיטן האָבן אים אויך אָנגעהויבן ווערן דערווידער, און ער האָט געקלערט ווי ר'נאָך פּטור צו ווערן פון איר. פּונקט דעמאָלט האָט אים דער סעקרעטאַר פון סקול איבערגעגעבן דעם בריוו, ער זאָל זיך זוכן אַן אַנדער שטעל. דער בריוו האָט אים אינגאַנצן צעטומלט, אַרויסגעשלאָגן ביי אים אַלץ פון קאָפּ, און פרידקין האָט געהאַלטן אין איין טראַכטן וועגן אַ תכלית, געקלערט ווי ר'נאָך זיך צוצושלאָגן צו עפּעס. ער האָט געזוכט פּראָטעקציע ביים סעקרעטאַר, געגעבן אָנצוהערן, אַז ער איז גרייט צו יעדער צייט חתונה צו האָבן מיט זיין טאָכטער, — געשריבן פּאַסקווילן אויף גרינען, אַז ער איז אַ מחלל־שבת — קיין זאַך האָט ניט געהאָלפן. און וואָס נעהענטער די צייט האָט זיך אונטערגערוקט, ער זאָל פאַרלאָזן די שטעל, אַלץ דערשלאָגע־נער איז ער געוואָרן. ער האָט זיך אַרומגעזעהן, אַז ער האָט קיי־נעם ניט אין דעם גרויסן ניו־יאָרק, האָט צומאָל ניט פאַר וועמען ס'האַרץ זיך אָפּצוקלאָגן, ער איז פרעמד, ווי ער וואָלט איצט נעכטן אַראָפּ פון דער שיף.

און דאָ שטייט שושנה מיט אויסגעשפּרייטע הענט, ווײַל אים, ווי ער איז, איז אים עפּעס וואַרעמער געוואָרן פון בלויזן געדאַנק. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ שניידערן, קען עפּענען אַן אייגן פּלאַץ, און ס׳זאָל אַוועקגיין — איז ער אַ פּאַרזאָרגטער. און יעדעס מאָל, ווען אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער דאַרף נאָר איבעררייסן די באַציהונגען צווישן אים און שושנהן, קריגט ער גלייך אַ בעסערן שידוך, איז זי, ווי אויף צו להכעיס, יעדעס מאָל געקו־מען אין אַליך לייכטערע, דורכזיכטיגערע קליידער, אים זעלטן צוגע־לאָזט צו זיך און געשפּילט זיך מיט אים, ווי אַ קעצל מיט אַ קנויל באַוול. און וואָס מער זי האָט אים גערייצט, אַליך שטאַרקער האָט ער פון איר געוואָלט פּטור ווערן און אין דער זעלביגער צייט שוין גאָרניט געקענט טאָן עטליכע שעה איידער זי האָט געדאַרפט קומען, געשפּרייזט איבערן צימער אַן אויסגעפּוצטער.

שושנה איז אַריינגעקומען און זיך ניט באַגריסט. זי איז גע־בליבן זיצן אין הוט און ווי אַ שולדיגע, אומבאַהאָלפענע האָט זי געקוקט אויף דער פּאָדלאָגע און געשוויגן.

— וואָס איז דער מער, שושנה? — האָט פרידקין זי געפרעגט.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויף אים מיט פאַרלאָפענע אויגן, גע־מאַכט אַ ליפּ, ווי זי וואָלט געהאַלטן ביים פונאַנדערוויינען זיך, זיך איינגעביסן מיט די ווייסע ציין אין דער אונטערשטער ליפּ און געבליבן זיצן אין דער זעלביגער פּאָזע וואָס פריהער.

— שושנה, זאָג, וואָס איז? — איז פרידקין צוגעגאַנגען צו איר און זי אָנגערירט מיט דער האַנט פאַרן אַקסל — ס׳האָט דיך עמיצער באַליידיגט?

— גאָרנישט, לאָז מיך צופרידן — האָט זי זיך אַ דריי גע־טאָן, ווי זי וואָלט געוואָלט אַראָפּשאָקלען פון זיך זיין האַנט, און זיך שטיל פונאַנדערגעוויינט.

— וואָס איז, שושנה? — האָט פרידקין זיך אָנגעהויבן בעטן בײַ איר — וואָס וויינסטו? מיר דאַרפסטו זאָגן. איך בין דיר ניט קיין פרעמדער! ס'האָט דיך עמיצער באַליידיגט? וואָס שווייגסטו?

זי האָט אויפגעהויבן די אויגן, זיי אָפּגעווישט, געעפנט ס'מויל און זיך נאָך שטאַרקער פאַרגאַנגען. פרידקין האָט איר גענומען קושן די הענט, ניט געוואוסט, וואָס ער רעדט:

— שושנה, וואָס וויינסטו? כ'בעט דיך, דערצייל מיר! נו, שושנה?

— איך קען ניט — האָט זי שטיל אַרויסגערעדט.

— וועסט מיר אויף מיין וואָרט דערציילן! — האָט פרידקין זי געהאַלטן אין איין קושן — פאַר מיר דאַרפסטו זיך ניט שע־מען! וואָס, אַ פרעמדער בין איך דיר?

שושנה האָט אַ שלוקערץ געטאָן, זיך אָנגעכאַפּט מיט אַ האַנט פאַרן האַרצן און פאַרוואָרפן דעם קאָפּ, ווי זי וואָלט געהאַלטן בײַים חלשן.

— אַ ביסל וואַסער? — איז פרידקין אויפגעשפרונגען.

זי האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף יאָ. פרידקין האָט אַריינגעבראַכט אַ גלאָז וואַסער, באַשפּריצט איר ס'פּנים, איר אַריינגעגאָסן אַ ביסל אין מויל אַריין און זי אויסגעצויגן אויפן בעטל. זי איז געקומען צו זיך, אים געוויזן מיט דער האַנט, ער זאָל זיך זעצן לעבן איר, און געבעטן, ער זאָל איר עטוואָס לויז מאַכן דעם קאָרסעט. פרידקין האָט פונאַנדערגעקנעפּלט דעם קאָרסעט, איר אונטערגעלייגט נאָך אַ קישן צוקאָפּנס און זיך גע־בעטן בײַ איר, זי זאָל זיך באַרוהיגן. שושנה האָט זיך מיטאַמאָל אויפגעזעצט, אַראָפּ פון בעטל, זיך צוריקגעזעצט אויף דער ווינ־שטול און ניט קוקנדיג אויף פרידקינען האָט זי קוים אַרויס־געזאָגט:

— כ'טראָג.

— וואָס ? — האָט פרידקין געעפנט אַ פּאָר אויגן, ווי אַ קאַלב צו דער שחיטה.

— וואָס דו הערסט — האָט שושנה ווידער אָנגעהויבן וויינען.

—פון וואַן ביזטו אַזוי זיכער? — איז פרידקין נעהענטער צו־געגאַנגען.

זי האָט ניט געענטפערט, פאַרשטעלט ס׳פּנים מיט ביידע הענט און זיך צעכליפּעט.

דאָס מאָל האָט פרידקין פאַרקוועטשט די ליפּן, איינגעצויגן די טעמפּע געמבּע, גאָרניט געענטפערט און גענומען שפּרייזן אי־בערן צימער. טויזנטער געדאַנקען זיינען ביי אים דורך אין איין רגע אין קאָפּ. קיין איינער פון די געדאַנקען זיינען ביי אים ניט געבליבן, זיך פונאַנדערגעפלויגן, און ער האָט מיטאַמאָל דער־פילט אַזאַ פּוסטקייט, אַז ס׳איז אים אַזש הויל געוואָרן ביים האַרצן. ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן בעטל, זי אָנגעקוקט אַ ווײַלע מיט פאַרשלאָפענע אויגן, ווי ער וואָלט נאָרוואָס אויפגעקומען, און זי איבערגעפרעגט:

— טראָגסט? — און זיך צעשמייכלט.

— גלויבסט ניט! — האָבן די נאָז־פליגל ביי איר געציטערט און פון די אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן — וואו וועל איך זיך איצט אַהינטאָן? וואָס האָסטו פון מיר געוואָלט?

— כ׳ווייס ניט וואָס דו ווינסט? -- איז ער מיטאַמאָל צו איר צוגעגאַנגען — דו זאָגסט, ס׳איז פון מיר ?

— פון וועמען דען? — האָט זי זיך אַ שטעל אויף געטאָן מיט אַ פּאָר ווילדע אויגן, ווי ביי אַ סאַמקע, ווען זי פאַרטיידיגט די קינדער.

-- איך גלויב דיר, כ׳גלויב דיר — האָט פרידקין צעשראָקן געשטאַמלט — נו וואָס ווינסטו ? ס׳איז מיין קינד, זאָגסטו ? גוט! גוט!

שושנה האָט געמאַכט עטליכע טריט צו פרידקינען, אים אַ ווײַלע אָנגעקוקט, ווי זי וואָלט זיך געקליבן עפּעס זאָגן, אַ דער־שלאָגענע אַרויפגעלײַנט בײדע הענט אויף זײַנע אַקסלען, אָנגע־שפּאַרט דעם קאָפּ אָן זײַן ברוסט און זיך שטיל צעוויינט. פרידקין האָט זי צוגעפירט צום בעטל, זיך אַוועקגעזעצט מיט איר און זי גענומען באַרויִקן:

— כ׳בעט דיך, שושנה, באַרויִק זיך! ס׳וויינען וועט דאָך דיר גאָרניט העלפן! נו, שושנה?

זי האָט זיך גענומען ווישן די אויגן, געבליבן זיצן אָנגעשפּאַרט אָן פרידקינס אַקסל ווי פריהער, אויסגעמיטן צו באַגעגענען זיך מיט זײַן בליק און געשוויגן.

פרידקין איז געזעסן אַ פאַרלוירענער. דאָס חתונה האָבן, וועגן וועלכן ער האָט אַזוי אָפט געטראַכט, איז איצט בײַ אים פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שטריק, וואָס אַ פאַרבאָרגענע האַנט האָט פאַרוואָרפן אַרום זײַן האַלז און יעדע מינוט גרייט געווען אים צו דערשטיקן. ער האָט געקוקט אויף שושנהן, געזעהן איר פראָפיל מיט די דינע שוואַרצע הערלאַך אַרום דער באַק, וואָס האָבן זיך אַזש געבויגן פון דינקייט, געפילט די הייסע פאַרע פון אירע נאָזלעכער, און ער האָט אויפגעשווידערט. ער האָט ניט באַגריפן, וואָס מען וויל פון אים, בלויז געפילט, ווי עס ווערט אים ענג, קען ניט עטעמען, זיך דערמאָנט, ווי ער האָט געהאָלפן דעם פּאָליסמאַן שלעפּן די דאַמע אין באַלאָוון קלייד, גרייט געווען אַלץ אַוועקצוגעבן, אַבי מען זאָל אים באַפרייען פון איר.

— וואָס שווייגסטו? — האָט שושנה מיטן אינסטינקט פון אַ פרוי איבערגעריסן די שטילקייט און זיך גענומען טוליען צו אים.

— וואָס זאָל איך זאָגן? — האָט פרידקין אומבאַהאָלפן אַ צופּ געטאָן מיט אַן אַקסל.

— כ׳זעה, אַז דו לײדסט — האָט זי אַרײנגעלאָזט אַ האַנט מיט צעשפּרײטע פינגער אין זײנע שיטערע האָר, עטוואָס אײנגעצויגן דעם שטערן, ווי זי וואָלט געקלערט וואָס צו זאָגן — װײסט, אַ מאַן לײדט שענער פון אַ פרוי, רוהיגער, אמת־טראַגיש. בײ אַ פרוי — איז עס מעלאָדראַמאַטיש. װײסט, כ׳האָב פײנט צופרי־דענע, זאַטע מענער מיט אויסגעפּולטע פּנימער... אַ מאַן, וואָס לויפט נאָך פרויען, אַ „דאַמען־פאַרעהרער", האָב איך ניט ליב, דאָס איז קײן מאַן ניט.. כ׳מײן ניט, אַז אַ מאַן דאַרף זײן גלײכ־גילטיג צו פרויען, נײן, אַ מאַן אָבער, וואָס זײן עובדה איז צו וױילן מײדלאַך, פּטרן טעג און נעכט צוליב אַ קוש, איז בײ מיר ערגער ווי אַ מאַן אַ געמבלער! *) — און איך זאָג דיר — האָט שושנה אַרומגענומען פרידקינען אַרום האַלז מיט אירע נאַקעטע הענט — אַז מיר וועלן האָבן אַ באַקוועמע היים און דער עיקר וויפיל דו וועסט פאַרדינען, וועט זײן גוט! אויב וועסט מאַכן צעהן טאָלער אַ וואָך, וועט מען לעבן פאַר צעהן. מאַכסט דען מער?

— געוויס, — האָט פרידקין זיך אָנגערופן, געפילט אַז איצט האָבן זײ זיך געביטן מיט די ראָלן — אין סקול אַלײן האָב איך זעכצן דאָלאַר אַ וואָך. איצט לעסאָנס, בר־מצוות, כ׳קען מאַכן אַ פינף און צוואַנציגער!

— וועלן מיר טאַקע שפּאָרן — איז שושנה געוואָרן אויפ־געררוימט — ס׳קומט צונויף... כ׳האָב אויך ליגן אַ פּאָר טאָלער...

זײ האָבן זיך אַ װײלע אָנגעקוקט, זיך צעלאַכט. שושנה האָט אים אויסגעקושט בײדע אויגן, אים געגלעט מיט די ליפּן איבערן אויער און שטיל אײנגערוימט:

— מאָרגן וועלן מיר גײן זעהן צימערן, גוט? וועסט זעהן, ווי רײן כ׳וועל האַלטן, אַז ס׳וועט שמעקן פון יעדן װינקעלע! וועו דו װײסט, ווי גוט כ׳קען קאָכן? באַקן אויך! מיר וועלן ניט

*) געמבלער – קאָרטן־שפּילער.

מאַכן קיין אָפיציעלע התונה — האָט זי זיך געפּיעשטשעט — צו וואָס פּטרן געלט? אַ שאָד! מיר וועלן אַריינגיין צו אַ רב און שטעלן אַ חופּה. האַ, וואָס זאָגסטו?

— אָל־רייט — האָט פרידקין געענטפערט, געפילט בשעת־מעשה, ווי דער פאַרוואָרפענער שטריק ציהט איִם אַלץ מער צונויף דעם האַלז, און צום לעצטן מאָל זיך פּרובירט צו ווערן — שושנה, פון וואַן ביזטו אַזוי זיכער? כ׳מיין, פון וואַן ווייסטו, אַז...

— אַז וואָס?

כ׳מיין — האָט פרידקין געשטאַמלט — פון וואַן ווייסטו, אַז... האָסט געפרעגט אַ דאָקטער? — כ׳מיין, ביזט טאַקע זיכער, אַז דו שוואַנגערסט?

— וואָס בין איך עפּעס, אַ מיידעלע? — האָט שושנה זיך גע־פילט באַליידיגט — רעדסט, זאָלסט מיר אַנטשולדיגן, ווי אַ... פאַרוואָס זאָל איך ניט וויסן? און כ׳וועל דיר זאָגן דעם אמת: די ערשטע מינוט האָב איך זיך געפילט אומגליקליך, איצט בין איך צופרידן. אַז מען האָט ליב אַ מאַן, דאַרף מען וועלן פון אים האָבן אַ קינד!

פרידקין האָט גאָרניט געענטפערט, אָנגעשפּאַרט די עלנבויגנס אָן די קניהען, איינגערעמט דעם קאָפּ אין די הענט און אַ פּאַר־צוויי־פלטער, ווי אַן אומגליק וואָלט אים געשעהן, געקוקט אין איין פּונקט.

שושנה האָט אַפּערגענומען פרידקינס אַ האַנט, זי נעגלעט, זיך געטוליעט צו אים, אינסטינקטיוו געפילט, אַז מען טאָר איצט ניט זיין פרייליך, דער לייכטסטער פלירט וועט אים נאָך מער דערשלאָגן, האָט זי געשוויגן אַ ווייַלע, געמאַכט די שטימונג שווע־רער, דערנאָך טיף אָפּגעזיפצט און אָנגעהויבן:

— ווייסט, ס׳איז אַ מיאוסע וועלט! אַז כ׳טו אַ טראַכט, האָב איך דאָך ניט געהאַט קיין איין גליקליכע מינוט אין מיין לעבן!

זי האָט אים אַ ווײַלע אָנגעקוקט, צוגעלייגט זיך זיין האַנט דאָ צו דער רעכטער, דאָ צו דער לינקער באַק, זי אַרויסגעלאָזט און געוואָרן נאָך ערנסטער:

-- אַז כ'בין קיין מאָל קיין קינד ניט געווען! צו פינף יאָר, נאָך מיין מוטערס טויט, האָב איך געדאַרפט האָדעווען צוויי קליינע שוועסטערלאַך. כ'האָב זיי געוואַשן, געקעמט, געהיט די שטוב, און אַז איינע פון די שוועסטערלאַך איז געפאַלן און זיך צעקלאַפט, האָט מען מיך געשלאָגן. דער טאַטע איז געווען אַ בייזער ייד, אַ שלעכטער, כ'האָב פון אים קיין מאָל קיין גוט וואָרט ניט געהערט. כ'געדענק, ווי היינט — האָט שושנה ווידער גענומען פרידקינען פאַר אַ האַנט — כ'בין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר זיבן, מען האָט מיר געמאַכט אַ נייע קליידל אויף פסח, און באַלד דעם ערשטן טאָג, ווי כ'האָב עס אָנגעטאָן, אַרויס אויפן הויף, האָב איך זיך פאַרטשעפעט אָן אַ טשוואָק, און געמאַכט אַ גע־וואַלד־ריס. האָט דער טאַטע מיך דעמאָלט געשלאָגן! אוי, האָב איך אים דעמאָלט פיינט געהאַט! שפּעטער האָב איך דורכגעמאַכט אַ פּאָגראָם, געלעגן פאַרשפּאַרט איבער אַ מעת־לעת אויף אַ בוידעם. וואָס ווייסטו? דערנאָך די רייזע נאָך ארץ ישראל מיט אַ פּאַרטיע יתומים... כ'האָב שוין אַביסל דורכגעמאַכט!

— אָ, קומסט דאָך פון קעשינעוו — האָט פרידקין זיך אָנ־גערופן.

— יעס, כ'האָב דורכגעמאַכט דעם ערשטן קעשינעווער פּאָ־גראָם — האָט שושנה אַ בליק געטאָן מיט די אויגן און ס'האָט זיך געפילט, אַז זי דערציילט שוין די געשיכטע צום הונדערטן מאָל, פילט, אַז זי נעמט מיט איר אויס -- כ'בין געלעגן אויף אַ בוידעם, קיין פּיפּס ניט געטאָן און גענאָגט אַ פינגער. און אַז ס'האָט מיך אָנגעהויבן שטאַרקער צו הונגערן, האָב איך אַרויסגע־לאָזט דעם פינגער פון מויל און אַריינגענומען אַן אַנדערן. און וועסט לאַכן, יעדעס מאָל, ווען כ'האָב אַריינגענומען אַן אַנדער

פינגער, האָב איך געפילט ליכטער! מיין טאַטע איז געזעסן אין אַ בונד שטרוי, יעדע ווייַלע אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און געקוקט וואָס איך טו און מיך געטרייסט, אַז מען וועט באַלד אונז אַרויס־שיקן עסן. מאָדנע, תּמיד ווען דער טאַטע קומט מיר אויפן זי־נען, דערמאָן איך זיך, וואָס פאַרע אויגן ער האָט דעמאָלט גע־האַט. גרויסע, צעשראָקענע, ווי ביי אַ משוגענעם. צומיינסטן האָט מיך געאַרט, פאַרוואָס ער טענהט זיך מיט מיר אויס, ווי כ׳וואָלט איבער נאַכט אויסגעוואַקסן, געוואָרן אַן אמתע מאַמע. און אַז דער טאַטע האָט גענומען גיין איבערן בוידעם, האָט מיך יעדעס מאָל אַ גרויל אַרומגענומען, ווי ניט דער טאַטע וואָלט גע־גאַנגען, נאָר דער בונד שטרוי, און פון היימליכקייט ווען האָב איך אים יעדעס מאָל גערופן, געוואָלט זיך איבערציינגן, צי איז ער טאַקע ער.

זי איז אַנטשווינגן געוואָרן, זיך אויסגעווישט די פאַרלאָפענע אויגן און זיך פאַרטראַכט.

— און וואָס איז געווען דער סוף? — איז פרידקין געוואָרן נייגעריג.

— וואָס פרעגסטו! — האָט זי אָפּגעזיפצט — פאַרטאָג, מיר האָבן זיך געקליבן אַראָפּצוגיין, זיינען עטליכע כוליגאַנעס אַרויף אויפן בוידעם, אַליין צעוואָרפן, און איינער האָט פאַרבייגייענדיג אַריינגעשטעקט אַ האַנט אין דעם בונד שטרוי און גענומען אַרויס־שלעפּן דעם טאַטן.

— כ׳וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן, ווי ער האָט דעמאָלט אויס־געזעהן! דאָס בערדל איז ביי אים געוואָרן אַזוי שיטער, אַז מען האָט געקענט איבערציילן יעדע האָר באַזונדער. ער האָט אויס־געמיטן צו קוקן אויף מיר, אַפּנים זיך געשעמט, און מיט אַ פּאָר גרויסע אויגן האָט ער זיך אַ וואָרף געטאָן די גוים צו די פיס, זיי אַרומגעכאַפּט, גענומען קושן און זיך צעוויינט מיט אַזאַ פרעמד, שטעכיג קול, אַז מיר זיינען נאָדלען דורך איבערן גאַנצן לייב...

כ'האָב זיך נאָך שטאַרקער איינגעטוליעט, פאַרקוועטשט די אויגן און זיך מיטאַמאָל שטאַרק פיינט געקראָגן, פאַרוואָס איך וואַרף זיך ניט אויף די גוים, בייס ניט עמיצן אָפּ אַ פינגער... כ'האָב דאַכט זיך שטאַרק צוגעקוועטשט די אויגן און פונדעסטוועגן האָב איך געזעהן, ווי די גוים האָבן אים באַזוכט, צוגענומען, וואָס ער האָט נאָר געהאַט ביי זיך. אַ יונגער שייגעץ האָט אים אַ זעץ געטאָן אין פּנים אַריין, איז ער געפאַלן אויף די קניה און זיך באַגאָסן מיט בלוט. כ'האָב געפילט, ווי אַלץ אין מיר פּלאַצט, וויל מיך וואַרפן אויפן שייגעץ. כ'האָב זיך געביסן די פינגער, זיך אויסגעקנייפּט שטיקער פלייש, פאַרוואָס כ'לאָז שלאָגן אַ טאַטן און געפילט, אַז גלייך ווי כ'וועל זיך אויפשטעלן, וועט מיר עמיצער אָפּמעסטן מיט אַ דראָנג איבערן קאָפּ...

— דערווייל האָבן זיי דעם טאַטן געהאַלטן אין איין שלאָגן, צעריסן די קליידער אויף אים, געוואָלט וויסן, וואו ער האָט באַהאַלטן דאָס געלט. ער האָט בלויז געקרעכצט און זיך ניט אויפגעהערט צו בעטן ביי זיי, געקושט די הענט, וואָס האָבן אים געשלאָגן, געקושט די פיס, וואָס האָבן אים געטראָטן, און מיטאַמאָל זיך פונאַנדערגעוויינט:

— רייזעלע, רייזעלע! זיי וועלן מיך דערהרגענען! טאָכטער מיינע, זיי וועלן דערהרגענען דיין טאַטן...

— ס'ערשטע מאָל האָב איך געהערט, ווי מיין טאַטע, פאַר וועמען כ'האָב תמיד געציטערט, וויינט און בעט, אז איך, זיין אַכט יעריגע טאָכטער, זאָל אים ראַטעווען. כ'האָב געשלונגען הייסע טרערן, זיך איינגעביסן אין מיין רעכטער האַנט ביז צום בלוט, פאַרוואָס איך הויב זיך ניט פון אָרט, און די שרעק, אַז מען וועט מיך אָפּמעסטן מיט אַ דראָנג איבערן קאָפּ, האָט מיך צוגעשמידט און איך האָב זיך קיין ריר ניט געטאָן.

— דערווייל האָט אַ יונגער פויער אָנגענומען מיין טאַטן פאַרן שיטערן בערדל און אים גענומען אַראָפּפירן פון בוידעם. דער טאַטע, אַ פאַרבלוטיגטער מיט קיילעכדיגע גרויסע אויגן, האָט געקוקט אַזוי אומבאַהאָלפן, אַז איך האָב אַ קוויטש געטאָן, פאַרגעסן, אַז כ'קען דערהרגעט ווערן, מער ניט געקענט זעהן ווי מ'עט באַליידיגט מיין טאַטן. מיט איין שפרונג האָב איך זיך אַ וואָרף געטאָן אויף מיין טאַטן, זיך איינגעפלאָנטערט אין אים מיט הענט און פיס און געשריען:

— טאַטע, גיי ניט! טאַטע!

— איך האָב דערפילט, ווי אַ פּאָר שטאַרקע הענט נעמען מיך אַרום, הויבן מיך אויף און מיט פונקן פאַר די אויגן בין איך געפלויגן אויף דער שטיינערנער פּאָדלאָגע...

בשעת שושנה האָט דערציילט, האָט פרידקין איר געקוקט אין די אויגן אַריין, געוואָרן מיטגעריסן מיט דער מעשה און גע-פילט, ווי זי וואַקסט ביי אים ביסלאַכווייז אויס אין די אויגן. אַלע שווערינקייטן, וואָס דאָס פאַרהייראַטע לעבן ברענגט מיט זיך מיט, האָט ער איצט דורכגעלאָזט דורך די פינגער און זיך געוואונדערט, פאַרוואָס ער האָט ביז איצט זיך אַזוי געשראָקן חתונה צו האָבן. ער האָט אַליין גענומען זעהן אין העלע קאָלירן, ניט געוואָלט טראַכטן, געוואוסט, אַז אַנדערע האָבן נאָך ווייניגער פרנסה גע-האַט פאַר אים, פונדעסטוועגן לעבן זיי מיט ווייבער, האָבן קינדער.

פרידקין איז געוואָרן גוט אויפגעלייגט, געמאַכט שושנהן קאָמ-פּלימענטן, געלאַכט און כאָטש ער האָט ניט געוואָלט טראַכטן, האָט פונדעסטוועגן, פון זיך אַליין, ביי אים זיך געפּלאָנטערט, וואָס פאַרע געריכטן זי וועט אים קאָכן, וואָס פאַרע מעבל זי וועט קויפן. אים האָט זיך עפּעס ניט געגלויבט, אַז ער גייט ווערן אַ טאַטע און אַזוי לייכט! וואָס איז דער אונטערשייד פון היינט

ביז נעכטן, ווען ער איז נאָך געווען אַ בחור? ניט איין נאַכט איז ער אויף געווען, געלעגן אין בעטל און פאַנטאַזירט ווי זיין חתונה וועט צוגיין און דאָ, מיטאַמאָל, איז צו אים געקומען אַ מיידל און אים פאַרטרויט, אַז ער האָט שוין חתונה געהאַט, אַז אין גיכן וועט ער ווערן אַ טאַטע. ער האָט געקוקט אויף שושנהן, באַטראַכט אירע צעפּאַטלטע האָר, די שוואַרצע אויגן, געוואָלט געפינען עפּעס ענליכעס צו זיך און כאָטש עס איז צווישן זיי קיין ענליכקייט ניט געווען, האָט ער פונדעסטוועגן אויסגעפונען, אַז אין איר פּנים שפּיגלט זיך אָפּ עפּעס פון אים, ווען ער קוקט איר אַ לענגערע צייט אין די אויגן.

שפּעט אין דער נאַכט האָט ער זי אָפּגעפירט. ער איז געווען גליקלעך, אָפּגעמאַכט מאָרגן צו גיין זעהן אַ דירה און איבערמאָרגן צו נעמען חופּה וקדושין.

אַז שושנה איז אַריין אין דעם הויז, וואו זי האָט געוואוינט, איז פרידקין נאָך שטיין געבליבן. ער האָט זיך איינגעהערט ווי זי גייט איבער די טרעפּ, רוהט זיך אָפּ מיט אַ זיפץ אויף יעדן שטאָק, געהערט ווי זי שליסט אַ טיר, פאַרמאַכט און ס'איז מיט־אַמאָל שטיל געוואָרן. ער איז נאָך געשטאַנען אַ ווײַלע, מקנא געווען שושנהן, וואָס זי קען גלייך אַריין אין בעט און אַ מידער זיך גענומען שלעפּן אַהיים.

דאָס שטילקייט פון די גאַסן, די איינגעקאָרטשעטע מענשן, וואָס האָבן זיך דאָ און דאָרט געאיילט, פאַרשווינדן אין די פינ־סטערע הייזער, אַלץ האָט געווירקט אויף פרידקינען און זיין גוטע שטימונג איז ביסלעכווייז פון אים אַוועק.

פון אַ ווייטיגער גאַס איז אים עמיצער אַנטקעגן געקומען. דער פרעמדער, אַ הויך געוויקסיגער, איז געגאַנגען מיט פעסטע טריט און געמאַכט מיט די הענט, ווי מיט פליגלען. פרידקין האָט אינ־סטינקטיוו, פון זיכערקייט וועגן, שוין געוואָלט אַריבערגיין אויפן

צווייטן טראָטואַר, זיך דערמאָנט אַז ער גייט חתונה האָבן, נעמט זיך אונטער צו באַשיצן אַ ווייב, האָט ער זיך געמאַכט קוראַזש, גענומען גיין אויפן פרעמדן און געציטערט. ער האָט געשטעלט נאָך עטליכע טריט, ניט אויסגעהאַלטן און שוין גענומען אַראָפּ-גיין פון טראָטואַר, ווי ס'איז אים מיטאַמאָל לייכטער געוואָרן און ער האָט זיך אויפגעהערט צו שרעקן — דער פרעמדער האָט גע-טראָגן ברילן.

צייט גרין איז אַוועק פון דער „היברו“, האָט ער גאַנצע טעג זיך גענומען אַרומשלעפּן איבערן „ווילעדזש“, געגאַנגען פון איין „קנייפּע“ אין דער צווייטער, זיך איינגעהערט ווי מענשן ריידן, געשלאָפן ביז אַ שטיק נאָך מיטאָג און געפילט, ווי אונטער אים שאָקלט זיך עפּעס, קנאַקט, געווען זיכער, אַז היינט, מאָרגן וועט אַלץ פון אונטער זיינע פיס אַפּערשווימען און ער וועט בלייבן אין דער לופטן. ער האָט געהאַט פּאַרדרוס, צו וואָס ער גייט אין „ווי־לעדזש“, געזעהן ווי מענשן קאָכן זיך, האַלטן אין איין איבער־קייען זאַכן, וואָס מען האָט שוין אין אייראָפּע לאַנג פּאַרדייט, זיינען גרייט זיך צו שלאָגן איבער קליינינקייטן, וואָס גייען קיינעם ניט אָן. ער האָט געזעהן, ווי אַ באַקאַנטער איז געשטאַנען אַרומ־גערינגלט מיט מענשן, עפּעס פּאַרטיידיגט מיט שוים אויפן מויל, האָט גרין אַרויפגעלעגט אויף אים אַ האַנט, אים אָפּגעפירט אָן אַ זייט און געפרעגט:

— מה רעש?

דער באַקאַנטער האָט געעפנט אַ פּאָר אויגן, פּאַרלוירן אַ צוג געטאָן מיט די אַקסלען, ווי ס'וואָלט אים מיטאַמאָל קשה גע־וואָרן — צו וואָס מאַכע קאָכט ער זיך?

גרינען איז איינגעפאַלן, אַז אַלע אַרום די טישלאַך זיינען היפּ־נאָטיזירט. בערג מיט שמות, פּאַרשימלטע בלעטער, האַלב אָפּגע־

ריבענע, האַלב צעריסענע ביכער ליגן איבער אַלעמענס קעפּ, מאַכן טוכלע די לופט, שלעפּערן איין, און ווי און וואָס די אָפּגע־ריבענע שמות ווילן, אַזוי האַנדלען די מענשן. ער האָט געפילט, אַז מ׳דאַרף זיך באַפרייען פון די שמות, מ׳דאַרף אַליין צעשטערן, ווערן דער בעל־הבית איבער זיך, און אין דער זעלביגער צייט איז ער יעדן אָוונט געגאַנגען פון אַ טישל צו אַ טישל, מיטגע־שלעפּט געוואָרן, ווי מען ווערט מיטגעריסן נאָך אַ מאַסע מענשן, וואָס באַווייזט זיך מיטאַמאָל אין גאַס.

טיף אין דער נשמה האָט זיך עפּעס געבלעזלט ביי אים, עפּעס מטושטשעס, אָהן ווערטער, און ער האָט זיך בלויז געחדושט, ווי ר׳נאָך האָט ער ביז איצט געקענט גלויבן, אַז די ישועה וועט קו־מען פון די פּאָלק־שולן? און אַז אַ יינגל וועט שוין זינגען „מה קא משמע לן, דער רענן״,טאָ וואָס פאַר אַ באַטרעף האָט עס? אַ טראַגעדיע איבער אַ פּאָר צעריסענע שיך! לאָז דער ישיבה־בחור ווערן אַ וואַסערטרעגער, אָדער ווייסט איר גאָר וואָס? מיר זיינען דאָך בני־רחמנים, וועלן מיר זיך צונויפלייגן, אים קויפן אַ פּאָר שיך און אויס טראַגעדיע! מיט אַזאַ באַגאַזש קען מען אפילו קיין איין טריט ניט שטעלן, דער קלענסטער הויך איז גענוג ער זאָל דאָס ביסל אָרעמקייט צעבלאָזן... הייסט עס, אַז וואַקס־מאַן איז גערעכט? ניין, טויזנט מאָל ניין! ער, גרין, מעג אָפּלאַכן, מעג אפילו שמייסן, ווייל ער האָט געוויטאָגט, ווייל טויזנטער פּע־דים בינדן אים צונויף מיט די „ווינט־מילן״, וועלן מסתמא אים קיינמאָל ניט לאָזן אַרויספּלאָנטערן זיך און אויב ער וועט איבער־שניידן די פעדים, וועט ער איצט פאַרגיין אין בלוט, ניט זיין שולד, וואָס ער האָט צופיל האָפענונג געלייגט אויפן קינד, לאָמיר צוגעבן ניט קיין געראָטן קינד, אָבער זיינס אַ קינד, און די וואַקס־מאַנס דאַרפן שווייגן, זיי זיינען פרעמדע און אַז זיי גייען צו, דאַרפן זיי אויסטאָן די שיך.

גרין האָט מער ניט געוואָלט טראַכטן, זיך געוואָלט באַפרייען, זיך געקאָרטשעט און זיך מער פאַרפלאָנטערט.

„לאָז די עמיגראַציע אויפהערן, וועט אייער גאַנצע אַרבעט זיין אַרויסגעוואָרפן! די יוגנט רעדט ניט און פאַרשטייט ניט קיין יידיש! נאָך אַ דור — און יידיש וועט אונטערגיין!"

גרין האָט אויפגעשוידערט, ווי עמיצער וואָלט פון אים אַרויסגערעדט. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, געזעהן, ווי אַ דאַרער באַוואַקסענער בחור מיט לאַנגע הענט און פיס, ווי ביי אַן אוראַנג־אוטאַנג, שפּריצט מיטן מויל, האַלט אַ מיטל־יעריגן יידן, מיט אַ פּאַר־טראַכטן, קלוגן פּנים, פאַר אַ לאַץ און רעדט אין אים אַריין. גרין האָט געקענט דעם יידן. דאָס איז געווען דער פּובליציסט ניטען — דער טאַטע פון די פאָלק־שולן. ניטען האָט דעם בחור גאָרניט געענטפערט, אים גוטמוטיג אָנגעקוקט און זיין קלוגער שמייכל האָט, דאַכט זיך, געטענהט:

— דאָס אַליך וואָס דו טענהסט, מיין פריינט, איז אמת. כ'וואָלט דיר נאָך אַ פּאָר אמתן געקאָנט זאָגן, וואָס דו ווייסט ניט! וואָס קרימסטו זיך? כ'האָב דיר, דאַכט זיך, גאָרניט געטאָן! כ'רייד זעהר גוטמוטיג. קענסט ניט אויסהאַלטן מיין בליק? אַז ביזט ווידער אַזוי זיכער, וואָס לאָזטו אַראָפּ די אויגן? אפשר דיינע אמתן זיינען קיינע אמתן ניט...

גרין האָט פאַרמאַכט די אויגן, געזעהן פאַר זיך דעם גוטמוטיגן ניטען, דעם בעל־תשובה, דעם צוריקגעקומענעם, און זיך געטראַכט, אַז ער וואָלט אים ניט פאַרטוישט פאַר אַלע העבּרעאישע מעצענאַטן. ער האָט זיך בלויז געוואונדערט, פון וואַן נעמט זיך צו אים אַזוי פיל גלויבן? ווי ווערט דאָס אַ מענש ניט מיד דאָס גאַנצע לעבן צו האַלטן אין איין בויען? בויען אויף זומפּן, אויף זאַמדן, קלאַפּן פלעקער אין וואַסער אַריין, אַבי עפּעס צו טאָן! זאָל זיין, אַז דער מענש מוז אין תוך וועלן עפּעס ממשותדיגעס?

אויב אַזוי האָט ער, גרין, ביז איצט ניט געגלויבט אין מענש? — — פאַר וואָס הויבן זיך ביי אים די הענט ניט צו טאָן? ער און דער בחור מיט די לאַנגע הענט און פיס און טויזנטער אַנדערע — זיינען גלות־יידן, דער גלות האָט זיך איינגעגעסן אין זייערע אָדערן, אָפּגענומען ביי זיי הענט און פיס, און ווי פליישיגע געוויקסן זיצן זיי אויפן יידישן קערפּער, טוען גאָרניט און זאָגן זיין בלוט. און די ניטענס? מעגלאַך, אַז זיי זיינען די ל״ו ניקעס, אויף וועמען די וועלט שטייט! מעגלאַך! און אַז זיי וועלן גאָר־ניט אויסבויען? זיי וועלן אויסבויען, זיי וועלן! און אויב ניט, וועט אַלץ אונטערגיין, און קיין האַרץ וועט ניט בלייבן, ס׳זאָל זיך קאָרטשען און וויטאָגן...

גרין האָט געפילט, ווי זיין יידיש לעבן ווערט חרוב, צעפאַלט אין אַלע פיר זייטן ווי פאַרוועלקטע בלעטער. ס׳האָט אים וויי געטאָן, ניט געוואָלט זעהן אין אַלעם צופאַל, דעם זעלבינן צופאַל, דורך וועלכן ער איז געקומען אויף דער וועלט געגן זיין ווילן. ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין דער אייגענער נשמה, טיפער זיך איינ־געהערט אין דעם רויש און געוועזן זיכער, אַז דאָס קומט ניט פון חורבות, אַזוי קען נאָר רוישן די יוגנט, ווען זי קלאַפּט אין די טירן, זאָגט אָן אַז זי קומט.

אין דער טיר זיינען געשטאַנען בעסי מיט ליפשיצן. גרין איז געוואָרן נערוועז, געוואָלט זיין גלייכגילטיג, ניט געוואָלט זיי באַמערקן, זיך געהאַלטן אין איין קנאַקן די פינגער און זיך גע־פילט געקרענקט, וואָס מען האָט ביי אים עפּעס צוגענומען.

צומאָרגנס נאָכן סקאַנדאַל מיטן פאָטער איז בעסי געקו־מען צו אים אַ פאַרוויינטע, צוגעשטאַנען אַז גרין זאָל גלייך גיין נעמען אַ דירה, אַז זי וועט מער ניט אַהיימגיין, אַז זי וועט זיך אַ

מעשה אָנטאָן, אַז ער איז אַ שלעכטער, האָט זי ניט ליב, באַגייט זיך מיט איר ווי מיט אַ קינד, וואָס שווייגט ער? זי האָט אים פיינט!

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט בײַם טיש, צעעפנט אַ בוך, פאַרביסן געגומען קנייטשן די שפּיצן פון די בלעטער, מיטאַמאָל פאַרגעסן, אַז זי האָט נאָרוואָס געוויינט, אַ שמייכל געטאָן, און די אויגן זיינען בײַ איר געוואָרן שענער, קלאָרער, ווי די זון נאָך אַ רעגן:

— ווייסט, כ'האָב נעכטן געטראָפן ליפשיצן, ער האָט מיר געגעבן אַ „גוט־טיים“, ניט ווי דו — — — ער האָט מיך באַקענט מיטן דיריגענט, מיט עטליכע טעאַטער־קריטיקער, האָבן מיר געהאַט „פאָן“ האַ, האַ, האַ! ליפשיץ שרייבט דאָך לידער אויך, ער האָט אונז פאָרגעלייענט, דער דיריגענט, ער איז אַ גוי, האָט קיין וואָרט ניט פאַרשטאַנען, האָבן מיר געלאַכט! ווייסט, נאָך אַלעמען איז ליפשיץ אַ קאָמיש־וואוילער יונג. דיר געפעלן זיינע לידער?

גרין האָט געפילט אין בעסיס קול, אין דעם איינציהען פון דער אויבערשטער ליפּ, אַז זי האָט שוין לאַנג פאַרגעסן, דאָס זי איז צעקריגט מיטן פאָטער, אַז זי וועט זיך קיין מעשה ניט אָנטאָן. דאָס סימולירט זי עפּעס אַ העלד. בעסי וועט זיך קיינמאָל קיין מאַן ניט איבערגעבן, ביז דער פאָטער און מוטער, פון וועלכע זי אַנטלויפט, וועלן ניט נעמען דאָס אונטערפירנס.

זי האָט אים דערמאָנט אָן באַלזאַקס געליבטע — די פּויַלישע, פּראָווינציעלע צנועה, וואָס האָט אים איינגערעדט, אַז זי שטאַמט פון קיניגליכן הויף, וואָס זי האָט אים צוגעשיקט סווע־דענבאָרגס ביכער, ער זאָל האָבן פון וואָס צו לערנען. און דער ריז באַלזאַק, וואָס האָט גענומען מיט זיינע פּרויען־טיפן אייראָפּע מיט שטורם, איז געבליבן ביזן טויט אַ „סנאָב“. דרייצן יאָר זיך געשלעפּט נאָך דער האַלב מיסטישער, האַלב זינדיגער אין גע־

דאַנק, דאַמע, וואָס האָט אים פאַרנודיעט מיט אירע בריוו, אַז פרויען דאַרפן זיין זעלבשטענדיג, פריי און זיך אים פאַר קיין פאַל ניט געוואָלט איבערגעבן, ביז זי האָט אים אַזש פון פּאַריז אַראָפּגעשלעפּט נאָך ב ע ר ד י ט ש ע ו, גאַניק פ ו י ל ן זאָל זיין אַן עדות.

דעם זעלבן אָוונט האָט גרין זיך געטראָפן מיט ליפשיצן, אים געגעבן אָנצוהערן, אַז ווען ער וואָלט זיך געדרוקט, וואָלט בעסי אים ליב געקראָגן. ליפשיץ האָט געשטאַמלט, זיך געררויטלט און אַוועקגעגאַנגען פון גרינען מיט צוויי לידער. אַז די לידער האָבן זיך אָפּגעדרוקט, איז בעסי געקומען צו לויפן מיט דער צייטונג אָהן אַן אָטעם:

— וואָס זאָגסטו אויף ליפשיצן? שיינע לידער! האָסט זיי געלייענט? נאַ!

גרין האָט געשמייכלט, ניט גענומען די צייטונג אין האַנט.

— דיך דאַרף ניט פאַרדריסן — האָט בעסי אויף אים אַרויס־געלייגט אַ האַנט — איך פאַרגלייך אים ניט צו דיר, כ'וויים אַז צו דיינע לידער קומען זיי ניט...

— פאַרקערט — האָט גרין זי, מעשה פאָטער, אַרומגענומען און געגלעט איבער די האָר — כ'בין צופרידן.

— איך אויך — האָט זיך בעסי צעלאַכט און זיך מיטאַמאָל אַ כאַפּ געטאָן — כ'האָב גאָר פאַרגעסן! כ'האָב עמיצן געלאָזט אונטן, וועסט מיר אַנטשולדיגן, כ'גיי צו אַ קאָנצערט, מאָרגן וועלן מיר זיך זעהן — און זי האָט אונטערגעשטעלט אַ באַק — גוד־באַי!

— גוד־באַי.

גרין איז געבליבן אַליין אין שטוב, זיך איינגעהערט, ווי בעסי לויפט איבער די טרעפּן, און וואָס ווייטער און שוואַכער עס זיינען געוואָרן די טריט, אַלץ באַנגער איז אים געוואָרן, געפילט אַז צווישן

זיי איז אַלץ געענדיגט און געווען זיכער, ניט ווִיסנדיג פּאַרוואָס, אַז ליפשיץ האָט געוואַרט אויף איר. ער איז צוגעגאַנגען צום פענסטער. ליפשיץ האָט זי געפירט אונטערן אָרעם.

איצט, זעהענדיג זי מיט אים, האָט גרין זיך געפילט באַ־ליידיגט, זיך געשעמט פאַר זיך אַליין, וואָס פאַר אַ ראָליע ער שפּילט דאָ און זעהר געוואָלט בעסי זאָל אים ניט באַמערקן.

— האַללאָ, גרין — איז בעסי כמעט צוגעלאָפן צו אים, אָנגעכאַפּט זיינע ביידע הענט, זיי האַרציג געדריקט און גערעדט מיט איין אָטעם — ווּעסט מיר אַנטשולדיגן, כ׳האָב נעכטן ניט געקענט זיין ביי דיר, האָסט דען געוואַרט? אָ־אָ?!

זי האָט זיך ניט איינגעהערט, וואָס גרין האָט געענטפערט, זיך אויסגעגלייכט, זיך אַרומגעקוקט, ווי זי וואָלט עמיצן געזוכט, און אין איר טונקעלן אָנצוג ביז צום טריט, די גרויסע וואוּאַל, וואָס האָט פאַרדעקט ס׳פּנים, נאָכלעסיג געפאַלן אַרום האַלז, אַלץ האָט דערמאָנט אַן ענגלענדערן אויף דער רייזע.

גרין האָט זי קיינמאָל ניט געזעהן אַזוי אָנגעטאָן, געווען דע־נערווירט, וואָס אירע ווייכע אויגן שמייכלען צו עמיצן, די צוויי אויבערשטע ציין קוקן פאַרשייט, האָט ער זי אַ פרעג געטאָן:

— פאָרסט ערגעץ?

— וואָס פאַלט דיר איין?

— אַז דו האָסט זיך אַזוי אויסגעפּוצט!

זי האָט זיך ניט געמאַכט הערן, אַ שמייכל געטאָן צו ליפּ־שיצן, וואָס איז געבליבן שטיין מיט אַ באַקאַנטן, אים צוגע־רופן און זיך איינגעבויגן צו גרינען:

— ווען דו ווייסט, ווי ליפשיץ האַלט פון דיר! טענהט גאַנצע טעג, אַז דו ביזט דער גרעסטער יידישער דיכטער. וואָס שמייכלסטו?

ליפשיץ איז אונטערגעקומען ניט קיין דרייסטער, זיך פאַרלוירן פאַר גרינען, מורא געהאַט ס׳זאָל זיך עפּעס ניט אָפּשפּילן און אויסגעזעהן אַזוי אומבּאַהאָלפן, אַז ס׳איז אַ רחמנות געווען אויף אים.

גרין איז געוואָרן אויפגערוימטער, זיך געטראַכט, אַז ליפשיץ איז בּיי אים אין דער האַנט לאָז ער זיך שפּילן, פאַרקריכן אַליץ ווייטער, און געפילט אַ מאָדנעם רייץ, וואָס דער פלאָנטער וויקלט זיך אַרום אים. מעשה פּילאַנטראָפּ האָט ער צוגעוואָרפן ליפּשיצן אַ שאָקל מיטן קאָפּ, און כאָטש ער האָט אָפּגעמאַכט בּיי זיך ניט צו בּאַמערקן אים צווישן מענשן, האָט זיך פונדעסטוועגן בּיי אים אַרויסגעכאַפּט:

— נו, ווי שרייבּט זיך עפּעס?

ליפשיץ האָט זיך פאַררויטלט, עפּעס אַ שטאַמל געטאָן אונ־טער דער נאָז און אָנגעהויבּן צו ריידן וועגן עפּעס אַנדערש.

— ווי שיין ער פאַרלירט זיך — האָט בּעסי אַ שטראַלנדיגע אַ שטופּ געטאָן גרינען און געוויזן אויף ליפּשיצן — אסור אַ זעכצניעריג מיידל! ער איז דער איינציגער פון דעם גאַנצן „בּאָנטש" שרייבּער, וואָס ער רעדט ניט וועגן זיך!

ליפשיץ האָט זיך נאָך שטאַרקער פאַררויטלט, זעהר געוואָלט בּעסי זאָל אויפהערן צו ריידן וועגן אים, אויסגעמיטן צו טרעפן זיך מיט גרינס בּליק און איר געוויזן אויף אַ ליידיג טישל:

— ווילסט זיך אפשר צוזעצן?

בּעסי האָט זיך געכאַפּט, אַז ליפשיץ פילט זיך שלעכט אין גרינס געגנוואַרט, ווייס מסתּמא אַז צווישן איר און גרינען איז עפּעס פאָרגעקומען, האָט זי אַרויפגעלייגט אויף גרינען אַ האַנט— איר וועט דאָך דאָ זיצן? — און זיך געזעצט מיט ליפּשיצן בּיי אַן אַנדער טישל.

גרין האָט צוגערופן דעם קעלנער, עפּעס געשטאַמלט, געזעהן ווי באַקאַנטע רוקן זיך אַרום בעסים טישל. ער האָט געקוקט פון דער זייט, מיט איין אויג, באַמערקט ווי בעסי פירט דעם שמועס, גיט דעם טאָן, די אויגן פינקלען, האָבן אין זיך אַוואַנטיו־רישעס, און די יונגעלייט רוקן זיך אַלץ נעהענטער, כאַפּן התפעלות פון יעדן וואָרט אירס, דרייען זיך אַרום איר.

און כאָטש גרין איז געווען גלייכגילטיג צו איר, האָט עס אים פונדעסטוועגן פאַרדראָסן, זיך דערפילט מיטאַמאָל איינזאַם, אויס־געשפּילט, ווי מען וואָלט ביי אים עפּעס איבערגעוואַלד צוגענו־מען. ער האָט זיך געסטאַרעט ניט צו קוקן אויף בעסין, ניט ווילנ־דיג אָבער האָט ער יעדע ווײַלע געוואָרפן אויף איר אַ בליק פון דער זייט און געפילט בשעת־מעשה, ווי עס ווערט אים הויל ביים האַרצן.

צו בעסים טישל איז אונטערגעקומען אַ סקיצן־שרייבער, אַ גאַליציאַנער יונגערמאַן אין ברילן, מיט אַ גלאָז טיי אין דער האַנט. ער האָט געזופּט דעם טיי און גערעדט:

— איר ווייסט, יידן, ליפּשיץ איז אַן אמתער פּאָעט! דער בחור „בלאָפט“ ניט! אָט לעזט זיין לעצטע ליד — האָפּמאַנסטאַל וואָלט זיך אסור ניט געשעמט דערמיט...

— וואָס מיר האָפּמאַנשטאַל? — האָט אַ ליטוואַק, וואָס רעדט מיט דער „שין“, זיך אָנגערופן — אַזעלכע לידער געפינט איר נאָר ביי שאָלאָגובן...

— אויב איר געפינט זיי ביי „שאָלאָגובן“ — האָט גרין נאָכ־געקרימט דעם בחור און אויפן אָרט חרטה געהאַט, וואָס ער מישט זיך אַריין — דאַרף מען ליפּשיצעס לידער ניט...

בשעת גרין האָט גערעדט איז ליפּשיין בלייך געוואָרן, גע־פילט, ווען עס עפנט זיך אַ גרוב, וואָלט ער אַריין. אַלע האָבן עס באַמערקט און יעדער האָט זיך געטראַכט, אַז אין ליפּשיצעס שרייבן

פילט זיך נאָך די אומשולד, ער האָט זי נאָך ניט פאַרלוירן, דערי־בער אַזוי פיל פייער, אַזאַ גלויבן אין זיינע לידער.

— איר זייט אַ קינד—האָט העלד, דער ראָמאַנען־שרייבער, אויפ־געהערט עסן און זיך געווענדעט צו גרינען — איר וועט ביי סאָ־לאָגובן קיינמאָל אַזעלכע לידער ניט געפינען! סאָלאָגובס לידער זיינען צוגעטראַכט...

העלד האָט אַריינגעמאַכט אַ פאַפּירענעם טישטוכל הינטערן ווייסן קאָלנער, געשמאַק איינגעביסן מיט זיינע ווייסע ציין אַ גע־בראָטענע פאָלקע פון אַ קאַטשקע און ווייטער גערעדט:

— כ'האָב באַלד געזאָגט, ווען כ'האָב דורכגעלייענט זיינע ערשטע לידער, אַז אין ליפשיצן האָבן מיר אַ דיכטער פון ערשטן גראַד.

בעסי האָט אָנגעקוואָלן, געקוקט פון איינעם אויפן צווייטן, וואָס פאַר אַ איינדרוק העלדס ווערטער מאַכן.

— געוויס, געוויס — האָט אַ קאַריקאַטוריסט זיך אָנגערופן — זיי וואָלטן נאָך בעסער געווען, ווען ער שרייבט זיי אינגאַנצן ניט. ווער דאַרף דאָס האָבן גראַמען, ווער? דער עיקר — ליפ־שיץ איז אַ בּרייטער יונג און אַ הלואה קריגט מען ביי אים אַפילו אין מיטן דער נאַכט, „דאַטס אָל“!

— ביזט אַן אידיאָט! — האָט העלד ארויסגעברומט פון דער שיסל.

גרין האָט איראָניש געשמייכלט. אים האָט פאַרדראָסן, פאַר־וואָס דער עולם האָט ניט אַרונטערגעריסן די לידער. ער האָט זיך טיפער אַריינגעזעצט אין בענקל, שנעל גערויכערט אַ סיגאַרעט און זיך מער ניט איינגעהערט, וואָס די חברה ריידן. פון לאַנגווייליג־קייט האָט ער אַרויסגענומען פון דער קעשענע אַ פּאַק מיט פּאַ־פּירן, זיי גענומען איבערקוקן, ענערגיש געריסן איין פּאַפּירל נאָכן צווייטן, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט שטילן דעם כעס. ער האָט

אינסטינקטיוו אַ קוק געטאָן צו ליפשיצן, געוואָלט נעמען ביי אים אַ פּאָר דאָלאַר, באַמערקט ווי ליפשיץ מיידט אים אויס, האָט ער אים מיטאַמאָל פיינט געקראָגן, חשק געהאַט אָנצונעמען פאַר אַן אויער און איינרוימען בעסין אַ סוד, אַז די לידער זיינען גרינס.

ער האָט זיך נערוועז פונאַנדערגעלאַכט.

אַלע האָבן זיך איבערגעקוקט, געקוועטשט מיט די אַקסלען.

העלד האָט געהאַלטן בעסין פאַר ביידע הענט און גערעדט געלאַסן, ווי עפּעס פאַר אַ גרויסן מענשן. ער האָט גערעדט וועגן ליפשיצעס לידער, וועגן דעם, אַז יידישע פרויען זיינען צו קלוג צו קענען ליבן און וועגן אַנדערע „לעבנס־ווייזהייטן״.

גרין האָט ניט געקענט הערן, עטליכע מאָל געוואָלט צורופן ליפשיצן, זיך אויך געוואָלט קלאָר מאַכן, פאַרוואָס ס׳איז אים מיט־אַמאָל געקומען אויפן זינען שלעגל, ווען איינע באַשולדיגט, אַז ער האָט גענומען שטיצע פון זיין ווייבס אָפּגענאַרטן מאַן, ניט גע־קענט צונויפנעמען די געדאַנקען, בלויז געפילט ווי דאָס וואָרט שלעגל פיקט ביי אים אין מוח, ווי דאָס צופּן פון אַ צאָן איידער די ווייטאָגן קומען אָן. אים האָט זיך געדאַכט, אַז אַלעמענס בליקן זיינען געווענדעט צו אים, אַז אַלע ווייסן, דאָס ליפשיץ האָט ביי אים צוגענומען בעסין, און זיי טראַכטן זיך מסתמא, אַז דעריבער זיצט ער אַזאַ דערשלאָגענער. פון פאַרדראָס האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער האַנט איבער די שפּיציגע צאָן־העלצלאַך, ניט געפילט ווי זיין האַנט בלוטיגט, און מיט אַ בייזער כמעט אַ געשריי געטאָן:

— ליפשיץ, קומט נאָר אַהער!

— וואָס איז? — איז ליפשיץ אונטערגעקומען הכנעהדיג.

— איר האָט ביי זיך געלט?

— וויפיל דאַרפט איר?

— צעהן דאָלאַר.

— אָל־רייט.

ליפשיץ האָט אויפן אָרט אויסגעשריבן אַ „טשעק". גרין האָט אַראָפּגערוקט דעם קאַפּעליוש ביז איבער די אויגן, געוואוסט אַז מען וועט אים באַלד נעמען אויפן צימבל, זיך מיט קיינעם ניט געזעגנט און איז אַרויס.

— גרין האָט היינט געמוזט אויפשטיין אויף דער לינקער זייט — האָט איינער זיך צעגענעצט.

— דער בחור איז אויסגעשפּילט, אַראָפּ באַצייטנס פון דער סצענע — האָט אַ צווייטער אַריינגעוואָרפן.

— איז ער בדלות — האָט זיך דער קאַריקאַטוריסט אַריינגע־מישט — ווייבלאַך ליבן אים אָהן לידלאַך אויך.

— איר רעדט אַלע ווי קינדער — האָט הערלד מיט אויטאָ־ריטעט געזאָגט — גרין, דאָס איז אַן ארכי־בלאָפער, ער האָט קיינמאָל ניט געהאַט וואָס צו זאָגן. ער איז געקומען מיט זיינע דריי־גאָריגע שורות, האָט בשעת־מעשה געמאַכט אַ שטיקל רושם. און ווייטער? וויים איך!.. אַ קוק טוענדיג אויף זיין פּנים, זעהט מען גלייך, אַז דאָס איז די אימפּאָטעניץ אַליין.

בעסי האָט אים גענומען פאַרענטפערן. זי האָט פאָרגע־לעזן זיינע ערשטע לידער, און אַלע האָבן אויסגעפונען אַן ענ־ליכקייט צו ליפשיצעס. ליפשיץ איז מיטאַמאָל רויט געוואָרן. ביים אַרויסגיין האָט ליפשיץ זיך געהייסן געבן דעם חשבון פאַר אַלעמען און איז אַוועק מיט בעסין.

XV

אַרויסגייענדיג האָט גרין צום הונדערטן מאָל אָפּגעמאַכט ביי זיך מער אַהין נישט צו גיין. ער האָט געפילט אַ שלעכטן נאָך־טעם. אין איין רגע האָט ער דורכגעוואָרפן כמעט אַלע באַזוכער פון פּלאַץ, נישט געקענט פאַרשטיין, ווי מענשן לעבן אין אַזאַ קליין וועלטעלע, וואו איינער דעם צווייטן פאַרגינט נישט, וואו יע־דער איז דער גרעסטער, וואו אַלץ איז אַזוי נישטיג קליין — קליינע השגות, קליינע אַמביציעס, כבוד אויפן שפּיץ מעסער. מענשן קוויקן זיך מיט אינטריגעלאַך, טרייבן רכילות ווי סריסים, און פּונקט ווי אַלטע, קראַנקע פערד ליגן און עסן פון אונטער זיך, אַזוי זיצן זיי גאַנצע טעג, פאַרברענגען כלומרשט צווישן זיך, און איין חבר שרייבט אויפן צווייטן אַ פּאַשקווילעלע אויף אַ האַלבן, אויף אַ פערטל שפּאַלט פון אַ צייטונג. מער קיין כוח איז נישטאָ. נאָכדעם קומט מען זיך צונויף, מען שמייכלט ווי איינער האָט דעם צווייטן אַריינגעקיבעצט, און ס׳דאַכט זיך, אַז דאָ זיצן נישט קיין מענשן, נאָר פּאַראָדיעס, וואָס שפּילן די ראָליעס פון מענשן.

גרין האָט געליטן, געזעהן דאָס גאַנצע יידישע לעבן ווי עפּעס אַ פּאַראָדיע, געפילט אַז אַנדערש וואָלטן זיי זיך נישט געקענט דערהאַלטן אין גלות און געטראַכט צי ס׳האָט זיך געלוינט אַזוי פיל צו ליידן צוליב ר׳ יוחנן בן זכאין? פאַרלייקענען דעם קער־פּער, אויסמעקן דעם אַלטן יידישן באַגריף „הדם הוא הנפש“

— דאָס איז דאָך אין אמתן נישט מער ווי די פּסיכאָלאָגיע פון שוואַכן.

עס זיינען אים אויפן זינען געקומען די אַלע אַרגומענטן פאַר און קעגן דעם יידישן „קהל“, וואָס קיין גוי האָט עס נאָך ביז היינטיקן טאָג נישט פאַרדייט, ווייל ס׳איז אים פרעמד, ס׳וועט אים תמיד זיין פרעמד, און דער „קשה־עורף“ אין אים האָט זיך אויף אַ רגע דערפילט שטאָלצער, וואָס קיינער פאַרשטייט אים נישט, וואָס מען האַסט אים.

ער איז געגאַנגען פון איין גאַס אין דער צווייטער, זיך איינגעהערט צו אַן אינערליכע שטימע, אַז אַ מענש וואָס פאַרקויפט זיין געוויסן צוליב אַ קאַפּריז, צוליב אַ מיידל, אַזאַ מענש דאַרף שווייגן, דאַרף צו קיינעם קיין טענות נישט האָבן.

און ער, גרין?

ער האַנדלט מיט זיך, מיט זיינע לידער, מיט דער אייגענער נשמה. . . נו, דעריבער?

האָט ווילאָנען עפּעס געשאַדט די אָפּטע גנבות, דאָס זיצן אין תּפיסה? ער איז סיי־ווי־סיי פאַרבליבן דער פּאָטער פון איינפאַכסטן, שענסטן פערז, דער פּאָטער פון דער נייער פראַנצויזישער פּאָעזיע.

— און ר׳ יוחנן בן זכאי? און הונדערטער אַנדערע?

איז עס אַזוי שיין, מיינט איר, אַוועקצולייגן די שווערד, ווען ס׳גייט אָן ביים אייגענעם פאָלק אַ מלחמה אויף טויט און לעבן, פאַלן די זיגרייכע רוימער צו די פיס און שווערן, אַז ער איז געגן דער מלחמה, אַז ער — — — אַז אַלע אמתע יידן זיינען געגן דער מלחמה, זיי האָבן גאָרנישט צו טאָן מיט די מחללי־שבת, די צדוקים, זיי פאַרלאַנגען בלויז, מען זאָל זיי לאָזן זיצן מיט דער תורה אין יבנה און —?

און ר׳ יוחנן בן זכאיס שוואַכקייט האָט אונז אויפגעהאַלטן!

גרין האָט געוואוסט, אַז דער פֿאַרגלײך הינקט אונטער, נישט דאָס האָט ער געוואָלט זאָגן און פּאָרט געפֿילט אַ שיכות, וואָס לאָזט זיך נישט אָנטאַפּן.

ער איז געגאַנגען גיכער, זיך צוגעהערט צו דער אינערליכער שטימע, אַז ווי געניאַל אַ פּאַיאַץ אָדער פּאַשקווילּיסט זאָל נישט זײַן, קען מען זיי העכסטנס באַוואונדערן, אָבער קיין אָנשטענדי־ גער מענש וועט זיי קיין האַנט נישט געבן.

— אַזוי? האַ, האַ, האַ! אַן אָנשטענדיגער מענש!

איז ראַבעלע דערפֿאַר קלענער, וואָס ער האָט געשריבן פּאַש־ קווילן? . דעריבער?

עס האָט אים דורכגעשווידערט, זיך דערפֿילט פֿרעמד צווישן דעם שטראָם מענשן, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון די „שאַפֿן“. קיינער קען אים נישט, ווייסט נישט אַז ער, גרין, איז אַ יידישער דיכטער, אַז נאָך נעכטן האָט ער געגלויבט, דאָס די ישועה וועט קומען פֿון די פֿאָלק־שולן, געפֿלאַנט זיי צו עפֿענען איבערן גאַנצן לאַנד, בויען עפּעס. ער איז געווען גליקליך, דער גליקליכס־ טער. און היינט? היינט פֿאַרקויפֿט ער די אייגענע נשמה, פֿילט אַז וואָס ווייטער וועט ער טיפֿער זינקען, און דעמאָלט? אַן אומעט פֿון אַ פֿאַרבלאָנדזשעט קינד האָט זיך גענומען גנבענען אין אים, זיך פֿאַרצויגן ווי אַ נעפּל, גענומען אַלײן אָפּטעמפּן, האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער איז אַ בלעזל פֿון אַ שטראָם, וואָס האָט זיך געצויגן מיט הונדערטער יאָרן צוריק. ער איז אַן אָפּגעריסן גליד, וואָס קען זיך נישט צופּאַסן צו די אייליגע פּנימער, וואָס לויפֿן ווי פֿאַרסאַמטע מייז פֿון די „שאַפֿן“. נו, דעריבער, איז וואָס? איז ער מער יחסן?

וואָס איז אינגאַנצן אַ מענש?

אַ בלינדער צופֿאַל, אַ רינצל אין דעם אומענדליכן וואַסער, וואָס הייסט לעבן. ס׳רינצל גלייכט זיך אויס און ס׳בלייבט קיין זכר נישט. יאָ, ס׳בלייבט קיין זכר נישט!

— יידן, באָבעס, הייסע אַרבעס, קויפט יידן, אַ סענט אַ גלעזל!

דאָס קול איז גרינען געווען באַקאַנט. ער האָט זיך אויסגע־דרייט, דערזעהן שוואַרצן אין העמד מיט הויזן, דאָס פּנים חושך, איינגעפאַלן, שטייט איבער אַ קאָשיקל מיט אַרבעס, רופט די פאַר־בייגייער מיט די אויגן, מיטן גאַנצן קערפּער. זעלטן ווען אַ פאַר־בייגייער האָט זיך אָפּגעשטעלט, אים איינגעשטעקט אַ סענט, זיך אַריינגעשיט אין דער קעשענע אַ גלעזל אַרבעס און גלאָפן ווייטער.

גרינען איז איינגעפאַלן, אַז דער צעבראָכענער, פאַרחושכטער שוואַרץ רייסט זיך דעם האַלז און טראַכט בשעת מעשה ווי אָנ־צושרייבן אַ שיר, וואָס ער זאָל געפעלן קרוזען. ער האָט זיך פאַר־שעמט, ווי ער וואָלט דערזעהן דאָס אייגענע געוויסן און גענומען אַוועקגיין. שוואַרצעס דערשראָקענע אויגן, וואָס האָבן געקוקט צו די פאַרבייגייער, זיך געבעטן מען זאָל אים געבן צו לייזן אַ סענט, האָבן גרינען פאַרפאָלגט, און ער האָט זיך אומגעקערט.

— האַללאָ, שוואַרץ!

— האַללאָ — האָט שוואַרץ אַראָפּגעלאָזט פון חרפה די אויגן און גרינען האָט באַנג געטאָן, צו וואָס ער איז אונטערגעקומען.

— לייזט זיך כאָטש?

— נישט גוט, נישט גוט -- האָט ער אָפּגעזיפצט — מען מאַ־טערט זיך! און איר גרין האָט אינגאַנצן אויפגעהערט שרייבן? כ׳האָב שוין אַ לאַנגע צייט נישט געזעהן פון אייך קיין ליד!

גרין האָט באַמערקט, אַז גלייך ווי ער האָט אָנגעהויבן צו רעדן וועגן שרייבן, האָט זיך ס׳פּנים ביי אים געביטן, די אויגן מילדער און אינגאַנצן איז ער געוואָרן אַן אַנדערער.

— איר פלעגט דאָך פעדלען מיט שפּילצייג?

— איצט איז נישט דער סעזאָן, דערצו איז ביי מיר ס׳ווייב קראַנק, מען דאַרף געלט, גייט מען אין גאַס אַריין מיט וואָס עס מאַכט זיך נאָר.

— וואָס איז אייער ווייב ?

— כ׳ווייס, שוין זעקס וואָכן ווי מיין ווייב איז געלעגן געוואָרן — האָט ער זיך פאַררויטלט — מסתמא געכאַפּט אַ צוק, ליגט די גאַנצע צייט. כ׳וואָלט געהאַט געלט, וואָלט איך געטוישט די דירה, אפשר שאַדט איר דער ווילגאָטש, כ׳ווייס?

— באָרגט ביי מיר אַ פּאָר דאָלאַר — האָט גרין אַרויסגענו־מען ליפשיצעס טשעק און אים אַוועקגעגעבן — איר וועט האָבן וועט איר מיר אָפּגעבן.

שוואַרץ האָט נישט געוואוסט פון גרויס פרייד וואָס צו טאָן. געהאַט אַ מינע, ווי ער קלייבט זיך אים אַ קוש טאָן. גרין האָט אים געדריקט די האַנט, זיך געזעגנט און גיך גענומען אַוועקגיין.

אַז ער איז אָפּגעגאַנגען עטליכע קוואַרטאַלן, האָט ער זיך דער־מאָנט, אַז ער האָט אַוועקגעגעבן דעם לעצטן סענט. ער האָט זיך ניט געקענט באַפרייען פונם פאַרחושכטן שוואַרץ, ביסלאַכווייז זיך אויסגעניכטערט און באַטראַכט, אַז מען דאַרף צוגיין אין דער היב־רו־סקול, וואָס האָט היינט אַנאָנסירט פאַר אַ העברעאישן לערער.

אין „אָפּיס״ האָבן געוואַרט עטליכע בחורים מיט הויכע, קיי־לעכדיגע פּלייצעס, שלעכט ראַזירט, ווי זיי וואָלטן זיך גענאָלט מיט טעמפּע מעסערס. די בחורים האָבן געשפּרייזט איבערן אָפּיס, זיך פאַרהאַלטן ווי קאָנקורענטן, און פון לאַנגווייליגקייט האָט יעדעס מאָל אַן אַנדערער ארויסגעשלעפּט די צייטונג פון קעשענע, וואו ס׳איז געווען אַנאָנסירט, אַז מען זוכט אַ לערער, זיך אַוועקגע־שטעלט ביי אַן עלעקטריש לעמפּל און איבערגעלייענט די אַנאָנס, וואָס ער האָט שוין געקענט אויף אויסווייניג.

— אַנטשולדיגט — איז אַ בחור אַנטקעגנגעקומען און אָפּגע־הוסט — זייט איר ניט מיסטער גרין ?

— יעס.

— מיך קענט איר מסתמא ניט, דערפאַר קען אייך יעדער — האָט דער בחור געשמייכלט, ווי ס'וואָלט אים שטאַרק הנאה געטאָן, וואָס ער קען גרינען — איר ווייסט, אין דער „מחזיקי", וואו איר זייט געשטאַנען, גייט אָן אַ שטרייק.

— שוין לאַנג ?

— נעכטן זיינען זיי אַרויס.

— וואָס, זיי ווילן גרעסערע שכירות ?

— זיי ווילן דער מינימום זאָל זיין צוואַנציג דאָלאַר אַ שעה.

— און וויפיל צאָלט מען דאָ ?

— דאַכט זיך פופצן. כ'האָב אָבער געהערט, אַז די צווייטע וואָך וועט מען פון דאַנען אויך אַראָפּנעמען די לערערס.

גרין האָט זיך געחדושט צי פרידקין שטרייקט, זיך פאַרשעמט פאַרן געדאַנק, וואָס איז פון זיך אַליין אַרויסגעשפּרונגען, צי מען וואָלט אים איצט צוגענומען, כאָטש ער איז צעקריגט מיטן פּרעזידענט.

— דער פּרינסיפּאַל, אַ מיטל-יעריגער מיט אַ בערדל ווי ביי „אָנקל סעם", איז אַרויס פון אַ קלאַס, באַטראַכט די לערערס מיט איין אויג, ווי ער וואָלט געזוכט אַ באַקאַנט פּנים. די לערערס האָבן אים אַרומגערינגלט און די מער ריידעוודיגע האָבן זיך גענומען רעקאָמענדירן.

— איך בין נאָך אַ לערער פון דער היים, געהאַלטן אַ קלאַס אין גמרא.

— כ'רייד העברעאיש פליסיגער ווי זשאַרגאָן.

— כ'האָב געלערנט אין וואָלאָזשין, באַזיץ אַ גוטן העברעאיש, ענגליש פּוירפּעקט, ניטאָ קיין וואָרט, כ'זאָל ניט קענען „ספּעלן" ! *).

*) פּוירפּעקט – גאַנצנדיק. ספּעלן – אויסלייגן.

דער פּרינסיפּאַל האָט אויפגעהויבןביידע הענט, זיך פאַר־שטעלט די אויערן:

— לאָזט אָפּעטעמען! אַז איר רעדט אַלע מיטאַמאָל!

ער האָט אַ וואונק געטאָן אַ לערער, אים אַריינגעלאָזט אין זיין פּריוואַטן צימער און פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.

די איבערגעבליבענע האָבן זיך דערפילט נאַריש, גענומען שפּרייזן איבערן צימער, זייערע בליקן זאָלן זיך ניט באַגעגנען.

גרין איז אַריין דער לעצטער. ביים אַריינקומען האָט דער פּרינסיפּאַל ניט אויפגעהויבן די אויגן, געהאַלטן אין איבערקוקן אַ ליסטע מיט נעמען. אַז ער איז פאַרטיג געוואָרן, האָט ער אָפּגעהוסט און געוויזן אויף אַ שטול נעבן זיך:

— זיצט. וואו האָט איר פריהער געלערנט?

— אין דער מחזיקי.

— עברית־באנגלית?

— יע.

— פאַרוואָס זייט איר פון דאָרט אַוועק?

— כ׳האָב זיך צעקריגט מיטן פּרינסיפּאַל.

— אַזוי גאָר? — האָט ער פאַרקוועטשט אַן אויג און באַ־טראַכט גרינען מיט חשד — ווי לאַנג ווי איר זייט אַוועק פון דאָרטן?

— אַ וואָך.

— שווער היינט צו קריגן אַ גוטן לערער — האָט דער פּרינ־סיפּאַל אַ קוק געטאָן אויפן זייגער — טרעפט זיך שוין אַ בחור, וואָס ער ווייס זייך פּאַך, קען ער ניט האַלטן קיין קלאַס, און פאַר־קערט — אַ בחור וואָס האַלט גוט אַ קלאַס, איז צומייסטן שוואַך אין די פינטעלאַך. ווען כ׳קריג דעם פּאַסיגן לערער, בין איך ניט אויסן נאָך אַ פּאָר דאָלאַר. יעס, הייסט עס -- האָט ער זיך אויפ־געשטעלט, געוויזן גרינען מיט דער האַנט, ער זאָל אים נאָכגיין — זייט זשע מוחל.

זיי זיינען אַריין אין אַ חומש=קלאַס. דער לערער, אַ צעטראָ=גענער, האָט געוואָרפן מיט די אויגן, ווי אַן איבערגעשראָקענער האָז, אַ דערשלאָגענער געקוקט אויפן פּרינסיפּאַל, זיך געבעטן מיט די אויגן ביי די קינדער, וואָס זיינען געזעסן אויף די בענק, פאַרריסן די הענט, די פּיס, געוואַלדעוועט, ווי זיי וואָלטן אַליין געווען אין קלאַס.

דער פּרינסיפּאַל האָט געוויזן גרינען אויף די קינדער, גע=שמייכלט און גערעדט צום לערער:

— דער עיקר דאַרף מען קענען האַלטן אַ קלאַס! וואָס טויג מיר אייער העברעאיש, אַז די קינדער הערן אייך ניט, קוקט!

די קינדער זיינען געוואָרן ווילדער, גענומען ריידן העכער און באַלד האָט זיך אַ ייִנגל פונאַנדערגעוויינט.

פון אויפרעגונג האָט דער לערער פאַרלאָרן דעם קאָנטראָל איבער זיך און אָפּגעמאָסטן אַ ייִנגל מיט דער ווירע איבער די פּליי=צעס. דאָס ייִנגל האָט זיך צעשריען, ווי מען וואָלט פון אים די הויט געשונדן.

— דאָס איז קיין וועג ניט, מיסטער — האָט דער פּרינסיפּאַל די קינדער אין די אויגן גענומען שטראָפן דעם לערער — מיט שלאָגן וועט איר נאָר צעטרייבן די קינדער!

גרין האָט חשק געהאַט אָנצווידלען דעם פּרינסיפּאַל, פון פאַר=דרוס אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער ווירע אין טיש, גענומען אויפן אויג יעדעס ייִנגל, ווי ער וואָלט זיי אויפגעצייגן אויף אַ שנור, קיין אויג ניט אַראָפּגעלאָזט פון די ווילדסטע, האָבן זיי איינציגווייז אָנ=געוואָרן הענט און פּיס, זיך גערדרייט, אַנטשוויגן געוואָרן, און אין קלאַס איז מיטאַמאָל געוואָרן אומהיימליך שטיל.

— אָט דאָס איז אַ לערער! — האָט דער פּרינסיפּאַל אַ שטופּ געטאָן דעם צעשראָקענעם יונגמאַן און אים איינגערויסט, אַז גרין האָט געהערט — פון בלויזן קוק האָבן די קינדער דרך=ארץ!

— וייט אַזוי גוט און פּאַרטייטשט דעם קלאַס „לכה דודי“
— האָט דער פּרינסיפּאַל אויפגעמישט אַ סדור און אים אונטער־געטראָגן גרינען.

גרין האָט מאָדנע אַ קוק געטאָן אויפן פּרינסיפּאַל, אַז יענער האָט זיך פאַרלוירן, געמאַכט אַ מינע, ווי ער וואָלט ניט דערהערט און איבערגעפרעגט:

— וואָס ?

— כ׳מיין — האָט דער פּרינסיפּאַל געשטאַמלט און אַריינ־געזעצט די גראָבע פינגער פון ביידע הענט אין די וועסטל־קעשע־נעס — כ׳וואָלט אַ בעלן געווען צו הערן, ווי איר פאַרטייטשט די קינדער „לכה־דודי“.

גרינען האָט זיך זעהר געוואָלט אַ וואָרף טאָן דעם נאַרעשן יידן דעם סדור אין פּנים אַריין און אַרויסגיין. ער האָט געהייסן די קינדער אויפמישן „לכה־דודי“, געפילט זיך פונאַנדערצולאַכן פון דעם עקזאַמען, וואָס מען גיט אים, און אָנגעהויבן:

— לכה, דודי, לקראת כלה,

Come, my friend, to meet the bride.

— אַנטשולדיגט — האָט דער פּרינסיפּאַל אים איבערגעהאַקט
— כ׳וואָלט „דודי“ פאַרטייטשט „מיי אָנקל“.

גרין האָט זיך אים פונאַנדערגעלאַכט אין פּנים אַריין.

— וואָס לאַכט איר ? — אודאי וויים איך, אַז מען מיינט דאָ כנסת־ישראל, נאָר קינדער דאַרף מען פאַרטייטשן פּשוט — „דודי“ — „מיי אָנקל“.

גרין האָט ניט געענטפערט, געפילט ווי עפּעס האָט זיך אים אַוועקגעשטעלט אין האַלז, ווי מען וואָלט אים איבערגעוואַלד אָנ־געטאָן אַ היטל מיט גלעקלאַך, ניט געגלויבט, אַז דאָס יידל אין קאָפּ זאָל פון אים, גרינען, קענען מאַכן אַ פּאַיאַץ. ער האָט מיט־

אַמאָל פאַרמאַכט דעם סדור, אים צוריקגעגעבן דעם פּרינסיפּאַל, האָט יענער געעפנט אַ פּאָר אויגן:

— כ׳מיין, אויב „לכה־דודי״ איז צו שווער, מישט אייך אויף אַנ׳אַנדער שטיקל! כ׳וועל אייך זאָגן דעם אמת, איר געפעלט מיר...

גרין האָט אים ניט געלאָזט ענדיגן, אים אָנגענומען פאַרן בערדל, זיך איינגעהאַלטן, ער זאָל דעם קאָפּ ניט אַ וואָרף טאָן אָן דער וואַנט, און דורכגעזייט דורך די ציין:

— פעטער, איר זייט אַ שוטה!

— וואָס?

— איר זייט אַ שוטה, אַ פּרא אָדם, אַ מלמד!

— אַרויס, שייגעץ! — האָט דער פּרינסיפּאַל אַ ריס געטאָן דעם קאָפּ, מורא האָבנדיג זיין באָרד זאָל ניט בלייבן ביי גרינען אין דער האַנט — שלאָגן גאָר? אַזאַ יונגאַטש! עמיצער איז אים שולדיג, אַז ער קען קיין עברי ניט! געהערט? טאַ־טאַ־טאַ!

גרין איז גיך אַרויס פון צימער, זיך געפילט באַפרידיגט, וואָס ער האָט דאָס יידל אַזוי באַליידיגט, און באַשלאָסן מער קיין „היברו־סקול״ ניט צו זוכן. ער האָט זיך מיטאַמאָל צעלאַכט, ניט גע־גלויבט, אַז ער איז פעהיג געווען צו רייסן דעם פּרינסיפּאַל פאַר דער באָרד, און נישט געפילט, אַז אַ קאַלטער רעגן שפּריצט. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אונטערן „עלעווייטער״ *). אַ צוג איז דורך מיט אַ געפילדער. גרין האָט אַראָפּגעכאַפּט דעם קאַפּעלויש און זיך צעשריען. ער האָט געפילט ווי זיין קול וואַקסט, הויבט זיך העכער, שטייגט איבער דעם געפילדער פון דעם צוג, הילכט אָפּ אויף מיילן און אים איז לייכטער געוואָרן.

---

*) עלעווייטער – שטאָט־באַן.

XVI

פאַרנאַכט איז ראַבינאָוויטש געלאָפן אַריין אין דער „מחזיקי־תורה" און אינגאַנצן האָט ער אויסגעזעהען, ווי אַ יונגערמאַן וואָס קומט אָנדינגען ס'ערשטע קינד. נאָך אים האָט זיך נאָכגעשאַרט אַ בחור מיט אַ שטעקעלע, וועמעס לאַנגע הענט און פיס האָבן זיך יעדן געוואָרפן אין די אויגן. ראַבינאָוויטש האָט זיך חשודיג אַרומגעקוקט, דערנאָך האָט ער אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין אָפיס, וואו מיסטער קליין, דער סעקרעטאַר, איז זיך געזעסן אין קאַפּל, די פעדער הינטערן אויער, געהאַלטן אַן אָפּגעשיילטע באַרנע, גע־שניטן מיט אַ מעסערל רייפלאַך און זיך באַלעקט.

אַז דער סעקרעטאַר האָט דערזעהן די ביידע יונגעלייט, האָט ער די איבעריגע באַרנע אַריינגעכאַפּט אין מויל, ניט צעקייטער־הייט אַראָפּגעשלונגען, אָפּגעווישט די הענט אינם שרייבטיש און זיך געווענדעט צו זיי:

— וואָס פאַרלאַנגט איר?

— מיר זיינען געקומען אַראָפּנעמען די לערערס — האָט ראַ־בינאָוויטש זיך אָנגערופן, בשעת מעשה אַרויסגענומען אַ בריוו, אים געעפנט, אונטערגעטראָגן דעם סעקרעטאַר און אָנגעוויזן מיטן פינגער אויף דער התימה פון דער „אגודת המורים".

— וואָס? — האָט דער סעקרעטאַר באַלד ניט פאַרשטאַנען וואָס מען וויל פון אים, זיך געכאַפּט אַז ס'איז העברעאיש, געווען

אין אַ פאַרלעגנהייט, ווי ער וואָלט זיך געשעמט צו זאָגן, אַז ער פאַרשטייט ניט, און אַוועקלייגנדיג דעם בריוו אויפן טיש, האָט ער צווידייטיג אַ זאָג געטאָן: — טו וואָס ווילט איר?

— איר ווייסט, אַז ס׳גייט אָן אַ שטרייק צווישן העברעאישע לערער? — האָט דער בחור מיטן שטעקעלע אָפּגעשטופּט ראַבי־נאָוויטשן.

— נו?

— נו, זיינען מיר געקומען אַראָפּנעמען די לערערס פון אייער תלמוד תורה!

— הייסט עס — האָט דער סעקרעטאַר ארויסגענומען פון וועסטל־קעשענע אַ צאָן־העלצל און אָנשטאָט צו רייניגן די ציין, האָט ער עס גענומען ברעכן צווישן די פינגער — איר ווילט אונ־זערע לערערס זאָלן אויך שטרייקן?

— יעס!

— דאָס וואָס איר ווילט — האָט דער סעקרעטאַר געשמייכלט — איז נאָך ווייניג, די לערערס דאַרפן אויך וועלן!

— אָט וועט איך אייך, אַז אַלע לערערס גייען גלייך אַרונטער — האָט דער יונגערמאַן מיטן שטעקעלע זיך געלאָזט צו די קלאַסן.

— אין די קלאַסן גיין האָט אייך קיינער ניט ערלויבט! — איז דער סעקרעטאַר פלינק אים פאַרלאָפן דעם וועג.

— וואָס? — איז דער בחור אין כעס געוואָרן — קיינער פרעגט ניט ביי אייך! גייט, רופט אַ פּאָליסמאַן, גייט טאַקע באַלד, לאָזט מיך אַרעסטירן, נו, וואָס שטייט איר? רופט פּאָליציי!

— אַז כ׳וועל רופן, וועל איך זיך ביי אייך ניט אָנפרעגן — איז דער סעקרעטאַר געוואָרן בלייך — נאָר דאָס זאָג איך אייך: איר זאָלט ניט וואַגן צו גיין אין די קלאַסן, כ׳וועל אייך פון אַלע טרעפּן אַראָפּשליידערן!

— איך ווייס, אַז איר וועט רופן — האָט דער בחור געאַרבעט מיט די לאַנגע הענט — טו רופט באַלד, סטראַשעט קיינעם ניט! וויפיל נעמט איר אַ וואָך דאָ?

— כ׳וועל אייך לאָזן וויסן דורך פּאָסט!

— שעמט אייך, אַ ייד אין די יאָרן זאָל פּאַר פּופּצן דאָלאַר אַ וואָך פאַרקויפן די נשמה מיט לייב און לעבן!

— וואָס טויגן די געשרייען — איז ראַבינאָוויטש אַריין צווישן סעקרעטאַר און דעם בחור — דאַרף מען זיך קריגן, אַז מען קען אויסקומען מיט גוטן! מיר זיינען דאָך ניט קיין שניידערס, ציי שוסטערס, מיר האָבן דאָך צו טאָן מיט אינטעליגענטע מענשן, טאָ צו וואָס די קולות, אַז מיר קענען אין גוטן זיך דורכריידן...

— דאָס זיינען אַנדערע דבורים — איז דער סעקרעטאַר צו־

געשטאַנען צו ראַבינאָוויטשן און אים אָנגענומען פּאַר אַ קנעפּל פון ראָק — ניט ס׳קומט צו דיר אַ ווילד־פרעמדער און זידלט דיך נאָך... כ׳האָב אויך אַמאָל געשטרייקט. מיט יאָרן צוריק, אַז כ׳בין נאָר אַריבערגעקומען, אַ גרינער, וואָס טוט מען? גייט מען אין שאַפּ אַריין. האָט אויסגעבראָכן אַ שטרייק. אַ שטרייק? נו פאַרפאַלן, שטרייקט מען מיט. וואָס זאָל איך אייך דערציילן? מען זאָגט אַן אַרבעטער איז אַ גראָבער נפש, ס׳איז אמת. אַזוי פלעגן זיי לעקן דעם בעל־הבית, חנפענען, און אַז זיי זיינען אַרויס אין שטרייק, איז להשמיד ולהרוג! איך, פאַרשטייט איר מיך, בין אַ בוקאָווינער, וויים וואָס ביזנעס איז, און אַז מען האָט אַ „ביז־נעס־אידייע" קומט מען דורך מיט דער גאַנצער וועלט. איז אַז דער שטרייק האָט אויסגעבראָכן, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז נאָכ־צוגעבן אַלע פאָדערונגען איז אַן אוממעגליכע זאַך, האָב איך זיך דורכגערעדט מיטן בעל־הבית, דורכגעקומען מיט אים, און וואָס מיינט איר איז געווען דער סוף? זיי האָבן פאַרלאָרן דעם שטרייק, געמוזט אָנקומען נאָך אויף קלענערע שכירות, און איך האָב גע־

אַרבעט לייכטער ווי פריער און דערצו נאָך געהאַט אַן הוספה. טענה איך, צו וואָס די גאַנצע חתונה? איך זעה, אַז איר פאַרשטייט „ביזנעס“, ווייסט איר דאָך, אַז נאָכצוגעבן די באַדינגונגען איז אוממעגליך, מען וועט מוזן די „היברו“ פאַרמאַכן, איז מיין פלאַן צו העכערן אַ פינפערל יעדן לערער אַ חודש. איך בין אַ ייד, וואָס וויל קיין זאַך ניט בחנם, ס'האַנדלט זיך ניט וועגן אַ פאָר דאָלאַר, פאַר אייער טרחה וועט איר אויך קריגן אַ פופצן דאָלאַר און איר וועט אונטערשרייבן, אַז מיט דער „מחזיקי-תורה“ איז דער שטרייק „געסעטלט“ *), כ'מיין...

ראַבינאָוויטש האָט געקוועטשט מיט די אויגן, געטראַכט אַז מען דאַרף דעם פלאַן זיך איבערלייגן און זיך אַרומגעקוקט, וואו זיין חבר איז.

בשעת דער סעקרעטאַר מיט ראַבינאָוויטשן האָבן געהאַלטן אין ריידן, איז זיך דער בחור מיטן שטעקעלע געגאַנגען פון איין קלאַס אין צווייטן און אויף העברעאיש מיט דער „הברה הספרדית“ אויפגעפאָדערט יעדן לערער אין דעם נאָמען פון דער אגודה, זיי זאָלן אַרונטערגיין. די קינדער האָבן זיך גענומען שיטן אין אַן אומאָרדנונג, מיט אַ הוראַ, אַז זיי האָבן שיעור ס'הויז ניט איינגעלייגט.

— כ'מיין — האָט דער סעקרעטאַר זיך אַרומגעקוקט פון וואַן דער טומל קומט — וואַרט אונטער אַ ביסל, דער פרעזידענט דאַרף באַלד אָנקומען, כ'פאַרזיכער אייך, אַז מיר וועלן דורכקומען, מיר לעבן דאָך ניט צווישן גזלנים!

אַז דער סעקרעטאַר האָט דערזעהן, ווי די קינדער שיטן זיך פון די קלאַסן, איז ער געבליבן שטיין ווי אַן אָפּגענאַרטער, גאָר ניט גערעדט. ראַבינאָוויטש האָט זיך געשראָקן פאַר זיין איינעמען געדאַנק אויפגעגעבן ביי זיך די פאַרהאַנדלונגען מיטן סעקרעטאַר און געוואַרט די לערערס זאָלן אַרונטערקומען.

---

*) געסעטלט — ערלעדיגט, איינגעאָרדנט.

די לערערס זיינען געווען צופרידן, וואָס מען וועט זיי העכערן די שכירות, געווען אָבער צעשראָקן, ניט געגלויבט די בעלי־בתים זאָלן נאָכגעבן, און ס'האַריץ האָט יעדן געזאָגט, אַז זאָל מען אָנ־הויבן לערנען העברעאיש אין יידיש, וועט די תלמוד תורה האָבן הונדערט לערערס פאַר איינעם, און זיי וועלן בלייבן אָהן ברויט.

וואַקסמאַן איז געשטאַנען צווישן מילערן און ראָזענען, גע־שפּריצט בשעתן ריידן און זיי איבערצייגט אין העברעאיש, אַז דער איינציגער וועג צו פאַרבעסערן דעם מצב פון די לערערס איז צו שטרייקן.

פרידקין איז אַרומגעגאַנגען אַ גלייכגילטיגער. ער האָט סיי־ווי־סיי ניט געהאַט וואָס אָנצווווערן, געוואוסט, אַז ער האָט נאָך אינ־גאַנצן דאָ צו שטיין אַ חודש, זיך שפּאַצירט איבערן פאָדער־הויז אַן אויפגעלייגטער און געשיט דעם סעקרעטאַר זאַליץ אויף די וואונדן:

— האַ, צייטן, מלמדים שטרייקן, פיין, פיין! נאָך די מלמדים וועלן די סעקרעטאַרס נעמען שטרייקן! לאָזן זיי וויסן די „באָ־סעס" *), אַז אַ לערער איז ניט הפקר!

ראַבינאָוויטש האָט שוין לאַנג געהאַט פאַרגעסן, אַז ער האָט זיך נאָר וואָס געשלאָגן מיט דער דעה, פאַר פופצן דאָלאַר צו פאַר־קויפן דעם שטרייק, און ווען ניט די קינדער, וואָס האָבן אָנגע־מאַכט אַזאַ טומל, ווער וויים? דער אַגיטאַטאָר האָט זיך אין אים דערוועקט, פאַרגעסן, אַז פאַר אים שטייען בלויז פיר־פינף מענשן, געמאַכט דעם אָנשטעל, ווי ער וואָלט געשטאַנען אויף אַ פּלאַט־פאָרמע, אָנגעהויבן מיט דער העכסטער אָקטאַווע, און אַזוי אַז די שטימע האָט זיך באַלד ביי אים איבערגעריסן, אָנגעהויבן כריפּען:

---

*) באָס – בעל־הבית פון געשעפט אָדער פאַבריק.

—און אַז דער העברעאישער לערער וועט פאַרבעסערן זיין מצב, וועט ער ניט זיין אַזוי געפּאַלן ביי זיך און פאָדערן, אַז יעדער פּרעזידענט זאָל אויף אים קוקן ווי אויף אַ מענשן, און ס׳וועט במילא אויסקומען, אַז אַלע לא יוצלחס וועלן זיך מער ניט שטופּן אין מלמדות, אַזוי אַז ס׳וועט זיין אַ מינימום אין שכירות, דאָס הייסט, צוואַנציג דאָלאַר אַ שעה, און יעדער גראָבער יונג וועט מער ניט קאָנען קאָנקורירן מיט אַ העברעאישן לערער!

חברים, מיר דאַנקען אייך, וואָס איר האָט זיך אָפּגערופן אויפן „אַפּיל" פון אייערע קאָלעגן, וואָס שטרייקן שוין איבער אַ חודש, טיילן זיך מיטן ביסן, כאָטש מער ווי אַ העלפט האָבן ווייבער מיט קינדער, און מיר האָפן, אויב די איבעריגע וועלן נאָכטאָן אייער ביישפּיל און שטיין מיט אונז, וועלן מיר זיכער געווינען דעם שטרייק, אויסקעמפן אָנשטענדיגע שכירות, אַרויסנעמען דעם חנוך פון עם־הארצישע הענט...

אין מיטן ריידן איז דער פּרעזידענט, מיסטער שוליק, אַריינגעקומען, באַלד זיך געכאַפּט וואָס דאָ קומט פאָר, אויסגעהערט ראַבינאָוויטשעס דרשה, און אַז ער האָט דערהערט, אַז די בחורימלאַך ווילן אַרויסנעמען דעם חנוך פון די עמי־הארצימשע הענט, איז ער אַריין אין דער מיט און אָנגעכאַפּט ראַבינאָוויטשן ביים קאָלנער:

— יונגערמאַן, אויב איר רעכנט, אַז אַ תלמוד־תורה איז ניט מער ווי אַ „שאַפּ", וואו מען פירט אָן שטרייקס, גייט אַרויס פון דאַנען, גיכער, דען איך הייס דער גוי זאָל אייך אַרויסוואַרפן!

ראַבינאָוויטש האָט זיך ניט געריכט אויף אַזאַ ברוך־הבא, געקוועטשט מיט די אויגן, געקלערט ווי זיך ארויסצודרייען, ס׳זאָל זיין גוט פאַר ביידע צדדים, און איידער ער האָט צייט געהאַט עפּעס צו באַשליסן, האָט דער בחור מיטן שטעקעלע אָנגעכאַפּט דעם

פּרעזידענט, אים אַ ריס געטאָן פון ראַבּינאָוויטשן, געהאַלטן פאַר די לאַצן און אַריינגעשריען אין אים מיט דער חברה־הספרדית:

— דו מיינסט ביזט בײַ דיר אין שאַפּ, וואו דו שטעלסט אָן „גענגסטערס *), מען זאָל צעבּרעכן יעדן שטרייק? אויב דו הערסט ניט אויף צו שטערן, שליידער איך דיך אַרויס פון דיין אייגענער שול! וואָס מיינסטו, וועסט דאָ אַיינפירן די „לשכה־השחורה״?

— פּע, פּע — האָבּן עטליכע לערערס מיטאַמאָל זיך גענומען קרימען, געהויבּן מיט די אַקסלען, ווי זיי וואָלטן זיך אָפּגעשאָקלט פונם בחור מיטן שטעקעלע — ניט שיין, וואָס עפּעס שלאָגן? ווי הייבט מען דאָס אַ האַנט אויף אַ יידן?

דער פּרעזידענט איז געשטאַנען אַ בּלאַסער, מורא געהאַט מען זאָל אים ניט שלאָגן און ניט געגלויבּט ס׳זאָלן זיין מענשן, וואָס פאַר ברויט בּאַוואַרפן זיי אים מיט שטיינער.

דער סעקרעטאַר האָט דערוויייל אַריינגערופן דעם שבת־גוי, אַליין האָט ער זיך פון זיכערקייט וועגן בּאַוואָרנט מיט אַ מעשענע „צדקה תציל ממות״ פּושקע און גענומען שרייען:

— סטאַך, וואַרף אָט אָ דעם יונגנמאַן מיטן שטעקעלע אַרויס!

איינציגווייז האָט דער עולם זיך גענומען אַרויסרוקן. פריידקין, וואָס איז געווען דער לעצטער, האָט זיך צעשמייכלט, ווען דער סעקרעטאַר האָט אים איינגערוימט:

— דער פּרעזידענט וויל אייך זעהן, קומט היינט אין אָוונט צו אים אַריבּער, איר וועט קומען?

— אָל־רייט!

*) גענגסטער — גאַסן־יונג, כוליגאַן.

פרידקינען האָט פאַרדראָסן, צו וואָס ער האָט זיך פאַרדרייט אַ קאָפּ מיט שושנהן. איצט, גייענדיג אַהיים, האָט ער דערפון נאָך מער געליטן. ער האָט געפילט, אַז דאָס וואָס דער פּרעזידענט שיקט נאָך אים, ווען אַלע לערערס זיינען אַרויס אין שטרייק, הייסט, אַז ער בלייבט ווייטער פּרינסיפּאַל, וועט מסתמא קריגן אַ הוספה, וועט... אים האָט הנאה געטאָן, וואָס ער האָט אָפּגעלייגט די חתונה מיט שושנהן פון טאָג צו טאָג. נו, טאַקע, וואָס איז ס׳געאייל? אַזאַ גליק וועט ער קיינמאָל ניט פאַרשפּעטיגן! ס׳וואָלט אַפילו גלייכער געווען, ווען ער נעמט ניט צוזאַמען מיט איר די דירה, האָט ער זיך אָבער ניט געקענט פון איר אָפּטשעפּען. אַזאַ מויד, זי קען אים נאָך לאָזן אַרעסטירן, גיי, שפּיל זיך מיט אַמעריקאַנער געזעצן! אַז אַ מויד, וואָס זי זאָל ניט אויסטראַכטן, איז זי באַגלויבט, כאָטש אין האַרצן איז ער געווען זיכער, אַז שושנה טראָגט ניט, אַנדערש וואָלט זי זיך ניט אויפגעהערט איבער־צוגעמען דערמיט, און זי האַלט עס אין איין פאַרשווייגן. ער איז געגאַנגען פּאַמעלאַך, אָפּגעמאַכט ביי זיך, אַז אויב ער וועט שליסן מיטן פּרעזידענט אַ קאָנטראַקט אויף צוויי יאָר, צעגייט ער זיך מיט איר, זי איז ניט פאַר אים, דערצו, ווער ווייס, ס׳קען זיין דעם פּרע־זידענטס טאָכטער... איצט וואָלט זי געווען גליקליך, ווען ער מאַכט איר אַ פאָרשלאָג! אַ מיידל, אַלע ווייסן — זי האָט זיך אַרומ־געשלעפּט מיט גרינגען, מסתמא געווען אין נאָהענטע באַציהונגען מיט אים, האָט זיך מער ניט מיט וואָס איבערצונעמען, דאַרף דאַנ־קען גאָט, אַז ער, פרידקין, וויל זי!

אַז ער האָט איבערגעטראָטן די שוועל, איז די גוטע שטימונג פון אים אַוועק. ער האָט זיך מיט שושנהן ניט באַגריסט, אַראָפּ־געוואָרפן דעם קאַפּעליוש, דעם ראָק, געשליידערט די בענקלאַך, ווי זיי וואָלטן אים געווען אין וועג, און געזוכט זיך צו פאַרטשעפּען מיט איר.

— וואָס עפּעס אַזוי פריה היינט? — האָט שושנה אָפּגע־שוימט די יויך.

— אַז מען האָט קיין אַרבעט ניט, קומט מען פריה! — האָט פרידקין זיך אַ בייזער געטאָן.

זי האָט אַוועקגעלייגט דעם זופּלעפל און איז צוגעקומען צו אים:

— וואָס, האָסט זיך צעקריגט מיטן פּרעזידענט?

— כ'האָב אים אויסגעהאַקט אַ פּאַטש!

— וואָס?

— וואָס דו הערסט! זיך לאָזן יאָרן לאַנג אַרומקריכן איבערן קאָפּ? כ'וואָלט געוועזן פון אייזן, וואָלט דאָס געדולד אויך גע־פּלאַצט! — האָט פרידקין הנאה געהאַט, וואָס ער נאַרט זי אָפּ.

— נו, האָט ער דיר אָפּגעזאָגט פון דער שטעל?

— ניין, ער האָט מיר געגעבן אַ הוספה, וואָס פרעגסטו, נאַר דו?

זי האָט ניט געענטפערט, זיך געפילט באַליידיגט, וואָס ער רופט זי נאַר, גענומען די הענט פאַר דער טאַליע און אַרויסגעלאָזט אַ זיפץ:

— נו?

— וועט מען הונגערן!

— ניט געפערליך, וועסט קריגן אַן אַנדער שטעל.

— איצט קריגט מען ניט!

— איז ניט — האָט זי צענומען די הענט — אין ניכן וועל איך עפענען אַ פלאַץ, וועסטו זיין דער מענעדזשער *), גוט?

— דו עפנסט שוין אַזוי — האָט פרידקין אַ צוק געטאָן מיט אַן אַקסל — צייט איך קען דיך! — פאָלג מיך, שושנה, און קריג

*) מענעדזשער — פאַרוואַלטער.

בעסער אַן אַנדער מאַן, וואָס דאַרפסטו אַ מאַן, ער זאָל דיר אָפּעסן די ביינער? כ׳מיין עס ערנסט!

— דו קאָנסט ניט זעהן, כ׳זאָל אַ מינוט ניט האָבן קיין עגמת־נפש.

— ס׳מוז דאָך נעמען אַמאָל אַ סוף!

— וואָס מיינסטו? — איז שושנה געוואָרן בלאַס.

— כ׳מיין, אַז איך טאָר ניט חתונה האָבן!

— ווער צווינגט דיך! — האָט זי אַ באַליידיגטע אַ זאָג געטאָן.

— דו!

— איך?

— יעס!

— ברעך שוין הענט און פיס, הערסט? אַזאַ נישט אַזאַ, ער האָט נאָך ניט חתונה געהאַט און וואַרפט מיר שוין צעהן מאָל אַ טאָג דעם גט אונטער די פיס.

— אודאי האָב איך ניט חתונה געהאַט!

— האָסט ניט חתונה געהאַט? — איז זי מיטאַמאָל צוגע־לאָפן צו אים און אים אָנגעכאַפּט פאַר אַ לאַץ — האַ, וואָס שווייגסטו? פּאָדליעץ דו, אוממענש, כ׳וועל דיך אַרויסיאָגן!

זי האָט אים אַ וואָרף געטאָן אויף דער וואַנט. ער האָט זיך קוים דערהאַלטן אויף די פיס, געשטאַנען אַ ווײַלע, זיך דערמאָנט, אַז ער איז שטאַרקער און איר אַ קניפּ געטאָן. זי האָט אַרויסגע־לאָזט אַ קוויטש, זיך אַיינגעביסן מיט די ציינער אין זיין האַנט און געשלאָגן, וואו זי האָט נאָר געטראָפן.

— האַלאָ, מיסטער פרידקין — האָט בעסי אים געעפנט די טיר און באַגעגנט ווי אַן אַלטן באַקאַנטן — דער פאָטער האָט געבעטן איר זאָלט צוואַרטן, ער קומט גלייך.

— ס׳מאַכט נישט, ס׳מאַכט נישט — האָט פרידקין אַראָפּגע־
נומען דעם שטייפן קאַפעליוש, אים געהאַלטן אין ביידע הענט, ווי
ער וואָלט מורא געהאַט, ס׳זאָל זיך עפּעס פון אים נישט אַרויס־
גיסן און געוואַרט, וואו מען וועט אים הייסן אַריינגיין.

בעסי האָט געעפנט אַ זייטיגע טיר, אים אַריינגעפירט אין
דער סאַליע, וואו שווערע שטיקער מעבל זיינען געווען אויסגע־
שטעלט, אַז ס׳איז אַזש קיין אָרט נישט געווען וואו זיך אויסצו־
דרייען, און אים געוויזן אויף אַ „מאָרים״־שטול, ער זאָל זיך זעצן:

— איר וועט טרינקען טיי?

— טיי און תהילים — האָט פרידקין אָנגעהויבן, און איידער
ער האָט צייט געהאַט צו ענטפערן, איז בעסי שוין געווען אויף
יענער זייט טיר.

ער איז געווען גוט אויפגעלייגט, געפילט אַז בעסי איז היינט
צו אים העפליכער ווי תמיד, דערצו זעהט זי אויס עפּעס אַזוי פריש
און יונג, די ליפּ פאַרשאַרצט זיך אַזוי זיס, איז אים איינגעפאַלן, אַז
איצט איז די בעסטע געלעגנהייט. אויב ער וועט זיך מיט איר איצט
ניט אויסשמועסן, איז ער אַ לא־יוצלח, וועט ער עס תמיד באַדויערן
און ס׳גאַנצע לעבן וועט ער מוזן אָפּפינסטערן מיט שושנהן. אין
איין רגע האָט ער ביידע פאַרגליכן און אָפּגעמאַכט, אַז ער מוז פון
שושנהן פּטור ווערן. ער האָט באַטראַכט די מאָרים־שטול, זיך
באַקוועמער אויסגעצויגן, באַקוקט די אייל־בילדער אין שווערע גאָל־
דענע ראַמען, וואָס האָבן געהאַנגען אויף די ווענט, און זיך צו־
געגרייט, איידער דער פּרעזידענט וועט אָנקומען, זיך דורכצו־
שמועסן מיט בעסין.

פון גרויס התפּעלות האָט ער זיך אויפגעשטעלט, זיך דורכגע־
גאַנגען איבערן צימער, אָנגעטאַפּט מיט די פינגער די גלאַטיגע
טונקל־רויטע שטיקער מעבל, די אייל־בילדער, חשק געהאַט צו עפע־
נען די „וויקטראָלאַ״, איז בעסי אַריינגעקומען מיט צוויי גלעזער טיי.

— איר זייט שוין אַ לאַנגע צייט בײַ אונז נישט געווען? — האָט בעסי אים אונטערגערוקט אַ גלאָז טיי — וואָס מאַכט איר עפּעס, מיסטער פרידקין?

פרידקין האָט זיך אַוועקגעזעצט, אַ צופרידענער אָנגעצויגן די געמבע, פילאָזאָפיש געקוקט אין רויטן גלאָז טיי אַריין, און נישט אויפהויבנדיג די אויגן, זיך אָנגערופן:

— איר האָט דען געבענקט נאָך מיר?

בעסי האָט זיך עטוואָס פאַרלוירן, נישט געוואוסט גלייך וואָס צו ענטפערן און אַ שפּאַס געטאָן:

— איר ווילט דען, כ׳זאָל בענקען נאָך אייך?

— וואָס איך וויל — האָט פרידקין אָנגעהויבן, זיך נאַריש צעשמייכלט און נישט געענדיגט — נאָר איין זאַך וועל איך אייך זאָגן, כ׳האָב פּיינט אַ צווייטן צו קריכן אין וועג אַריין!

— וואָס מיינט איר?

— איר ווייסט בעסער פון מיר!

— איך? — האָט זי אַ צוק געטאָן מיט די אַקסלען.

— אַז ער איז דאָ גאַנצע טעג געלעגן — האָט פרידקין אָפּ־גערוקט פון זיך דעם טיי, ווי ער וואָלט אים געשטערט — האָב איך נישט געקענט קומען!

— ווער? — האָט בעסי געשמייכלט.

— דער פּוילישער.

— גרינען מיינט איר? — האָט זיך בעסי צעלאַכט.

— יעס.

— פאַרוואָס האָט איר אים אַזוי פּיינט?

— כ׳האָב פּיינט אַלע פּוילישע, — האָט פרידקין גענומען אויף ניך זופן דעם טיי — אַז זיי זיינען גנבים! איר לאַכט? יעדער וואַרשעווער, אויב ער וועט נאָר קענען, וועט ער אייך באַשווינד־לען, דערצו זיינען זיי „דזשיקאַנער“, עמי־הארצים, קענען קיין

עברי נישט, אויף אַן אָ, זאָגן זיי או, האַ, האַ, האַ! און זייערע מיידלאַך זיינען בעסער? אַלע הייסן זיי רוזשקע, און בראָנקע און פּאַר אַ באָמבאָנערקע זיינען זיי גרייט, האַ, האַ, האַ!... איך קען זיי גוט, די פּוילישע דריבעס! כ'האָב זיי פיינט!

— און מאַלאָרוסיש האָט איר אויך פיינט? — האָט בעסי זיך איינגעהאַלטן, זי זאָל נישט אַרויסלאַכן.

— כ'זעה איר ציהט מיך היינט עפּעס צופיל פאַר דער צונג — האָט פרידקין אַראָפּגעלאָזט די אויגן, מער איינגעצויגן די געמיבע, געוואַרט אַ ווײַלע, ווי ער וואָלט זיך געישובט און אָנגע־הויבן מיט איין אָטעם — איר דאַרפט וויסן, אַז איר געפעלט מיר, כ'מיין פון ערשטן טאָג אָן, וואָס כ'האָב אייך געזעהן, זייט איר מיר געפעלן... ווי איר קוקט מיך אָן, בין איך אַ שטילער מענש, נישט ווי אַנדערע, וואָס מאַכן אָנשטעלן, זינגען, טאַנצן, ליגן אָפּ גאַנצע נעכט אין קאַבאַרעטן... ביי מיר וועט אַ ווייב האָבן זעהר גוט, כ'בין אַ הויז־זיצער, מיין בעסטער פאַרגנינגן איז אין שטוב. קען זיין אַ גרעסערער פאַרגניגן, ווי אין אַ רעגן, צו גלאַט אַ שלעכט וועטער, צו זיצן אין פענסטער און קוקן, ווי אַנ־דערע ווערן אויסגעריסן, לויפן ווי אָפּגעוואַשענע קעץ? טענה איך... יאָ... מיינט נישט, אַז כ'בין אַ לערער, האָב איך קיין געלט נישט. כ'האָב אַ באַנק־ביכל און קיין עין־הרע אַ שווער באַנק־ביכל, פאַרזיכער איך אייך, אַז כ'וועל אייך אויסמעבלירן פונקט אַזאַ זאַל — ער האָט געוויזן מיט דער האַנט אויפן מעבל און בילדער — ווי איר האָט ביי אייער פאָטער, נאָך מער, דאָס וועט מוזן זיין געגילדט.

בעסי האָט געזעהן, אַז פרידקין איז ערנסט, שפּאַסט נישט, האָט זי זיך פאַרלוירן און געקלערט, ווי ר'נאָך זיך אַרויסצודרייען און אים לאָזן אַליין.

— אַז איך האַלט אָבער ניט פון חתונה האָבן?

— און איר מיינט, אַז איך בין אַזוי פּאַנאַטיש ? האָט ער זיך אויפגעשטעלט, זיך איבערגעזעצט אויף אַן אַנדער שטול, נעהענטער צו בעסין — דאָס רייד איך דאָך וועגן אייערע עלטערן, זיי וועלן נישט דערלאָזן זייער טאָכטער זאָל וואוינען מיט אַ מאַן אָהן חופּה וקדושין.

— איר האָט מיך נישט פאַרשטאַנען, מיסטער פרידקין — האָט בעסי זיך צעלאַכט און געטראַכט, אַז מען דאַרף גאָר אַרויס־לויפן און אים איבערלאָזן.

— וואָס הייסט ? — האָט פרידקין זי אָנגענומען פאַר אַ האַנט.

— איך האָב געמיינט צו זאָגן — האָט בעסי אַרויסגענומען די האַנט פון זיינע — אַז כ'האַלט סתם נישט ביי חתונה האָבן.

— וואָס, כ'געפעל אייך נישט.

— איר געפעלט מיר — האָט בעסי פון שרעק אַרויסגע־שטאַמלט — נאָר נישט חתונה צו האָבן מיט אייך.

— אַזוי ? — האָט ער זיך אויפגעשטעלט, די אויסגעלאָשענע אויגן זיינען געוואָרן גלאַנציג, זיך איינגעגעסן מיט זיי אין בעסין, ווי ער וואָלט זיך געקליבן וואַרפן אויף איר.

בעסי האָט זיך אַ רוק געטאָן פון אים, זיך פאַרשטעלט מיטן ווענטל פון אַ שטול.

— איר מיינט, ס'איז אַ סוד, אַז איר האָט זיך אַרומגעשלעפּט מיט גרינגען.

— טאָ וואָס ווילט איר ?

— וויל איך אייך זאָגן — איז ער נעהענטער צו צו איר — אַז ס'דאַרף פאַר אייך זיין אַ כבוד, אויב כ'וויל אייך. נישט מאַכן ווייבערשע שטיק, איר מיינט די וועלט שלאָפט ? טאָ וואָס נעמט איר זיך אַזוי איבער ?

בעסי האָט געפילט, ווי אים אַראָפּצולאָזן אַ פּאַטש, נישט געגלויבט, אַז פרידקין, אַזאַ אידיאָט, וועט איר אויך אויפוואַרפן,

אַז זי איז נישט מאָראַליש געגוג, אַז ער שטייט פיל העכער פון איר, און איז זיכער אַז ער טוט איר אַ טובה, וואָס ער בעט איר האַנט. זי האָט זיך באַהערשט, מורא געהאַט זי זאָל זיך פון ערגערניש נישט פונאַנדערוויינען, גאָרנישט געענטפערט און גענומען אַרויס־גיין. ער האָט איר פאַרשטעלט דעם וועג:

— נו, וואָס בלייבט?

זי האָט געעפנט אויף אים אַ פּאָר אויגן, אַז ער האָט זיך אָפּגערוקט.

— לאָזט דורך!

— וואָס מיינט איר, כ'וועל זיך לאָזן אַרומפירן ביי דער נאָז?

— האָט פרידקין זי אַרומגעכאַפּט מיט ביידע הענט.

בעסי האָט זיך אַ ריס געטאָן, אים אַ שפּיי געטאָן אין פּנים אַריין און מיט אַ קוויטש פון אַן איבערגעשראָקענעם, אַז ס'גאַנצע הויז איז זיך צונויפגעקומען, איז זי אַרויס פון צימער און פאַרהאַקט נאָך זיך די טיר.

פרידקין איז געבליבן שטיין נישט טויט, נישט לעבעדיג, אַליין נישט געגלויבט, וואָס מיט אים איז נאָרוואָס פאָרגעקומען, זיך געהאַלטן אין איין ווישן דאָס פּנים, די אויגן און געהערט הינטער זיך קולות:

— וואָס איז?

— וואָס איז געשעהן?

— בעסי?

— אַ מויז!

— וואָס?

— כ'האָב זיך איבערגעשראָקן — אַ מייזל איז נאָרוואָס פאַר־ביינגעלאָפן!

— משוגענע!

— שרייט מען אַזוי? גוט, גוט, — האָט די מוטער גערעדט
— כ׳זאָג שוין לאַנג, מען זאָל אויף ביינאַכט אַריינלאָזן אין שטוב די קאַץ. אַז איר אַלע טרייבט זי!

מען איז זיך צעגאַנגען. ס׳איז געוואָרן שטיל. פרידקין איז נאָך אַלץ געשטאַנען אויפן זעלבן פּלאַץ, זיך געווישט דאָס פּנים, געפילט ווי אַלץ אין אים קאָרטשעט זיך פון ווייטאָג, פון חרפה. ער האָט חשק געהאַט צו צעברעכן דאָס מעבל, אַ שליידער צו טאָן די בראָנזענע סטאַטועטקע אין שפּיגל אַריין, אַרויסצוואַרפן די רעקאָרדס פון דער „וויקטראָלאַ“, קלאַפּן איבער זיי מיט די פיס, איבערצודרייען די סערוואַנטקע מיטן פּאַיאַנס, ס׳זאָלן בלייבן בלויז שערבלאַך. דער שרעק, אַז עמיצער קען נאָך אָנקומען, האָט גובר געווען דעם כּעס. ער האָט אַרויסגענומען אַ קליין מעסערל און מיט דערמיט גענומען קראַצן איבער די פיס פונם מאַהאַגענעם טיש, איבער די ווענטלאַך פון די שטולן, און וואָס שטאַרקער ער האָט געקראַצט, אַלץ מער האָט זיך אין אים דער טייוול צעשפּילט, חשק געהאַט דעם שפּיגל צו צעשמעטערן, איבערלאָזן די „היברו-סקוהל“, שושנהן און אַוועק ערגעץ אין דער וועלט אַריין.

— איר וואַרט שוין לאַנג? — איז דער פּרעזידענט אַריינגעקומען.

פרידקין האָט אין איין אויגנבליק זיך אינגאַנצן געענדערט, בלאַס געוואָרן, דערנאָך זיך פאַררויטלט, אַריינגערוקט דעם מעסערל אין אַרבל און ווי ער האָט נישט אַ דריי געטאָן מיט די אויגן, האָט ער אַלץ געזעהן די צעקראַצטע פיס פון טיש. ער האָט זיך אַ דריי געטאָן, ער זאָל פאַרשטעלן די פיס, און גענומען הכנעהדיג שמייכלען:

— נאָרוואָס אַריינגעקומען.

— נו, מיסטער פרידקין, האָב איך עס געדאַרפט? אויסגעבויט אַ שול, אַ תּלמוד תּורה, כ׳פאַרנאַכלעסיג ס׳הויז, די קינדער, מאַכט זיך מיר אַ ליידיגער אָוונט, כ׳קען שוין אַמאָל פאַרברענגען מיט

מיין פאַמיליע, פּטר איך אים אין דער „היבּרו“, און אַז כ׳מאַך דערפון נישט קיין לעבּן, ווייסט איר דאָך אודאי, פרעג איך אייך, איז עס רעכט, מען זאָל זיך כאַפּן מיך שלאָגן?

— עפּעס אַ ווילדער יונג — האָט פרידקין אַריינגעוואָרפן.

— און די לערערס האָבּן אויך שיין געהאַנדלט, ס׳מאַכט נישט — האָט דער פּרעזידענט זיך נישט צוגעהערט צו פרידקינען און גערעדט ויינס—איר זייט נישט צופרידן מיט די שכירות? קומט מען אַריבּער, מיין אַדרעס, ברוך השם, ווייס מען, מען שמועסט זיך דורך, מיר זיינען דאָך יידן... ניט מיטאַמאָל אַ שטרייק! וואָס, די תלמוד תורה איז להבדיל אַ „שאַפּ“? אַז מען וועט זיי לאָזן שטרייקן, קענען זיי מאָרגן פאָדערן, מען זאָל אַנשטאָט חומש לערנען אַ קאַפּיטל סאָציאַליזם, ווער איז זיכער מיט זיי? אָט ווי איר קוקט מיך אָן, מיין נאָמען איז נישט שוליק, ווי לאַנג איך וועל לעבּן, וועט מען אין מיין תלמוד תורה נישט שטרייקן! אויבּ איך וועל נישט אויספירן, וועל איך צומאַכן די תלמוד תורה און נישט נאָכגעבּן! אַזאַ עקשן בּין איך! און קיין איין לערער, וואָס וועט שטרייקן, וועל איך נישט צונעמען אויף צוריק, לאָזן זיי ויסן! כ׳וועל זיי עוקר מן השורש זיין!

דער פּרעזידענט איז זיך דורכגעגאַנגען עטליכע מאָל איבּער דעם זאַל, געמאַכט גרימאַסעס, ווי ער וואָלט איינגעטענהט מיט זיך, און זיך צוריק אָפּגעשטעלט בּיי פרידקינען.

— יעס, איך וויל איר זאָלט בּלייבּן פּרינסיפּאַל.

— אָל־רייט — האָט זיך פרידקין פון גרויס פרייד צעשמייכלט

— אָבּער...

— וואָס אָבּער?

— מאָרגן צו קומען אין דער „היבּרו“ איז אַ סכנה...

— איר האָט מורא, מען זאָל אייך נישט שלאָגן?

— כ׳האָבּ נישט מורא, נאָר זיי האָבּן געטענהט, אַז אויבּ זיי וועלן מאָרגן כאַפּן אין קלאַס אַ לערער, וועלן זיי אים דערהרגענען.

— אויב איר ווילט, וועל איך מיט אייך מיטשיקן אַ פּאָ־ ליסמאַן ?

— ס'וואָלט נישט געשאַדט.

— הייסט עס, יאָ — האָט דער פּרעזידענט זיך געקנאַקט די פינגער — איר וועט מאָרגן אָנגיין מיט אייערע קלאַסן ווי גע־ וויינליך.

פרידקינען איז געלעגן אויף דער צונג, אַז ער דאַרף בעטן אַ קאָנטראַקט אויף צוויי יאָר, זיך געשעמט, באַמערקט ווי דער פּרע־ זידענט קוקט אויפן זייגער, ווי ער וואָלט אים געגעבן אָנצוהערן, אַז דער וויזיט איז צום סוף, האָט ער אויסגעשטרעקט די האַנט :

— אַ גוטע נאַכט, מיסטער שולץ.

— אַ גוטע נאַכט. הייסט עס, מאָרגן זעהען מיר זיך ?

— אָל־רייט.

איבערן טראָטואַר, וואָס פאַר דער „מחזיקי־תורה“, האָבן עטליכע יונגעלייט שפּאַצירט פּאָרווייז הין און צוריק. איינער פון זיי האָט געטראָגן אויף דער ברוסט אַ טאָוול, וואָס האָט געהאַנגען מיט שטריקלאַך ביים קאַרק און אויסגעזעהן פון דערווייטנס ווי אַ „חושן“, וואָס אַ מלמד פלעגט אויסשניידן פאַר זיינע תלמידים, אויפן טאָוול איז געווען געכתבעט מיט גרויסע אותיות :

העלפט די לערערס אין שטרייק !
וחי אחיך עמך !

אין גאַס איז געווען שטיל. בלויז פון דער מחזיקי־תורה, וואו עטליכע אַלטע יידן זיינען געזעסן איבער אַ לאַנגן טיש און גע־

לערנט, האָט זיך געטראָגן אַן אומעטיגער ניגון, וואָס האָט דער־
מאָנט אַן אַלטן יידן, אַ לאַנג פאַרגעסן בית־המדרש־געסל. פאַר־
בייגייער האָבן זיך אָפּגעשטעלט. טייל האָבן נעצוקט מיט די
אַקסלען, געגאַנגען ווייטער, אַנדערע האָבן ווי צו זיך גערעדט:

— אַמעריקע, שטרייקן שוין מלמדים אויך!

— נישקשה, חדר־קינדער וועלן אויך באַלד אָנהויבן שטרייקן.

ביים אַריינגאַנג אין דער „מחזיקי" איז געשטאַנען אַ פּאָליס־
מאַן אָנגעשפּאַרט אָן דער ברייט־צעעפנטער טיר. פון לאַנגווייַ־
ליגקייט האָט ער פּרובירט צו פאַרפירן אַ שמועס מיט די יידן, וואָס
האָבן געלערנט אין שול. יעדע ווײַלע איז אַן אַנדער אויסגע־
וואַקסן ביי דער טיר, וואו אַ לאַנגער האַנטוך האָט געהאַנגען
אויף צוויי וואַלקעלאַך און זיך געדרייט, ווי אַ פּאַסעק אַרום די רע־
דער פון אַ מאַשין. די יידן האָבן זיך לאַנג געווישט די הענט,
הויך געזאָגט „אשר־יצר", תמעוואַטע געשאָקלט מיט די קעפּ
אויף דעם פּאָליסמאַנס רייד, אַבי פון אים פּטור צו ווערן, און פאַר־
שוואונדן אין שול. דער פּאָליסמאַן האָט שטייענדיגערהייט פאַר־
מאַכט די אויגן, געוואָלט כאַפּן אַ דרימל, און אום ער זאָל ניט
איינשלאָפן, האָט ער פון געוואוינהייט געהאַלטן אין איין וויגן מיט
דער רעכטער האַנט, וואו דער „קלאָב"*) האָט געהאַנגען אויף
אַ לעדערל.

אַן אויטאָמאָביל האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַר דער תלמוד־תורה.
דער סעקרעטאַר אַ קליינס, אַ ניכס, ווי אַ מייזל, האָט אַרויסגע־
שטעקט דעם קאָפּ, זיך אַרומגעקוקט און אַרויס פונם אויטאָמאָביל
מיט צוויי יידן. דער בחור מיט דער שילד אויף דער ברוסט איז
אויסגעוואַקסן פאַר זייערע אויגן און פאַרשטעלט דעם וועג:

---

*) קלאָב – אַ קורצער שטעקן, מיט וועלכן די אַמעריקאַנער פּאָ־
ליציייסן זיינען באַוואָפנט.

— יידן בעלי־תורה זאָלן „מסיג־גבול“ זיין, צונעמען ביי טאַטעס פון קינדער דאָס שטיקל ברויט?

די יידן, צעשראָקענע, האָבן זיך איבערגעקוקט, ווי זיי וואָלטן פון קיין זאַך נישט געוואוסט און גענומען שטאַמלען:

— מיר ווילן קיינעם קיין ברויט נישט צונעמען...

הערט אים ווי דעם קאָטער! — האָט דער סעקרעטאַר זיי כמעט איבערגעוואַלד געהאַלטן אין שטופּן אויף די טרעפּלאַך אַראָפּ...

דער פּאָליסמאַן איז אונטערגעקומען, מיט בטול געקוקט אויפן בחור מיט דער שילד און גערעדט דורך אַ ווינקל פון מויל, ווי ער וואָלט געזייט די ווערטער:

Keep on, keep on, dont block the street!

די עלטערע יידן האָבן זיך איינציגווייז אַרויסגעשאַרט פון שול, געבליבן שטיין אין אַ קופּקע, יעדער אין אַן אַנדער פּאָזע און שטיל צווישן זיך גערעדט:

— נאָך אַלעמען איז עס אַ חילול השם — האָט אַ זקן, וועמעס זון איז פּונקט דעמאָלט געווען אין שטרייק ביי הויזן, זיך אָנגערופן—מען זאָל עס גאָר דערלאָזן צו אַ שטרייק אין אַ תלמוד־תורה.

— וואָס, נאָכגעבן זיי? — איז אַ קליין ליטוויש יידל, אַ געוועזענער וועסטל־„באָס“, אַריין אין די קופּקע — כ׳טענה שוין פון לאַנג, אַז מען דאַרף נישט אין דער „מחזיקי תורה“ קיין גאָלע־מאָרדעס! אַז אַ ייד איז אַ גלוח, ווער וועט מיר דאָס קאַווירן, אַז ער איז נישט קיין מחלל־שבת? אַ גלויה וועט מדריך זיין מיינם אַ קינד? נאָ, סער!

— הויבט זיך אָן — האָבן עטליכע זקנים מיטאַמאָל אויפגעהויבן די קעפּ, און זייערע אונטערגעשווירענע בערד האָבן זיך אַוועקגעשטעלט ווי בעזעמלאַך — ס׳איז דאָך אַמעריקע!

אַרום דער קופּקע האָט זיך געקליבן אַן עולם. יאָרצייט־לייט, קדיש־זאָגערס, צוויי שוסטערס, וואָס האָבן צווישן מנחה און מעריב אַוועקגעלייגט די דראַטווועס, פאַרשלאָסן די וואַרשטאַטן און אויס־געשמירטע זיך צו יעדער זאַך אַיינגעהערט מיט ערנסטע פּנימער. די ווערענדע, וואָס אַרום דער שול, איז פול געוואָרן מיט מענטשן. אַלע האָבן גערעדט וועגן שטרייק, זיך געקאָכט, געווען אומצו־פרידן, וואָס מען האָט אַזאַ זאַך געקענט דערלאָזן. דער פּאָלים־מאַן האָט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, געקוקט אויף זיי ווי אויף קינדער און זיך געטראַכט, אַז מען וואָלט זיי אויך געדאַרפט צע־טרייבן.

וואַקסמאַן האָט זיך געדרייט צווישן עולם, גערעדט, געשפּריצט, איבּ איז געווען קשה, פאַרוואָס מען זעהט עפּעס ניט פרידקינען. זאָל ער „סקעבן" ? *) ער איז עטליכע מאָל אַרויפגעגאַנגען אויף אַ ווערענדע, וואָס קעגן איבער דער שול, געקוקט אין דעם פענ־סטער, וואו פרידקין לערנט, און באַמערקט, אַז דאָרט דרייט זיך אַרום איינער פון די יידן, וואָס מען האָט נאָרוואָס געבראַכט מיטן אויטאָמאָביל. וואַקסמאַן האָט גענומען צו אים ווינקען מיט אַ פינגער. דער ייד איז אַן איבערגעשראָקענער צוגעגאַנגען צום אָפּע־נעם פענסטער און אַ שאָקל געטאָן צו וואַקסמאַנען מיטן קאָפּ און הענט, ווי ער וואָלט געזאָגט — וואָס ווילט איר ?

— ר' ייד, פאָלגט מיך און גייט בעסער אַרונטער! — האָט וואַקסמאַן צו אים אַרויפגעשריען.

דער פרעמדער האָט פאַרהאַקט ס'פענסטער, און פון קלאַס האָבן זיך העכער גענומען טראָגן די קולות פון די קינדער.

ראָזען איז אונטערגעקומען, פאַרצויגן אַ סיגאַרעט, עטליכע ציה געטאָן און איבערגעגעבן:

---

*) סקעב – שטרייקברעכער.

— ווייסט, פרידקין „סקעבּט“.

— פון וואַן ווייסטו עס ? — האָט וואַקסמאַן אַ ציה געטאָן דעם לאַנגן האַלז.

— דער אַלטער משה האָט מיר גאָרוואָס פּאַרטרויט — האָט ראָזען ווידער אָנגעצונדן אַ שוועבעלע, וואָס האָט זיך באַלד פאַר־לאָשן — אַז ער האָט בּייטאָג געזעהן, ווי פּרידקין איז אָנגעקומען מיטן סעקרעטאַר.

— דאָס הייסט נאָך ניט, אַז ער „סקעבּט“.

— און איך זאָג דיר — האָט ראָזען אָנגעריבּן אָן זויל פון שוך אַ שוועבעלע — אַז דער בחור איז אויף אַלץ פעהיג.

— פרידקין מיינסטו ?

— יעס.

— אויב ס׳זאָל זיין אמת — האָט וואַקסמאַן זיך געצופּט די שטעכיגע האָר פון דער געמבּע — איז עס דאָך אַ מיאוסע זאַך.

— אָט גייט סעם — האָט ראָזען זיך אַ לאָז געטאָן נאָך אַ יינגל, וואָס איז אַרויס פון דער „היברו“ און איבערגעלאָזט אויפּן פּלאַץ, וואו ער איז געשטאַנען פינף מינוט, אַ בּערגעלע אויסגערי־בּענע שוועבעלאַך.

— ווער האָט היינט מיט אייך געלערנט ? — האָט וואַקסמאַן געפרעגט דעם יינגל.

— דער לערער האָט ניט געהייסן זאָגן — האָט ס׳יינגל געשמייכלט.

— וואָסער לערער ?

— מיסטער פרידקין.

— דאָס דאַרף מען גלייך לאָזן וויסן — האָט וואַקסמאַן אָנ־געכאַפּט ראָזענען פאַר אַ האַנט — גיי, טעלעפאָניר גלייך, אַז פריד־קין „סקעבּט“, מיר וועלן זיך אָפּרעכענען מיט אים!

פרידקין איז געזעסן ביי זיך אין קלאַס און געציטערט. ער איז די גאַנצע צייט געשטאַנען צווישןביידע פענסטער אַזוי, אַז אויב אַפילו אַ שטיין וועט פליהען, זאָל ער אים ניט טרעפן. ביים יעדן עפן פון דער טיר האָט אים פאַרפעלט אָטעם, געמיינט, אַז אָט קומען אָן די שטרייקערס, זיך געטרייסט וואָס אַ פּאָליסמאַן שטייט ביים אַריינגאַנג און וועט די חברה ניט אַריינלאָזן. ער איז געווען זיכער, אז אין צוויי, העכסטנס אין דריי טעג אַרום וועט דער שטרייק זיין געבראָכן, אַזוי האָט אים דער פּרעזידענט פאַרזיכערט, די אָרעמעלייט וועלן קומען בעטן, מען זאָל זיי צוריקנעמען, און ער, פרידקין, וועט ניט וועלן הערן, וועלן זיי שיקן די ווייבער מיט די קינדער אויף די אָרעמס, פאַלן אים צו די פיס, קושן די הענט... ער, פרידקין, האָט געהאַט אַ באַקאַנטן צושניידער פון מענער־רעק, איז יעדעס מאָל ווען אַ „באָס" האָט אים אָפּגע־זאָגט, האָט ער געשיקט זיין ווייבל, אמת, ניט קיין מיאוסע, בעטן פאַר אים ביים „באָס", און מען האָט אים תמיד צוריקגערופן אַר־בעטן. פרידקין האָט געשמייכלט, געווען צופרידן מיט זיך, און בלויז ניט פאַרשטאַנען, וואָס ס'איז נעכטן געווען מיט בעסין. ער איז, דאַכט זיך, געווען זעהר אָנשטענדיג אין איר געגנוואַרט. און מען קען ניט זאָגן, פון אָנפאַנג איז אַליץ געגאַנגען ווי געהעריג, געווען זיכער, אַז ער נעמט דאָס מאָל אויס, און מיטאַמאָל: נאַ דיר אַזאַ ברוך הבא! אויף דעם האָט ער זיך גאָרנישט געריכט! ווען ער וויס, אַז דאָס וועט זיך אַזוי אויסלאָזן, וואָלט ער נישט „געסקעבט", איינגעשטעלט דאָס לעבן. ער וועט זיך קיינעם אויף די אויגן נישט קענען ווייזן, און ווער וויים ווי ער וועט אָפּשניידן?

ווען פרידקין איז אַזוי געשטאַנען אָנגעשפּאַרט ביים ווענטל, וואָס צווישן ביידע פענסטער, און געטראַכט, האָבן די קינדער דערוויל געגוואַלדעוועט, געקראָכן אויף די בענק, ווי זיי וואָלטן געווען אַליין אין קלאַס.

— וויסט — האָט אַ ייִנגל זיך אָנגערופן — מיר דאַרפן ניט גיין אין „היבּרו“.

— פאַרוואָס?

— די לערערס שטרייקן.

— און מיסטער פרידקין? — האָט אַ ייִנגל אַזוי הויך אַ זאָג געטאָן, אַז פרידקין האָט דערהערט.

— ער שטרייקט נישט.

— איז ער אַ „סקעבּ“?

— וואָס איז אַ „סקעבּ“?

— אַ „סקעבּ“ שלאָגט מען.

— פאַרוואָס?

— ווייל ער וויל נישט שטרייקן.

— וועט מען פרידקינען שלאָגן?

— מייַן טאַטע האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט שיעור נישט דערהרגעט אין שאַפּ אַן אַרבּעטער, וואָס האָט נישט געוואָלט שטרייקן.

— או, זיין טאַטע איז שטאַרק — האָט זיך אַ דאַר ייִנגעלע אָנגערופן.

פרידקינען איז געוואָרן קאַלאַמוטנע פון די קינדערס רייד. ער האָט געפילט, אַז די גלייכסטע זאַך וואָלט געווען אַראָפּצוגיין צו וואַקסמאַנען, זיך אַנטשולדיגן, אַז ער איז בּאַגאַנגען אַן עולה, און שטרייקן מיט אַלע גלייך. און אַז מען וועט אים בּאַפאַלן? וואָס איז ער, אַ גבר? ער קען זיך ווערן? ער האָט בּאַטאַפּט די מוסקולן פון די הענט, וועלכע זיינען געווען שלאַבּערדיג ווי צעקאָכטע קעלבּערנע פלייש, און געווען זיכער, אַז איין גוטער קלאַפּ לייגט אים אַוועק. פאַר די אויגן זיינען אים געשטאַנען אָנגעצויגענע מוסקולן, וואָס מען זעהט בּיי אַ דורכשניטליכן אַמע־ריקאַנער, וועמען ער האָט תּמיד מקנא געווען, די מוסקולן האַרט

און שטייף, ווי די הענט וואָלטן געווען אָנגעשטאָפּט מיט שטאָל, — איז פון בלויזן געדאַנק פרידקינען קאַלט געוואָרן. פון שרעק האָט ער געכאַפּט אַ יינגל און אַראָפּגעשיקט נאָכן סעק־רעטאַר. ער האָט זיך מער נישט צוגעהערט ווי די קינדער שרייען, געשפּרייזט איבערן חדר, פּרובירט פאַרבייגייענדיג אויפצוהייבן די שטול, אויף וועלכע ער זיצט, אונטערגעהויבן די בענק, דעם טיש, מיט איין האַנט אַ הויב געטאָן אַ יינגל, וואָס איז אים גע־שטאַנען אין וועג, ווי אַ הערינג, און זיך דערפילט לייכטער. ער האָט אָפּגעמאַכט ביי זיך, אַז זיינס אַ קלאַפּ איז אויך עפּעס ווערט, אַז ער איז נאָך נישט אַזאַ שוואַכער. דער בלויזער גע־דאַנק האָט אים אויפגעהייטערט, און וואָס עפּטער ער האָט זיך גע־טאַפּט די מוסקולן, אַלץ שטייפער האָבן זיי זיך אים אויסגעדאַכט.

— איר דאַרפט מיך? — האָט דער סעקרעטאַר געעפנט די טיר פון קלאַס.

— הערט, מיסטער קליין, — איז פרידקין אים נאָך אין קאָרידאָר אַריין — כ'האָב געהערט זאָגן, אַז די לערערס פאַרנע־מען זיך אויף מיר, ווילן מיך שלאָגן.

— נישט דערלעבן וועלן זיי! — האָט דער סעקרעטאַר אַריינ־געשטעקט ביידע הענט אין די הויזן־קעשענעס — מיר וועלן אייך אָפּפירן אין אַ אויטאָמאָביל מיט אַ פּאָליסמאַן, גוט? און ווער האָט דאָס אייך געזאָגט, אַז זיי קלייבן זיך שלאָגן?

— כ'ווייס...

— ווער, למשל? — איז דער סעקרעטאַר צוגעשטאַנען.

זיי האָבן מיטאַמאָל דערהערט אַ קוויטש. דער קוויטש האָט זיך געצויגן איבער אַ מינוט, זיך איבערגעריסן און ס'איז אויף אַ רגע שטיל געוואָרן. דער סעקרעטאַר מיט פרידקינען זיינען אַריין אין אַן אַנדער קלאַס און געזעהן דורכן פענסטער, ווי דער פּאָליסמאַן ראַנגלט זיך מיט אַ צעבלוטיגטן בחור, און וואָס ער הויבט אויף דעם „קלאָב“, ווייל אים אַ קלאַפּ טאָן, כאַפּט אים

דער בחור אָן מיט דער האַנט. אַן עולם איז געשטאַנען אַרום, נייגעריג געקוקט און יעדעס מאָל ווען דעם בחור איז געלונגען אַנצוכאַפּן דעם „קלאַפּ", האָט דער עולם זיך פאַרגאַננגען אין אַ געלעכטער. עס איז אָנגעקומען נאָך אַ פּאָליסמאַן, און אײ־דער פרידקין האָט צייט געהאַט זיך אַרומצוקוקן, איז שוין דער בחור געלעגן אַ צעהרגעטער אויף דער ערד. אַ צעשלאָגענעם, אַ פאַרבלוטיגטן, אָהן אַ קאַפּעליוש, האָט מען אים אַוועקגעפירט. אויפן וועג האָבן זיי אויך אַרעסטירט דעם בחור מיט דעם שילד, און דער עולם איז זיך צעגאַנגען.

— נאָכן שטרייק, — האָט דער סעקרעטאַר אַ צופרידענער איינגערוימט פרידקינען, וואָס איז געשטאַנען און געציטערט פון שרעק, — איינעם צעשלאָגן, דעם צווייטן אַרעסטירט, און אויס חתונה! אַזוי דאַרף מען זיך באַגיין מיט די יונגאַטשעס!

דערווייל האָט זיך אין שול געקאָכט. די יידן האָבן פאַר־געכן אָן מנחה, געשטאַנען אין קופּקעס, זיך געערגערט, און אַלע זיינען געווען אש לההבה אויפן סעקרעטאַר, וואָס ער האָט געבראַכט אין שול אַריין אַ פּאָליסמאַן.

— ס'איז אַ חילול השם, — האָט איינער געשריען.

— ווער איז ער, דער גאַליציאַנער?

— מען דאַרף אים עוקר מן השורש זיין!

— און וואָס מיינט ער, דער פּרעזידענט? ס'איז זיין שול, לאָז ער איינבייסן אין איר מיט די ציין! געהערט, מען לאָזט צעשלאָגן אַזוי אַ ייד!

— נו, וואָס איז, אַז זיי שטרייקן? אַ ייד האָט אַ ווייב מיט קינדער, קען ער היינטיגע צייטן נישט דורכקומען מיט פופצן דאָלער אַ וואָך!

— זיי גיבן דען פון זייער קעשענע? מיר צאָלן דאָך אויף דער תלמוד תורה!

— אַוודאי מיר, איך צאָל פיר דאָלער אַ יאָר!
— איך אויך!
— און איך אויך!
— וואו איז דער סעקרעטאַר?
— וואו איז ער, דער גאַליציאַנער?
— אָט איז ער!
— איצט זייט איר שוין צופרידן — איז אַן עולם אים אַנטקעגן געגאַנגען — אַז מען האָט צעשלאָגן אַ יידן? זעהר שיין, זעהר שיין!
— צו מיר דאַרפט איר גאָרנישט האָבן — איז דער סעקרעטאַר נעשטאַנען אַ בלאַסער און זיך פאַרטיידיגט — איך בין אַן אָנגעשטעלטער, איז וואָס מען הייסט מיר, טו איך!
— און אַז מען וועט אייך הייסן גנבענען?
— א משל? — האָט דער סעקרעטאַר געוואָלט אַ שמייכל טאָן, און ס׳האָט זיך נישט איינגעגעבן.
— ס׳איז גאָר א משל, — האָט זיך איינער אָנגערופן — פאַר אַזאַ מעשה זייט איר ווערט פעטש! ס׳פּאַסט אייך צו זיין אַ „בוטשער״ *), נישט קיין סעקרעטאַר אין אַ שול.
— איר שווייגט בעסער, שווייגט — האָט דער סעקרעטאַר זיך צוגעגעבן קוראַזש, — אַז ניט הייס איך אייך גלייך מיטן גוי אַרויספירן.
— מיך? — איז דער זקן צוגעלאָפן צום סעקרעטאַר, — שייגעץ דו!
— ביזט אַ גרעסערער!
— גענוג, גענוג, — האָבן זיך געהויבן הענט איבערן סעקרעטאַר פון אַלע זייטן.

*) אַ בוטשער – אַ קצב.

— קומט יידן, קומט, — איז איינער אַריין אין דער מיט, — אַז ס'איז דאָ אַזאַ סעקרעטאַר און אַ פּרעזידענט...

— טשעפּעט נישט דעם פּרעזידענט — האָט אַ צווייטער איבערגעהאַקט.

— דאַרפן מיר דאָ נישט דאַוונען.

— זינדיגט נישט — האָט זיך אַ דריטער אָנגערופן — אַרויס־צוגיין פון דער שול איז אַ פּחיתת הכּבוד פאַר די ספרי תורות.

— גערעכט, גערעכט!

— גערעכט!

— דער סעקרעטאַר אָבער טאָר דאָ מער נישט בלייבן!

— לאָז ער ווערן אַן „אָרגעניזער" אין דער „בוטשער יוניאָן"!

— שפּעטלאַך, לאָמיר זיך שטעלן דאַוונען.

— שאַ, שאַ, — האָבן הענט פון אַלע זייטן גענומען קלאַפּן אין שטענדערס.

ביים עמוד איז אויסגעוואַקסן אַ ייד, געוואַרט ביז די שאַ'ס האָבן אויפגעהערט, אָפּגעהוסט, אָנגענומען דעם עמוד מיט ביידע הענט און זיך צעוויגט:

— אשרי יושבי...

שפּעט אין אָוונט האָט דער פּרעזידענט פרידקינען אָפּגע־פירט. ער האָט אים געוואָלט אַרויספירן אין שטוב אַריין, איז פרידקין געבליבן אַ פּאַרציטערטער, מורא געהאַט ער זאָל ביי אים טרעפן שושנהן, דערצו זיך דערמאָנט, אַז ביי זיין טיר הענגט נישט קיין מזוזה, און אָנגעהויבן שטאַמלען:

— איר שפּאַסט, האַ? איר מיינט טאַקע, אַז כ'בין אַזאַ בעל פּחדן? זאָג איך אייך, אַז כ'וואָלט אַליין אויך נישט מורא געהאַט אַהיים צו גיין!

— נו, נו, נו, — האָט דער פּרעזידענט אים גוט־ברודעריש געקלאַפּט אין דער פּלייצע, — פונדעסטוועגן וועל איך מאָרגן נאָך אייך שיקן די „מאַשין“. אַ גוטע נאַכט.

פרידקין איז געבליבן שטיין בײַ זײַן הויז, נאָכגעקוקט דעם אויטאָמאָביל, וואָס איז פאַרשוואונדן מיטן פּרעזידענט, און אַ צופרידענער, וואָס ער איז נאָר אָפּגעקומען מיט שרעק, און אַז מאָרגן וועט מען ווידער נאָך אים קומען, איז ער אַרײַן אין האַלב־פינצטערן קאָרידאָר, ברומענדיג אַ ניגון.

ער האָט דערפילט אַ בריה אין קאַרק, אַ דרײַ געטאָן דעם קאָפּ, געוואָלט זעהן, פון וואַנען דאָס איז געקומען, האָט ער געכאַפּט אַ פּלעם אין רעכטן אויער, אַז פונקען האָבן זיך אַ צינד געטאָן פאַר די אויגן. אינסטינקטיוו האָט אים ס׳האַרץ געזאָגט, אַז שטרייקער האָבן געדונגען גענגסטערס אים צו שלאָגן. ער האָט אַרײַנגעכאַפּט דעם קאָפּ צווישן די אַקסלען, אויסגעהויקערט אַ פּלייצע ווי א קאָטער, ווען ער נעמט זיך ציהען, צעשפּרייט די הענט, ווי זיך צו ווערן, און איידער ער האָט צייט געהאַט אַ געשריי צו טאָן, איז ער שוין געלעגן אויף דער ערד. עס איז געוואָרן פינסטער. פון שרעק, אַז מען וועט אים דערהרגענען, איז פרידקין אַזוי צעטומלט געוואָרן, אַז דער געשריי איז בײַ אים געבליבן אין גרגרת ווי אַ ביין, געשפּאַרט די אויגן פון קאָפּ. די קלעפּ זײַנען געווען אַזוי גיך און איבערן גאַנצן קערפּער, אַז זיי האָבן אויפגעהערט ווײ טאָן, אים אויסגעניכטערט, און ער האָט דערזעהן איבער זיך אַ פּרעמדן. דער פרעמדער איז געשטאַנען איבער אים, געשלאָגן אין פּנים אַרײַן, אַז דער קאָפּ האָט אַזש אונטערגעטאַנצט אויף דער שטיינערנער פּאָדלאָגע.

— מערדער, וואָס שלאָגסטו? — האָט פרידקין זיך אַ ריס געטאָן, געוואָלט דעם פּרעמדן אָנכאַפּן פאַר אַ פּוס.

ער האָט געכאַפּט אַ כמאַל אין דער באַק און געפילט, ווי די ציינער שאָקלען זיך ביי אים אין מויל.

ער האָט זיך ווידער אַ ריס געטאָן, האָט יענער מיט אַ פוס אים געקלאַפּט איבערן פּנים, איבערן האַרץ, געשלאָגן אָהן אויפהער. געזאַלצענע שנירלאַך זיינען פרידקינען גערונען אין מויל אַריין, זיך געקייקלט איבערן האַלז, איז אים מיטאַמאָל אַזוי הייס געוואָרן, געבליבן ליגן אָהן כוחות, מער קיין ווייטאָג ניט געפילט, און ס׳האָט זיך אים געדאַכט, ווי דער גאַנצער קערפּער איז ביי אים איינגעשלאָפן, ווי עס שלאָפט אַמאָל איין אַ פוס פון צופיל זיצן, און וואָס מער מען קנייפּט, שלאָגט דעם פוס, אַלץ אָנגענעמער איז די טעמפּע ווייטאָג, וואָס וועקט אים אויף. די אויגן זיינען ביי אים געוואָרן גרעסער, ס׳מויל האָט זיך עטוואָס פאַרדרייט, געזעהן ווי מען שטייט איבער אים, מען שלאָגט, און צומאָל קיין ריר ניט געטאָן מיט אַ ברעם. עס האָט אים אָנגעהויבן ווערן הויל ביים האַרצן, געוועזן זיכער, אַז מען וועט אים אַזוי אייביג שלאָגן, און ביסלאַכווייז גענומען פאַרשווינדן מיטן קאָרידאָר צוזאַמען.

אַז ער האָט געעפנט די אויגן איז צוריק געווען ליכטיג. ער האָט געזעהן איבער זיך פרעמדע פּנימער, נישט געוואוסט וואו ער געפינט זיך, נישט געדענקט, וואָס ס׳איז נאָרוואָס פאָרגעקומען, בלויז געפילט, ווי דער גאַנצער קערפּער איז ביי אים איינגעפרוירן, און מען שטייט איבער אים מיט צוואַנגען, מען רייסט, אַז דער מוח פּלאַצט, און זיך דערמאָנט, אַז דאָס האָט שוין מיט אים אַמאָל פּאַסירט, ביי אַ דאַנטיסט, און אויפן האַרצן האָט זיך מיטאַמאָל ארויפגעלייגט אַזאַ משא, ווי די אַלע פּנימער וואָלטן נישט געשטאַנען אַרום, נאָר געזעסן ביי אים אויף דער ברוסט און נישט געלאָזט אָפּעטעמען.

— וואו וואוינט איר? — האָט זיך איינער איבערגעבויגן איבער אים.

— וואָס איז אייער נאָמען?
— דאָס הייסט צעשלאָגן!
— „צעבוטשערט“! צעהרגעט!
— ער ליגט דאָך באַוואוסטלאָז!
— לאָמיר אים אַריינגעמען אין אַ דראָג סטאָר!
— בעסער רופט אַן אַמבולאַנס.
— ער וועט דאָך אָפּגיין מיט בלוט.
— ס׳איז דאַכט זיך אַ ייד?
— אַוודאי אַ ייד!

פרידקין האָט אויף אַלעמען געקוקט מיט שטאַרע אויגן, נישט געוואוסט וואָס דאָ קומט פאָר, כאָטש געהערט יעדעס וואָרט. באַלד האָט אַ פּאָליסמאַן פונאַנדערגעשטופּט דעם עולם, זיך אויסגע־פרעגט און ס׳ערשטע גענומען באַזוכן דעם הרוג. ער האָט גע־זוכט אין אַלע קעשענעס, אַרויסגעשלעפּט וואָס ס׳איז נאָר געווען און אַלץ איינגעוויקלט אין פרידקינס אַ נאָזטיכל. ער האָט אַרויס־גענומען פון אַ וועסטלקעשענע אַ פאונטיין־פּען מיט אַ זילבער־נעם באַשלאַג, עס באַטראַכט, אַפּנים געפעלן געוואָרן, און עס זיך אַריינגעשטעקט אין אַ בוזעם־קעשענע. מען האָט געפונען אַ בריוו אַדרעסירט אין דעם הויז אַריין, וואו זיי זיינען געוועזן, און דער פּאָליסמאַן האָט גענומען גיין מיטן בריוו פון וואוינונג צו וואוינונג. אַ שכנטע האָט געוויזן אויף שושנהס טיר, און דער פּאָליסמאַן האָט אָנגעקלאַפּט:

— וואוינט דאָ מיסטער פרידקין?

— יעס, — האָט שושנה אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ, געזעהן דעם פּאָליסמאַן און זיך גענומען צורעכטמאַכן די האָר.

— איז ער אין דער היים?
— נאָ.
— וואו איז ער?

— ער דאַרף יעדע מינוט אָנקומען.

— פאַרמאַך די טיר און קום מיט מיר אַרונטער.

— וואָס איז? — האָט זי צעעפנט אַ פּאָר אויגן און אינ־סטינקטיוו אַ טאַפּ געטאָן צו דער ראָספּער פון קלייד איז נישט אפן — ס'איז עפּעס געשעהן מיט מיסטער פרידקין?

דער פּאָליסמאַן האָט נישט געענטפערט, פונאַנדערגעשטופּט מיט די עלנבויגנס דעם עולם און זי צוגעפירט צו פרידקינען.

— דערקענסטו אים?

— פרידקין! — האָט שושנה אויסגעשריען, פאַרוואָרפן דעם קאָפּ, און דער אַרומיגער עולם האָט זי אונטערגעכאַפּט.

XVII

די קאַפּע איז כמעט געווען ליידיג. גרין איז געזעסן איבער אַ גלאָז טיי, די פּיס פאַרוואָרפן, די הענט אין די הויזן־קעשענעס און דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף זיין אייגענער ברוסט. פון לאַנגווייליגקייט האָט ער נישט אויפגעהערט איבערצוציילן מיט די שפּיץ פינגער די פּאָר זילבערנע מטבעות, וואָס האָבן זיך געוואַלגערט ביי אים אין די קעשענעס. ער האָט זיך אַזוי פאַרגעסן אין ציילן, אַז די מטבעות האָבן זיך נישט אויסגעשעפּט, געהאַלטן אין איין צוקומען, און לויט ווי דער קאַפּיטאַל איז ביי אים געוואַקסן, אַלץ אויפגערוימטער איז ער געוואָרן.

עמיצער איז אַריינגעקומען, גענומען אָפּשאָקלען ביי דער צעפּנטער טיר זיינע פאַרשנייטע מלבושים און מיטגעבראַכט אַ נאַסע קעלט. גרין האָט אַ ציטער געטאָן, זיך געכאַפּט, אַז ער נאַרט זיך אַליין, אַרויסגעלאָזט פון די הענט די מטבעות און גענומען דערזופּן דאָס לעבליכע גלאָז טיי. ער האָט זיך איינגעקוקט, געזוכט מיט די אויגן אַ באַקאַנטן, ביי וועמען ער וועט קענען איבערנעכטיגן. ס'איז קיינער נישט געווען. אהיים גיין צו זיך האָט ער נישט געקענט, צוגעזאָגט דער בעל־הביתטע, אַז ער וועט איר היינט זיכער געבן געלט, און אַלס אַ שפּאַס איר איבערגעלאָזט דעם שליסל אויף אַ משכון. ער האָט געטראַכט, אַז געלט איז אַ מיאוסע זאַך, ס'איז אָבער נאָך מיאוסער נישט צו האָבן קיין געלט. אַ טעמפּע משא האָט זיך אים געפּאַקט אין מוח

אַריין, אַליין פֿאַרשטעלט, און ער האָט נישט געזעהן, אַז זיין לעבן זאָל קענען אָנעמען אַן אַנדער ווענדונג. ער האָט שוין געהאַט פֿאַרגעסן צו האַלטן אַ פּעדער אין דער האַנט, נישט געגלויבט, אַז ער האָט אַמאָל עפּעס אָנגעשריבן, אַז ווען אים האָט מען גערעדט.

בעסין האָט ער כמעט די גאַנצע צייט נישט געזעהן, געהערט אַז זי גייט חתונה האָבן מיט ליפּשיצן און זיך געטרייסט, אַז ער וועט נאָך אַמאָל אים אָנכאַפּן פֿאַר די לאַנגע אויערן אין דער כּלהס געגנוואַרט, קלאַפּן קאָפּ אָן וואַנט, וועט ער וויסן, אַז לידער איז קיין ליבע ניט, דאָס קען מען פֿאַר געלד נישט קויפֿן!

גרין האָט פֿון דער זייט געכאַפּט עטליכע ווערטער, אַ דריי געטאָן מיטן קאָפּ און זיך איינגעהערט, ווי אַן אָפּגעבליאַקעוועטער יונגערמאַן מיט אַ גאָלן קאָפּ, וואו פֿון קאַרק זיינען ביי אים געפאַלן איבער די פּלייצעס שוואַרצע האָר פּאַסמעסווייז, און אויסגעזעהן ווי צוגעקלעפּטע, האָט איינגעטענהט מיט צוויי דאַמען, וואָס זיינען געשטאַנען גרייט אַוועקצוגיין.

— געפֿעלט אייך נישט ניו־יאָרק? — האָט איין דאַמע פֿאַרשנירלט די ליפּן און אָנגעצויגן אַ הענטשקע ביז צום פּלאַצן.

— ס׳הייסט—האָט דער יונגערמאַן זיך אַ בייג געטאָן און אויסגעזעהן ווי אַ קאַריקאַטור פֿון אַ פּאָעט, וואָס מען מאָלט אין אַ וויצבלאַט—פֿאַר אַ דיכטער איז עס נישט קיין פּאַסיגע שטאָט.

— וואו דאַרף דען אַ דיכטער וואוינען? — האָט די צווייטע געפֿרעגט.

— ווען איך וואָלט רייך געווען — האָט דער יונגערמאַן זיך גענגלעט מיט איין פינגער איבערן גאָלן קאָפּ — וואָלט איך נישט געוואוינט צווישן אַזוי פֿיל מענשן. אַ דיכטער דאַרף זיין אַליין, ווייט פֿון טומל. סיי זומער, סיי ווינטער וואָלט איך געוואוינט ערגעץ אין מיטן ים, אויף אַ פֿעלז, פֿאַרשטייט זיך, אין אַ גלע־

זערנעם פּאַלאַץ, וואו ער זאָל זיין אָפּן צום ים פון אַלע זייטן און אָפּשפּיגלען די בלויע כוואַליעס...

גרין האָט געשמייכלט, זיך נאָך אַמאָל איינגעקוקט אינם יונגנמאַן, וואָס האָט גערעדט מיט אַ ווייכן למד, וועלכער האָט צוגעגעבן די ווערטער עפּעס מוזיקאַלישעס. ס׳פּנים איז אים געווען באַקאַנט, געוואוסט אַז ער שרייבט לידער און קוים געגלויבט, אַז היינטיגע צייטן אין אַ קאַפּע זאָלן זיך וואַלגערן אַזעלכע ראָמאַנטישע יונגעלייט, כאָטש די באַנדורע מיטן פּלאַשטש זיינען שוין לאַנג אַרויס פון דער מאָדע.

אַז די דאַמען זיינען אַרויס, האָט דער יונגערמאַן צוגערופן אַ קעלנער און אים עפּעס איינגערוימט.

— כ׳קען מער נישט באָרגן, — האָט דער קעלנער אַ מידער זיך צעגענעצט.

— מאָרגן באַצאָל איך...

— איר זאָגט אַזוי יעדן טאָג, — האָט דער קעלנער אַרויסגענומען אַ ביכל, וואו די חובות זיינען געווען פאַרשריבן, — וואָס מיינט איר, כ׳בין אַ קאַפּיטאַליסט? יעדן אָוונט מוז איך באַצאָלן דעם בעל הבית. איר קומט מיר, באַלד...

— כ׳גלויב אייך, — האָט זיך דער יונגערמאַן געכאַפּט פאַר די אויערן, נישט געוואָלט הערן, — איר באַליידיגט מיך, הער קעלנער! כ׳וועל מער אין קאַפּע נישט אַריינקומען!

— קומט נישט!

— דרך אריץ, קעלנער, דו! ווייסט מיט וועמען דו רעדסט? זאָלסט נישט וואַגן אונטערצוקומען צו מיין טישל, הערסט?

— ס׳איז אַן אָפּענע טיר, מיסטער, —האָט דער קעלנער זיך אָפּגערוקט און גענומען דערציילן די גאַנצע מעשה אַ צווייטן קעלנער.

דער יונגערמאַן האָט זיך אויפגעשטעלט, אַ כאַפּ געטאָן דעם קאַפּעליוש מיטן שטעקן, נעבליבן שטיין ביי גרינס טישל און זיך פאַרנייגט:

— אַנטשולדיגט, הער גרין, אויב כ׳שטער אייך...

— אין גענצטייל, — האָט גרין העפלאַך געוויזן מיט דער האַנט, ער זאָל זיך זעצן.

— דאָס פּלאַץ איז געוואָרן אומערטרעגליך, — האָט ער אַוועקגעלייגט אויפן טיש דעם שטעקן מיטן קאַפּעליוש און זיך צוגעזעצט, — אַן אָנשטענדיגער מענש קען דאָ מער נישט אַריינ־קומען! זיי שינדן די הויט, יעדע זאַך קאָסט דאָ דאָפּלט, און דער קעלנער טוט דיר אַ טובה, אַז ער באַדינט דיך! ס׳איז נישט קיין פּלאַץ פאַר קינסטלער! ווען אַזאַ לומפּ — האָט ער געוויזן מיט אַ פינגער אויפן פּלאַץ, וואו דער קעלנער איז געשטאַנען — באַליידיגט מיך אין ווין אין אַ קאַפע, צו אין פּאַריז, וואָלט ער מער אין דעם פּלאַץ נישט געווען, ס׳איז אָבער אַמעריקע! אַזאַ פלעגיי מיט אויסגעבוינענע פיס איז דאָך אין האַרצן מיך מבטל, ווייל איך בין אים שולדיג אַ פּאָר טאָלער! כ׳טענה פון ערשטן טאָג אָן, אַז אַמעריקע איז נישט קיין פּלאַץ פאַר קיין דיכטער! נו, ווי גייטס, הערר גרין? דער נאָמען איז זעהר מוזיקאַליש, — האָט ער האַלב פאַרמאַכט די אויגן און געצויגן דעם נאָמען — ג־ר־י־ן! — אַ נאָמען, וואָס האָט נישט קיין קאָלירן, זאָגט גאָר נישט, איז לעבלאַך. מיר יידן האָבן נישט קיין שיינע נעמען, ס׳איז גענוג, מען זאָל אין מיטן עסן דיר פאָרשטעלן אַן איצקאָ־וויטש צו כאַצקעלעוויטש, דו זאָלסט פאַרלירן דעם אַפּעטיט! גרין, זעהט איר, זאָגט שוין עפּעס, דערמאָנט אָן טונקעלע צימערן, וואו די ווענט זיינען באַהאַנגען מיט לויזע גרינע שטיקער סאַמעט, אויסגעקניפּט פון דעם זעלבּיגן געוואַנט מיט בלומען, ס׳דערמאָנט אָן שאָפּענס נאָקטורנס. אפילו אונזערע קינסטלער האָבן קיין געשמאַק ניט. זייערע פסעוודאָנימען גרילצן אין די אויערן. קענט איר זיך פאָרשטעלן עפּעס אַ פערזענליכקייט הינטער משה חוזק, בן פדהצר, ויקהל פקודי? אָ, זעהט איר, ד׳אברוצי, פאָן־ד׳אַב־רוצי, דער נאָמען רעדט פאַר זיך, ס׳איז אַ שטיק אָפּערע, איר

קאָנט פאַרמאַכן די אויגן, ציהען דעם נאָמען אויף פאַרשיידענע טענער, צעוואַרפן אין זילבן, און וואָס לענגער איר וועט איט ציהען, אַלץ מער וועט עס אייך באַפרידיגן. וואָס אָנבאַלאַנגט אַ נאָמען, זעהט איר, בין איך נישט מסכּים מיט שעקספּירן, אַ נאָמען, זאָג איך, דאָס איז דער מענש, זיין נשמה.

ער האָט אַרויסגענומען אַ וויזיט־קאַרטע, געדרוקט אויף העל־פּאַנט־ביין פּאַפּיר, און זי אונטערגעטראָגן גרינען:

— ביטע!

גרין האָט איבערגעלייענט:

סאָלאָמאָן דיקשטיין
פּאָעט־אימפּעראַטאָר.

— ווי איז אייער ערשטער נאָמען?

— שלמה.

— פּאַסט עס פאַר אַ יידישן דיכטער, ער זאָל זיך איבערמאַכן דעם נאָמען?

— כ׳וועל אייך זאָגן — האָט ער ערנסט אַרויפגעלייגט איין פינגער אויפן גאָלן קאָפּ, ווי ס׳וואָלט געווען עפּעס אַ געהיימער צייכן — שלמה קלינגט נישט, ס׳דערמאָנט אָן „שלמהלע שאַרלאַ־טאַן". ביי אונז אין שטעטל איז געווען אַ שלמהלע שיכּור, האָב איך געמוזט איבערמאַכן אויף סאָלאָמאָן, פּאָרט עסטעטישער. אָט, — האָט ער געמאַכט אַ זשעסט מיט דער האַנט, ווי ער וואָלט געוואָלט דערמיט אים איבערציינגן, און אַרויסגעשלעפּט פון אַ בוי־זעם־קעשענע, וואָס איז געווען לאַנג ווי אַ זאַק און אָנגעפּאַקט מיט דינע ביכלאַך — האָב איך מיין אייגן בוך מיט לידער, עס הייסט „קליאַנגען", וועט איר זיך דאָך פרעגן, סטייטש, מען שרייבט דאָך קלאַנגען, זאָג איך אייך, אַז אַ מענש מיט געשמאַק דאַרף זאָגן „קליאַנגען".

אַ קעלנער איז אונטערגעקומען צום טישל, געבעטן מען זאָל אים באַצאָלן, און געהייסן האָט עס, אַז ס'איז שוין צוויי בייַנאַכט, די קאַפע שליסט זיך.

גרין האָט איבערגעלאָזט אַ פּאָר סענט אויפן טישל, וואו ער איז געזעסן, זיך געזעגנט מיטן „פּאָעט־אימפּעראַטאָר" און איז אַרויס. ער האָט געטראַכט, אַז נאָך אַלע שטותערייען איז דער יונגערמאַן אַ דיכטער, געווען זיכער, אַז זיינע לידער זיינען מסתמא ניט ערגער פון אַנדערע קלאַסישע, ער האָט זיך בלויז פאַרשפּעטיגט מיט אַ הונדערט יאָר, אַרויס פון דער מאָדע, לאַכן פון אים אַלע, האַלטן אים פאַר אַ„בבל". און ווער ווייס? האָט דאָך רוס־לאַנד אַ גרופּע דיכטער, גאָר יונגע, וואָס באַזינגען בלויז פּרינ־צעסנס, קריסטאָלענע פּאַלאַצן און קלינגענדיגע נעמען. ווער ווייס?

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, זיך געוואָלט באַפרייען פון פּאָעזיע. דער שניי האָט זיך געליינט פלאַכטעווייז, דורכגענומען די ביינער, און דאָ האָט ער נישט געהאַט וואו איבערצונעכטיגן.

ער האָט געפילט, אַז דער באָדן פון אונטער די פיס איז שוין לאַנג אַפּערגעשוואומען, נישטאָ מער קיין גלייכגעוויכט, און גע־ווען גלייכגילטיג, אויב ס'וועט אים אויסקומען איבערצונעכטיגן אין אַ קאָרידאָר. וואָס איז ער בעסער פון טויזנט אַנדערע?

דיקשטיין איז אויסגעוואַקסן נעבן אים.

— אַ, הער גרין, דאָס זייט איר? כ'וואָלט אייך געוואָלט בעטן אַ געפעליגקייט — ווי איר זעהט, האָב איך נעכטן אויפ־געגעבן מיין „לאָושי", כ'מיין, אויב איר זייט רייך און קענט מיר ביז מאָרגן געבן פינף און צוואַנציג סענט, וואָלט איך איבער־גענעכטיגט אין „פּיפּעלס האַוז".

— געוויס קען איך אייך געבן, — האָט גרין גענומען זוכן אין די קעשענעס און זיך געטראַכט, אַז ס'איז אַ פּלאַן מיטצוגיין מיט אים — ס'איז דאָ געווג פּלאַץ אין „פּיפּעלס האַוז"?

— וואָס, איר ווילט דען מיטגיין?

— כ'ווייס, — האָט גרין געשטאַמלט, — ס'גלוסט זיך איצט נישט אַהיימצופאָרן, כ'וואָלט זיך ... ווייט.

— איר האָט פופציג סענט?

— כ'האָב.

— אויסגעצייכנט! צוזאַמען וועט זיין היימליכער!

זיי זיינען געגאַנגען, זיך געקאָרטשעט אונטער דער בייסנדיגער קעלט און געשוויגן. גרין האָט זיך געטראַכט, אַז אין די קליינע צימערלאַך, וואו טויזנטער היימלאָזע נעכטיגן יעדע נאַכט, חלומען די „פּאָעטן־אימפּעראַטאָרס" וועגן צעשוואומענע פרויען־גע־שטאַלטן, גלעזערנע פּאַלאַצן, טונקעלע צימערן באהאנגען מיט גרינע שטיקער סאַמעט... האָט דאָך ווערלען זיין „קע־ניגרייך" אויסגעחלומט אין אַזאַ צימערל! אינטערעסאַנט! ער איז אַמאָל געווען אין הכנסת־אורחים אין וואַרשע אויף סמאָטשע גאַס, וועט ער עס קיינמאָל נישט פאַרגעסן. דער איינגנטימער האָט אים אַריינגעפירט אין קעלער, געוויזן דעם ערשטן צימער, וואו איבערצונעכטיגן האָט געקאָסט פינף קאָפּיקעס, איז ער שיעור נישט דערשטיקט געוואָרן, אַזוי דושנע איז געווען; טיפער האָט געקאָסט פיר גראָשן, און וואָס ווייטער אַלץ ביליגער. דער איינגנטימער האָט געעפנט אַ פינסטערן צימער, אָהן פענסטער, און מיט הרחבה געזאָגט, אַז דאָ איבערצונעכטיגן קאָסט גאָרנישט. אויף דער ציגל־נער פּאָדלאָגע זיינען געלעגן אָנגעשטאָפּטע זעק, וואו שורות מיט מענשן זיינען געשלאָפן, און די געלעגערס האָבן דערמאָנט קברים אויף אַ בית־עלמין. אַז מען האָט זיך איינגעקוקט אין דער פינסטערניש, האָט זיך ביסלאַכווייז אַרויסגעשיילט אַ נאַ־קעטע פיגור פון אַ זקן, דאָס העמד אַראָפּגעלאָזט, די ווייסע באָרד פאַרפּלאָנטערט, ווי אַנדזשעלעס אַן אויסגעהאַקטע סטאַטוע. דער זקן איז געווען אַזוי פאַרטאָן מיט זיין העמד, אַז ער האָט זיך צומאָל נישט אומגעקוקט, ווער עס איז אַריינגעקומען, גע־

טענהט מיט זיך און די שפּיצן פון דער באָרד האָבן זיך גע־שאַרט איבערן נאַקעטן לייב.

גרין האָט ערוואַרט צו זעהן דאָס זעלביגע בילד. אַז זיי זיינען אַריין אין אַ ליכטיגן, וואַרעמען צימער, וואו אַן עלטערער מאַן איז געזעסן איבער אַ קאַסע, האָט ער זיך עפּעס נישט געגלויבט און דיקשטיינען נאָך אַמאָל איבערגעפרעגט:

— וואָס, דאָ איז עס?

— יעס, גיט דעם מאַן פופציג סענט.

— איר ווילט שוין גיין שלאָפן? — האָט דער מאַן אַריינגע־וואָרפן דאָס געלט אין „רעדזשיסטער" און אים געגעבן צוויי בילעטן.

— מיר ווען נאָך מאַכן אַ שנעפּסל.

— וואָס? — האָט גרין דיקשטיינען אַ ציה געטאָן פאַר אַן אַרבל — דאָ לאָזט מען טרינקען?

— דאָ טרינקט מען נישט, — האָט דיקשטיין זיך צעלאַכט — דאָ שיכּורט מען!

— ווי הייסט?

— פּשוט, אַ סענאַטאָר, אַ פילאַנטראָפּ, האָט אויסגעבויט די הייזער און געפּועלט, אַז מען זאָל מעגן דאָ פאַרקויפן משקה, ס'הייסט טאַקע נאָך אים „ריינס לאו".

זיי זיינען אַריין אין אַ זעהר גרויסן צימער, כּמעט אַ לייִ־דיגן. אַרום די לאַנגע פיר־עקיגע טישן זיינען דאָ און דאָרט גע־זעסן מיטל־יעריגע מענער, וואָס האָבן געליטן פון נישט קענען שלאָפן, און אַריינגעקוקט אין צייטונגען. דיקשטיין האָט גענומען צוויי בירס און זיך מיט גרינען צוגעזעצט צו אַ טישל, וואו אַ גרויער מאַן מיט צוויי פּאָר ברילן אויף דער נאָז איז געזעסן מיט אַ יונגן טרעמפּ (אַ „באָסיאַק") און איינגעטענהט, אַז מען האָט געהערט איבערן זאַל.

— און איך טענה צו אים, — האָט דער יינגערער געשפּיגן אויף צוויי איילן פון זיך, — אַז די פרוי וויל מיט דיר נישט וואוי־

נען, קענסטו צו איר גאָרנישט האָבן! טענהט ער — אז אין אַלץ בין איך שולדיג, ווען נישט איך, וואָלט זי מיט אים ווייטער געשטאַנען, און כאַפּט מיך שלאָגן. נו, נו, האָב איך אים געמאַכט לאַמטערנעס אונטער די אויגן, און ווי ער איז געלעגן אַ צעבלו־טיגטער, בין איך מיט איר אַוועק!

— אַז אין אַלעם איז שולדיג די קאַפּיטאַליסטישע אָרדענונג — האָט דער אַלטער געעפנט אַ בוך, וואָס ער האָט געהאַלטן אין דער האַנט און וואו די מאָרגאַנס זיינען געווען באַשריבן מיט הגהות — ווען דו וואָלסט געלייענט דעם „סאָציאַלן שיקזאַל פון מענשן", וואָלסטו געוואוסט, ווער עס איז אין אַלעם שולדיג. אַז זיי האָבן אונז געשטערט, די פּאַראַזיטן! אין אונזער קאָלאָניע, אָדער ווי מיר האָבן עס גערופן, „פּאַלאַנסטער", איז נישט געווען אַזאַ זאַך ווי מיין ווייב, דיין ווייב. די פרוי איז געווען פּונקט אַזוי פריי, ווי דער מאַן, זי ליבט אַ צווייטן — אָל רייט, גיי צום צווייטן. אַז די וועלט איז משוגע! ווען איך האָב היינט איין מיליאָן דאָלאַר, וואָלט איך איבערן גאַנצן לאַנד געגרינדעט קאָלאָניעס לויט פוריעס מו־סטער. די ערשטע פּרובן זיינען דורכגעפאַלן, ווייסטו פאַרוואָס? ווייל דער מענש איז נאָך נישט געווען דערוואַקסן צו זיין פריי, יעדער מוז דורכגיין דעם פּראָצעס, ס'איז אַן עטישער, און צו אונז אין דער קאָלאָניע האָבן זיך אַריינגעכאַפּט „פּייקערס", גע־שלאָגן פון אַלעם אייגענע נוצן, פאַרשטייסט, נאַ לייען — האָט דער אַלטער אונטערגעטראָגן דעם בוך דעם יונגן.

גרין איז געזעסן אַ צעטומלטער, באַטראַכט דעם אַלטן מיט די צוויי פּאָר ברילן, דעם קעמפּער, וואָס האָט נאָך אין די פער־ציגער פון לעצטן יאָרהונדערט געחלומט צו פאַרבעסערן דעם מענשנס לעבן, איז אַלט געוואָרן, גרוי געוואָרן, ויצט אַ היימלאָזער, מאַכט הגהות צו פוריעס לערע, און דער יונגערמאַן, דער טרעמפּ, וואָס פאַרשטייט אים נישט, פילט בלויז, אַז דער אַלטער גיט אים

רעכט וואָס אָנבאַלאַנגט דער פרוי, וואָס ער האָט צוגענומען ביי אַ חבר.

אַ מידער האָט גרין זיך לאַנג געדרייט אויפן בעטל, וואָס איז געווען אַזוי ריין און קלאָר, אַז ס'האָט זיך נישט געוואָלט אַריינ־לייגן, מען זאָל עס נישט איינשמוצן, און געפילט, אַז נישט דאָ איז דער פלאַץ פאַר אים.

פאַרטאָג האָט זיך גרין אויפגעכאַפט. ער האָט זיך אַרומגע־קוקט, נישט געוואוסט וואו ער געפינט זיך, געהערט איבער דער וואַנט אַ קרעכצן, ווי מען וואָלט עמיצן געשטיקט, איז אים אַן אימה באַפאַלן. ער איז אויפגעשפּרונגען אויפן בעטל, געזעהן דורך דעם האַלבן ווענטל, וואָס האָט אָפּגעטיילט, ווי מיט אַ שפּאַ־נישער וואַנט, איין צימערל פון צווייטן, ווי דער אַלטער מיט די צוויי פּאָרברילן איז געזעסן ביי זיך אין בעטל און געלייענט אַ בוך ביי אַ סטרינענען ליכט. צווישן דעם שנאַרכן, וואָס האָט זיך גע־טראָגן פון אַלע זייטן און געמאַכט די שטילקייט בולטער, האָט דעם אַלטנס פאַרשטיקט קול, ווי ס'וואָלט געקומען פון בויך, אָפּגע־קלונגען, ווי דאָס זשומען פון אַ געפיינינגטער פליג.

„דער מענש מאַטערט זיך, ווייל ער לעבט נישט פריי, ווייל ער אונטערדריקט זיינע אייגענע נייגונגען, זיינע ליידנשאַפטן"...

דער אַלטער האָט אַריינגעלאָזט אַ האַנט אין זיין האָריגן לייב, פאַרמאַכט די אויגן, זיך צעוויגט, ווי ער וואָלט געוואָלט באַגרייפן די ווערטער, וואָס ער האָט נאָרוואָס איבערגעלייענט, און אַזוי גע־בליבן זיצן ביי דער ברענענדיגער ליכט.

גרינען איז דורך אַ סקרוך איבער די ביינער. ער האָט גע־וואָלט זיך אַראָפּלאָזן אויפן בעטל, געבליבן שטיין, ווי עמיצער וואָלט אים צוגעהאַלטן און געטייטלט אויפן גרייז:

— אָט מאַטערט זיך אַ מענש ס'גאַנצע לעבן, וואו ער טאָגט, דאָ נעכטיגט ער נישט, קען זיך אַליין נישט פאַרזאָרגן, וועט מסתמא

אויסגיין פון הונגער ערגעץ הינטער אַ פּלויט, און אָט דער נעמט זיך ס׳רעכט צו לערנען מענשן, ווי זאָלן נישט האָבן קיין צרות, זאָלן תמיד זיין גליקלאַך !

— און ווער ווייס, וואָס דער אַלטער פאַרשטייט אונטערן וואָרט גליקלאַך ? ער איז דאָך אַן אוטאָפּיסט. און אויב ער גלויבט מיט אַן אמת, אַז די ישועה איז אין דער „האַרמאָניע“, טאָ וואָס פאַר אַ באַטרעף האָבן די מאַטעריעלע אומבאַקוועמליכקייטן, ווען די פרייד האָט גאָר קיין גרענעץ נישט ?

ער האָט געזעהן, ווי דער אַלטער איז איינגעדרעמלט זיצנדיג, דאָס בוך האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון דער האַנט, און איבער דעם אַרומגעשוירענעם בערדל האָט פון צעעפנטן מויל געדונען גאנווער, איז גרינגען אַזאַ אומעט באַפאַלן, אַז ער האָט אַזש פאַרביסן די ליפּן. ער האָט זיך דערמאָנט אָן דעם נאַקעטן בעטלער, וואָס ער האָט געזעהן אין וואַרשעווער הכנסת אורחים, אומבאַוואוסט דער־פילט אַ שיכות צווישן זיך און די אַלטע לייט, און אין דער פינסטער גענומען אַרויפוואַרפן אויף זיך די מלבושים, ווי ס׳וואָלט געווען אַ פייער אין הויז. שטילערהייט, מען זאָל אים נישט באַמערקן, איז ער אַראָפּ פון די טרעפּן, זיך אַרויסגעגנבעט, און אַז ער איז שוין געווען אויף דער גאַס, אַריינגעעטעמט פולע לונגען מיט קאַלטן לופט, האָט ער זיך אויסגעטשוכעט, ווי נאָך אַ שלעכטן חלום.

עס איז נאָך געווען טונקל. די גאַסן זיינען כמעט געווען ליי־דיג. איטאַליענער, לייכט אָנגעטאָן, זיינען געווען צעוואָרפן איבער דער לענג פון דער גאַס, געאַרבעט מיט שפּאַדלעס און געלייגט דעם שניי אין קופּעס. אַ טראַם מיט אַ באַרשט, וואָס האָט פאַר־נומען איבער אַ האַלבע גאַס, האָט גערייניגט פון די שינעס דעם שניי, אָנגעפילט די לופט מיט שנייעלאַך, ווי מיט אַ דראָבנעם קאַלטן רעגן און יעדעס מאָל, ווען אַביסל שניי האָט איבערגעהאַקט דעם עלעקטרישן ראָד, האָבן פייערלאַך זיך געצונדן, געבלענדט די אויגן און געקנאַקט, ווי מען וואָלט אויף זיי געשאָטן זאַלץ.

גרין האָט קיין זאַך נישט געזעהן, געגאַנגען גיך, ווי ער וואָלט געדאַרפט ערגעץ קומען אין אַ באַשטימטע צייט און געטראַכט, אַז צו שרייבן אין ניו-יאָרק יידיש איז פונקט אַזוי ווי צו זיצן אַן עלנטער אין מושב זקנים און זיין איבערצייגט, אַז ווען די מענשן וואָלטן געלעבט לויט פוריעס תורה, וואָלטן קיין צרות נישט גע-ווען אויף דער וועלט. הינקט דען נישט יעדע תורה אונטער? זיינע חברים שרייבער, דוקא די הייליגע צווישן זיי, די באַגרינדער פון „יידישיזם", די וואָס האָבן תמיד אין זינען די איי ביג-קייט, שרייבן אָהן אויסנאַם דעם ערגסטן יידיש, און זייערע קינדער, ווי אויף צולהכעיס, ריידן שוין אינגאַנצן קיין יידיש ניט.

— האַללאָו, גרין — האָט אַן עלטערער מאַן אויף אים אַרויפ-געלייגט אַ האַנט, — פון וואַנען שלעפּט איר זיך אַזוי פריה?

— האַללאָו, מיסטער סולצער — האָט גרין באַגריסט זיינעם אַ געוועזענעם רעדאַקטאָר און ס'איז אים אויפן אָרט איינגעפאַלן, אַז ער מוז ביי אים נעמען אַן אַוואַנס.

— וואָס זעהט מען אייך נישט? — האָט דער רעדאַקטאָר אים גענומען אונטערן אָרעם — איר האָט אויפגעהערט שרייבן?

— וואָס פּאַלט אייך איין—האָט גרין זיך עטוואָס פאַרלוירן,— כ'האָב גראַדע ליגן אַ סעריע לידער, כ'דאַרף זיי נאָר איבערשרייבן.

— נו, נו? ברענגט זיי אַריין. אַז איר ווילט קען איך אייך געבן אַן אַוואַנס, איר ווייסט דאָך, אַז ביי מיר שפּילט געלט קיין ראָלע נישט.

— גיט אַ צעהנערל.

— גוט, — האָט ער אַרויסגעשלעפּט אַ פּאַק מיט פּאַפּירגעלט,

— נו, זעהט, כ'זאָל היינט די לידער אומבאַדינגט האָבן. זאָגט איר מיר צו?

— איר ווייסט, אַז כ'בין אַ וואָרטמאַן.

אַז דער רעדאַקטאָר איז פאַרשוואונדן, האָט גרין צעעפנט די האַנט, באַטראַכט דאָס צעהנערל און זיך דערמאָנט, אַז ס׳הונגערט אים. ער איז אַריין אין דער ערשטער בעקעריי, אויסגעטרונקען צוויי גלעזער קאַפע, געשלונגען פרישע זעמל און דערפילט אַ מידקייט אין גאַנצן קערפער. ער האָט זיך געשלעפּט אַהיים. די בעל־הביתטע האָט אים באַגעגנט מיט אַ זויערן פּנים, זיך גע־קליבן אויסצושיסן, נאָר אַז זי האָט דערזעהן, ווי גרין טראָגט איר אונטער געלט, האָט זיך ס׳פּנים ביי איר גלייך געביטן, און זי איז געוואָרן ריידעוודיג:

— שיין נחת האָב איך פון אייך, מיסטער גרין.

—וואָס איז?

— וואו זייט איר דאָס געווען אַ גאַנצע נאַכט? — האָט זי אַ קוועטש געטאָן מיט אַן אויג און צווייד־טייטיג געשמייכלט.

גרין איז געווען גוט אויפגעלייגט, וואָס ער האָט באַצאָלט דירה־געלט, האָט זיך ניט צוגעהערט, וואָס מען האָט גערעדט צו אים, בלויז געפילט ווי אַ שווערער עול איז אים אַראָפּ פון די פּלייצעס. א צופרידענער האָט ער זיך צוגעשפּאַרט און איז באַלד איינ־געשלאָפן.

אַ באַוואַקסענער, אַ גרויער, איז ער געזעסן אין מיטן ים אין אַ גלעזערנעם פּאַלאַץ. מחנות אויסגעהונגערטע מענשן זיינען אנגעשוואומען מיט יעדן וואַל, זיך געריסן מיט פאַרשוימטע מיי־לער צו אים, אים געוואָלט איינשלינגען. ער איז זיך געזעסן אַ רוהיגער, געשריבן איין ליד נאָכן צווייטן, געווען זיכער, אַז ער מאַכט גליקלאַך די וועלט און יעדעס מאָל, ווען די קולות פון די אויסגעהונגערטע זיינען געוואָרן אומערטרעגליך, האָט ער זיי געוואָרפן אַ ליד, און זיי האָבן זיך באַרוהיגט.

עס האָט זיך דערהערט אַ קלונג. גרין האָט אַ צאַפּל גע־טאָן, דערפילט אויף זיך אַן אומגעהייערע משא און אַזוי געליטן,

וואָס ער קען נישט גיין עפענען די טיר, אַז ער האָט אַזש געוויינט. די טיר האָט זיך געעפנט, און מאַדאַם בליאַש איז שטיל אַריין.

— גרין, וואָס איז מיט אייך? וואָס זיצט איר עפּעס אין דער פינ־סטער? קומט, ס'איז זעהר אַ שיינע נאַכט, מיר וועלן זיך דורכגיין.

זי האָט אים אַרומגענומען.

— טשעפּעט זיך אָפּ פון מיר! — האָט גרין זיך אַ ריס געטאָן פון אירע הענט — אומגליק מיינס, אַרויס, אַרויס פון דאַנען!

— משוגע — האָט מאַדאַם בליאש אַ דערשראָקענע גע־שעפּטשעט און זיך גענומען רוקן צו דער טיר.

גרין האָט דערפילט ווי אַ פּאָר אויגן שטעכן אים אין קאַרק, זיך אויפגעכאַפּט, און געזעהן ווי זיין בעל־הביתטע שלעפּט אַ ניי־מאַשין מיט אַזאַ גרילצן, ווי מען וואָלט געקראַצט בלעכענע טעפּ מיט מעסערס.

— כ'האָב אייך אויפגעוועקט? — האָט די בעל־הביתטע גע־שמייכלט.

גרין האָט נישט געענטפערט, זיך צעגנעצט, אַ מידער אַראָפּ פון בעטל, נישט געוואוסט, צי ס'האָט אים געחלומט, צי ס'האָט טאַקע מיט אים עפּעס פּאַסירט און איז אַריין צו דער בעל־הביתטע:

— ס'האָט דאָ קיינער נישט געפרעגט אויף מיר?

— אַזוי פריה ערוואַרט איר שוין געסט?

— מ'האָט דאַכט זיך געקלונגען?

— דאָס איז געווען דער מילך־מאַן.

ער האָט געשפּרייזט אַ לענגערע צייט איבערן צימער, זיך בשום אופן נישט געקענט דערמאָנען דעם גאַנצן חלום, געטראַכט, אַז מען דאַרף זיך נעמען אין דער האַנט אַריין, אַ ביסל מער גלויבן אין זיך, גענוג זיך געחקרענט, גענוג געשנורעוועט דעם מוח מיט רצועות, ווי אַ בינעזערין דעם פוס, און פון דעם שנורעווען איז דער מוח געוואָרן טעמפּער, בלויז געקרינגן הינער־אויגן. ס'האָט אים הנאה געטאָן, וואָס ער האָט כאָטש אין חלום פּאַרטריבן מאַדאַם

בליאַש, און זיך אַװעקגעזעצט שרייבן. ער האָט געמעקט איין שורה נאָך דער צװייטער, געריסן ס'פּאַפּיר, װידער אָנגעהױבן, װי־דער געריסן און אינגאַנצן געציטערט. דאַכט זיך נעכטן נאָך איז געװען, ער זאָל זיך אַװעקזעצן, אַ קנייטש טאָן דעם שטערן, כאַפּן אַ באַרג מיט װערטער, זיי אַ שליידער טאָן, באַלאַנסירן אַז קיין איינציג װאָרט זאָל נישט פאַרבייַ די פינגער, און שורות, װי לעבעדיגע מענשן, האָבן זיי זיך אַװעקגעשטעלט פאַר זיינע אויגן, און איצט, װי מען װאָלט אים עפּעס אָפּגעטאָן, זיצט ער אַן אומבאַ־האָלפענער, שװיצט, און די הענט הויבן זיך נישט.

אַ דענערװירטער האָט ער אַ װאָרף געטאָן די פעדער און איז אַרױס פון שטוב. ער איז געגאַנגען אָהן אַ ציל פון איין גאַס און דער צװייטער, יעדע זאַך באַטראַכט, װי ער װאָלט נעכטן אַריבער־געקומען אַ „גרינער", געלייענט די שילדן, באַװאונדערט די שו־רות הייזער, װאָס האָבן זיך געריסן אין הימל אַריין. ס'ערשטע מאָל אין יאָרן האָט ער דערפילט דעם ריטם פונם רװישנדיגן ניו־יאָרק, נישט פאַרשטאַנען, װי מענשן קענען לעבן אויפן דאָרף, אין װאַלד, װאו אַליץ איז שטיל און פאַרגליװערט, זיך איינגעהערט װי דער װינט האָט געשניטן און געפייפט, זיך דאַכט זיך געװאָלט איינבייסן אין די שאַרפע קאַנטן פון די הייזער, געבױט װי אַ דריי־עק. ער איז זיכער געװען, אַז די שורות ריזן, װאָס האָבן זיך גע־ריסן אין די װאָלקנס, האָבן זיך דורכגערעדט אויף זייער לשון. די שפּראַך איז אים נישט געװען פרעמד, כאָטש ער האָט גאָר־נישט פאַרשטאַנען, בלויז געפילט, אַז דאָ אין דעם טומל איז זיין פלאַץ, ער דאַרף זיך נאָר צונויפגיסן מיט די צװיי שטראָמען מענשן, װאָס ציהען זיך פוןביידע זייטן גאַס.

אַ באַקאַנט פּנים האָט זיך אים געװאָרפן אין די אויגן. ער איז פאַרבייגעגאַנגען, זיך נישט געקענט באַפרייען און זיך צוריק אומ־געקערט.

פרידקין, אַ פאַרעלטערטער, אַ באַוואַקסענער, מיט אַן אָפן מויל אָהן ציין, מיט אַ דיקן שירעם אונטערן אָרעם, האָט זיך גע־שלעפּט אין מיטן גאַס. נעבן אים האָט זיך געוואַקלט שושנה אין די הויכע מאָנאַטן. דער לויזער צעקנעפּלטער מאַנטל אָפן, וואו אַ פאַרפלעקט, צעקנייטשט זיידן קלייד, ווי זי וואָלט געשלאָפן אין איר, האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן.

ביידע, צעקנייטשטע, צעקרימטע, האָבן זיך געשלעפּט פאַר־יתומטע איבער דער ליידיגער גאַס, ווי דער שטראָם פון מענשן, וואָס האָט זיך געצויגן פון ביידע זייטן טראָטואַר, וואָלט זיי אויס־געשפּיגן.

— דאַכט זיך אַ באַקאַנטער ? — האָט גרין אָפּגעשטעלט פרידקינען.

— מיסטער גרין ! — האָט פרידקין פון שמחה צעשפּרייט די הענט, אַרויסגעלאָזט דעם שירעם, זיך אַ בויג געטאָן נאָך אים און איננאַנצן האָט ער דערמאָנט אַ שפּין — איר קענט גאָר נישט מיסעס פרידקין ? באַקענט אייך — מיסטער גרין, מיין פרוי...

— איר האָט זיך פאַר דער קורצער צייט, וואָס איך האָב אייך נישט געזעהן, זעהר געעלטערט — האָט גרין אים באַטראַכט פון קאָפּ ביז פיס.

— הערסט, שושנה, — האָט פרידקין זי אַ שטופּ געטאָן מיטן קעפּל פון שירעם — ווען ער זעהט מיך מיט צוויי חדשים צוריק, וואָלט ער עס נישט געזאָגט — און זיך געווענדעט צו גרינען — אַז כ׳דאַרף דאַנקען גאָט, וואָס כ׳האָב זיך אַזוי אַרויסגעדרייט !

— וואָס, איר זייט קראַנק געווען ?

— איר ווייסט טאַקע גאָרנישט ? עה...

גרין האָט אַ צוק געטאָן מיט די אַקסלען אויף ניין.

— זיי האָבן דאָך מיך שיעור נישט דערהרגעט, די העברעער!

— וואָס פאַרע העברעער ?

— ער ווייס טאַקע ניִשט! — האָט פרידקין אַ שטופּ געטאָן דעם ווייב און געמאַכט בשעת־מעשה אַזאַ מינע, ווי גרין וואָלט נישט געוואוסט, אַז ער געפינט זיך אין ניו־יאָרק — אַז אין דער „מחזיקי" איז געווען אַ שטרייק ווייסט איר? האָבן די ארץ־ישראל יידן אָנגעשטעלט אַ „גענגסטער" און מען האָט מיך צע־שלאָגן. וואָס זאָל איך אייך זאָגן, ווען נישט זי—ער האָט אָנגעוויזן אויף שושנהן מיטן שירעם — וואָלט געווען „גוט־באַי" פרידקין!

— וואָס האָבן זיי געהאַט צו אייך?

— אַז דער פּרעזידענט איז צו מיר צוגעשטאַנען, צוגעזאָגט כלע גליקן, האָב איך אים געקענט מעיז־פּנים זיין, כ׳פרעג אייך?

— האָט איר געלערנט?

— האָבן זיי געשריען, אַז כ׳„סקעב"!

— איך האָב אָבער געטענהט — האָט שושנה זיך אָנגע־רופן — אַלע שטרייקן, שטרייק אויך!

— כ׳בעט דיך, שושנה — האָט פרידקין זיך אָנגעבלאָזן — אַז איך רייד, האַק מיר נישט איבער!

— אָל־רייט, רייד דו—האָט זי זיך פאַרלוירן פאַר גרינען, דער־פילט אויף זיך זיין בליק און אינסטינקטיוו זיך גענומען טאַפּן מיט די פינגער, צו איר ציידן קלייד איז נישט אויפגעקנעפּלט פון פאָרנט.

— איר לערנט נאָך אַלץ אין דער „מחזיקי"?

— ווער לערנט? — האָט פרידקין זיך אַ קנייטש געטאָן און געוויזן אויפן האַרצן — שוואַך, כ׳קען מער קיין קלאַס נישט האַלטן, שפּיי אַ ביסל אונטער מיט בלוט — האָט ער קרענקליך אַ שמייכל געטאָן, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָרן חשובער — ווי איר זעהט איז פון פרידקינען אַ שיינער לייט געוואָרן!

— און פון וואָס ציהט מען חיונה?

— איז טאַקע שלעכט, מען מאַטערט זיך. דערווייל בין איך קאָלעקטאָר אין דער „מחזיקי", שאַף נייע מיטגלידער, נעם אָן אַ בר־מצוה, מען שטופּט זיך ווי ס׳איז דורך. איך, דאַרפט איר

וויסן, בין דאָך נישט דער שמש, וואָס איז ביז אַהער געגאַנגען קאָלעקטן. די גאַנצע נאַכבאַרשאַפט דאָ אַרום קען מיך און אַז כ'שטיי צו איינעם צו, קען ער מיר נישט אָפּזאָגן, ווערט אַ מיט־גליד. איז ווי איר זעהט, וואָלט געווען צו דערליידן, איז אַן אַנדער צרה. צייט כ'בין אויפגעשטאַנען פון בעט, האָב איך געקריגן אַ טבע צו חלשן, און מיינע — האָט ער געוויזן אויפן ווייב — איז אין אַנדערע אומשטענדן, קען זיך נישט אומעטום מיטשלעפּן, נאָר ווען נישט זי, ווייס איך גאָט, וואָס כ'וואָלט געטאָן?

— הייסט עס, מען קומט דורך?

— אויפן פּרעזידענט געזאָגט! — האָט פרידקין זיך צעהוסט, רויט געוואָרן, אויסגעשפּיגן אין אַ טיכל אַריין און אַ צופרידענער עס אונטערגעטראָגן גרינען — ר'זעהט?

גרין האָט זיך געזעגנט, גענומען פרידקינס אַדרעס און געהערט, ווי זיי שרייען אים נאָך:

— קומט צו אונז אַריבער אַ פרייטאָג אויף פיש!

— זייט נישט קיין גאַסט!

ער איז כמעט געלאָפן, נישט געקענט צונויפנעמען די גע־דאַנקען און געטראַכט, אַז מען דאַרף זיך אַרויסרייסן פון דער סביבה. ער האָט זיך דערמאָנט אָן דער סצענע ביים פּרעזידענט, אַז פּוילישע האָבן ליב זיסע פיש, געשמייכלט, געזעהן פאַר זיך דעם פּרעזידענטס עסצימער אָפּגעגאָסן מיט עלעקטרישע ליכט, אויפן טיש זיינען צעשטעלט הייסע, דורכזיכטיגע גלעזער טיי, האָט ער אָנגעהויבן צו קלאַפּן אַ צאָן אָן אַ צאָן, און אַליך אין א'ם האָט געגאַרט נאָך אַ וואַרעמע שטוב, נאָך אַ הייסע גלאָז טיי. ס'האָט זיך אים אַליין נישט געגלויבט, אַז ער איז אַמאָל געווען נאָהענט מיט בעסין, אַז זי פלעגט צו אים קומען, אַריינלאָזן אירע קליינע הענט אין זיינע קוטשמעס האָר, און אַן אָנגענעמער, פּרי־שער ריח, איר ריח, האָט זיך אָנגעהויבן וועבן אַרום אים. דער שמייכל איז געשטאַנען פאַר די אויגן, און קליינינקייטן האָבן אים

אַזוי פאַרווינגט, אַז ער האָט זיך באַלד נישט געכאַפּט, דאָס ער שטייט ביים פּרעזידענטס הויז. ער איז אַרויף אויף אַ פאַרביינייער, זיך נישט אַנטשולדיגט, זיך געכאַפּט וואו ער שטייט און אינ־סטינקטיוו באַטראַכט זיין הילוך. ער איז געווען זיכער, אַז ער דאַרף נאָר וועלן איז בעסי צוריק זיינע, ער האָט זי אַליין אַרויס־געלאָזט פון די הענט, איבערגעגעבן דעם נאַרעשן ליפּשיצן, און איצט שטייט ער אונטער איר פענסטער מיט אַ פאַרריסענעם קאָפּ, ווי אַ פאַרבענקטער טרובאַדור, און אין האַרצן שפּינט זיך אַ סערענאַדע.

ער האָט אויפגעציטערט — בעסי איז אַראָפּ פון די טרעפּלאַך, זיך געלאָזט מיטן טראָטואַר. דער געלער פוקס אַרום איר האַלז האָט זיך נאָכלעסיג גערוקט איבער די אַקסלען, איר צוגעגעבן אַ וואַרעמקייט. ער איז איר נאָכגעגאַנגען, געהאַט טויזנטער פּלענער, ווי זי צוריקצוקריגן און פּאָרט נישט דרייסט געווען אונטערצוגיין. ער איז אויסגעוואַקסן נעבן איר און זיך פאַרנויגט.

— אָ — האָט בעסי זיך איבערגעשראָקן, אים אָנגעקוקט און זיך צעשמייכלט — וואָס זעהט מען אייך נישט, מיסטער גרין? וואָס מאַכט איר?

— כ׳האָב זיך פאַרבענקט נאָך אייך.

— מיט אַן אמת?

— כ׳שטיי דאָ פון פאַרטאָג אָן.

— ס׳טוט מיר מיט אַן אמת לייד — האָט בעסי זיך פאַרלוירן — ווען כ׳וואָלט געוואוסט, וואָלט איך אייך אַזוי לאַנג נישט גע־לאָזט וואַרטן.

— וואו גייט איר איצט?—האָט ער זי גענומען אונטערן אָרעם.

— כ׳בין זעהר פאַרנומען.

— כ׳שטער אייך?

— אין גענגטייל, כ׳וועל זיין זעהר צופרידן, איר זאָלט מיך צופירן.

— וואָס איז מיט אייך געוואָרן, בעסי?

— וואָס מיינט איר?

— וואָס האָט איר זיך אַזוי דערוויטערט פון מיר?

זי האָט גאָרנישט געענטפערט און זיך געוואונדערט, ווי אָפּ־געריסן ער גייט.

— אַז ליפשיץ זעהט מיך אויף איין זייט טראָטואַר, גייט ער איבער אויף דער צווייטער. פאַרוואָס מיידט ער מיך אויס? — איז גרינגען וואַרעם געוואָרן, געפילט אַז ער הויבט אָן צו ריידן נאַ־רעשקייטן.

— כ׳הער עס ערשט איצט.

דערפאַר, וואָס כ׳האָב אים געמאַכט פאַר אַ פּאָעט? — האָט גרין פאַרביסן אַ ליפּ, ווי ער וואָלט געוואָלט צוריקכאַפּן די ווערטער.

— איר האָט אים געמאַכט פאַר אַ פּאָעט?

— און אַז כ׳וועל אייך פאַרטרויען, דאָס ליפשיץ האָט קיין איין ליד נישט אָנגעשריבן — האָט גרין גאַליג געשמייכלט — וואָס וועט איר דעמאָלט זאָגן?

— וואָס?

— ליפשיץ האָט פאַר געלט בײַ מיר געקויפט די לידער, דאָס זיינען מיינע לידער, מ י י נ ע — האָט גרין זיך אַ קלאַפּ געטאָן מיטן פויסט אין האַרץ אַריין.

— איר זייט נישט קיין פאַרגינער! — האָט בעסי פון אויפּ־רעגונג געשפריצט דורך דער פאַרשאַרצטער ליפּ — גייט אַוועק, כ׳וויל אייך מער נישט קענען! איר זייט אַ מיאוסער מענש!

גרין איז געבליבן שטיין אַ צעטומלטער, גאַליג געשמייכלט, געזעהן ווי בעסי פאַרשווינדט, און זיך צעלאַכט צום ערשט שטיל, דערנאָך העכער, אַז פאַרבייגייער האָבן זיך אָפּגעשטעלט קוקן. הענט און פיס האָבן בײַ אים אָנגעהויבן ציטערן, פאַרוואָס ער האָט זי אָפּגעלאָזט מיט גאָרנישט, געדאַרפט אָנכאַפּן פאַרן קאָק, אַרומ־וויקלען די האָר אַרום דער האַנט, שליידערן קאָפּ אָן וואַנט.

ער האָט זיך געלאָזט נאָך בעסין, געקוקט אין אַלע זייטן, זי מער נישט געזעהן. פון געוואוינהייט זיך אַ טאַפּ געטאָן ביי דער וועסטל־קעשענע און אַרויסגענומען זיין שוואַרצן זייגער. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפן ציפערבלאַט, נישט געזעהן ווי שפּעט ס׳איז. פאַר די אויגן האָט זיך געצויגן אַן אַספאַלט־גאַס אויף מיילן, און דער זייגער איז געווען אַזוי דין, אַזוי קיילעכדיג דין, האָט ער אים פעסטער איינגעקוועטשט צווישן די פינגער, געווען איבערצייגט, אַז דער זייגער וועט זיך נישט אויפהערן קייקלען איבערן אַספאַלט און אים אַ שליידער געטאָן וואָס כוח נאָר. ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ טרעפּל, איינגעראַמט דעם קאָפּ אין די הענט און פאַר־מאַכט די אויגן.

ווייסע פּערלמוטערנע בערג האָבן זיך געפאַלדעוועט, אויסגע־וואַקסן, זיך צונויפגעגאָסן אין דער פאָרם פון אַ וואַסערדיג גע־שטאַלט און מיט אַ קראַך זיך צעבערקלט אין מיליאָנען זילבער־שטערן.

ער האָט געפילט, ווי ער ווערט העכער, גלייכט זיך אויס מיט די שוימיגע וואַסער־בערג און איז בכוח אַ ניי לעבן צו שאפן.

אין איין רגע איז פאַר אים דורך די „היברו“, ווי אַ פאַר־זעהעניש, און פון דעם פאַרזעהעניש האָבן זיך גענומען אַרויס־שיילן פרידקינס, פרידקינדלאַך, זיך צעשטעלט אין שורות, פינ־סטער געמאַכט די גאַס. ער האָט באַשלאָסן אויסצורייסן דאָס פאַר־זעהעניש מיטן וואָרצל, מעג עס אַפילו פאַרגיין אין בלוט, עס פונאַנדערפלעכטן און אַ שליידער טאָן עס אַלעמען פאַר די אויגן. וועט דער עולם דאָס זיך צעלויפן, זיך האַלטן פאַר די נעז, האַ, האַ, האַ! נישט גלויבן, אַז דאָס פאַרזעהעניש האָט ער נאָרוואָס אַראָפּגענומען פון זייערע פּלייצעס! און די „סמערדיאַקאָוולאַך“, וואָס טראָגן אָניצעס מיט שטרוי אין די צעווירענע שיך, זיי וועלן דאָס אָנפאַלן — סטייטש? אַזאַ הפקרות! אַזאַ הפקרות!

— מיסטער — איז די „דזשעניטערין" *) מיט אַ בעזים אין דער האַנט אַרויס אויפן טרעפּל און גרינגען אַ שאָקל געטאָן פאַר אַן אַקסל — דאָ איז קיין פּלאַץ ניט צו זיצן, פּליעז.

ער האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן, געזעהן פאַר זיך אַ נאַסע אַספאַלט־גאַס, וואָס האָט אויסגעזעהן, ווי אַ שטייענדיג וואַסער, זיך איינגע־קאָרטשעט און טרייסלענדיג זיך אַוועקגעשלעפּט.

---

*) דזשעניטער — דער הויז־וועכטער.

לויטן הסכם צווישן מחבר און „יידישן ליטעראַרישן פאַרלאַג" איז די דאָזיגע אויפלאַגע געדרוקט פאַר אַלע לענדער אויסער אַמעריקאַ.

פאַרקויפן דעם בוך אין אַמעריקאַ איז לחלוטין פאַרבאָטן.

די אינטערנאַציאָנאלע ביבליאָטהעק

צום
ארבייטער־פאלק

פון

ליעוו טאָלסטאָי

איבערזעצט אויס דעם רוסישען פון

ח. אַלעקסאַנדראָוו

אַרויסגעגעבען פון

א. מ. יעוואַלענקאָ

ניו יאָרק

Copyright, 1907

By A. M. Evalenko, Publisher

צום אַרבייטער־פאָלק.

צו לעבען אויף דער וועלט איז מיר געבליבען ניט פיעל, און איידער איך שטאַרב אַוועק, וואָלט זיך מיר וועלען זאָגען דיר, דו אַרבייטער־פאָלק, אַלץ, וואָס איך האָב אין די געדאַנקען מכח דיין געדריקטער לאַגע און מכח די מיטלען, דורך וועלכע דו קענסט זיך פון דיין לאַגע בעפרייען.

עס קען זיין, אַז כאָטש איין ביסעל פון דעם, וואָס איך האָב געטראָגען אין די געדאַנקען פריער און איצטער (און געטראַכט וועגען דעם ענין האָב איך א סך), וועט אייך, אַרבייטער, פאָרט צוניץ קומען.

נאַטירליך ווענד איך זיך מיט מיינע ווערטער צו די רוסישע אַרבייטער, צווישען וועלכע איך פערברענג מיין לעבען און וועלכע איך קען טאַקי בעסער און נעהענטער, איידער די אַרבייטער פון אַנדערע לענדער. אָבער איך האָף, אַז אפילו די אַרבייטער פון אַנדערע לענדער וועלען אויך געפינען אַ שטיקעל נוץ פאַר זיך אין א פּאָר פון די געדאַנקען מיינע.

.1

דאָס, וואָס איהר, אַרבייטער, זייט געצוואונגען אָבצולעבען דאָס גאַנץ לעבען אייערס אין דחקות און אין שווערער אַרבייט, אין אַרבייט, וואָס אייך גופא איז זי נישט נויטיג, בעת אַנדערע מענשען, וועלכע טון נישט איין א פינגער אין קאַלט וואסער, בענוצען זיך מיט יעדער ברעקעלע, וואָס איהר שאַפט; דאָס, וואָס איהר זייט די שקלאַפען אָט פון די לעדיג־געהער, און דאָס, וואָס אַזוינס האָט בשום

אופן נישט גערארפט זיין, — דאָס זעהט יעדערער, וועלכער האָט נאָר אויגען און אַ הארץ.

אָבער וואָס־זשע הויבט מען אָן צו טון, אַז דאָס זאָל נישט זיין?

פון כמה יאָהרען האָט זיך געלעגט אויפ'ן שכל און נאָך עד היום לעגט זיך אויפ'ן שכל, אַז דאָס סאַמע ערשטע, איינפאכע און נאַטירליכע מיטעל דערצו איז אַוועקצונעמען מיט געוואַלט ביי די, וועלכע לעבען פון אייער פּראַצע, אַלצדינג, מיט וואָס זיי באַנוצען זיך געגען דין און געגען יושר. פון גאָר די אַלטע צייטען האָבען אויף אַזאַ'ן אופן געהאַנדעלט, למשל, די שקלאַפען אין רוים, און אין די מיטעלעלטערישע יאָהרען די פּויערים אין דייטשלאַנד און פראַנקרייך. נישט איין מאָל האָט מען זיך געכאַפּט צו דעם מיטעל אויך אין רוסלאַנד, אַ שטייגער אין די צייטען פון סטיענקא ראַזין, פּוגאַטשאָוו. ווען ניט ווען האַנדלען אַזוי אויך ביי היינטינען טאָג רוסישע אַרבייטער.

די פערטיילטע אַרבייטער לעגט זיך אויפ'ן שכל אַט דאָס מי־טעל פריער פון אַלע אַנדערע מיטלען. און פון דעסטוועגען, נישט נאָר וואָס דאָס מיטעל דערגרייכט קיין מאָל נישט דעם צוועק זיי־נעם; נאָר פערקערט, אַלע מאָל מאַכט דאָס די לאַגע פון די אַרביי־טער גיכער ערגער איידער בעסער. אין די אַלטע צייטען, ווען די ממשלה פון דער רעגירונג איז ניט געווען אַזאַ שטאַרקע ווי איצטער, האָט מען נאָך געקאָנט האָפען, אַז פון אַזוינע בונטען זאָל עפּיס ארויס אַ נוץ; אָבער איצטער, ווען די רעגיערונג, וועלכע נעמט זיך תמיד אָן פאַר די פּוסט־און־פאַסניקעס, פערמעגט אי אַ גוזמא געלד, אי אייזענבאַהנען, אי דעם טעלעגראַף, אי די פּאָליציי, אי זשאַנ־דאַרמען, אי חיל, — לאָזט זיך אויס אַלע מאָל פון אַזוינע מיני פּראָ־בעס דאָס, וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזען דאָ נישט לאַנג פון די בונטען אין דער פּאָלטאַווער און אין דער כאַרקאָווער גובערניע, ס'הייסט, אַז די בונטאָווטשיקעס הרג'עט מען, אַז מען שלאָגט זיי עד למיתה; און די ממשלה פון די לעדיגגעהער איבער די, וואָס פּראַצעווען, ווערט דערפון נאָך שטייפער איינגעגרונטעוועט.

ווען איהר, אַרבייטער, כאַפּט זיך קעמפּפען מיט די געוואַלט־

טוער דורך געוואלט־מיטלען, טוט איהר די זעלביגע זאך, וואס א שטיינער א געבונדענער מענש וואלט געטאן, ווען ער וואלט זיך ווע־לען בעפרייען און גענומען דעריבער ציהען די שטריק, מיט וועלכע ער איז פערבונדען: דער סוף וואלט געווען, אז ער וואלט דערמיט נאך שטארקער פערצויגען די פענטעס, וואס האלטען איהם גע־בונדען די אברים. אט דאס קאן אויך ארויסקומען מיט אייך, אויב איהר זאלט אנפאנגען דורך געוואלט־מיטלען אבצונעמען דאס, וואס אייך קומט, און וואס מען נעמט צו פון אייך מיט געוואלט.

.2

אז דאס מיטעל פון בונטעווען דערגרייכט נישט קיין שום ציעל און פערבעסערט נישט, נאר פארקערט, גיכער מאכט דאס נאך ער־גער די לאגע פון די ארבייטער, זעהט שוין איצטער בעשיינפערליך יעדער איינציגער. און דארום איז די לעצטע צייט אויסגעטראכט געווארען א שפאגעל־ניי מיטעל צו בעפרייען די ארבייטער; אויס־געטראכט האבען דאס מענשען, וועלכע ווילען דעם ארבייטער'ס טובה, אדער וועניגסטענס זאגען זיי אזוי. דאס ניי מיטעל שטיצט זיך אויף אזא מין תורה: נאכדעם, ווי אלע ארבייטער וועלען פער־לירען די ערד, וואס זיי האבען ביז דעמאלט געהאט, און וועלען אלע ווערען געדונגענע פאבריק־ארבייטער (און נאך דער דאזיגער תורה מוז דאס קומען אונפערמיידליך, אט פונקט אזוי ווי עס איז אונ־פערמיידליך, אז אין א בעשטימטער צייט זאל די זון אויפגעהן), — וועלען זיי, די ארבייטער הייסט דאס, נעמען ארגאניזירען פערא־יי־נען, קארפאראציעס, מאכען דעמאנסטראציעס, שיקען אין פארלא־מענט אייגענע פערטרעטער, און וועלען דורך דעם אלץ מעהר און מעהר פערבעסערען זייער לאגע, און סוף כל סוף וועלען זיי זיך אפילו צונעמען אלע זאוואדען, פאבריקען און די ערד, און אט דע־מאלט וועלען זיי שוין זיין גאר אין אלעמען פריי און גליקליך. נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס אין דער תורה, וועלכע שלאגט פאר אט דאס מיטעל, זיינען א סך זאכען נישט קלאר, א סך זאכען ארייננגע־שלעפט געווארען על כרחך, א סך זאכען ווידערשפרעכען זיך, און א

סך זאַכען זיינען איינפאַך נאַריש, פערשפּרייט זי זיך אין דער לעצ־טער צייט וואָס ווייטער אַלץ מעהר און מעהר.

די דאָזיגע תורה ווערט אָנגענומען ניט נאָר אין יענע לענדער, וואו דער גרעסטער טייל פון דער בעפעלקערונג האָט שוין צוריק מיט עטליכע דורות אװעקגעוואָרפען ערד־אַרבייט, נאָר אפילו דאָרטען אויך, וואו דאָס רוב אַרבייטער האָט נאָך גאָר אין זינען נישט גע־האַט אוועקצוגעהן פון דער ערד.

און דוקא האָט זיך געקאָנט דוכטען, אז די דאָזיגע תורה זאָל גאָר קיין שום ערפאָלג ניט האָבען אין די לענדער, וואו די אַרבייטער לעבען נאָך פון ערד־אַרבייט, זיצענדיג יעדערער אויף זיין נחלה. און ס'פערשטעהט זיך אויך, פאַר וואָס האָט געזאָלט אַזוי זיין. ווייל קודם כל פאָדערט די תורה פון דעם אַרבייטער אין דאָרף, אַז ער זאָל אויפגעבען די געזונטע און חיות'דיגע בעדינגונגען פון דער פיל־פאַכיגער ערד־ארבייט, צו וועלכע ער איז געוואוינט פון קינדווייס אויף, און אריבערגעהן צו די אונגעזונטע, מרה־שחורה'דיגע און פערדאַרבליכע בעדינגונגען פון אַן אומעטיגער ארבייט, וואָס פער־שלאָגט נאָך דערצו דעם מח; אַז ער זאָל זיך אָבזאָגען פון דער אונ־אבהענגיגקייט, וואָס עס פיהלט יעדער ערד־אַרבייטער, ווען ער קען מיט זיין פּראַצע בעפרידיגען אַלע זיינע פערלאַנגען, און אַריבער אין דער פאָלשטענדיגער שקלאַפּישער אבהענגיגקייט פון דעם גוטען ווילען פון בעל־הבית, ווי עס איז די מעשה מיט'ן פאַבריק־אַרביי־טער. אָבער דאָס דרשנ'ען פון אָט דער אין דער מאָדע אַריינגע־גאַנגענער תורה, וואָס הייסט סאָציאַליזם, אפילו אין אַזעלכע לענדער ווי רוסלאַנד, וואו 98 פּראָצענט פון דער אַרבייטער־בעפעלקערונג לעבט פון ערד־אַרבייט, ווערט גאַנץ גערן אָנגענומען פון די 2 פּראָצענט אַרבייטער, וועלכע זיינען אָבגעשטאַנען פון ערד־אַרבייט אָדער שטעהן אָב פון איהר כסדר.

דאָס קומט אַרויס אָט פון וואָס: אַז אַן אַרבייטער וואַרפט אוועק די ערד־אַרבייט, קאָן ער שוין מעהר ניט, ווען ער זאָל דאָס אפילו וועלען, ביישטעהן די גרויסע נסיונות, וואָס מען טרעפט אין דעם שטאָדטיגען לעבען און דעם פאַבריק־לעבען. און א זכות אויף

זיי דאָזיגע נסיונות געפינט ער אין דער סאָציאַליסטישער תורה, וועלכע זאָגט איהם בפרוש, אז וואָס מעהר עס פערגרעסערען זיך די בעדירפניסען פון׳ם מענשען, איז דאָס אַלץ א בעסערער סימן, דאָס ער, דער מענש הייסט דאָס, שטייגט העכער און העכער אין זיין גייסטיגער ענטוויקלונג.

אזוינע אַרבייטער, ווי זיי האָבען נאָר א ביסעל געגאַשט פון דער סאָציאַליסטישער תורה, קומען באַלד מיט גרויס פלייסיגקייט פראָפּאַגאַנדירען די תורה, געבען זי צו פערשטעהן די מיטברידער זייערע; און דערפאר, וואָס זיי קאָנען אָנפיהרען אַזאַ מין פראָפּאַגאַנדאַ און האָבען זיך צוגעוואוינט צו נייע בעדירפניסען, פון וועלכע זיי האָבען ביז אהער ניט געוואוסט, האלטען זיי זיך אגב אורחא פאַר פאָרטגעשריטענע מענשען, וועלכע שטעהן א סך, א סך העכער פון דעם גראָבען פויער, פון דעם אַרבייטער אין דאָרף. צום גליק געפינט מען אַזוינע אַרבייטער אין רוסלאַנד נאָך זעהר ווייניג; די גרויסע צאָהל רוסישע אַרביימער, וועלכע לעבען פון ערד־אַרבייט, האָבען קיין מאָל ניט געהערט פון דער סאָציאַליסטישער תורה; און אויב זיי דערהערען פון איהר ווען ניט איז יע, האַלטען זיי די תורה פאַר א זאַך, וואָס זי איז זיי אין אלעמען פרעמד און האָט לחלוטין נישט צו טאָן מיט זייערע טאָג־טעגליכע בעדירפניסען.

דיא אַלע סאָציאַליסטישע מיטלען, דהיינו: פראָפעסיאָנעלע פעראיינען, דעמאָנסטראַציעס, וואַהל פון אייגענע פערטרעטער אין פּאַרלאַמענט, — מיטלען, דורך וועלכע די פאַבריק־אַרבייטער סטאַרעווען זיך לייכטער צו מאַכען זייער שקלאַפען־צושטאַנד, קאָנען בשום אופן נישט פעראינטערעסירען אין זיך די פרייע ערד־אַרבייטער.

אויב עס איז דאָ עפּיס אויף דער וועלט, וואָס די ערד־אַרבייטער דאַרפען יע האָבען, איז דאָס נישט העכערע שכירות, נישט קלענערע אַרבייטס־שטונדען, נישט פעראיין־קאַסען און ד. גל. זיי דאַרפען נאָר איין איינציגע זאַך — ערד, וואָס יעדערער פון זיי האָט איצטער צו ווייניג און וואָס ער מוז האָבען געננג, כדי צו קע־

נען זיך ערנעהרען מיט זיין הויז־געזינד. און אַט וועגען דעם ענין, דעם איינציג־וויכטיגען פאר די ערד־אַרבייטער, ווערט קיין איין וואָרט ניט דערמאָנט אין דער סאָציאַליסטישער תורה.

.3

אז די ערד, די פרייע ערד, איז דאָס איינציג מיטעל, וואָס מען קאָן דורך איהם פערבעסערען די אייגענע לאַגע און בעפרייען זיך פון שקלאַפעריי, — דאָס פערשטעהן אַלע רוסישע אַרבייטער, וועלכע האָבען נאָך אַ ביסעל מאַרך אין קאָפּ.

אַט וואָס עס שרייבט וועגען דעם אַ רוסישער פּויער, אַ שטונ־דיסט, זיינעם אַ בעקאַנטען:

„אויב מען וויל פערפיהרען אַ רעוואָלוציאָן, — שרייבט ער, — און די ערד זאָל בלייבען אַ פּריוואַט־אייגענטום, דעמאָלט, פערשטעהט זיך, לוינט זיך גאָר נישט דער גאַנצער עסק. אַט לעבען אונזערע ברידער אין אויסלאַנד, אין רומעניען, איז דערצעהלען זיי, אז ס'איז דאָרטען פראַן אַ קאָנסטיטוציע; ס'זיינען אויך דאָ פּאַר־לאַמענטען. אָבער כמעט די גאַנצע ערד געפינט זיך ביי די פּריצים אין די הענד, טאָ וואָס פאַר אַ נוץ בריינגט דעם פּאָלק אָט דער פּאַרלאַמענט? אין פּאַרלאַמענט, דערצעהלען זיי, איז מעהר ניט, וואָס מען טוט, אַז איין פּאַרטיי רייסט זיך כסדר אַרום מיט דער אַנדערער, אָבער דאָס פּאָלק איז שרעקליך פערקנעכט און איינפאַך צוגעשמידט צו די גוטסבעזיצער. די פּריצים האָבען אויף זייערע גיטער כאַלופּקעס פאַר פּויערים. די ערד פערדינגען זיי געוויינליך די פּויערים און ווי דער שטייגער איז נאָר אויף אַ יאָהר צייט. אויב דער פּויער האָט גוט בעאַרבייט די ערד, דעמאָלט לאָזט דער פּריץ זעען די ערד אויפ'ן צווייטען יאָהר, און דעם פּויער גיט ער אַ שטיק ערד אין אַנאַנדער אָרט. די דאָזיגע אָרימע האָראָפּאַשניקעס לעבען אַזוי אָב ביי איין פּריץ עטליכע יאָהר — און דער סוף איז, אַז זיי בלייבען איהם נאָך שולדיג געלד. די רעגיערונג נעמט אוועק ביים פּויער דאָס לעצט ביסעל אָרימקייט פאַר פּאָדאַטקעס: דאָס פערד, די קוה, דעם וואָגען, דאָס אקער־אייזען, די מלבושים, דאָס בעט, די

געשיר, — אַלץ ווערט פערקויפט בחצי חינם. דער קבצן שלעפּט זיך דעמאָלט אוועק צו אַנאַנדער גוטס־בעזיצער, וואָס ער מיינט, אַז יענער האָט אַ בעסער הארץ. יענער גיט איהם טאקי אָקסען, אַן אקער־אייזען, זריעות, און אַנדערע נויטיגע זאַכען. אָבער לעבט ער דאָ אָב אַ געוויסע צייט, און עס חזר'ט זיך איבער די זעלבע געשיכטע. דעמאָלט געהט דער פּויער צו אַ דריטען פּריץ, א. ז. וו., א מעשה אָהן אַן עק. נאָך עפּים. די גוטסבעזיצער, וועלכע זעען אליין, נעמען אַן ארבייטער אויף דער צייט, וואָס מען דארף די תבואות פון די פעלדער ארונטערנעמען. אָבער איינגעפיהרט איז ביי זיי דאָס די געצאָהלט זאָלען די אַרבייטער בעקומען נאָר דאַן, ווען די גאַנצע אַרבייט איז שוין אָבגעטאָן. און זעלטען ווער פון די גוטסבעזיצער בעצאָהלט דעם אַרבייטער, וואָס עס קומט איהם; על פּי רוב — אָדער זיי בעצאָהלען גאָר נישט, אָדער נאָר אַ העלפט, וואָס עס קומט פון זיי. און ס'איז ניטאָ קיין קלאָגער און קיין ריכטער. אָט איז אייך אייער קאָנסטיטוציע! אָט וואָס איהר האָט פון אייער פּאַרלאַמענט!

„די ערד — אָט דאָס איז דער ערשטער נויטיגער תנאי, און דאָס פאָלק דארף זעהן מיט אַלע כחות צו דערשלאָגען זיך צו ערד. די פאַבריקען און די זאַוואָדען, אַזוי דיינק איך, וועלען במילא אריבער צו די אַרבייטער. ווען די פּויערים וועלען בעקומען די ערד, וועלען זיי אַרבייטען אויף איהר און לעבען ווי פרייע מענשען לעבען פון דער פּראַצע זייערער. דעמאָלט וועלען אַ גוזמא ארבייטער אליין ניט וועלען ארבייטען אויף די פאַבריקען און די זאַוואָדען, און דער פּועל יוצא וועט זיין, אַז די קאָנקורענץ צווישען די אַרבייטער וועט אַ סך שוואַכער ווערען. דעמאָלט וועלען זיך אויך העכערען די שכירות, און די אַרבייטער וועלען זיין בכח צו אָרגאַניזירען זיך זייערע פעראיינען, זייערע קאַסען, וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען, און וועלען קענען אַפילו אַליין קאָנקורירען מיט די בעלי־הבתים; דעמאָלט וועט זיך די בעלי־הבתים נישט לוינען צו האַלטען די פאַבריקען און זיי וועלען זעהן זיך מושוה זיין מיט די אַרבייטער. די ערד — אָט דאָס איז דער הויפּט־פּונקט פון קאַמפּף.

דאָס מוז מען אויך געבען צו פערשטעהן די ארבייטער. אויב עס זאָל זיי שוין מיט מזל אָבגילטען, אז די שכירות זייערע זאָלען גע־העכערט ווערען, וועט דאָס גליק געדויערען נאָר א קורצע צייט, ביז וואנען דער אויפגערודערטער עולם וועט זיך בערוהיגען. און דערנאָך וועלען זיך די לעבענס־בעדינגונגען ווידער ענדערן, ווייל אויף איין פלאץ וועלען דאָך זיין, ווי די מעשה איז איצטער, צעהן הונגעריגע בעלנים. טאָ ווי־זשע וועט מען קאָנען דעמאָלט פאָר־דערען העכערע שכירות?"

אויב די ידיעות, וואָס עס ווערען געבראַכט אין דעם בריעף מכח די פאראָנדקעס אין רומעניען, זאָלען זיין אפילו ניט אין גאנ־צען ריכטיג, און אויב אין אנדערע לענדער זאָל מען טאקי נישט טרעפען די אלע מיני אונטערדריקונגען, בלייבט דאָך פאָרט קלאָר ארויסגעזאָגט דער תוך פון דעם ענין: ס'הייסט, אז דער עיקר, וואָס מען דארף האָבען בכדי די לאגע פון די ארבייטער זאָל פערבעסערט ווערען, איז פרייע ערד און גאָר.

.4

די ערד איז דער הויפט־פונקט פון קאמפף! — שרייבט אָט דער נישט־געלערנטער פויער. בעת די געלערנטע סאָציאליסטען זאָגען, אז דער הויפט־פונקט פון קאמפף זיינען די זאוואָדען, די פאבריקען, און ערשט דערנאָך קומט די ערד. על פי תורה פון די סאָציאליסטען קומט אויס, אז אויב די ארבייטער ווילען בעקומען ערד, דארפען זיי קודם כל קעמפפען מיט די קאפיטאליסטען צוליעב דעם בעזיץ פון די זאוואָדען און די פאבריקען; און נאָר דעמאָלט, ווען זיי וועלען שוין זיין די בעלי־הבתים פון די זאוואָדען און די פאבריקען, וועלען זיי אויך אריינגעמען צו זיך אין די הענד די ערד. מענשען איז נויטיג ערד, און דאָ קומען צוגעהן חכמים און דערצעהלען אייך באָבע־מעשיות, אז אויב איהר ווילט קריגען די ערד, מוזט איהר זי צוערשט אוועקווארפען, און דערנאָך שוין, דורך א קאָמפליצירטען פראָצעס, אויף וועלכען עס האָבען נביאות גע־זאָגט די סאָציאליסטישע נביאים, וועט איהר זי ווידער בעקומען

צוריק און אין צוגאָב צו איהר די זאַוואָדען און די פאַבריקען, וואָס איהר בעדאַרפט זיי אייגענטליך האָבען אויף כפרות. אַזאַ מין פאָרדערונג, ס'הייסט אַז דער ערד־אַרבייטער זאָל אריינקריגען די זאַוואָדען און די פאַבריקען, וואָס ער דאַרף זיי נישט האָבען, בכדי ער זאָל קענען אַריינקריגען דערנאָך די ערד, וואָס ער האָט נויטיג ווי דעם לעבען, דערמאָנט אייך אָן די קונצען פון אייניגע פראָצענט־ניקעס. איהר בעט ביי אַזאַ פראָצענטניק אַן הלואה פון טויזענד רובעל, איהר דאַרפט קיין שום זאַך נישט אַ חוץ געלד, אָבער דער פראָצענטניק ענטפערט אייך: „איך קאָן אייך ניט געבען בלויז טויזענד רובעל, אָבער נעמט ביי מיר פינף טויזענד; אין דעם סך הכל וועט זיין עטליכע הונדערט פוד זייף, וואָס איז ווערט פיער טויזענד, עטליכע שטיקער זייד, און נאָך אַזעלכע זאַכען, וואָס איצטער דאַרפט איהר זיי דוקא ניט, און ערשט דאַן קאָן איך אייך געבען די נויטיגע טויזענד רובעל מזומנים."

אָט פונקט אַזוי פיהרען אויס די סאָציאַליסטען. נאָכדעם ווי זיי האָבען גאַנץ נישט־ריכטיג בעשלאָסען, אַז די ערד איז אַ פּראָ־דוקציאָנס־מיטעל פון דעם זעלבען סאָרט, ווי אַ שטייגער אַ זאַוואָד אָדער אַ פאַבריק, — שלאָגען זיי פאָר די ארבייטער, וועלכע ליידען נאָר דערפון, וואָס זיי האָבען ווייניג ערד, אַז יענע זאָלען אָבשטעהן פון דער ערד, און זיך בעשעפטיגען מיט'ן איינגעמען די פאַבריקען, וואו עס ווערען געמאַכט האַרמאַטען, ביקסען, פאַרפיומען, זייף, שפּיגלען, סטענגעס, און אַלערהאַנדיגע לוקסוס־אַרטיקלען, און שוין נאָכדעם, ווען אָט די אַרבייטער וועלען זיך אויסלערנען גוט און שנעל מאַכען שפּיגלען און סטענגעס, זיי וועלען אָבער ווערען אונפּע־היג צו ערד־ארבייט, — זאָלען זיי דאַן אויך איינגעמען די ערד.

.5

נעמט דעם אַרבייטער, וועלכער האָט פערוואָרפען דאָס לעבען אין דאָרף, אין דער פרייער לופט פון פעלדער, וועלדער און לאָנקעס. אין צעהן יאָהר אַרום, אָדער אַ מאָל אפילו אין אַ פּאָר דורות אַרום וועט איהר בעמערקען, ווי ער ווערט מלא שמחה, ווען דער בעל־

הבית גיט איהם א הייזקע אין אַ מגפה־לופט, מיט אַ גערטעל, וואָס פערנעהמט ד׳ אמות און אין וועלכען מען קאָן איינפלאַנצען אַ צעהנדליג אוגערקעס און צוויי סיעמעטשקעס. ווי מאָדנע עס זאָל ניט אויסזעהן אזא פרייד, קאָן מען זי פון דעסטוועגען לייכט פערשטעהן.

די מעגליכקייט צו לעבען אויפ׳ן שויס פון דער נאַטור, זיך ערנעהרען פון דער מוטער־ערד מיט דער פראַצע פון די אייגענע הענד, איז אַלע מאָל געווען און וועט אויך אַלע מאָל פערבלייבען דער עיקר פון די תנאים, וואָס מאַכען דאָס לעבען פון׳ם מענשען גליקליך און נישט־אבהענגיג. דאָס האָבען אַלע מענשען תמיד גע־וואוסט און ווייסען דאָס היינט אויך, און דעריבער האָבען אַלע מענ־שען תמיד געשטרעבט, און הערען ניט אויף אויך איצטער צו שטרע־בען און וועלען אייביג שטרעבען, ווי אַ פיש צום וואַסער, כאָטש־בי צו אַ שטיקעל עהנליכקייט פון אַזאַ לעבען.

וואָס־זשע איז די טענה פון דער סאָציאַליסטישער תורה? אַז פאַר׳ן מענשענ׳ס גליק איז גאָר ניט נויטיג צו לעבען אָט אַזוי צווי־שען געוויקסען און לעבעדיגע ברואים און דורך ערד־אַרבייט צו בע־פרידיגען כמעט אַלע נויטווענדיגסטע פערלאַנגען. אַז, פערקעהרט, גליקליך קאָן מאַכען דעם מענשען נאָר אַ לעבען אין די פאַבריק־שטעדט מיט זייער מגפה־לופט, וואו עס ווערען אָבער וואָס ווייטער אַלץ מעהר און מעהר פערגרעסערט די בעדירפניסען און וואָס די בעדירפניסען קאָן מען בעפרידיגען נאָר דורך די אונזיניגע אַרבייט אויף די פאַבריקען. און די אַרבייטער, וועלכע האָבען פערלאָרען די קעפּ אין די נסיונות פון פאַבריק־לעבען, גלויבען אין דעם און אַלע זייערע כחות נוצען זיי אויס צום קלעגליכען קאַמפף מיט די קאַפּיטאַליסטען צוליעב אַרבייטס־שטונדען און צוליעב די פאָר גראָ־שען, וואָס מען לעגט זיי צו די שכירות צו; און מיינען — מיינען זיי בשעת מעשה, אַז זיי טוען אויף אַ געוואַלדיגע העלדישקייט; בעת די איינציגע וויכטיגע זאַך, פאַר וועלכער די אָבגעריסענע פון דער ערד אַרבייטער האָבען געדאַרפט אויסנוצען אַלע כחות זייערע, בעשטעהט אין דעם, אַז עס זאָל געפונען ווערען אַ מיטעל זיך אומ־צוקעהרען צום לעבען אויפ׳ן שויס פון דער נאַטור און צו דער ערד־

ארבייט. „אָבער — טענה'ן די סאָציאַליסטען — ווען עס זאָל שוין אפילו זיין ריכטיג, אז א לעבען אויפ'ן שויס פון דער נאַטור איז בעסער פאר א לעבען אין פאַבריק, איז די זאַך אַלץ איינס אַ פערפאַלענע: ביי היינטיגען טאָג זיינען שוין די פאַבריק־אַרבייטער געוואָרען אזוי גרויס אין צאָהל און זיי האָבען שוין אזא לאַנגע צייט פערוואָרפען דאָס לעבען פון אַן ערד־אַרבייטער, אַז עס קאָן גאָר ביי זיי קיין רעד ניט זיין וועגען אומקעהרען זיך צוריק צום לעבען אין דאָרף. און דער עיקר דערפאַר, וואָס דורך אַזאַ מין אומקעהרען זיך צוריק אין דאָרף וועלען אָהן אַ שום נויט פערקלענערט ווערען אין צאָהל די פּראָדוקטען פון דער פאַבריק־אינדוסטריע, וועלכע שטעלען מיט זיך אייגענטליך פאָר די עשירות פון לאַנד. אַ חוץ דעם, אויב די מעשה וואָלט שוין אפילו ניט געווען אזוי, וואָלט דאָך אַלץ איינס ניט געקלעקט קיין פרייע ערד, וואו אַלע פאַבריק־אַרבייטער זאָלען זיך קענען בעזעצען און ערנעהרען זיך פון איהר."

אַז דאָס אומקעהרען זיך פון די פאַבריק־אַרבייטער צוריק צו דער ערד וועט כלומרשט פערקלענערען די עשירות פון דער וועלט, איז נישט ריכטיג, ווייל די ארבייטער קענען זיך לעבען אין דאָרף און אין דער זעלבער צייט אויך אָבגעבען אַ פּאָר שעה דער פאַבריק־אַרבייט ענטוועדער ביי זיך אין דער היים, אָדער אפילו אויף די פאַבריקען. ווען אָבער, אַלס רעזולטאַט פון אָט דעם איבערגאַנג, וועט זיך יע פערקלענערען די פּראָדוקציאָן פון נוצלאָזע און שעדליכע אַרטיקלען, וואָס מען אַרבייט אויס איצטער מיט אַ גוואַלדיגער שנעלקייט אויף די גרויסע זאַוואָדען, און עס וועט אויפהערען די איבערפּראָדוקציאָן פון די נויטיגע אַרטיקלען, וואָס איז איצטער אַ געוויינליכע ערשיינונג, און אָנשטאָט דעם וועט גרעסער ווערען די פּראָדוקציאָן פון תבואות, אויבסען, פּרוכט, די צאָהל פון הויז־חיות, — וועט דאָס זיכער נישט פערקלענערען די עשירות פון דער וועלט, נאָר אדרבא זיי פערגרעסערען.

ווידער די צווייטע ראיה, דאָס עס וועט כלומרשט ניט קלעקען קיין ערד פאר אַלע פאַבריק־אַרבייטער, ווען זיי זאָלען וועלען זיך בעזעצען אין דאָרף און זיך נעמען פאר ערד־אַרבייט, איז אויך נישט

ריכטיג אָט פאַר וואָס: אין דאָס רוב מלוכות, אפילו אין אַזעלכע ווי ענגלאַנד און בעלגיען, געפינט זיך ביי די רייכע גוטסבעזיצער אַזאַ גוזמא ערד, דאָס זי קען קלעקען בלתי ספק אַלס אַ קוואַל פון חיונה פאַר אַלע אַרבייטער פון לאַנד; מען רעדט שוין ניט פון רוס־לאַנד, וואו מען קען בעזעצען אויף דער ערד פון די גרויסע פּריצים אַלע פאַבריק־אַרבייטער אי פון רוסלאַנד, אי פון אַלע אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער. פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז אַלץ גערעדט, ווען די בעאַרבייטונג פון דער ערד זאָל געבראַכט ווערען צו דער גאַנץ הויכער מדרגה, וואָס עס איז גאָר ניט שווער פאַר איהר צו דער־גרייכען מיט די נייעסטע ערפינדונגען און פערבעסערונגען פון דער אַגריקולטור־מאַשינעריי; אָדער די בעאַרבייטונג פון דער ערד זאָל כאָטש־בי דערגעהן ביז דער מדרגה, אויף וועלכער זי איז געשטאַנען צוריק שוין מיט טויזענדער יאָהרען אין כינא.

זאָל יעדערער, וואָס אינטערעסירט זיך מיט דער דאָזיגער פראַגע, איבערלייענען קראָפּאָטקינ׳ן צוויי ביכער „ברויט און פריי־הייט“ און „פעלדער, פאַבריקען און ווערקשטאַטען“, אויף פּאָפּאָוו׳ס זעהר אַ גוט ביכעל מיט׳ן נאָמען „דער „ברויט־גאָרטען“. מען וועט דאָ דייטליך דערזעהן, אין ס׳אַראַ גוזמא מאָל עס קען זיך נאָך פער־גרעסערען, ביי אַ גוטער בעאַרבייטונג, די פּראָדוקציאָנס־קראַפט פון ערד־אַרבייט, און ווי פיעל מעהר מענשען, אין פערגלייך מיט היינט, קאָנען זיך ערנעהרען פון דעם זעלבען שטיקעל ערד. און אַז די קליינע ערד־בעזיצער וועלען אונבעדינגט איינפיהרען ביי זיך די פערבעסערטע מיטלען צום בעאַרבייטען די ערד זייערע, אַרום דעם איז גאָר קיין רעד ניט; אויב זיי וועלען נאָר ניט זיין געצוואונגען אָט אַזוי ווי איצטער, אוועקצוגעבען אַלע זייערע פערדינסטען צו גרויסע ערד־בעזיצער, ביי וועמען זיי דינגען די ערד, ווייל יענע זיינען באין אופן ניט אויסען גרעסער צו מאַכען די פּראָדוקציאָנס־קראַפט פון דער ערד; וואָס דאַרפען זיי דאָס, אימשטיינס געזאָגט, אַז אָהן שום זאָרג און קאָפּ־דרעהענים בעקומען זיי פון זייער ערד אַ גרויסען פּראָפיט סיי ווי סיי.

מען זאָגט אונז: עס וועט ניט קלעקען קיין פרייע ערד פאַר

אלע ארבייטער, און דארום לוינט זיך ניט צו קלערען וועגען דעם, אז די ארבייטער זאָלען אוועקנעמען פון די ערד־בעזיצער די ערד, וואָס יענע האָבען פערכאַפּט פאַר זיך.

אזעלכע רעד זיינען גאָלער אונזין. וואָס וואָלט איהר געזאָגט, למשל, ווען אַ המון מענשען וואָלט אין א קאַלטען טאָג, אין א שטורם, צוגעגאנגען צום טויער פון אַ נישט־פּערנומענעם הויז און זיך גענומען בעטען ביים בעל־הבית פון הויז ער זאָל זיי אריינ־לאָזען זיך אָנצואווארעמען, און ער וואָלט זיך וועגען דעם אזוי גע־טראַכט: „עס איז ניטאָ וואָס אריינצולאָזען דעם המון אין הויז, ווייל פאַר זיי פאַר אַלעמען וועט דאָ קאָם זיין פּלאַץ.“ לאָזט אריין יענע, וואָס בעטען זיך, און דערנאָך ווען זיי וועלען זיך איינמאָש־טשען, וועט איהר שוין קענען אויסרעכענען, צו עס וועט זיין פּלאַץ פאר אלעמען אָדער נאָר פאר אַ טייל פון די מענשען. און ווען עס זאָל אפילו ניט זיין קיין פּלאַץ פאר אלעמען, טאָ פאַר וואָס זאָל מען נישט אַריינלאָזען לכל הפּחות יענע, פאר וועמען עס געפינט זיך יע אַ פּלאַץ?

די זעלביגע געשיכטע איז אויך מיט דער ערד. ניט אוועק די ערד, וואָס מען האָט פערכאַפּט פון די אַרבייטער און מען לאָזט זיי צו איהר ניט צו, אָט צו יענע, וועלכע בעטען זיך אהין, און דער־נאָך וועט מען שוין זעהן, צו עס איז דאָ גענוג ערד אָדער וועניג ערד.

אָבער א חוץ די אלע זאַכען, די גאַנצע טענה, דאָס פאר דעם היינטיגען פאַבריק־אַרבייטער איז כלומר׳שט ניט פראַן גענוג ערד, איז אין עצם גענומען אַן אונגערעכטע. אויב דער פאַבריק־אַרביי־טער מוז איצטער אָנקומען צום געקויפטען ברויט, פערשטעהט מען לגמרי נישט, פאר וואָס, אָנשטאָט צו קויפען דעם ברויט, וואָס אַנ־דערע בעשאַפען, זאָל ער אַליין טאַקי נישט געהן בעאַרבייטען דאָס שטיקעל ערד, וואו עס איז אויסגעוואַקסען דאָס ברויט, וואָס ער עסט, ס׳מאַכט גאָר ניט אויס, אין וואָס פאר א מקומות די דאָזיגע ערד ליגט: אין אינדיען, ארגענטינא, אויסטראַליען אָדער סיביר.

אויף אזא׳ן אופן האָבען קיין שום ווערט ניט די אלע ראיות

ווענגען דעם, פאר וואס די פאבריק־ארבייטער זאלען נישט דארפען זיך בעזעצען אין דארף. עס איז, פערקערט, קלאר ווי דער טאג, אז אזא'ן איבערגאנג איז נישט נאר ניט שעדליך פאר'ן וואוילזיין פון כלל, דאס וואלט נאך א סך פערגרעסערט די הצלחה און שוין גאר אהן א שום ספק וואלט דאס א סוף געמאכט צו די הונגער־יאהרען אין אינדיען, רוסלאנד און אנדערע לענדער, וואס קומען צוגעהן אזוי אפט און אזוי רעגעלמעסיג און וואס בעווייזען בעסער פון אלע ראיות, אז די איצטיגע פערטיילונג פון דער ערד איז נישט קיין ריכטיגע.

אמת טאקי, אז דארטען, וואו ס'איז שטארק ענטוויקעלט די פאבריקען־אינדוסטריע, ווי א שטייגער ענגלאנד, בעלגיען און איי־ניגע אמעריקאנער שטאאטען, איז דאס לעבען פון די ארבייטער אויף אזוי ווייט אוועק מיט'ן קרומען וועג, אז עס וואלט געווען פאר זיי שוין זעהר שווער זיך אומצוקעהרען צוריק אין דארף. אבער מאלע וואס: שווער, זעהר שווער, פון דעסטוועגען מעגליך איז דאך פארט, אז זיי זאלען ווערען סוף כל סוף ערד־ארבייטער. און בכדי דער אריבערגאנג זאל יע געשעהן, דארף מען האבען קודם כל, אז די אר־בייטער זאלען פערשטעהן, דאס דער אריבערגאנג איז נויטיג צוליעב זייער אייגענע טובה ווענען, און נעמען זוכען מיטלען, ווי אזוי איהם דורכצופיהרען. זיי זאלען אבער נישט, ווי זיי טוען עס איצטער און ווי עס לערנט זיי די סאציאליסטישע תורה זייערע, אננעמען פאבריק־שקלאפעריי אלס אן אייביגען צושטאנד, וואס קען נישט גע־ענדערט ווערען און וואס ס'איז נאר מעגליך צו מאכען לייכטער, אבער באין אופן נישט צו פערניכטען.

די ארבייטער, וועלכע האבען פערלאזען די ערד און לעבען פון דער פאבריק, נויטיגען זיך אויך נישט אויף אזא דרך — ניט אין פעראיינען, און ניט אין קארפאראציעס, און ניט אין סטרייקס, און ניט אין דעם קינדישען שפאציר מיט פאהנען דעם ערשטען מאי, און ניט אין די אלע זיעבען זאכען; זיי נויטיגען זיך נאר אין איין זאך: זוכען מיטלען, ווי אזוי צו בעפרייען זיך פון דער פאבריק־שקלאפעריי און זיך צו בעזעצען אויף דער ערד, וואס די

איינציגע שטערונג דערצו איז די גזלה פון די בעלי־הבתים, וועלכע האָבען פערכאַפּט די ערד און אַליין אַרבייטען זיי נישט אויף איהר. אַט דאָס דאַרפען די אַרבייטער בעטען, פאָדערן פון זייערע הער־שער. און פאָדערענדיג אַזאַ זאַך, וועלען זיי פאָדערען ניט עפּעס אַזוינס, וואָס איז זיי פרעמד, וואָס געהערט צו זיי ניט, נאָר מען זאָל זיי אָוועקגעבען צוריק אַ רעכט, וואָס איז אונבעשטרייטבאַר, וואָס טאָר פון קיינעם ניט צוגענומען ווערען, וואָס ליגט אין דער טבע פון יעדען לעבעדיגען בעשעפענים — ס'הייסט דאָס רעכט צו לעבען אויף דער מוטער־ערד און ציהען פון איהר די חיונה און נישט דאַרפען דערביי בעטלען די ערלויבנים פון אַנדערע מענשען.

אַט פאַר דאָס רעכט מוזען קעמפּפען אין די פּאַרלאַמענטען די פערטרעטער פון די אַרבייטער; דאָס מוז פרעדיגען די פּרעסע, וואָס פערטיידיגט דעם אַרבייטער'ס אינטערעסען; צו דעם קאַמפּף מו־זען זיך צוגרייטען די פאַבריק־אַרבייטער גופא.

דאָס איז דער כלל מיט די אַרבייטער, וועלכע האָבען שוין פערלאָזען די ערד. אָבער בנוגע די אַרבייטער, דערהויפּט די רו־סישע אַרבייטער, וואָס 98 פּראָצענט פון זיי לעבט נאָך אין דאָרף אויף דער ערד, איז פאַר זיי נאָר די פראַגע אין דעם, מיט וואָס פאַר אַ מיטלען זיי זאָלען קענען פערבעסערען זייער לאַגע, ניט דאַר־פענדיג בעת מעשה פערלאָזען די ערד און אַריינוואַרפען זיך אין די נסיונות פונ'ם פאַבריק־לעבען.

נאָר איין מיטעל איז דאָ דערצו: אָבגעבען די אַרבייטער צו־ריק די ערד, וואָס געפינט זיך איצטער אין דעם רשות פון די גרויסע ערד־בעזיצער.

פערפיהרט אויף אַ טשיקאַוועס אַ שמועס מיט'ן ערשטען רו־סישען פויער, וועלכער אַרבייט אין שטאָדט, מכח דעם, פאַר וואָס עס לעבט זיך איהם אַזוי ניט־גוט, וועלען זיי אייך אַלע ענטפערען אין איין קול: ניטאָ קיין ערד, ניטאָ צו וואָס אַ האַנד צוצולעגען.

און אָט דאָ ביי אונז אין רוסלאַנד, וואו דאָס פאָלק האַלט אין איין בעקלאָגען זיך, אַז דאָס האָט ווייניג ערד, קומען צוגעהן מענ־שען מיט'ן געדאַנק צו דיענען דעם פאָלק און נעמען פּראָפּאַגאַנדי־

רען ניט וועגען מיטלען, ווי אזוי מען קערט זיך אום צוריק די אוועק־גענומענע ערד, נאָר וועגען די מיטלען, מיט וועלכע מען זאָל קעמ־פפען אין די פאַבריקען מיט די קאַפּיטאַליסטען.

אָבער שוים־זשע דאַרפען א ל ע לעבען אין דאָרף און זיך פערנעמען מיט ערד־אַרבייט? וועלען פרעגען מענשען, וועלכע האָבען זיך שוין אזוי שטארק צוגעוואוינט צום אונגאַטירליכען לע־בען פון דעם איצטיגען דור, אַז מיין מיטעל קוקט אוים ביי זיי עפּים ווילד און גאָר אונמעגליך אויסצופיהרען. אָבער פאַר וואָס זאָלען אַ ל ע טאַקי ניט לעבען אין דאָרף און ניט בעשעפטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט? אויב עס וועלען זיך פאָרט געפינען אזוינע מענשען מיט אַזאַ משונה׳דיגען געשמאַק, אַז די שקלאַפעריי פון דער פאַבריק וועט זיי בעסער געפעלען ווי דאָס לעבען אין דאָרף, מהיכא תיתא, זאָלען זיי געהן געזונדערהייט אין פאַבריק אריין. דער עיקר איז, אַז יעדער מענש זאָל ה אָ ב ע ן ד י מ ע ג־ל י כ ק י י ט צו לעבען ווי אַ מענש. ווען מיר זאָגען, אַז ס׳איז ווינשענסווערט, דאָס יעדער מענש זאָל האָבען די מעגליכקייט אויפצוהאַלטען אַ געזינד, מיינען מיר ניט חלילה, דאָס איטליכער איז מחויב חתונה צו האָבען און האָבען קינדער; מיר מיינען נאָר, אַז שלעכט און מיאוס איז די געזעלשאַפטליכע אָרדנונג, וועלכע גיט ניט דעם מענשען אָט די מעגליכקייט.

.6

נאָך אין די צייטען פון פאַנשטשינע, לייב־אייגענטום, פלעגען די פויערים האָבען אַ טבע צו זאָגען צו זייערע פריצים: „מיר זייַנען אייערע, אָבער די ערד איז אונזערע.“ ס׳הייסט, זיי האָבען אנערקענט, אַז ווי עס זאָל נישט זיין אכזריות׳דיג און נישט געזעצ־ליך דאָס, וואָס איין מענש איז אַ בעל־הבית איבער׳ן צווייטען, איז נאָך מעהר אכזריות׳דיג און נישט־געזעצליך דאָס, וואָס די ערד געהערט צו אַ מענשען, וועלכער אַרבייט ניט אויף איהר. אמת, פאַר דער לעצטער צייט הויבען אָן איינינגע רוסישע פויערים נאָכצו־מאַכען די פריצים און קויפען ערד, האַנדלען מיט ערד, האַלטענדיג

דאָס ערד־אייגענטום פאר א גענעצליכע זאַך, און נישט האָבענדיג שוין מורא, אז מען וועט זי ביי זיי אָבנעמען. אָבער האנדלען — האנדלען אזוי נאָר גאנץ וועניג מענשען, לייכטזיניגע און פערבלענדעטע פון זשעדניקייט. אָבער דאָס רוב, אלע אמת'ע רוסישע ערד־ארבייטער, גלויבען שטייף אין דעם כלל, אז די ערד קאָן ניט זיין און ניט זיין דאָס אייגענטום פון מענשען, וועלכע ארבייטען ניט אויף איהר; און אז אויב די ערד געפינט זיך איצטער ביי יענע, וועלכע ארבייטען נישט און וועלכע האָבען זי צוגענומען פון אנדערע, וועלכע ארבייטען יע, טאָ וועט קומען א צייט, ווען מען וועט זי אָבנעמען צוריק פון די, וואָס בעל־הבית'עווען איצטער איבער איהר, און זי וועט ווערען, ווי זי מוז טאקי זיין, אלעמענ'ס אייגענטום. און אין דעם גלויבען זייערען, אז אזוי וועט עס זיין און וואהרשיינליך גיך זיין, זיינען די רוסישע פויערים אין גאנצען גערעכט. עס איז געקומען די צייט, ווען מען האָט דייטליך איינגעזעהן, דאָס עס ווערט בעגאנגען אַן אונרעכט, אַ נארישקייט, און א גרויזאמקייט, אז מען לאָזט בעזיצען די ערד מענשען, וועלכע ארבייטען אויף איהר נישט; אקוראט ווי צוריק פאר 50 יאָהר האָט מען אויך אזוי דייטליך איינגעזעהן, דאָס אַן אונרעכט, אַ נארישקייט און אַ גרויזאמקייט ווערט געטאָן, ווען מען לאָזט דעם פריץ בעזיצען לייב־שקלאַפען. צו דערפון, וואָס עס זיינען פערשוואונדען געוואָרען אנדערע מיטלען פון אונטערדריקונג, אָדער דערפון, וואָס די מענשען אויף דער וועלט זיינען גרעסער געוואָרען אין צאָהל, אָדער דערפון ווי־דער, וואָס די וועלט איז געוואָרען מעהר געבילדעט, מעהר אויפגע־קלערט, — אָבער אלע, ממש אלע (סיי די, וואָס בעזיצען ערד, און סיי די, וואָס האָבען קיין ברעקעל ערד נישט) זעהן שוין איצטער גאנץ קלאָר איין זאַך: אז אויב ביים פויער, וועלכער ארבייט שווער און ביטער און האָט אָבגעפראצעוועט דאָס גאנץ לעבען, איז ניטאָ גענוג ברויט, ווייל עס איז ניטאָ גענוג ערד, וואו דאָס צו זעען; אויב ביים פויער איז ניטאָ קיין מילך פאר די קינדער און פאַר די אלטינקע, ווייל ער האָט ניט וואו די בהמות צו פאַשען; אויב דער פויער האָט ניט אַן אייגענעם שייטעל האָלץ, מיט וואָ־

צו פערריכטען זיין צופוילטע כאלופקע אָדער מיט וואָס זי דורכ־צוהייצען; און אז אין דער זעלבער צייט דער פּריץ, וועלכער טוט ניט איין א פינגער אין קאלט וואסער, פאַרוואוינט גרויסע גראמע שטיבער, פיטערט מיט מילך יונגע הינטלעך, בויט הייזלעך אין סאָד און שטאהלען מיט פּאָלירטע שויבען, פערנעמט צעהנדליגע טויזענד דעסיאטין ערד מיט וועלדער, פּארקען און לאָנקעס צו פּאַ־שען שעפּסען, פערלעבט און עסט אויף אין איין וואָך אזא גוזמא, דאָס עס וואָלט געווען גענוג צו ערנעהרען דערמיט אַ ערך א יאָהר צייט די גאנצע הונגעריגע בעפעלקערונג פון דעם דערבייאיגען דאָרף; — טאָ איז די ראיה דערפון, דאָס אזא מין סדר פון לעבען טאָר נישט פערבלייבען אויף ווייטער. דאָס אונרעכט, די נארישקייט און די גרויזאמקייט פון אזא מין צושטאנד ווארפט זיך איצטער יעדערען אין די אויגען, אזוי ווי פריהער האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען דאָס אונרעכט, די נארישקייט און די גרויזאמקייט פון דער פאנ־שטשינע. און ווי באלד מענשען זעהען איין קלאָר דאָס אונרעכט, די נארישקייט און די גרויזאמקייט פון א וועלכער ניט איז פון זייערע איינריכטונגען, ווערט שוין דערמיט אליין אונפערמיידליך אוועקגע׳הרג׳עט די דאָזיגע איינריכטונג. אויף אזא׳ן אופן האָט זיך געענדיגט די פאנשטשינע, און אויף אזא׳ן אופן מוז זיך ענדי־גען און זעהר גיך ענדיגען דאָס פּריוואט־אייגענטום אויף ערד.

.7

דאָס ערד־אייגענטום מוז אונפערמיידליך מבטל ווערען, ווייל דאָס אונרעכט, די נארישקייט און די גרויזאמקייט פון אָט דער איינריכטונג איז געוואָרען צו קלאָר פאר יעדען איינעם. די פראגע איז נאָר: אויף וואָס פאר א דרך וועט דאָס מבטל ווערען? דאָס לייב־אייגענטום און שקלאפעריי, ניט נאָר אין רוסלאנד, אָבער אויך אין אלע לענדער, זיינען מבטל געוואָרען דורך א בעפעהל פון דער רעגיערונג. וועט מען פרעגען: פאר וואָס טאקי אין דער אמת׳ן זאָל אויך דאָס ערד־איי־גענטום נישט קאָנען מבטל ווערען דורך א בעפעהל פון דער רע־

גירונג? אָבער עס איז אַ גרויסער צווייפעל, אויב די רעגיערונג זאָל אַזאַ בעפעהל קענען אָבגעבען אָדער זי זאָל ווען עס איז פּועל'ען ביי זיך דאָס צו טאָן.

אַלע רעגיערונגען בעשטעהען פון מענשען, וועלכע לעבען פון פרעמדער פּראַצע. ערד־איינענטום גיט די מעגליכקייט צו פיהרען אָט אזא לייכט לעבען בעסער פון אַלע אנדערע זאכען. ניט נאָר, וואָס די הערשער און די גרויסע ערד־בעזיצער וועלען קיין מאָל ניט צולאָזען, אז עס זאָל מבטל ווערען ערד־איינענטום, נאָר אפילו יענע, וואָס האָבען ניט צו טאָן מיט'ן רעגיערען און מיט'ן ערד־בעזיץ, אַ שטייגער די בעאַמטע, די קינסטלער, די געלערנטע, די סוחרים, די וואָס דיענען ביי רייכע מענשען, פיהלען אינסטינקטיוו, אז ווען עס זאָל ניט זיין קיין ערד־איינענטום, וואָלט זיי פּערזענליך ניט געווען אַזוי גוט צו לעבען אויף דער וועלט. און מחמת דעם, אָדער זיי פערטיידיגען אַלע מאָל דאָס ערד־איינענטום, אָדער, ווען זיי גרייפען אָן אַנדערע ערשיינונגען, ווענינער וויכטיגע, ריהרען זיי קיין מאָל ניט אָן די פראַגע פון ערד־איינענטום.

אַלס אַ מערקווירדיג ביישפּיעל פון אַזאַ סאָרט פערהאַלטען זיך צו דער פראַגע מצד די רייכע קלאַסען, קאָן דיענען די ענדערונג אין דעם קוק אויף ערד־איינענטום, וואָס מיר בעמערקען אין דעם בעריהמטען ענגלישען דענקער הערבערט ספּענסער. ביז וואַנען הערבערט ספּענסער איז געווען אַ יונגער מאַן, אַן אָנפאַנגער, און האָט ניט געהאַט קיין שום פערבינדונגען מיט די רייכע און די הערשענדע קלאַסען, האָט ער געקוקט אויף דער פראַגע פון ערד־איינענטום פונקט אַזוי, ווי עס דאַרף קוקען אויף דער פראַגע איטליכער מענש, וואָס איז פריי פון זייטיגע געדאַנקען: ער האָט דאָס ערד־איינענטום פערדאַמט אויפ'ן סאַמע ראַדיקאַלען אופן, בעווייזענדיג מיט אותות ומופתים ווי אונגערעכט דאָס איז. אָבער עס זיינען אַוועק אַ פּאָר צעהנדליג יאָהר, הערבערט ספּענסער, דער פריערינער יונגער מאַן אָהן אַ נאָמען, איז געוואָרען אַ בעריהמטער שרייבער, וועלכער האָט פערבונדען בעקאַנטשאַפט מיט דער הערשענדער קלאַס און די גרויסע ערד־

בעזיצער, און ער האָט אזוי גרינדליך געענדערט זיין קוק אויף ערד־אייגענטום, דאָס ער האָט געזעהן צו פערניכטען אַלע אויסגאַבען פון זיינע ביכער, וואו ער האָט זיך אַרויסגעזאָגט אין אַזאַ קרעפטיגער שפּראַך געגען די נישט־נעזעצליכקייט פון ערד־אייגענטום.

אָט אַזוי קומט דאָס אויס, אז דאָס רוב רייכע מענשען פיהלען אויב נישט בעוואוסטזיניג, וועניגסטענס אינסטינקטיוו, דאָס זייער וואוילזיין האַלט זיך אויף ערד־אייגענטום. און דערפאַר איז דאָס וואָס די פּאַרלאַמענטען, כלומר'שט זאָרגענדיג פאר דער טובה פון פאָלק, שלאָגען פאָר די פערשידענסטע מיטלען, וואָס זאָלען פערבעסערן די לאגע פון פאָלק, און בעשפּרעכען די מיטלען, און פּרובען אפילו די מיטלען דורכצופיהרען; אָבער זיי וועלען קיין מאָל ניט פּאָרשלאָגען, בעשפּרעכען און פּרופען דורכצופיהרען דאָס איינציג מיטעל, וואָס איז בכח צו פערבעסערן אויף אַן אמת די לאגע פון פאָלק און אין וועלכען דאָס פאָלק נויטיגט זיך, — ד. ה. די פערניכטונג פון ערד־אייגענטום.

דעריבער, איידער מען געהט פּערענטפּערען די פראַגע פון ערד־אייגענטום, דאַרף מען אַ פריער צושלאָגען די פערשווערונג, וואָס בעשטעהט דערין, אַז פון דער פראגע זאָל מען מיט א כיון נישט רעדען. אַזאַ פערשווערונג איז געמאַכט געוואָרען אין די לענדער, וואו די פּאַרלאַמענטען האָבען א חלק אין דער הערשאַפט. אָבער אין רוסלאַנד, וואו די גאַנצע הערשאַפט געפינט זיך ביים קייסער אין די הענד, איז נאָך וועניגער מעגליך, אז ערד־אייגענטום זאָל מבטל ווערען. אייגענטליך אין רוסלאַנד, רעדט זיך נאָר אזוי, דאָס דער קייסער האָט די גאַנצע מאַכט. אין דער אמת'ען ליגט די מאַכט אין די הענד ביי הונדערטער מענשען פון דער גאַס — דעם קייסער'ס קרובים אָדער מקורבים, וועלכע צווינגען איהם צו טאָן דאָס, וואָס זיי ווילט זיך. און די אַלע מענשען בעזיצען יעדערער בעזונדער אַ גרויסען שטח ערד, און דערפאַר וועלען זיי דאָס קיין מאָל ניט צולאָזען, אַז דער קייסער זאָל ארויסנעמען די ערד פון דעם רשות פון די פּריצים, אויב ער זאָל דאָס אפילו יע וועלען. ווי שווער עס איז ניט געווען דעם קייסער, וועלכער האָט בעפרייט די

פויערים, צו צווינגען די מקורבים זיינע אויפצוגעבען לייב־אייגענ־טום, האָט ער דאָס דאָך געקאָנט אויספיהרען, ווייל די ערד איז נאָך אַלעמען געבליבען ביי זיי. ווען אָבער דעם קייסער'ס קרובים און מקורבים זאָלען זיין געצוואונגען אויפצוגעבען די ערד, ווייסען זיי גאַנץ גוט, אַז זיי פערלירען דורך דעם די לעצטע מעגליכקייט צו לעבען אַזוי, ווי זיי זיינען געוואוינט צו לעבען.

ריכטען זיך אַלזאָ אויף דעם, דאָס די רעגיערונגען אין אלגע־מיין און אין רוסלאַנד דער קייסער זאָלען בעפרייען די ערד, — קען מען בשום אופן נישט.

אָבצונעמען מיט געוואַלט פון די פּריצים די ערד, וואָס זיי ווילען ניט אוועקגעבען, איז ווידער ניט־מעגליך דער־פאר, וואָס די מאַכט פון דער געוואַלט־טעטיגקייט וועט תמיד זיין אויף דעם צד פון די מענשען, וועלכע האָבען שוין אריינגעכאַפּט צו זיך אין די הענד די הערשאַפט. און ערוואַרטען, אַז די בעפרייאונג פון דער ערד זאָל פּאָרקומען נאָכ'ן מיטעל, וואָס די סאָציאַליסטען שלאָגען פאָר, ד. ה., זיך צוגרייטען אומצובייטען די תנאים פון אַ גוטען לעבען אויף די ערגסטע בעדינ־גונגען, וואָס מען קען זיך נאָר אָבמאָלען, און זיך טרייסטען בשעת מעשה מיט משיח'ס צייטען — איז שוין גאָר אַן אונזין.

יעדער פערנינפטיגער מענש זעהט, אַז ניט נאָר וואָס דאָס לעצטע מיטעל בעפרייט נישט, דאָס מאַכט אַדרבא די אַרבייטער וואָס ווייטער אַלץ פאר גרעסערע שקלאַפען ביי די בעלי־הבתים זייערע, און אין דער צוקונפט וועט דאָס פערשקלאַפע די ארביי־טער צו יענע משגיחים, וואָס וועלען אריינקריגען די דעה איבער דעם נייעם סדר פון לעבען. וואַרטען, אַז די פערניכטונג פון ערד־אייגענטום וועט קומען דורך אַ פּאָלקס־רעגיערונג (פּאַרלאַמענט), אָדער, ווי דאָס וואַרטען שוין די רוסישע פויערים אַ צייט מיט יאָה־רען, דורכ'ן גוטען ווילען פון קייסער, איז נאָך אונזיניגער, ווייל אַלע מקורבים פונ'ם קייסער און דער קייסער גופא בעזיצען יעדער בעזונדער אַ געוואַלדיג־גרויסען שטח ערד, און הגם זיי וועלען אייך זאָגען מיט אַ פרומען צבועצישען פנים, דאָס די טובה פון פויער

ליגט ביי זיי איינגעבאקען אין הארצען, — וועלען זיי קיין מאָל נישט געבען די פויערים די איינציגע זאך, אין וואָס יענע נויטי־גען זיך, ס׳הייסט ערד, ווייל זיי ווייסען, דאָס אָהן זייערע רייכע מאַיאָנטקעס וועלען זיי ניט קענען פוסט־און־פאסעוועץ און לעבען א גוטען טאָג פון דעם פאָלק׳ס פּראַצע.

וואָס־זשע פאָרט דארפען טאָן די ארבייטער אום צו בעפרייען זיך פון דעם אונטערדריקטען צושטאַנד, אין וועלכען זיי געפינען זיך?

.8

אויף׳ן ערשטען קוק זעהט אויס די מעשה, ווי מען וואָלט דאָ נאָר נישט געקענט מאַכען, און אז די ארבייטער זיינען אזוי געבונ־דען, דאָס עס איז נישטאָ פאר זיי קיין שום מעגליכקייט צו בעפרייען זיך. אָבער דאָס זעהט נאָר אויס אזוי אויף׳ן ערשטען קוק. די ארבייטער דארפען זיך נאָר א גראָב טאָן אין די סבות פון זייער פערשקלאַפונג, און זיי וועלען דערזעהן, אז ניט די בונטען, און ניט דער סאָציאליזמוס, און ניט די רעגיערונגען און אין רוסלאַנד ווידער ניט דער קייסער וועט זיי העלפען; דאָס זיינען אלץ פוסטע האָפ־נונגען. זיי האָבען אַנאַנדער מיטעל בעפרייט צו ווערען, און דערצו אזא מיטעל, וואָס קיין מענש ניט און קיין זאך ניט קענען זיי ניט שטערען דערין; א מיטעל, וואָס איז אלע מאָל געלעגען ביי זיי אליין אין די הענד און ליגט ביי זיי אין די הענד איצטער אויך.

און, דער אמת געזאָגט, איז דאָך פּהאַן נאָר איין איינציגע סבה, וואָס די ארבייטער וואלגערן זיך אין אביונות. און די סבה איז, אז די פּריצים בעל־הבית׳עווען איבער דער ערד, וואָס עס דארפען האָ־בען די ארבייטער. אָבער וואָס־זשע גיט די פּריצים די מעגליכ־קייט צו בעזיצען אָט די ערד?

ערשטענס: אויב עס זאָל זיך מאַכען, אז די ארבייטער זאָלען פּרופען צו בענוצען זיך אָט מיט דער ערד פון די פּריצים, ווערן באַלד ארונטערגעבראַכט סאָלדאַטען, און יענע וועלען אוועקטרייבען, ממית׳ען, צום טויט דער׳הרג׳ען די ארבייטער, וועלכע האָבען פּער־

כאפּט די ערד מיט געוואלט, און זיי וועלען זי אומקערען צוריק צו די ערד־בעזיצער. און די סאָלדאטען זיינען דאָך אליין געוועזענע אַרבייטער, אָט אזוי ווי איהר. אלזאָ, איהר אליין, אַרבייטער, דערמיט וואָס איהר געהט אין סאָלדאטען און פאָלגט די מיליטערישע בעאמטע, גיט איהר די פּריצים די מעגליכקייט צו בעזיצען די ערד, וועלכע דאַרף על פּי יושר געהערען צו אייך. (וועגען דעם, אַז אַ קריסט קען נישט זיין קיין סאָלדאַט, ד. ה., געבען אַ שבועה אַוועק־צו'הרג'ען לעבעדיגע מענשען, און אַז ער איז מחויב זיך אָבצוזאָגען פון געברויכען געוועהר, האָב איך שוין אַ סך מאָל געשריבען און אויך געפּרופט צו בעווייזען מיט פּסוקים פון ברית חדשה, פאַר וואָס יעדער קריסט מוז אזוי האַנדלען.)

אָבער אַ חוץ דעם, וואָס מיט אייער אַנטייל נעמען אין דעם מיליטער, גיט איהר די פּריצים די מעגליכקייט צו בעזיצען ערד, וואָס איז אלעמענ'ס אייגענטום און, אויב אזוי, אויך אייער אייגענ־טום, — גיט איהר די פּריצים די דאָזיגע מעגליכקייט אויך דערמיט, וואָס איהר ארבייט ביי זיי אויף דער ערד און וואָס איהר דינגט זי ביי זיי אָב. איהר, אַרבייטער, דאַרפט נאָר אויפהערען דאָס צו טאָן, און דער בעזיץ פון ערד וועט תיכף ווערען פאַר די פּריצים נישט נאָר אוננוצליך, אויך אונמעגליך, און זייער ערד וועט דע־מאָלט ווערען אַלעמענ'ס אייגענטום. ווי שטאַרק די פּריצים זאָלען זיך ניט אָנשטריינגען צו פערבייטען די אַרבייטער אויף מאַשינען און אָנשטאָט אַקערן די פעלדער צו פיטערן פיה און צו פערשפּריי־טען וועלדער, קענען זיי דאָך נישט אויסקומען אָהן אַרבייטער, און איינער נאָכ'ן אַנדערען וועלען זיי זיך אָבזאָגען פון זייערע מאַ־יאָנטקעס.

איהר זעהט אויף אַזאַ'ן אופן, אַרבייטער, אַז דאָס מיטעל בע־פרייט צו ווערען פון אייער פערשקלאַפטען צושטאַנד בעשטעהט נאָר אין דעם, וואָס איהר זאָלט קומען צום שכל און פערשטעהן, אַז בע־זיצען ערד איז אַ פערברעכען, און איהר זאָלט דארום ניט נעמען קיין שום אַנטייל אין דעם פערברעכען, ניט אלס סאָלדאַטען ווען מען וועט אייך הייסען אַוועקנעמען די ערד ביי די, וואָס אַרבייטען אויף

איהר, און נישט געהן אליין ארבייטען צו די פריצים אויף די מאַ־יאָנטקעס, און אויך נישט נעמען די פריצישע ערד אין אַרענדע.

.9

„אָבער, וועט מען אונז זאָגען אויף דעם, דאָס מיטעל נישט צו געהן אין סאָלדאַטען, און נישט אַרבייטען אויף די פריצישע פעל־דער, און נישט דינגען ביי די פריצים זייער ערד, וואָלט געהאט עפּיס א ממשות נאָר דעמאָלט, ווען די ארבייטער פון דער גאנצער וועלט זאָלען אָבמאַכען צווישען זיך נישט צו געהן אין סאָלדאַטען, און נישט צו ארבייטען פאר די פריצים און נישט צו דינגען די פריצישע ערד, און אזא זאך איז נישט געמאָלט און קען נישט געמאָלט זיין. אויב איין טייל פון די אַרבייטער זאָל זיך יע מישב זיין און אויפהע־רען צו געהן אין סאָלדאַטען און אַרבייטען אויף די פריצישע מאַ־יאָנטקעס און נעמען ביי די פריצים ערד אין אַרענדע, דעמאָלט ווע־לען קומען די איבעריגע אַרבייטער, אָפּטמאָל אַרבייטער פון אַנדערע פעלקער, און זאָגען, אז דער פערבאָט איז פאר זיי קיין פערבאָט נים. און דער סוף וועט זיין, אַז די פריצים וועלען נישט געשטערטערהייט בעזיצען די ערד ווי ביז אַהער. און יענע אַרבייטער, וועלכע האָבען זיך אָבגעזאָגט אַנטייל צו נעמען אין דעם ערד־בעזיץ, וועלען אויף אזא'ן אופן נאָך אומזיסט און אומנישט פערלירען זייער לעצט ביסעל וויגאָדעס, וואָס זיי האָבען, און די אַלגעמיינע לאַגע וועט דורך דעם ניט ווע־רען אויף אַ האָר לייכטער." דער אַרגומענט איז א גאַנץ ריכטיגער, אָבער ווען איז דאָס געדעדט געוואָרען? ווען עס וואָלט זיך האַנד־לען וועגען אַ סטרייק. אָבער דאָס, וואָס איך שלאָג פאָר, איז דאָך ניט קיין סטרייק. איך שלאָג פאָר ניט קיין סטרייק, נאָר א גאַנץ איינפאַכע זאך: אַז די אַרבייטער זאָלען זיך אָבזאָגען אַריינצו־טרעטען אין מיליטער, וואָס געברויכט געוואַלט איבער זייערע ברי־דער, און זיך אָבזאָגען צו ארבייטען אויף די פריצישע פעלדער און צו האַלטען אין אַרענדע די פריצישע ערד. ניט דערפאַר שלאָג

איך דאָס פּאָר, וואָס דאָס ברייננגט די אַרבייטער וועניג נוץ און טוט אָן אויף זיי די קייטען פון אַ שקלאַף, נאָר דערפאַר, וואָס דאָס אַלץ איז אַן עבירה, און פון דער עבירה איז יעדער מענש מחויב זיך אָבצוהיטען, ווי ער היט זיך אָב ניט נאָר פון רציחה, גנבה, גזלה און ד. גל., אָבער אויך היט ער זיך אָב אַנטייל צו נעמען אין די דאָזיגע שלעכטע מעשים. און אַז אַנטייל נעמען אין דעם אונגעזעצליכען ערד־אייגענטום און אויפהאַלטען דאָס געשעפט איז אַ זינד, דערין קען קיין שום ספק ניט זיין פאַר די אַרבייטער. זיי דאַרפען זיך נאָר אַ גראָב טאָן אין דעם, וואָס פאַר אַ בעדייטונג עס האָט אָט זייער אַנטייל נעמען אין דעם ערד־בעזיץ פון די פּוסט־און־פּאַסני־קעס. מחמת, אויפצוהאַלטען דאָס אייגענטום אויף דער ערד פון די פּריצים איז דאָך אַלץ איינס ווי צו פערשאַפען נויט און יסורים טויזענדער מענשען; איז אַלץ איינס ווי צו זיין דער מלאך המות פון די, וואָס האָבען ניט גענוג צו עסען, און פון די, וואָס האָרעווען איבער די כחות, און פון די אַלטינקע און די קינדער, וואָס שטאַרבען פאַר דער צייט, — בקיצור פערשאַפען די אַלע צרות, וואָס דער פּויער שטעהט אויס, ווייל ער קען ניט באַקומען די ערד, וואָס די פּריצים האָבען פערכאַפּט צו זיך.

און אויב דאָס קומט אַרויס דערפון, וואָס די פּריצים בעזיצען די ערד, — און יעדער איינער זעהט דאָך בעשיינפּערליך, אַז די מעשה איז טאַקי אַזוי, — דאַרף דאָך אויך זיין קלאָר פאַר אַלעמען אין דער זעלבער צייט, אַז נעמען אַנטייל אין דעם ערד־בעזיץ פון די פּריצים און איהם אויפהאַלטען, איז אַ גרויסע זינד, פון וועלכער עס דאַרף זיך אָבהי־טען איטליכער מענש. הונדערטער מיליאָנען מענשען גאָר אָהן אַ שום סטרייק האַלטען פאַר אַ זינד געבען געלד אויף פּראָצענט, גנב'ען, אַוועק'הרג'ען אַ מענשען און אַ סך אַנדערע מעשים, און דעריבער היטען זיי זיך אָב פון די אַלע מעשים. אָט פּונקט אויף אַזאַ'ן אופן דאַרפען אויך האַנדלען די אַרבייטער בנוגע ערד־אייגענטום. זיי זעהען דאָך מיט די אייגענע אויגען, ווי אונגעזעצליך אַזאַ מין אייגענטום איז, און האַלטען עס פאַר אַ

מיאוס'ע גרויזאמע זאך. טאַ פּאַרוואָס־זשע, ווענינ נאָך וואָס זיי נעמען אַנטייל אין דעם אייגענטום, האַלטען זיי דאָס נאָך אויף?

.10

ווי איהר זעהט, שלאָג איך פאָר נישט קיין סטרייק. איך שלאָג פאָר, איהר זאָלט זיין קלאָר בעוואוסט, אַז ס'איז אַ זינד און אַ פערברעכען אַנטייל צו נעמען אין ערד־אייגענטום און, אַלס דער פּועל יוצא פון אַזאַ בעוואוסטזיין, זאָלט איהר זיך אָבהיטען איינטייל צו נעמען אין דעם. אמת, אַזאַ מין אָבהיטען זיך פעראייניגט ניט אין איין בעשלוס, ווי ס'איז די מעשה מיט אַ סטרייק, אַלע מענשען, וועלכען זיינען פעראינטערעסירט אין דעם ענין, און דאָס קאָן ניט געבען דעריבער די פּאָראוים בעשטימטע רעזולטאַטען, וואָס עס גיט אַ געוואונענער סטרייק. דערפאַר אָבער די אחדות, וואָס עס קומט אַרויס פון דעם אָבהיטען זיך, איז אַ סך פעסטער און לייגגער, ווי פון אַ סטרייק. די געצוואונגענע אחדות, וואָס ווערט בעשאַפען ביי אַ סטרייק, האַלט נאָר אָן ביז דער צייט, ווען דער צוועק פונ'ם סטרייק איז דערגרייכט געוואָרען. אָבער די אחדות פון אַ סך מענשען, וועלכע זיינען פאַרטאָן אין דער אייגענער טעטיגקייט, אָדער היטען זיך אָב פון אַ געוויסער טעטיגקייט, ווייל זיי זיינען אַלע געקומען צום זעלביגען בעוואוסטזיין, אַזאַ אחדות ניט נאָר וואָס זי הערט קיין מאָל ניט אויף, זי ווערט נאָך וואָס אַ מאָל אַלץ פעסטער און פעסטער און ציהט צו זיך צו אַלץ מעהר מענשען. אַזוי קען דאָס טאַקי זיין און מוז טאַקי זיין, ווען די אַרבייטער וועלען זיך אָבהיטען אַנטייל צו נעמען אין דעם ערד־אייגענטום ניט אַלס רעזולטאַט פון אַ סטרייק, נאָר ווייל זיי וועלען ווערען בעוואוסטזיניג, ווי זינדיג עס איז אַזאַ מין אַנטייל. עס איז גאַנץ מעגליך, אַז ווען די אַרבייטער וועלען שוין בעגרייפען די אונגעזעצליכקייט פון אַן אַנטייל אין דעם פּריצישען ערד־בעזיץ, וועלען ניט אַלע פון זיי, נאָר אַ קליינער טייל, אויפהערען צו אַרבייטען ביי די פּריצים אויף די מאַיאָנטקעס אָדער צו האַלטען די

פריצישע ערד אין ארענדע. אָבער היות ווי זייער אָבהיטען זיך וועט ארויסקומען ניט דורך אַן אָבמאַך, וואָס האָט נאָר אַ בעדייטונג אין אַ בעשטימטען אָרט און אויף אַ געוויסע צייט, נאָר דורך אַ געהעריגען בעוואוסטזיין, וואָס לעגט ארויף אַ התחיבות אין יעדער צייט און גאַנץ ענגאָל אויף יעדען מענשען, טאָ דער סוף וועט זיין, אַז די צאָהל ארבייטער, וואָס מען וועט זיי אויפווייזען אי מיט'ן וואָרט, אי מיט אַ ביישפּיעל, ווי אונגעזעצליך עס איז דאָס ערד־אייגענטום, און וואָס פאַר אַ צרות עס קומען ארויס פון איהם, — די צאָהל, זאָג איך, וועט זיך האַלטען אין איין פערגרעסערען.

מען קען באַין אופן ניט פאָראויסזעהן, אויף וואָס פאַר אַ דרך עס וועט זיך אומבייטען דער געביי פון דער געזעלשאַפט נאכדעם, ווי די ארבייטער וועלען קומען צום בעוואוסטזיין, אַז אנטייל צו נעמען אין ערד־אייגענטום איז אַ זינד; אָבער אין איין זאַך קען מען זיין גאַנץ זיכער: אַז וואָס גרעסער עס וועט זיך פערשפּרייטען אָט דער בעוואוסטזיין, וועלען די ענדערונגען אין דעם געזעלשאַפטליכען בנין זיין אַלץ בעדייטענדיגער. די דאָזיגע ענדערונגען קענען בעשטעהן אין דעם, אַז ווען אַ טייל ארבייטער וועט זיך אָבזאָגען צו ארבייטען ביי די פּריצים אויף די פעלדער און דינגען ביי זיי ערד, וועלען די ערד־בעזיצער דערזעהן, אַז דער ערד־בעזיץ ברייננגט זיי גאָר נישט אַריין, און ענטוועדער זיי וועלען איינגעהן אויף אַ פּשרה מיט די ארבייטער, אָדער זיי וועלען זיך אין גאַנצען אָבזאָגען פון ערד־אייגענטום. אויך איז מעגליך, אַז די ארבייטער, וואָס מען האָט גענומען אין סאָלדאַטען, וועלען בעגרייפען די אונגעזעצליכקייט פון ערד־אייגענטום, און זיי וועלען זיך אַלץ עפטער און עפטער אָבזאָגען צו טאָן געוואַלט איבער די ברידער זייערע, די ארבייטער אין דאָרף, און די רעגיערונג וועט זיין געצוואונגען אויפצוהערען צו בעשיצען דעם ערד־בעזיץ פון די פּריצים, און די פּריצישע ערד וועט ווערען פריי פאַר אַלעמען.

ענדליך קען עס אויך זיין, אַז די רעגיערונג זאָל פערשטעהן, דאָס די בעפרייאונג פון דער ערד איז אונפערמיידליך, און זי זאָל געפינען פאַר נויטיג צו פערלויפען דעם וועג די ארבייטער'ס נצחון;

די רעגיערונג, הייסט דאָס, וועט די אַרבייטער'ס נצחון פערזיגלען מיט איהר קאַזיאָנער חתימה און דורך אַ געזעץ אָבשאַפען ערד־אייגענטום.

די ענדערונגען, וואָס עס קענען און מוזען זיך אַרויסווייזען אין דעם ערד־בעזיץ נאכדעם, ווי די ארבייטער וועלען בעגרייפען די אונ־געזעצליכקייט פון אַן אַנטייל אין דעם ערד־אייגנעטום, קענען זיין זעהר פערשיעדען; און עס איז שווער נביאות צו זאָגען, פון וואָס פאַר אַ סאָרט די ענדערונגען וועלען זיין; אָבער איין זאַך איז זיכער, אַז קיין איינציגע שטרעבונג פון דעם מענשען צו האַנדלען אין דעם ענין מיט'ן פולען האַרצען, ווי גאָט האָט געהייסען אָדער ווי דאָס אייגען געוויסען פאָרדערט, וועט ניט געהן לאיבוד.

„וואָס וועל איך קענען אויפטאָן איינער אַליין?" — וועט איהר אָפט הערען פון א מענשען, וועלכער דאַרף טאָן עפּיס אַזוינס, וואָס דאָס רוב איז געגען דעם. אַזאַ מענש דיינקט, אַז בכדי אַ זאַך זאָל זיין ערפאָלגרייך, דאַרפען אין דער זאַך זיך אַריינלעגען דוקא אַ ל ע אָדער, וועניגסטענס, א ס ך; אָבער „אַ סך" דאַרף מען נאָר האָבען פאַר שלעכטע מעשים. פאַר אַ גוטע זאַך איז גענוג צו האָ־בען נאָר איין מענשען, ווייל גאָט העלפט תמיד דעם מענשען, וועל־כער טור אַ גוטע זאַך. און מיט וועמען גאָט איז, מיט דעם וועלען פריער אָדער שפּעטער אויך זיין אַלע מענשען.

יעדענפאַלס, וועלען אַלע פערבעסערונגען אין דער לאַגע פון די אַרבייטער פאָרקומען נאָר דורך דעם, וואָס זיי וועלען אַליין האַנדלען מעהר נאָך דעם רצון פון גאָט, און נאָך זייער אייגענעם געוויסען, ס'הייסט מאָראַלישער ווי זיי האָבען געהאַנדעלט ביז אהער.

.11

געפּרופט האָבען די אַרבייטער צו בעפרייען זיך דורך געוואַלט־טעטיגקייטען, דורך בונטען, און זיי האָבען ניט דערגרייכט זייער צוועק. געפּרופט האָבען זיי און פּרופען נאָך איצ־יער צו בעפרייען זיך דורך די סאָציאַליסטישע מיטלען — דורך פעראיינען, סטרייקס, דעמאָנסטראַציעס, פּאַרלאַמענטאַרישע וואַהלען, און נאָר אין בעס־

טען פאַל מאַכט דאָס לייכטער די קאַטאָרזשנע אַרבייט פון די שקלאַפען, און דאָס אויך נאָר אויף אַ צייט, און וועניג וואָס דאָס בעפרייט זיי ניט, דאָס מאַכט נאָך שטייפער די שקלאַפעריי.

געפרופט האָבען די אַרבייטער און פרופען נאָך היינט צו בעפרייען זיך יעדערער בעזונדער דורך דעם, וואָס זיי האַלטען אויף די אונגעזעצליכקייט פון ערד־אייגענטום, וואָס זיי אַליין פערדאַמען דאָס; און אויב די לאַגע פון צוויי־דריי, און דאָס אויך ניט אַלע מאָל און ניט אויף לאַנג, פערבעסערט זיך יע פון אַזאַ מין אנטייל אין דעם פערברעכען, ווערט אָבער דורך דעם די לאַגע פון כלל נאָך ערגער. דאָס קומט אַרויס דערפון, וואָס אַ גרינדליכע פערבעסערונג אין דער לאַגע פון מענשען (ניט פון איין מענשען, נאָר פון דעם כלל מענשען) קאָן זיין נאָר דעמאָלט, ווען מען וועט האַנדלען אין לעבען, ווי די חכמים האָבען אונז געלערנט: בעגעה זיך מיט'ן צווייטען אַזוי, ווי דו וואָלסט וועלען, אַז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהן מיט דיר. און די אַלע דריי מיטלען, וואָס די אַרבייטער האָבען לעת עתה בענוצט, האָבען ניט איינגעשטימט מיט דעם, וואָס די חכמים האָבען אונז געלערנט, ס'הייסט בעגעהן זיך מיט'ן צווייטען אזוי, ווי מיר וואָלטען וועלען, אַז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהן מיט אונז.

דאָס מיטעל פון בונטען, ד. ה., באַנוצען געוואַלט איבער מענשען, וועלכע האַלטען פאַר זייער אייגענטום די ערד, וואָס זיי האָבען בעקומען בירושה אָדער געקויפט אויף אָבגעשפאָרטע געלד, איז געגען דעם כלל צו בעגעהן זיך מיט'ן צווייטען אַזוי, ווי מיר וואָלטען וועלען, מען זאָל זיך בעגעהן מיט אונז, ווייל קיין איינער פון די מענשען, וועלכער נעמט אַנטייל אין די בונטען, וואָלט נישט וועלען, אַז מען זאָל אַוועקנעמען ביי איהם דאָס, וואָס ער האַלט פאַר זיין אייגענטום; נאָך מעהר, אַז דאָס אַוועקנעמען פון דעם אייגענטום ווערט געוויינליך בעגלייט מיט די סאַמע אכזריות'דיגע געוואַלט־מעשים.

אויך שטימט ניט איין מיט'ן כלל — צו בעגעהן זיך מיט'ן צווייטען אַזוי, וו מיר וואָלטען וועלען, אַז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהן מיט אונז, די גאַנצע סאָציאַליסטישע טעטיגקייט. זי שטימט ניט איין מיט דעם כלל, ערשטענס, דערפאַר, וואָס אַוועקלעגענדיג

אלס גרונד־פרינציפּ דעם קלאַסען־קאַמפּף, רופט זי אַרויס אין די אַרבייטער צו די בעלי־הבתים און צו די נישט־אַרבייטענדיגע אין אַלגעמיין אַזוינע פיינדליכע געפיהלען, וואָס אויב מען זאָל אַ שטיי־נער אַ פרעג טאָן ביי די אַרבייטער, צו זיי ווילען, אַז די בעלי־הבתים זאָלען טראָגען אין הארצען אָט פונקט אַזוינע געפיהלען צו זיי, וועלען די אַרבייטער זיכער זאָגען, אַז ניט. און עס שטימט ניט איין מיט דעם כלל די סאָציאַליסטישע טעטיגקייט אויף דערפאַר, וואָס אין דער צייט פון אַ סטרייק זיינען די אַרבייטער זעהר אָפט געצוואונ־גען, צוליעב דעם ערפאָלג פון זייער קאַמפּף, צו בענוצען געוואַלט אי־בער די אַרבייטער, סיי אייגענע, סיי פון פרעמדע פעלקער, וועלכע פערנעמען די פּלעצער פון די סטרייקערס.

דאָס גלייכען איז אויך געגען דעם כלל — צו בעגעהען זיך מיט'ן צווייטען אַזוי, ווי מיר וואָלטען וועלען, אַז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהען מיט אונז, — און ניט נאָר איז דאָס געגען דעם כלל, עס איז איינפאַך אונמאָראַליש אָט יענע תורה, וואָס זאָגט צו די אַר־בייטער, אַז עס וועלען צו זיי אַריבערגעהן אַלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען, ס'הייסט אַז די זאַוואָדען און די פאַבריקען וועלען ווערען זייער אייגענטום מיט האַק און פּאַק. איטליכע פאַבריק איז די אַר־בייט פון א סך אַרבייטער, און ניט נאָר פון די אַרבייטער פון היינ־טיגער צייט, ס'הייסט פון יענע, וואָס האָבען אַוועקגעשטעלט די פאַבריק און צוגעגרייט די מאַטעריאַלען פאַר איהר אויסבויען און גע־אַרבייט ביים בויען גופא, אָבער אויך פון אַן אונענדליכער צאָהל גייסטיגע און פיזישע אַרבייטער פון די פריערדיגע דורות, אָהן וועל־כעס אַרבייט וואָלט גאָר קיין שום פאַבריק ניט געקאָנט עקזיסטירען. מאַכען דעם חשבון, ווי גרויס עס איז געווען דער אַנטייל פון אַלע מענשען אין דעם אויסבויען פון דער פאַבריק, איז גאָר קיין שום מעגליכקייט ניטאָ, און דערפאַר טאַקי לערנען די סאָציאַליסטען גופא, אַז יעדע פאַבריק, פּונקט ווי די ערד, געהערט דעם גאַנצען פאָלק. דער איינציגער חילוק איז נאָר, וואָס ערד־אייגענטום קאָן אָבגעשאַפט ווערען אָט באַלד אויפ'ן אָרט און ס'איז ניטאָ וואָס צו וואַרטען, ביז וואַנען די פּראָדוקציאָנס־מיטלען וועלען ווערען אַלע־

מענ'ס אייגענטום. אָבער די פאבריק קאָן ווערען דאָס געזעצליך אייגענטום פון פאָלק נאָר אין דעם פאַל, ווען עס וועט מקוים ווערען די פאנטאזיע פון די סאָציאליסטען, וואָס קאָן גאָר, מחשבות'ן, קיין מאָל נישט מקוים ווערען, ס'הייסט, אז אַלע, בוכשטעבליך אַלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען זאָלען ווערען דאָס קהל'שע אייגענטום; און ניט דעמאָלט, ווי דאָס רוב אַרבייטער־סאָציאַליסטען טראַכטען זיך, ווען זיי וועלען זיך אוועקנעמען די פאבריקען פון די בעלי הבתים. דער בעל הבית האָט קיין שום רעכט ניט צו בעזיצען די פאַבריק, אָבער גראָד אזוי ווענינ רעכט אויף וועלכער ניט איז פאבריק האָבען אויך די אַרבייטער ביז דער צייט, ווען עס וועט ניט מקוים ווערען דאָס פערגעזעלשאַפטליכען פון אַלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען, א זאַך, וואָס קאָן קיין מאָל ניט מקוים ווערען.

אָט דערפאַר זאָג איך טאַקי, אז די תורה, וואָס גיט אַוועק די אַרבייטער די פאבריקען, אויף וועלכע זיי זיינען פערנומען, פאַר דער צייט, ווען אַלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען וועלען ווערען דאָס אייגענטום פון דער געזעלשאַפט (מען רעכענט געוויינליך, אז דאָס וועט אַזוי זיין), אַזאַ תורה ניט נאָר וואָס זי איז געגען דעם גאָלדענעם כלל: בעגעה זיך מיט'ן צווייטען אַזוי, ווי דו וואָלסט וועלען, אז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהן מיט דיר, נאָר זי איז איינפאַך אונמאָראַליש.

דאָס גלייכען, איז אויך געגען דעם כלל — צו בעגעהן זיך מיט'ן צווייטען, ווי מיר וואָלטען וועלען, אז דער צווייטער זאָל זיך בעגעהן מיט אונז — דאָס, וואָס די אַרבייטער האַלטען אויף דאָס ערד־אייגענטום ענטוועדער דורך געוואַלט־טעטיגקייטען אַלס סאָלדאַטען, אָדער דורך אַרבייט אויף די פריצישע מאַיאָנטקעס און אַרענדירען די פריצישע ערד. אזא מין אויפהאַלטען דעם ערד־בעזיץ איז געגען דעם כלל דערפאַר, וואָס אויב אזעלכע מעשים פערבעסערען שוין יע אויף אַ געוויסע צייט די לאַגע פון די מענשען, וועלכע טון זיי, מאַכען זיי אָבער בלתי ספק א סך ערגער די לאַגע פון די אַנדערע אַרבייטער.

מען זעהט אַלזאָ, אז אַלע מיטלען, וואָס די אַרבייטער האָבען

לעת עתה בענוצט אום בעפרייט צו ווערען, דהיינו געוואלט־טעטיג־קייט, אָדער די סאָציאַליסטישע טעטיגקייט, אָדער די מעשים פון געוויסע מענשען, וועלכע האַלטען אויף, צוליעב דער אייגענער וויגאָדע, די אונגעזעצליכקייט פון דעם ערד־בעזיץ, האָבען נישט דער־גרייכט דעם צוועק, ווייל קיין איינס פון די אַלע מיטלען האָט ניט איינגעשטימט מיט׳ן גרונד־כלל פון מאָראַל: בעגעה זיך מיט׳ן צווייטען אַזוי, ווי דו וואָלסט ווען, אז דער צווייטער זאָל זיך בע־נעהן מיט דיר.

און דאָס, וואָס ניט די טעטיגקייט זייערע בעפרייט די אַרביי־טער פון זייער פערשקלאַפטען צושטאַנד, נאָר אַן איינפאַך אָבהיטען זיך פון זינדיגען, קומט אַרויס דערפון, וואָס אַזאַ אָבהיטען זיך איז יושר׳דיג און מאָראַליש, ד. ה. שטימט איין מיט׳ן רצון פון גאָט.

.12

„אָבער די נויט!" — וועט מען אויף דעם ענטפערן. ווי שטאַרק איבערצייגט אימיצער זאָל ניט זיין אין דער אונגעזעצליכקייט פון פריוואַט־אייגענטום אויף ערד, — איז איהם שווער, ווען ער איז אַ סאָלדאַט, למשל, ניט צו געהן אַהין, וואו מען שיקט איהם; אָדער ניט צו אַרבייטען פאר די פריצים, ווען די דאָזיגע אַרבייט קען איהם געבען מילך פאר זיינע הונגעריגע קינדער. אָדער ווי קען זיך דער פויער איינהאַלטען און ניט נעמען אין אַרענדע די פריצישע ערד, ווען ער פערמאָגט נאָר איין האַלבע־דעסיאַטין ערד אויף איין מויל, און ווען ער וויים גוט, אז מיט דער קלעגליכער נחלה, וואָס ער בע־זיצט, וועט ער זיך מיט זיין פאַמיליע ניט קענען ערנעהרען? אמת, איינהאַלטען זיך ווי אין דעם פאַל, אזוי אין יענעם פאַל, איז זעהר שווער; אָבער פונקט אזוי שווער איז דאָך זיך איינצוהאַלטען אי־בערהויפט פון א מיאוס׳ער עבירה. און פון דעסטוועגען דאָס רוב מענשען האַלטען זיך יע איין פון שלעכטע מעשים. דאָ אָבער, אין דעם פאַל, איז זיך לייכטער איינצוהאַלטען פון דער עברה איידער פון דעם גרעסטען טייל שלעכטע מעשים; ווייל דעם שאָדען, וואָס עס קומט אַרויס פון אָט דער עברה — ס׳הייסט דעם אנטייל נעמען

אין דעם ערד־בעזיץ — זעהט מען א סך קלערער און דייטליכער, ווי אין א פולע שלעכטע מעשים, פון וועלכע מען האלט זיך גע־וויינליך איין. איך רעד ניט פון דעם פאל, ווען א סאָלדאַט זאָגט זיך אָב אַנטייל צו נעמען אין דעם מיליטער, וואָס מען שיקט ארויס געגען די פויערים. אמת, מען דאַרף האָבען דערצו א בעזונדערע געוואַגטקייט און זיין גרייט זיך מוסר נפש צו זיין, און דערפאַר קאָן דאָס ניט יעדערער דאָקאַזשען; און דורך דעם טאַקי טרעפט זיך גאַנץ זעלטען, אז אַ סאָלדאַט זאָל זיך אָבזאָגען צו געהן ערגיץ, ווען מען שיקט איהם. אָבער בכדי ניט צו ארבייטען אויף די פריצישע פעל־דער און ניט צו נעמען זיי אין אַרענדע, דאַרף מען בריינגען וועניגער קרבנות און אויך גאָר ניט זיין אַזאַ כוואַט. ווען אַלע אַרבייטער וואָלטען נאָר פאָלשטענדיג פערשטאַנען, אַז אַרבייטען אויף די פרי־צישע פעלדער, און נעמען זייער לאַנד אין ארענדע איז אַן עברה, וואָלט וואָס פון טאָג געוואָרען אַלץ קלענער די צאָהל אי פון יענע, וואָס אַרבייטען אויף דער פריצישער ערד, און אי פון יענע, וואָס דינגען די ערד ביי די פריצים. עס לעבען דאָך מיליאָנען מענשען און האָבען קיין שום גויט אין דער פריצישער ערד, ווייל זיי זיי־נען האַנדוועקער ביי זיך אין דער היים, אָדער אפילו ווייט פון דער היים בעשעפטיגען זיי זיך מיט די סאַמע פערשיעדענע מלאכות. עס נויטיגען זיך אויך ניט אין דער פריצישער ערד די הונדערטער טוי־זענדער, און די מיליאָנען פויערים, וועלכע קוקען גאָר נישט, וואָס עס איז זיי שווער צו טאָן, און הויבען זיך אויף פון דעם אַלטען אָרט און געהען אויף דעם נייעם אָרט, וואו זיי בעקומען גענוג ערד, און על פי רוב ניט נאָר וואָס זיי ווערען ניט דאָרטען פערשוואַרצט, פערקערט, זיי ווערען נאָך רייך און פערגע־סען אין גיכען גאָר אין גאַנצען אָן דעם ביטערען מזל, וועלכער האָט זיי אַרויסגעטריבען פון דער אַלטער היים. אויך בעגעהען זיך אָהן די פריצישע ערד יענע פויערים, די גוטע בעלי־הבתים, וועלכע ווייסען ווי צו שפּאָרען דעם גראָשען און בעאַרבייטען גוט זייער שטיקעל ערד, און פערשטעהט זיך דאַרפען זיי ניט — ניט אַרבייטען פאַר די פריצים און ניט דינגען זייער לאַנד. און עס לעבען נאָך אויך טוי־

זענדער מענשען, וועלכע דארפען ניט ארבייטען פאר די פריצים און ניט נעמען זייער ערד אין ארענדע, מענשען, וועלכע לעבען ווי קריס־טוס האט געבאָטען, ד. ה. יעדערער לעבט ניט פאר זיך אליין, נאָר העלפט אויס איינער דעם צווייטען; ווי מען טרעפט א שטייגער אזא לעבען אין א סך קריסטליכע קהלות אין רוסלאנד (מעהר פון אלע אנדערע זיינען מיר בעקאָנט די דוכאָבאָרען).

נויט, דחקות קאָן נאָר געמאָלט זיין אין א געזעלשאפט פון מענ־שען, וועלכע לעבען נאָכ'ן טירישען געזעץ, אז איינער מוז כלומר'שט קעמפפען מיט'ן צווייטען. אין די קריסטליכע קהלות דארף קיינער נישט ליידען קיין שום נויט. ווי באלד אז מענשען טיילען זיך איינער מיט'ן אנדערען מיט אלץ, וואָס זיי האָבען, קלעקט אלע מאָל פאר יעדער איינציגען אויף אלץ, וואָס ער דארף צום לעבען, און עס בלייבט נאָך א סך איבער. ווען דער עולם, וואָס האָט זיך צוגעהערט צו קריסטוס' פרעדיגען, איז געוואָרען הונגעריג, האָט קריסטוס אזוי געטאָן: ער האָט זיך דערוואוסט, אז א פאָר מענשען האָבען מיט־געבראכט וואָס צו עסען, און ער האָט געהייסען אלעמען זיך זעצען אין א קרייז, און יענע, וואָס האָבען געהאט די אכילה, האָט ער גע־הייסען איבערגעבען דאָס עסען די שכנים זייערע פון איין זייט, כדי ווען די שכנים וועלען זיך אָנעסען, זאָלען זיי דאָס עסען איבערגעבען צו די אנדערע. און ווען עס איז דערגאנגען ביז צום לעצטען מענ־שען אין דעם קרייז, זיינען אלע געווען זאט, און עס איז נאָך א סך איבערגעבליבען.

אָט אויף דעם זעלבען דרך וויים מען פון קיין נויט נישט אין דער געזעלשאפט פון מענשען, וועלכע האנדלען אזוי ווי יענע האָבען געהאנדעלט, און אזוינע מענשען דארפען ניט ארבייטען פאר די פריצים און ניט נעמען אין ארענדע זייער לאנד. דחקות קאָן אלזא ניט דינען פאר אן אורזאכע, צוליעב וועלכער מענשען זאָלען טאָן דאָס, וואָס איז שעדליך פאר די ברידער זייערע.

אויב די ארבייטער געהען איצטער צו די פריצים ארבייטען און דינגען ביי זיי אָב די ערד, טון זיי דאָס נאָר דערפאר, וואָס ניט אלע פון זיי פערשטעהען נאָך, ווי שלעכט עס זיינען אָט אזעלכע

מעשים, און ס'אַהאַ רעה זיי טון דערמיט אי די ברידער זייערע, אי זיך גופא. וואָס גרעסער עס וועט זיין די צאָהל פון אַזוינע, וואָס פערשטעהן יע, און וואָס קלערער זיי וועלען פערשטעהן די פולע בע־דייטונג פון זייער אַנטייל אין דעם ערד־אייגענטום, וועט אַלץ מעהר און מעהר פאַלען פון זיך אַליין די מאַכט פון די לעדיג־געהער אי־בער די, וואָס אַרבייטען.

.13

דאָס איינציגע, ריכטיגע, אונצווייפעלבאַרע מיטעל, וואָס מען קאָן דורך איהם פערבעסערען די לאַגע פון די אַרבייטער און וואָס שטימט איין אין דער זעלבער צייט מיט'ן ווילען פון גאָט, בעשטעהט אין דעם, אז די פריצים זאָל מען בשום אופן ניט לאָזען פערכאַפּען די ערד. ווי־זשע פיהרט מען אויס אָט די מין בעפרייאונג פון דער ערד? ערשטענס, אז די אַרבייטער זאָלען זיך אָבזאָגען אַנטייל צו־נעמען אין דעם מיליטער, ווען דאָס מיליטער ווערט אויסגענוצט גע־גען דאָס אַרבייטער־פאָלק; און, צווייטענס, די אַרבייטער זאָלען ניט געהן אַרבייטען אויף די פריצישע פעלדער און ניט נעמען אין אַרענדע די פריצישע ערד. אָבער עס איז נאָך ווייניג, אַז איהר, אַרבייטער, זאָלט וויסען, דאָס פון אייער טובה וועגען דאַרף די ערד בעפרייט ווערען פון די פריצים, און דאָס די בעפרייאונג פון דער ערד קאָן דערגרייכט ווערען, ווען איהר וועט זיך אָבהאַלטען און ניט בעגעהען געוואַלט־טעטיגקייטען איבער אייער אייגענעם ברודער און אויך ניט אַרבייטען אויף די מאַיאָנטקעס פון פריץ און ניט דינגען ביי איהם זיין ערד. אַ חוץ דאָס אַלץ, דאַרפט איהר נאָך וויסען פאָראויס, ווי אַזוי איינצושטעלען אַ שטיקעל אָרדנונג אין דער ערד נאָכדעם, ווען זי וועט שוין זיין בעפרייט פון די פריצישע הענד, ווי, הייסט דאָס, די ערד פאַנאַנדערצוטיילען צווישען די, וואָס אַרבייטען.

די מייסטע פון אייך קלערען זיך געוויינליך, אז מען דאַרף נאָר צונעמען די ערד פון די, וואָס אַרבייטען ניט, און אַלץ וועט שוין זיין גוט. אָבער דאָס איז ווייט ניט אַזוי. ס'איז אייך גרינג צו זאָגען: צונעמען די ערד פון די, וואָס אַרבייטען ניט, און זי איבערגעבען די,

וואָס אַרבייטען יע. אָבער ווי טוט מען אָב די זאַך אויף אַזאַ דרך, אַז דער יושר זאָל ניט ליידען דערביי און אַז די רייכע לייט זאָל ניט געגעבען ווערען די מעגליכקייט ווידער צונויפצוקויפען גרויסע שטרעקעס ערד און דורך דעם מיטעל ווידער נעמען רייטען אויף דעם אַרבייטער'ס קאַרק? פערקערט, ערלויבען יעדערן אַרבייטער בעזונדער אָדער יעדער קהלה בעזונדער, נאָך דער מיינונג פון אַנ־דערע צווישען איך, צו קאָשען און צו אַקערען, אַ־וואו איינער וויל (אַזוי איז דאָס געוועזען פאַרצייטען און אַזוי איז דאָס נאָך עד היום ביי די קאָזאַקען), — אַזוינע פּאַראָנדקעס זיינען מעגליך נאָר דאָר־טען, וואו ס'איז דאָ ווייניג מענשען, און ערד א סך, און די ערד גופא איז פון איין סאָרט. אָבער דאָרטען, וואו מענשען איז פראַן מעהר, איידער עס קאָן זיי ערנעהרען די ערד, און די ערד איז פון פערשיע־דענע סאָרטען, איז נויטיג אויפצוזוכען אַנאַנדער מיטעל, ווי אַזוי צו בענוצען זיך מיט דער ערד. צוטיילען אפשר די ערד נאָך דער צאָהל מענשען? אָבער ווען מען זאָל צוטיילען די ערד נאָך דער צאָהל מענשען, וועט די ערד אָנקומען אויף אַזוינע, וואָס זייערע הענד קלעבען גאָר ניט צו ערד־אַרבייט, און אָט די ניט־אַרבייטער וועלען די ערד פערדינגען אָדער פערקויפען צו רייכע ספּעקולאַנ־טען, און עס וועלען זיך ווידער בעוויזען מענשען, וועלכע האָבען אין זייער בעזיץ א גוזמא ערד און אַליין אַרבייטען זיי ניט אויף איהר. אפשר פערבאָטען די, וואָס אַרבייטען ניט, צו פערקויפען אָדער צו פערדינגען זייער ערד? אָבער וואָס וועט דערפון אַרויס? די ערד, וואָס געהערט א מענשען, וועלכער וויל ניט אָדער קען ניט אַרבייטען, וועט בלייבען ליגען אָהן א שום געברויך. א חוץ דעם: נאָמיר שוין זאָגען, אַז די ערד ווערט צוטיילט נאָך דער צאָהל מענ־שען. ווי גלייכט מען אָבער אויס דעם אונטערשיד אין די מעלות פון דער ערד? עס איז פראַן ערד פעטע, וואָס איז פרוכטבאַר, און ס'איז פראַן ערד, זאַמדיגע, זומפּיגע, וואָס איז ניט פרוכטבאַר; עס זיינען פראַן שטיקער ערד אין די שטעדט, וואָס טראָגען אריין 1000 רובעל און אַפילו מעהר אויף אַ יאָהר פון איין דעסיאַטין, און עס זיי־נען פראַן שטיקער ערד ערגיץ אין אַ פערוואָרפענעם ווינקעל, וואָס

טראָגען ניט אריין קיין שום ריוח. ווי־זשע צוטיילט מען די ערד אזוי, דאָס די מענשען, וואָס ארבייטען ניט, זאָלען זי ווידער ניט ארייננכאַפּען צו זיך אין דער ממשלה? און עס זאָלען ניט זיין קיין פּערטיילטע, וואָס האָבען געקראָגען אַ קלענערען חלק? און עס זאָלען ניט אַרויסקומען דורך דעם אַמפּעררייען, מחלוקת׳ן, מלחמות? די וועלט איז שוין אַ לאַנגע צייט פערנומען מיט די דאָזיגע פראגען און מיט זייער לייזען. און אַ סך פּלענער זיינען אויסגעפונען געוואָרען, ווי אַזוי די ערד זאָל ריכטיג צוטיילט ווערען צווישען די ארבייטער.

שוין ניט רעדענדיג פון די פּלענער וואָס מען רופט ביי אונז קאָמוניסטישע, פּלענער, וועלכע פאָרדערן, אז די ערד זאָל געהערען צו דער גאַנצער קהלה, און זאָל בעאַרבייט ווערען פון אַלע חברים פון דער קהלה, ווייס איך נאָך פון כדומה אַזוינע פּלענער:

דער פּלאַן פונ׳ם ענגלענדער וויליאַם אָגילווי, וועלכער האָט געלעבט אין דעם 18־טען יאהרהונדערט. אגילווי זאָגט, אז היות ווי יעדער מענש ווערט געבאָרען אויף דער ערד און בעקומט דורך דעם אַן אונצוווייפעלבאַר רעכט צו געפינען זיך אויף איהר און צו ערנעהרען זיך מיט איהרע פּראָדוקטען, בכן קאָן ניט אָט דאָס רעכט פונ׳ם מענשען זיין בעגרעניצט דערפאַר נאָר, וואָס עס געפינען זיך אַנדערע מענשען און זיי האַלטען גרויסע שטרעקעס ערד פאַר זייער אייגענטום. און דעריבער דאַרף יעדער איינער האָבען דאָס רעכט צו בעזיצען אומזיסט דאָס ביסעל ערד, וואָס עס קומט אויס אויף זיין חלק. ווען אָבער אימיצער בעזיצט מעהר ערד, איידער עס קומט איהם אַרויס אויף זיין חלק, און בענוצט זיך מיט די חלקים, וואָס עס פּאָרדערן נאָך פון איהם ניט די מענשען, ווען די חלקים געהערען על פּי יושר, דעמאָלט מוז דער ערד־בעזיצער בעצאָהלען פאַר זיין בעזיץ אַ געוויסען סכם דער מלוכה.

אַ צווייטער ענגלענדער, טהאָמאַס ספּענס, האָט מיט אַ פּאָר יאָהר שפּעטער פערזוכט צו לייזען די ערד־פראַגע דערמיט, וואָס ער האָט די גאַנצע ערד אַנערקענט פאַר דאָס אייגענטום פון די קהלות, און אָט די קהלות האָבען שוין געקאָנט טון מיט דער ערד אַלצדינג,

וואָס זיי האָבען געוואָלט. דאָס פּריוואַט־אייגענטום אויף ערד פון פּריוואַט־מענשען איז שוין דורכדעם גופא געוועזן אין גאַנצען אָב־געשאַפט.

אַלס אַ ביישפּיעל, ווי אַזוי ספּענס האָט געקוקט איבערהויפּט אויף ערד־אייגענטום, קאָן אונז דיענען די געשיכטע פון זיינער אַ באַגעגעניס אין 1788 אין העלדאָנברידזש. די באַגעגעניס הייסט ביי איהם „אַן המצאה אין וואַלד.“

„איין מאָל, דערציילט ער, ווען איך האָב געקליבען ניס אין אַ וואַלד, האָט זיך פון די קוסטען אַרויסגערוקט אַ מענש און ביי מיר געפרעגט, וואָס איך טו דאָ?

איך האָב געענטפערט: „איך קלייב ניס.“

— אַזוי? איהר קלייבט ניס? ווי וואַגט איהר דאָס צו זאָגען?

— פאַר וואָס ניט? — האָב איך געפרעגט. — וואָלט איהר דען אַ שטייגער געצווייפעלט אין דעם רעכט פון אַ מאַלפּע אָדער אַ וועווערקע צו קלייבען ניס? מיט וואָס בין איך נידריגער פון די דאָזיגע בעשעפעניסען, און פאַר וואָס זאָל איך ניט האָבען דאָס זעלביגע רעכט, וואָס זיי האָבען? — האָב איך געזאָגט, — און ווער זיינט איהר דאָס, ר' קרוב, און פון וואַנען נעמט זיך ביי אייך די העזה מיר צו שטערען?

— איך וועל אייך שוין בעווייזען, ווער איך בין, ווען איך וועל אייך אַרעסטירען דערפאַר, וואָס איהר זייט עובר אויף אַ פרעמדען רעכט.

— אַ שיינער משל, כ'לעבען! — האָב איך געזאָגט, — אָבער ווי קאָן איך דאָס עובר זיין אויף אַ פרעמדען רעכט אין אַ פּלאַץ, וואו קיינער האָט גאַר ניט געזעעט און גאָר ניט בעאַרבייט? ווייל וואָס זיינען ניס? אַ מתנה פון דער נאַטור דירעקט צו מענשען אַזוי גוט ווי צו חיות, צו יעדען בעשעפענים, הייסט דאָס, וואָס ווער נאָר זיי וועלען בענוצען צום עסען, און אויף דעם סמך זיינען די ניס אַלעמענ'ס אייגענטום.

— און איך זאָג אייך, אַז אָט דער וואַלד איז ניט אַלעמענ'ס

אייגענטום, נאָר דאָס פּריוואַט־אייגענטום פונ׳ם הערצאָג פון פּאָרט־לאַנד.

— גאָר אַזוי! טאָ לאָזט פון מיינטוועגן הערצליך גערירסען דעם הערצאָג. אָבער אַזוי ווי די נאַטור קען ניט איהם און ניט מיך, און אין איהרע גיטער גילט נאָר איין רעגעל: ווער ס׳איז דער ערשטער געקומען, דער האָט דער ערשטער בעקומען, טאָ זאָגט זייט מוחל דעם הערצאָג, אַז אויב ער וויל אויך ניס, זאָל ער זיך אַ ביסעל צואיילען.״

צום שלום זאָגט ספּענס, אַז ווען מען זאָל איהם צווינגען צו פערטיידיגען דאָס לאַנד, אין וועלכען ער האָט ניט דאָס רעכט אַרונ־טערצורייסען אַ ניסעל, וואָלט ער אַ שליידער געטאָן דאָס געוועהר זיינס און געזאָגט: „זאָל זיך געהן שלאָגען פאַר דאָס לאַנד דער הערצאָג פון פּאָרטלאַנד, וועלכער רעכענט, אַז די ערד איז זיינס, אָבער ניט איך.״

אויף דעם זעלביגען אופן האָט געלייזט די ערד־פּראַגע אויף דער בעריהמטער פּערפאַסער פון די ביכער „דער דור פון שכל״ און „די רעכט פונ׳ם מענשען״ — טהאָמאַס פּעין. זיין לייזונג האָט זיך אויסגעצייכענט דערמיט, וואָס ער האָט געהאַלטען די ערד פאַר אַלע־מענ׳ס אייגענטום, און אום אָבצושאַפען דאָס אייגענטום־רעכט פון די ערד־בעזיצער, האָט ער פאָרגעשלאָגען, אַז דאָס אייגענטום־רעכט זאָל ניט קאָנען איבערגעגעבען ווערען בירושה; דורך דעם מיטעל וועט דער שטח ערד, וואָס איז פריער געווען אימיצענ׳ס פּריוואַט־אייגענטום, ווערען דאָס אייגענטום פון פאָלק נאָכ׳ן טויט פון ערד־בעזיצער.

וועגען דעם זעלביגען ענין האָט אויך געשריבען און געדריינקט פּעטריק עדוואַרד דאָוו (געלעבט אין לעצטען יאהרהונדערט). דאָוו׳ס טעאָריע בעשטעהט דערין, אַז דער ווערט פון דער ערד קומט ארויס פון צוויי קוואַלען: ערשטענס פון די מעלות פון דער ערד גופא, און, צווייטענס, פון דער אַרבייט, וואָס איז אין איהר אריינגע־לעגט געוואָרען. ווען די ערד האָט בעקומען איהר ווערט פון דער אַרבייט, וואָס איז אין איהר אַריינגעלעגט געוואָרען, קאָן זי זיין דאָס

אייגענטום פון פריוואַט־מענשען; ווען אָבער די ערד בעקומט איהר ווערט פון די מעלות, וואָס זי האָט, איז זי דאָס אייגענטום פונ'ם גאַנצען פאָלק און זי טאָר דעריבער קיין מאָל ניט געהערען צו פריוואַט־מענשען, ווי דאָס ווערט איצטער אנערקענט, נאָר זי מוז זיין דאָס קהל'שע אייגענטום פונ'ם גאַנצען פאָלק.

אַזאַ איז אויך דער פּלאַן פון דער יאפּאַנעזישער געזעלשאַפט „אומצוקערען די אַרבייטער זייער ערד." דער תמצית פון פּלאַן בעשטעהט דערין, וואָס יעדער מענש האָט אַ רעכט צו בעזיצען דעם שטח ערד, וואָס קומט אויס אויף זיין חלק, אָבער מיט'ן תנאי, אַז ער זאָל פאַר איהר צאָהלען די שטייערן, ווי פיעל מען האָט דאָרטען אַרויפגערעכענט אויף זיין נחלה. און ביי דעם, וואָס האָט מעהר ערד, איידער עס קומט אויס אויף זיין חלק, קאָן דארום יעדערער פאָרדערן דעם חלק, וואָס עס קומט איהם אַרויס. אָבער פאַר'ן סאַמע בעסטען פּלאַן, סאַמע גערעכטען, און דערצו נאָך פאַר אזעלכען, וואָס עס איז זעהר לייכט דורכצופיהרען, האַלט איך דעם פּלאַן פון הענרי דזשאָרדזש, וואָס איז בעקאַנט מיט'ן נאָמען „סינגל טעקס" (די איינציגע שטייער).

.14

פערזענליך האַלט איך דעם פּלאַן פון הענרי דזשאָרדזש פאַר'ן סאַמע גערעכטען, פאר די גרעסטע טובה דער וועלט, און דער עיקר רעכען איך, אז פון אַלע פּלענער, וואָס איך ווייס, איז אָט דעם פּלאַן בעקוועמער אויסצופיהרען. דעם דאָזיגען פּלאַן קאָן מען בקיצור זיך פאָרשטעלען אויף אַזאַ אופן: זאָל זיך אונז דוכטען, אַז אין אַ געוויסער געגענד געהערט די ערד ערשטענס צו צוויי פּריצים, — איינעם אַן עושר גדול, וועלכער פערברייגנט זיינע יאָהרען אין אויסלאַנד, און דעם צווייטען ניט קיין רייכען, וועלכער לעבט זיך אין דער היים און פיהרט די בעל־הבית'שקייט, — און אַ חוץ די צוויי נאָך צו אַ הונדערט פויערים, וועלכע בעזיצען קליינע נחלאות. עס געפינען זיך נאָך אין דער דאָזיגער סביבה אַ פּאָר צעהנדליג מענשען אָהן ערד: באַדינטע,

בעלי־מלאכות, קרעמער, בעאַמטע. זאָל זיך אונז דוכטען, אז אַלע תושבים פון דער געגענד זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז די גאַנצע ערד איז דאָס איינענטום פון כלל, און האָבען בעשלאָסען צו האַנדלען נאָך זייער איבערצייגונג נאָך און צו פערטיילען די ערד.

וואָס זאָלען זיי טון אין דעם פאַל?

אָבנעמען די ערד פון די, וואָס בעזיצען זי, און ערלויבען איט־ליכען צו בענוצען זיך מיט'ן שטיקעל ערד, וואָס איהם וועט געפעלען, טאָר מען ניט, ווייל אויף איין שטיקעל ערד וואָלטען זיך גע־פונען עטליכע בעלנים, און צו מחלוקת'ן וואָלט קיין סוף ניט גע־מען. פעראייניגען זיך אַלעמען אין איין חברה און בשותפות'דיג אַקערן, קאָשען, די תבואה פון די פעלדער אָבפיהרען, און דערנאָך שוין מאַכען די חלוקה, איז ניט בעקוועם, ווייל איינער האָט אַן אַקער־אייזען, אַ פערד, אַ וואָגען, און אַ צווייטער האָט דאָס ניט; און אַ חוץ דעם, איינינע פון די תושבים ווייסען גאָר ניט ווי די ערד צו בעאַרבייטען און זיינען גאָר אויך ניט גענוג שטאַרק פאר ערד־אַרבייט. צוטיילען די ערד נאָך דער צאָהל מענשען אויף אַזוינע חלקים, וואָס זיי זאָלען זיין גלייך איינער צום צווייטען מיט זייערע מעלות, איז זעהר שווער. ווען מען זאָל ווידער צוטיילען די ערד אין קליינע חלקים און אין יעדען חלק זאָל זיין ערד פון פערשיעדענע סאָרטען וועט יעדערען אויסקומען אויפ'ן חלק אי זעהר גוטע ערד, אי מעסינע, אי שלעכטע, אי צום אַקערן, אי צום קאָשען, אי מיט אַ שטיקעל וועלדעל און עס וועלען זיין צו פיעל קליינע מאַיאָנטקעס.

אַ חוץ דעם, איז נאָך אַזאַ צוטיילונג געפעהרליך דערמיט, וואָס די, וועלכע ווילען ניט אַרבייטען אָדער זיינען גרויסע קבצנים, וועלען פאַר געלד אַוועקגעבען זייער ערד די רייכע און אויף אַזאַ דרך וועלען ווידער אַרויסקומען גרויסע לאַנדבעזיצער.

און די תושבים פון דער געגענד בעשליסען דאַרום, איבערצו־לאָזען די ערד ווי זי איז, ביי די, וואָס האָבען זי שוין אין די הענד, און נאָר אויף יעדען בעזיצער אַרויפצולעגען אַ סכם, וואָס ער וועט מוזען אַריינטראָגען אין די קהל'שע קאַסע. דאָס געלד — דאָס איז דער ריוח, וואָס די ערד־בעזיצער האָבען פון דער ערד,

וועלכע זיי בענוצען, און דאָס געלד בעשליסט מען פאַנאַנדערצוטיי־
לען צווישען אַלע תושבים אין גלייכע חלקים. אָבגעשעצט ווערט די
ערד ניט נאָך דער פּראַצע, וואָס מען האָט אין איהר אריינגעלעגט,
נאָר נאָך די מעלות איהרע און דער לאַגע. אָבער צונויפקלייבען דאָס
געלד פון אַלע ערד־בעזיצער און דערנאָך צוטיילען דאָס צווישען
אַלעמען אין גלייכע חלקים, איז אַ שווערער עסק. אַ חוץ דעם גי־
בען דאָך אַלע תושבים סיי ווי סיי אויף די קהל׳שע הצטרחות׳ן:
שולען, קירכען, פייער־געוועהר, פּאַסטוכער, פּערריכטען די וועגען,
א. ד. גל., און אָט דאָס געלד קלעקט קיין מאָל ניט אויף וואָס מען
דאַרף. בכן מאַכען אָב צווישען זיך די תושבים, אז אָנשטאָט צו־
נויפצוקלייבען דאָס געלד פון ריוח, וואָס די ערד טראָגט אריין, און
דאָס געלד פאַנאַנדערצוטיילען, און דערנאָך ווידער צונויפצוקליי־
בען אַ טייל פונ׳ם געלד פאר פּראָדאַטקעס, איז בעסער צונויפקליי־
בען דעם ריוח פון דער ערד און אָט דעם ריוח אויסגעבען אויף די
קהל׳שע הצטרחות׳ן. ווען די תושבים פון דער געגענד נעמען אָן
אַזאַ בעשלוס, פאָרדערען זיי פון די פּריצים דאָס געצאָהלט פאַר
דעם שטח ערד, וואָס עס געפינט זיך אין זייער בעזיץ, און אויך
פאָרדערען זיי דאָס געצאָהלט פון די פּויערים, וועלכע בעזיצען קליינע
נחלאות. ביי די פּאָר צעהנדליג מענשען, וועלכע האָבען גאָר קיין
ערד ניט, מאָנט מען דערפאר קיין איין קאָפּיקע ניט; זיי קענען
אומזיסט זיך בענוצען מיט אַלץ, וואָס עס ווערט איינגעפיהרט
אויפ׳ן ריוח פון דער ערד.

וואָס פאַר אַ נוצען ברייננגט אַזאַ מין איינריכטונג? דער
ערשטער פּריץ, וועלכער לעבט ניט אין דאָרף און פּראָדוצירט ווינציג
פון זיין ערד, געפינט גיך אויס, אז עס לוינט זיך פאר איהם ניט
צו בעזיצען זיין בעשטייערטען שטח ערד, און ער זאָגט זיך פון איהר
אָב. בעת דער צווייטער פּריץ, דער גוטער בעל־הבית, זאָגט זיך
אָב פון איין טייל פון דער ערד און ער בלייבט נאָר ביי דעם טייל,
פון וועלכען ער קען אַרויסנעמען מעהר, איידער די געזעלשאַפט
פאָרדערט פון איהם פאר בענוצען זיך מיט דער ערד.

וואָס־זשע קומט ארויס? אָט וואָס. פּויערים, וועלכע

האָבען וועניג ערד און אַ פולע ארבייטס־פעהיגע מענשען אין דער פאַמיליע, און דאָס גלייכען איינינגע פון די, וואָס האָבען גאָר קיין שום ערד ניט, — וועז זיי ווילען זיך ערנעהרען פון ערד־ארבייט, נעמען פשוט צו די ערד, וואָס די פריצים האָבען אַוועקגעוואָרפען. און דורך דעם מין בעשלוס קריגען אויף אַזאַ'ן אופן אלע תושבים פון דער סביבה די מעגליכקייט צו לעבען אויף דער ערד און צו ערנעהרען זיך פון איהר און די גאנצע ערד געהט אריבער אָדער פערבלייבט אין די הענד פון די מענשען, וועלכע האָבען ליעב צו אַרבייטען אויף איהר און ווייסען אויך, ווי צו פראָדוצירען אַ סך פון ערד־אַרבייט. די קהל'שע איינריכטונגען פון דער דאָזיגער גע־געגנד פערבעסערען זיך, ווייל אויף די קהל'שע הצטרחות'ן ווערט אריינגענומען מעהר געלד ווי פריער. און וואָס איז דער רעכטער עיקר, אַז אָט די גאַנצע איבערקערענים אין דעם ערד־בעזיץ ווערט דורכגעמאַכט אָהן שום סכסוכים, קריגעריי, ברעכענים, געוואַלט־טעט־טיגקייט, און בלויז אויף אַ גאַנץ פשוט'ען אופן: דער, וואָס קען ניט ארויסנעמען פון דער ערד, ווי פיעל אַנאַנדערער קען, און מאַכט פון איהר ווינציג, זאָגט זיך אָב פון איהר מיט'ן אייגענעם גוטען ווילען.

אָט דאָס איז דער פּלאַן פון הענרי דזשאָרדזש, וועדליג ווי מען קען איהם צופּאַסען צו אַן איינציגער מלוכה אָדער אפילו צו דער גאַנצער מענשהייט. דער דאָזיגער פּלאַן איז אי יושר'דיג, אי אַ טובה דער וועלט, און — וואָס איז די הויפּטזאַך — מען קען איהם זעהר בעקוועם דורכפיהרען איבעראַל, אין איטליכער קהלה, עס מעג דאָרטען הערשען וועלכער ווייס וואָס פאַר אַ סיסטעם פון ערד־בעזיץ.

אָט דערפאַר טאַקע האַלט איך פּערזענליך דעם דאָזיגען פּלאַן פאַר'ן בעסטען פון אלע פּלענער, וואָס עס זיינען נאָר דאָ. דאָס איז, פערשטעהט זיך, מיין פּערזענליכע מיינונג, וואָס איז פּיעלייכט גאָר אַ טעות אויך. אָבער איהר, ארבייטער, ווען עס וועט קומען פאַר אייך די צייט איינצופיהרען אַ נייעם סיסטעם אין דעם ערד־בעזיץ, וועט איהר אליין ארומקלערען אי אָט די פּלענער, אי אלע

אנדערע, און ענטוועדער איהר וועט אויסקלייבען דעם פּלאַן, וואָס איהר וועט רעכנען, אז ער איז דער בעסטער, אָדער איהר וועט אליין אויסטראַכטען אנאַנדערען, וואָס איז נאָך מעהר יושר'דיג און קאן דורכגעפיהרט ווערען נאָך בעקוועמער. אָבער מיין צוועק אין איבערגעבען אויספיהרליך די דאָזיגע פּלענער איז געווען איינ־פּאַך, אז איהר, ארבייטער, וועדליג ווי איהר פערשטעהט פון איין זייט די אונגערעכטיגקייט פון פּריוואַט־אייגענטהום אויף ערד, און פון דער אנדערער זייט — ס'אַרא שווערע און קאָמפּליצירטע ארבייט דאָס איז צו פערטיילען ריכטיג די ערד, זאָלט איהר נישט מאַכען קיין שום טעות'ן און ניט פּעהטיילען חס ושלום די ערד ניט־באַרעכטענטערהייט; ווייל דורך דעם, וואָס מענשען און קהלות וועלען זיך אמפּערען איינס מיט דאָס אנדערע צוליעב דער ערד ביי אַ נייעם סיסטעם פון ערד־בעזיץ, און דערנאָך וועט מען דאָך גלאַט אזוי פערכאַפּען ערד און זי ניט וועלען אוועקגעבען, — וואָלטען אייערע טעות'ן געמאַכט אייער לאַגע נאָך ערגער ווי איצ־טער.

15.

איך וועל בקיצור איבער'חזר'ען דעם תמצית פון דעם, וואָס איך האָב אייך געוואָלט זאָגען. דער תמצית פון דעם, וואָס איך האָב אייך געוואָלט זאָגען, ליגט דערין, וואָס איך ראַט אייך, אר־בייטער, ערשטענס קלאָר בעגרייפען, וואָס אייגענטליך איהר דאַרפט האָבען, און ניט בעמיהען זיך איינצוקריגען דאָס, וואָס איהר דאַרפט אויף צעהן כפּרות. דאַרפען — דאַרפט איהר האָ־בען נאָר איין זאַך: פרייע ערד, אויף וועלכער איהר זאָלט קענען לעבען און האָבען פון וואָס צו לעבען.

צווייטענס, איז מיין עצה, אז איהר זאָלט זיך אָבגעבען אַ קלאָרע רעכנונג וועגען די מיטלען, דורך וועלכע איהר קאָנט איינ־קריגען די ערד, וואָס איז פאַר אייך נויטיג. איינקריגען די ערד קאָנט איהר ניט דורך בונטעווען זיך, וואָס גאָט זאָל אונז דערפון שומר ומציל זיין, ניט דורך דעמאָנסטראַציעס, ניט דורך סטרייקס,

ניט דורך סאָציאַליסטישע דעפּוטאַטען אין די פּאַרלאַמענטען, נאָר בלויז דורך דעם, וואָס איהר וועט קיין שום אנטייל ניט נעמען אין די מעשים, וואָס איהר גופא האַלט זיי פאר שלעכטע, ד. ה., איהר טאָרט ניט אויפהאַלטען די אונגעזעצליכקייט פון ערד־איי־גענטהום ניט דורך די געוואלט־טעטיגקייט, וואָס דאָס מיליטער בענעהט, און אויך ניט דורך ארבייטען אויף די פּריצישע פעלדער און דורך נעמען זיי אין ארענדע.

דריטענס, איז מיין עצה, אז איהר זאָלט זיך פאָראויס באַ־רעכענען, וואָס צו טאָן מיט דער ערד, ווען זי וועט ווערען פריי.

און בכדי איהר זאָלט דאָס ארומקלערען מיט'ן ריכטיגען וועג, דארפט איהר גאָר אין זינען נישט האַלטען, אז די ערד, וואָס די פּריצים וועלען מוזען אָבגעבען, וועט ווערען אייערע. איהר דארפט פערשטעהן, אז בכדי די ערד זאָל באנוצט ווערען אויף אַ ריכטיגען וועג און אָהן שום פניות פּאַרטיילט צווישען אַלע מענשען, דארף ביי קיינעם נישט אנערקענט ווערען דאָס רעכט פון פּריוואט־אייגענטהום אויף ערד, אפילו ניט אויף איין קלאַפטער ערד. און נאָר דאמאָלט, ווען איהר וועט אנערקענען, אז די ערד געהערט צו אַלעמען, אָט אזוי למשל ווי די ווארימקייט פון דער זון אָדער די לופט, וועט איהר זיין בכח צו פערטיילען די ערד צווישען אַלע מענשען, מיט יושר און אָהן פניות, נאָך אַ וואָס'ער ניט איז פּלאַן פון די, וואָס מיר האָבען איצטער, אָדער נאָך אַ נייעם פּלאַן, וואָס איהר וועט שפּעטער אויסטראַכטען אָדער אַלע אין איינעם אויסקלייבען זיך.

פיערטענס, און דאָס איז דער רעכטער עיקר, איז מיין עצה, אז אויב איהר ווילט דערגרייכען דאָס, אין וואָס איהר נויטיגט זיך, דארפט איהר אָנווענדען די כחות אייערע ניט אויף אַ קאַמפּף מיט די הערשענדע קלאַסען, אויף בונטען, רעוואָלוציאָנען אָדער סאָציאַליסטישע טעטיגקייט, נאָר — אויף זיך גופא, אויף אַ קאַמפּף מיט'ן יצר הרע.

מענשען איז שלעכט צו לעבען אויף דער וועלט נאָר דערפאַר, וואָס זיי לעבען אליין שלעכט. און עס קאָן גאָר ניט זיין שעדלי־

כער פאר די מענשען דער געדאנק, אז די סבות פון זייער ביטערער לאַגע ליגט ניט אין זיי גופא, נאָר אין די אויסערליכע אומשטענ־דען. מען דארף נאָר, אז אַ מענש אָדער אַ וואָס'ער ניט איז געזעלשאַפט זאָל זיך איינרעדען, אז די צרות, וואָס זיי האָבען, נעמען זיך פון די אויסערליכע אומשטענדען, און זיי ווילען נעמען אָנווענדען די כחות זייערע אויף אַ קאַמפּף מיט די דאָזיגע אויסער־ליכע אומשטענדען כדי זיי צו ענדערען; עס וועט דערפון גאָר נישט ארויסקומען און די צרות ווילען זיך בלויז פערגרעסערן. אָבער מען דארף נאָר, אז דער מענש אָדער די חברה מענשען זאָל זיך מיט אַ ריינעם הארצען אַ קער טאָן צו זיך און אין זיך אליין אָדער אין דעם אייגענעם לעבען אַ זוך געבען די אורזא־כען פון די צרות, פון וועלכע דער מענש אָדער די חברה ליידען, און די דאָזיגע אורזאכען ווילען תיכף געפונען ווערען און שוין פון זיך אליין פערשווינדען ווי אין תהום.

זוכט די מלוכה פון גאָט און זיין אמת, און אלל'דאָס איבעריגע וועט שוין קומען צו אייך. דאָס איז דאָס גרונד־געזעץ פון דעם מענשליכען לעבען. לעבט איהר שלעכט, ניט נאָך גאָט'ס ווילען נאָך, איז וואָס פאר אָנשטרייננגונגען איהר זאָלט נישט מאַכען, ווילען זיי אייך ניט ברייננגען דאָס מזל'דיג לעבען, וואָס איהר זוכט. לעבט איהר גוט, מאָראַליש גוט, נאָך גאָט'ס ווילען נאָך, איז ניט מאַכענדיג קיין שום אָנשטרייננגונגען צו דער־גרייכען דאָס גוטע, וועט דאָס אליין קומען צו אייך, און דערצו נאָך אויף אזא דרך, פון וועלכען איהר האָט קיין מאָל נישט געטראכט.

עס זעהט אויס אזוי נאַטירליך און אזוי איינפאך, אז מיר זאָלען זיך רייסען אין דער טיהר אריין, וואָס הינטער איהר געפינט זיך דאָס, וואָס מיר דארפען האָבען. און נאָך נאַטירליכער דארף דאָס אויסזעהן, ווען מאסען מענשען שטעהען הינטער אונז און לעגען זיך אָן אויף אונז און דריקען אונז צו צו דער טיהר. און פון דעסטוועגען, וואָס גרעסער די עקשנות, מיט וועלכער מיר רייסען זיך אין דער טיהר, וואָס הינטער איהר געפינט זיך דאָס,

וואָס מיר האַלטען פאר אונזער גליק, איז אלץ קלענער די האָפנונג אהין זיך אריינצורייסען. די טיהר עפענט זיך נאָר אויף זיך אליין.

בקיצור, ווען דער מענש וויל דערגרייכען אַ גליקליך לעבען, דארף ער זעהען ניט צו ענדערן די אויסערליכע אומשטענדען, נאָר צו ענדערען זיך אליין: ער דארף אויפהערען צו טאָן שלעכטס, אויב ער טוט שלעכטס, און אָנפאנגען צו טאָן גוטס, אויב ער טוט ניט קיין גוטס. אלע טיהרען, וואָס פיהרען די מענשען צום אמת'ען גליק, עפענען זיך נאָר אויף זיך אליין.

מיר זאָגען, דאָס ארבייטער־פאָלק איז פערקנעכטעט פון דער רעגיערונג, פון די רייכע; אָבער ווער־זשע זיינען די מענשען, פון וועלכע עס בעשטעהען די רעגיערונג און די רייכע קלאַסען? וואָס זיינען דאָס — עפּיס העלדען אזוינע, וואָס יעדערער פון זיי איז אימשטאַנדע גובר צו זיין צעהנדליגע און הונדערטער ארבייטער? אָדער זיי זיינען זעהר גרויס אין צאָהל, און די ארבייטער זיינען פארקערט זעהר קליין אין צאָהל? אָדער די דאָזיגע מענשען, די הערשער הייסט דאָס און די רייכע, נאָר זיי אליין קאָנען שאפען אלץ, וואָס איז נויטיג און פון וואָס די מענשען לעבען? ניין, ניין און ניין. די דאָזיגע מענשען זיינען ניט קיין העלדען, נאָר פארקערט, מענשען אויסגעוויקטע און אָבגעלעבטע. און ניט נאָר וואָס די מענשען זיינען ניט זעהר גרויס אין צאָהל, זיי זיינען הונדערטער מאָל קלענער אין צאָהל פון די ארביי־טער. און אלצדינג, פון וואָס די מענשען לעבען, ווערט ניט פון זיי בעשאפען, נאָר פון די ארבייטער; אָבער ניט זיי קענען און ניט זיי ווילען וואָס טאָן, און זיי פרעסען בלויז אויף דאָס, וואָס די ארבייטער שאפען. טאָ ווי־זשע קומט דאָס, אז אָט די קליינ־צינקע קופּקעלע פּוסט־און־פּאסניקעס, אָהן קראפט און אָהן זאפט, וועלכע קענען גאָר נישט און ווילען גאָר נישט טאָן, אז זי זאָל הערשען איבער מיליאָנען ארבייטער? אויף דעם איז דאָ נאָר איין תירוץ: דאָס קומט ארויס דערפון, וואָס די ארבייטער פיה־רען זיך אין לעבען נאָך די אייגענע געזעצע און נאָך די אייגענע רעגלען ווי די מענשען, וועלכע דריקען זיי. אויב די ארבייטער

האָרעוועז און בענוצען זיך ניט אויף אזוי פיעל מיט דער פּראצע פון די אָרימע און די שוואכע, ווי עס טון דאָס די לעדיג־געהער — די הערשער און די רייכע, קומט דאָס ניט דערפון, וואָס זיי, די ארבייטער, האלטען דאָס פאר אַן עברה, נאָר דערפון, וואָס זיי קאָנען דאָס נישט טאָן און האָבען קיין שכל ניט דאָס צו טאָן אָט אזוי, ווי עס טון דאָס די הערשער און די רייכע מענשען, וועל־כע זיינען געשייטער און דורכגעריבענער פון די איבעריגע. די הערשער און די רייכע געוועלטיגען איבער די ארבייטער נאָר דערפאר, וואָס די ארבייטער ווילען געוועלטיגען אליין אויך און דוקא מיט׳ן זעלבען וועג איבער זייערע אייגענע ברידער־ארבייטער. און דערפאר טאקי — ווייל ביידע קלאסען מענשען פערשטעהען דאָס לעבען גאנץ עגאל — קענען ניט די ארבייטער זיך אויפהוי־בען ווי נעהעריג איז געגען זייערע אונטערדריקער. ווי שווער דער ארבייטער זאָל ניט פיהלען די אונטערדריקונג, וואָס ער שטעהט אויס פון די הערשער און די רייכע, ווייס ער ביי זיך אין הארצען, אז ער וואָלט אליין אויך אזוי געהאנדעלט, און פיעלייכט האנ־דעלט ער טאקי (פערשטעהט זיך אין אַ קליינער מאָס) בנוגע צו די ברידער זיינע. די ארבייטער האָבען זיך געבונדען הענד און פיס מיט׳ן פערלאנג צו פערשקלאפען איינער דעם צווייטען; און דעם דורכגעריבענעם יונג, וועלכער האָט שוין ארייננעכאפּט צו זיך אין די הענד די מאכט און די הערשאפט, איז דאָס דערפאר אזוי לייכט צו פערשקלאפען זיי, די ארבייטער. אויב דאָס ארבייטער־פאָלק וואָלט ניט בעשטאנען אָט פון אזעלכע פערשקלאפער, ווי די הערשער און די רייכע, וואָס קלערען נאָר וועגען דעם, ווי אזוי אויסצונוצען דעם צווייטענ׳ס נויט און צו פערשאפען זיך אַ לעבען פון כל טוב; ווען דאָס ארבייטער־פאָלק וואָלט געלעבט צווישען זיך ברידערליך, געהאלטען אין זינען איינער דעם צווייטען, — וואָלט קיינער ניט געקענט פערשקלאפען די ארבייטער. און אום צו בעפרייען זיך פון דעם יאָך, אין וועלכען זיי ווערען געהאלטען פון די הערשער און די רייכע, האָבען די ארבייטער נאָר איין מיטעל: זיך אָבצוזאָגען פון ד יסודות, אויף וועלכע זיי בויען

זייער לעבען, ד. ה. אויפהערען צו דיענען דעם טייוועל און נעמען דיענען גאָט.

די כלומרשט׳יגע פריינד פון פאָלק זאָגען אייך, און איהר גופא — וועניגסטענס איינינגע פון אייך — האָט זיך איינגערעדט, אז מען דארף איבעראנדערשען דאָס איצטיגע סיסטעם: פערכאַפען, הייסט דאָס, די פראָדוקיצאָנס־מיטלען און די ערד, און ארונטערווארפען די איצטיגע רעגירונג און ארויפזועצען אנאנדערע. און איהר גלויבט אין דעם, און איהר האָפט אויף דעם, און איהר לעגט אוועק די כחות אייערע אום צו דערגרייכען די דאָזיגע צוועקען. אָבער נאָמיר זאָגען, אז איהר וועט שוין מיט מזל דערגרייכען דאָס, וואָס איהר ווילט: ס׳הייסט אז איהר האָט ארונטערגעוואָרפען די איצטיגע רעגיערונג און געגרינדעט אנאַנדערע, אז איהר האָט ארייננגענומען צו זיך אין די הענד אלע פאַבריקען, זאַוואָדען, די ערד. פאר וואָס זאָלט איהר דענקען, אז די מענשען, וועלכען זיינען אריינגעטראָטען אין דער נייער רעגירונג, וועלען זיך פיהרען נאָך נייע און אנדערע יסודות, און ניט אזעלכע, נאָך וועלכע עס פיהרט זיך די איצטיגע רעגירונג? און אויב די מענשען וועלען זיך פיהרען נאָך די זעלביגע יסודות, וועלען זיי זעהן פונקט ווי די איצטיגע ניט נאָר איינצוהאַלטען, אויך צו פערשטאַרקען זייער הערשאפט, און זיי וועלען ארויספרעסען פון זייער הערשאפט פאר דער אייגענער וויגאָדע אלץ, וואָס מען קען נאָר פון איהר ארויספרעסען. ווי לעגט זיך אייך דאָס אויפ׳ן שכל, אז די מענשען, וועלכע וועלען זיין די פערוואלטער פון די פאבריקען, פון דער ערד (אלע צוזאמען קענען דאָך ניט זיין די פערוואלטער פון אלע אנשטאַלטען), האָבענדיג דעם זעלבען קוק אויף דער וועלט ווי די איצטיגע, זאָלען ניט געפינען קיינע מיטלען, פונקט ווי איצטיגע, זיך צוצונעמען דעם פעטסטען חלק, און אז פאר די שטילינקע, די אונוויסענדע — זאָלען זיי איבערלאָזען נאָר דאָס נויטווענדיגע? מען וועט ענטפערען אויף דעם: „עס וועט שוין זיין אזוי איינגעפיהרט, דאָס אזוינס וועט ניט קענען געטאָן ווערען.“ דאכט זיך, וואָס דארף מען בעסער, ווי נאָט אליין אָרער

די נאַטור אַליין האָבען איינגעפיהרט — די ערד געהער׳ט צו יעדערן, וואָס לעבט און ווערט אויף איהר געבאָרען, — און פון דעסט־וועגען טוט נאָר אַ קוק, ווי די געשייטקייט פון׳ם מענשען האָט אויף דער דאָזיגער געטליכער איינריכטונג עובר געווען. אַ פּשיטא איז דאָך לייכט צו איסקאַליעטשען דאָס, וואָס דער מענש האָט איינגעפיהרט. אויף דעם ווען זיך שוין געפינען טויזענדער מיטלען ביי די מענשען, וועלכע בויען זייער לעבען נאָר אויף איין איינציגער זאָרג: וועגען דער אייגענער הצלחה; דער צווייטער געהט זיי גאָר ניט אָן. קיין שום ענדערונג אין די אויסערליכע איינריכטונגען וועט קיינמאָל ניט פערבעסערען די לאַגע פון׳ם מענשען. און דארום איז מיין פיערטע עצה, ארבייטער, און דאָס איז ביי מיר די הויפּט־זאַך, אז איהר זאָלט ניט בערעדען אנדערע מענשען, אייערע אונ־טערדריקער, און זאָלט זיך בעסער אומקוקען אויף זיך און ענדע־רען אייער אינערליך לעבען.

וועט איהר אָבער דיינקען, אז עס איז גוזעצליך און ניצליך ארויסצורייסען מיט געוואלט און זיך צונעמען דאָס, וואָס מען האָט ביי אייך צוגענומען און איינגעהאַלטען מיט געוואלט; אָדער איהר וועט דיינקען, אז מען דארף פאָלגען, וואָס עס לערנט די תורה פון פארבלאָנדזשעטע מענשען, און אז עס איז גוזעצליך און ניצליך אנטייל צו נעמען אין דעם קלאַסען־קאמפף און זיך סטאַ־רען אוועקנעמען די פּראָדוקציאָנס־מיטלען, וואָס אנדערע האָבען איבער זיי געארבייט; וועט איהר דיינקען, אז ווען איהר זייט סאָלדאַטען, זייט איהר מחויב צו פאָלגען די מיליטערישע בעאַמ־טע, וועלכע הייסען אייך בעגעהן געוואלט־אקטען איבער איי־ערע ברידער, זיי דער׳הרג׳ען צום טויט, און ניט פאָלגען גאָט, וועלכער הייסט דאָס ניט טאָן; אָדער איהר וועט דיינקען, אז ווען איהר האַלט אויף די אונגעזעצליכקייט פון פריוואט־אייגענטהום אויף דער ערד דורך דעם, וואָס איהר ארבייט אויף די פריצישע פעלדער און נעמט זיי אין ארענדע, טוט איהר דערמיט קיין שום בייז ניט, — וועט איהר נאָר אַזוי דענקען, דעמאָלט וועט די לאַגע

אייערע ווערען אלץ ערגער און ערגער, און איהר וועט פערבלייבען אייביגע שקלאפען.

ווען איהר וועט אָבער פערשטעהן, אז אום צו זיין אמת גליקליך דארפט איהר נאָר לעבען, ווי גאָט האָט געבאָטען, זיין טריי ווי א ברודער איינער דעם אנדערען, בעגעהן זיך מיט'ן צוויי־טען אזוי, ווי איהר וואָלט ווען, אז דער צווייטער זאָל זיך בע־געהן מיט אייך, — נאָך דער מאָס נאָך, ווי איהר וועט דאָס פער־שטעהן, און נאכדעם ווי איהר האָט דאָס פערשטאנען, זעהן דאָס טאקי דורכצופיהרען, — וועט אויך קומען די ישועה, אויף וועלכער איהר ווארט, און עס וועט נעמען א סוף צו אייער פערשקלאפטען צושטאנד.

„איהר וועט בעגרייפען, וואָס דער אמת איז, און דער אמת וועט אייך מאכען פאר פרייע מענשען".

יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ, סעפּטעמבער, 1902.

ביילאגע

דער פּלאַן פון הענרי דזשאָרדזש.

אָט אין וואָס עס בעשטעהט דער פּלאַן פון הענרי דזשאָרדזש:

„דאָס רעכט אויף אייגענטום“, שרייבט ער אין זיינעם אַן אַרטיקעל, „איז געבויט ניט אויף מענשליכע, נאָר אויף נאַטירליכע געזעץ, אין אנדערע ווערטער אויף די געזעץ פון גאָט. דאָס רעכט איז קלאָר און אונבעדינגט, און ווען עס זאָל אויף דאָס רעכט ניט עובר זיין, צו אַ פּערזאָן אָדער אַ גאַנץ פאָלק, איז מען דערמיט עובר אויף גאָט'ס פּערבאָט: „לא תגנב.“ דער מענש, וועלכער פאַנגט פיש, לאָזט אויסוואקסען אַן עפּעל, קאָרמעט אוים אַ קעלבעל, בויט אַ הויז אָדער אַ מאַשין, נעהט אַ קלייד, מאָלט אַ בילד, באַקומט דורך זיין ארבייט אַן אויסשליסליך רעכט פון אייגענטהום אויף די פּראָדוקטען פון זיין ארבייט, — דאָס רעכט זיי אוועקצושיינקען, פערקויפען אָדער איבערגעבען בירושה. אזוי ווי ניט מיר האָבען די ערד בעשאַפען, און אזוי ווי זי איז ניט מעהר ווי אַ צייטווייליגע וואוינונג פון די מענשליכע דורות, וואָס איינער פון זיי בייט איבער דעם אנדערען; אזוי ווי מיר געפינען זיך אויף דער ערד על כל פּנים מיט דער ערלויבניס פון באַשעפער, וועלכער גיט זיין ערלויבניס אַלעמען עגאַל, איז דערפון גאַנץ קלאָר, אז קיין איינער פון אונז האָט ניט אַ וואָס'ער ניט איז אויסשליסליך רעכט פון אייגענטהום אויף דער ערד, און אז די רעכט אויף דער ערד פון אלע מענשען דאַרפען אנערקענט ווערען פאַר גלייכע און דערצו נאָך פאַר אזוינע,

וואָס קענען פון זיי נישט אָבגענומען ווערען. דאָס רעכט צו בע־זיצען די ערד דארף זיין דארום בעגרענעצט דורך די גלייכע רעכט פון די איבעריגע מענשען, און דערפאר מוז דאָס דער ערד־בעזיצער איינצאָהלען דער געמיינדע אַ געוויסען סכם פאר דאָס טייערע פריווילעגיום, וואָס מען האָט איהם אָבגעגעבען, צו באנוצען זיך מיט זיין שטח ערד.

ווען מיר לייגען ארויף אַ שטייער אויף די הייזער, תבואות, געלד, ווירטשאפט, בקיצור אויף קאפיטאל אָדער רייכטום, אין וואָס פאר אַ פאָרמע מיר זאָלען דאָס ניט געפינען, נעמען מיר אוועק פון די מיטגליעדער פון דער געזעלשאפט דאָס, וואָס על פי רעכט איז זייער אייגענטום; אין אנדערע ווערטער, מיר זיינען עובר געווען אויפ'ן רעכט פון אייגענטום און אין נאָמען פון געזעץ בעגעהען מיר איינפאַכע גזלה. ווען מיר בעשטייערען אָבער די ערד, איז אנאנדער זאך: מיר נעמען אוועק ביי די מיטגלידער פון דער געזעלשאפט דאָס, וואָס געהערט צו זיי ניט, וואָס עס געהערט דער גאנצער געזעלשאפט, און וואָס עס קאָן ניט פערבלייבען ביי זיי בשום אופן ניט, ווייל אין דעם פאַל וואָלטען געליטען די אַנדערע מיטגלידער פון דער געזעלשאפט. עס קומט אלזאָ אויס, דאָס מיר זיינען עובר אויפ'ן געזעץ פון יושר, ווען מיר לעגען ארויף אַ שטייער אויף אָדער ארבייט אָדער די פראָדוקטען פון ארבייט, און מיר זיינען עובר אויפ'ן זעלבען געזעץ אויך דעמאָלט, ווען מיר לעגען ניט ארויף אַ שטייער אויף דער ערד. און דארום איז אונזער פאָרשלאַג אָבצושאפען אלע שטייערן, אַ חוץ דעם איינציגען שטייער אויף דער ערד, און אָט דער שטייער זאָל איינגעמאָנט ווערען אָהן אַ שום שיכות צו דעם ווערט פון די פער־שידענע אויף איהר אויפגעשטעלטע בנינים אָדער אין איהר גע־מאכטע פערבעסערונגען.

דאָס, וואָס מיר שלאָגען פאָר, איז ניט אַ שטייער אויף אונ־בעוועגליכעס אייגענטום, ווייל אונטער'ן נאָמען פון אונבעוועג־ליכעס אייגענטום זיינען ביי אונז פעררעכענט אויך אלערהאַנד געביידעס; דאָס איז אויך ניט אַ שטייער אויף דער ערד, ווייל

אונזער פּאָרשלאַג איז ניט צו בעשטייערן די ערד אין אַלגעמיין, נאָר דעם ווערט פון דער ערד, און דער ווערט פון דער ערד, ווי בעקאַנט, הייננט דאָך ניט אָב אָן דעם ווערט פון די געביידעס, וואָס עס זיינען אויף איהר אויפגעשטעלט געוואָרען, אָדער פון די פערבעסערונגען, וואָס מען האָט אין איהר געמאַכט, נאָר פון די נאַטירליכע אָדער געזעלשאַפטליכע בעדינגונגען.

וואָס־זשע וועט ארויסקומען דערפון, וואָס אויף דער ערד וועט מען ארויפלעגען דעם איינציגען שטייער? אָט וואָס:

ערשטענס, דורך דעם דאָזיגען שטייער וועלען מיר אין א גוטער שעה פּטור ווערען פון אַ גאַנצער ארמעע איסבאָרשטשיקעס און אנדערע בעאַמטע, וואָס די רעגירונג דאַרף זיי האָבען ביי דעם איצטיגען סיסטעם פון שטייערען, און אין פערגלייך מיט די אי־בעריגע שטייערען וועט דער רעגירונג אָנקומען אַ סך אַ גרעסערער חלק פון דעם געלד, וואָס עס ווערט גענומען פון פאָלק. און אין דער זעלבער צייט, וואָס דער איינציגער שטייער וועט מאַכען די רעגיערונגס־מאַשין איינפאַכער און ביליגער, וועט ער אויך העלפען מאַכען די רעגירונגס־בעאַמטע עהרליכער. ער וועט אונז בעפרייען פון שטייערען, וואָס פיהרען אונפערמיידליך צו נאַרעריי, פאַלש שווערען, פעלשונגען און לאַפּקע. די גאַנצע ערד געפינט זיך ביי יעדערען פאַר די אויגען און זי קאָן פון קיינעם ניט בעהאַלטען ווערען; איהר ווערט קאָן געוויינליך בעשטימט ווערען לייכטער פון יעדער אנדער זאַך, און דעם שטייער, וואָס מיר שלאָגען פאָר, איז מעגליך דעריבער אריינצונעמען אויף אזא דרך, דאָס די פּרנסה זאָל אונז קאָסטען וואָס ביליגער און די מאָראַל פון דער געזעל־שאפּט זאָל דערביי וואָס ווינציגער געשעדיגט ווערען.

צווייטענס. דער שטייער וועט פערגרעסערען אין אַ געוואַל־טיגע מאָס די פּראָדוקציאָן פון עשירות דורך דעם, וואָס עס וועט אָבשאַפען: 1) די שווערע ווירקונג פון די איצטיגע שטייערען אויף האָראָפּאַשנע ארבייט און אויף שפּאָרזאַמקייט; 2) די, וואָס ווילען זיך בענוצען מיט דער ערד, וועלען זי קאָנען לייכטער קריגען, ווייל פאַר די ערד־בעזיצער, וואָס אליין בענוצען זיי זיך מיט

זייער ערד ניט און זייער איינציגע האָפנונג איז, אז די ערד וועט זיך אין דער צוקונפט אויפהויבען אין איהר ווערט, וועט זיין א סך שווערער איינצוהאַלטען די ערד, וואָס קאָן ברייגגען נוצען אנאנדערען; 3) דאָס בעשטייערען פון די פּראָדוקטען פון דער ארבייט, פון איין זייט, און דאָס ניש טגעניגענדע בעשטייערען פון דער ערד, פון דער אנדערער זייט, פיהרען צו איין אונגערעכטער פערטיילונג פון די עשירות, וועלכע ווערען קאָנצענטרירט (אָנגעזאמעלט) אין די הענד פון א קליינער קופקעלע פיעל־פאכיגע מיליאָנערען, אין דער צייט, וואָס די מאסען ווערען פעראָרימט אלץ מעהר און מעהר. אָט די אונגערעכטע פערטיילונג פון די עשירות בריינגט דערצו, אז פון איין זייט ווערט בעשאַפען אין דער געזעלשאפט א קלאַס מענשען פּוסט־און־פּאסניקעס און הולטאַיעס, ווייל זיי זיינען צו רייך, און פון דער אנדערער זייט א קלאַס מענשען פון לומפּען־פּראָלעטאַריער, ווייל זיי זיינען צו אָרים, — און דאָס פארקלענערט די אלגעמיינע פּראָדוקציאָן אין זעהר א גרויסער מאָס. 4) די אונגערעכטע פערטיילונג פון די עשירות, וואָס בעשאַפט פון איין זייט פיעל־פאכיגע מיליאָנערען און פון דער אנדערער זייט היימלאָזע בעטלער, בעשאַפט אויך אין דער זעלבער צייט גנבים, קאָרטעזשניקעס, אלערליי סאָרטען פון געזעלשאפטליכע פּאראזיטען, און עס פּאָרדערט זיך א גוזמא געלד און כחות אויף אויפצוהאַלטען וועכטער, פּאָליציי, געריכטען (סודען), געפענגניסען, און אלע אנדערע מיטלען, וואָס די געזעלשאפט ניצט אויס פאר איהר זעלבסט־שוץ.

אָט דאָס זיינען די אורזאכען, פאר וואָס מיר האַלטען אלס א רעטונגס־מיטעל די איינפיהרונג פון'ם איינציגען שטייער אויף דער ערד. מיר לעגען זיך ניט קיין פייגעלעך אין בוזים און מיינען ניט, אז דאָס נייע שטייער־סיסטעם וועט איבערמאכען די נאַטור פון דעם מענשען. אזא זאך איז גאָר ניט ביי דעם מענשען אין די הענד. אָבער דאָס נייע סיסטעם בעשאַפט די אומשטענדען, וואָס וועלען לאָזען דער מענשליכער נאַטור צו ענטוויקלען אלל'דאָס בעסטע, אָנשטאָט צו ענטוויקלען אלל'דאָס ערגסטע, ווערליג ווי מיר

זעהען עס איצטער. דאָס וועט מאכען מעגליך אזא געוואלדיגע פערגרעסערונג אין דער פּראָדוקציאָן פון עשירות, וואָס מיר קענען זיך איצטער גאָר ניט פאָרשטעלען אפילו. דאָס וועט פערזיכערען א גערעכטע פערטיילונג פון די עשירות. דאָס וועט מאכען אזא'ן ערשיינונג צום ביישפּיעל, ווי נישט־פערדינטע ארימקייט, פאר אַן אונגעוועהנליכע זאך. דאָס וועט פערניכטען די פערדארבענדיגע יאָגענים נאָך פּראָפיטען. דאָס וועט געבען די מענשען א מעג־ליכקייט צו זיין לכל הפּחות אויף אזוי ווייט עהרליך, וואהרהאפ־טיג, פערנינפטיג און איידעל, ווי זיי וואָלטען זיך ווינשען צו זיין. דאָס וועט צוגרייטען דעם וועג פאר'ן אָנקומען פון דער צייט פון אמת און יושר, אין אנדערע ווערטער, פון דער צייט פון הצלחה, שלום און גליק, אָט די דריי זאכען, וואָס קריסטוס האָט פערזאָגט זיינע תלמידים צו בעטען ביי גאָט פאר זיך און זיך צו סטארען צו דערגרייכען."

דער פּלאַן פון דער יאַפּאַנעזישער געזעלשאַפט.

אַט אין וואָס עס בעשטעהט דער פּלאַן פון דער יאַפּאַנעזישער געזעלשאַפט, „אומצוקערען די ערד צו די ארבייטער“:

„מיר ווייסען, ווערט ערקלערט אין אַן ארטיקעל פון דער געזעלשאַפט, אז ס'איז פאראַן אַ נאַטור־געזעץ: דער, וואָס ארבייט, ווערט רייכער, און דער, וואָס ארבייט ניט, בלייבט אַן אָרימאַן. אָבער ביי היינטיגען טאָג איז אונזער געזעלשאַפט אזוי אויפגעבויט, אז דאָס רוב אָרימע לייט ארבייטען טאקי אַ סך און פערבלייבען אָרימע לייט ביז'ן ענד לעבען, בעת די רייכע טוען גאָר נישט, באָדען זיך אין כל טוב און פערגרעסערען נאָך זייערע עשירות. דאָס קומט ארויס דערפון, וואָס עס ווערט ניט אָבגעהיט דאָס גרונד־געזעץ פון יושר, וואָס זאָגט אונז קלאָר און דייטליך: דאָס, וואָס ווערט בעשאַפען דורך די מענשליכע ארבייט, מוז געהערען צו די מענשען, וועלכע האָבען עס בעשאַפען; דאָס ווידער, וואָס ווערט בעשאַפען דורך די כחות פון דער נאַטור, — די גאַנצע ערד, אויף וועלכער מיר לעבען, און אלץ, וואָס עס געפינט זיך אויף איהר און אין איהר, — מוז געהערען גאַנץ עגאַל צו אלע מענשען.

אַט דאָס איז דאָס גרונד־געזעץ פון יושר. אָבער די געזעץ וועגען דער ערד, וואָס עס ווירקען ביי אונז אין דער געזעלשאַפט, גיבען איין מענשען אוועק דאָס אויסשליסליך רעכט אויף דער ערד אָהן אַ שום בעגרענצונג אין דער צייט פון בעזיץ אָדער אין דעם שטח, בעת אַ צווייטער איז דורך די זעלבע געזעץ גאָר אין גאַנצען בערויבט פון דעם ערד־בעזיץ. אויף אזא שטייגער בעקומט איצטער איין מענש דאָס, וואָס עס קומט איהם ניט, בעת אנאַנדערער באקומט ניט אפילו דאָס, וואָס עס קומט איהם יע.

מיר ווילען ענדערען דאָס געזעלשאַפטליכע סיסטעם, אָבער ניט מיט'ן צוועק אוועקצונעמען פון די רייכע קלאַסען זייער אייגענטום;

מיר ווילען נור, אז עס זאָל ווידער אריין אין קראפט אונזער נאַ־טירליך רעכט אויף דער ערד, וואָס מיר האָבען געקראָגען פון׳ם באשעפער. מיר ווילען מעהר ניט, אז דאָס, וואָס מענשען האָבען געמאַכט, זאָל געהערען צו יענע, וואָס האָבען דאָס געמאַכט, אָבער דאָס, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען דורך די כחות פון דער נאַטור, זאָל זיך קענען דערמיט בענוצען יעדער מענש אָהן אַן אויסנאַהם.

ווי־זשע פיהרט מען דורך פראקטיש דאָס, וואָס מיר שלאָגען פאָר?

די גאנצע ערד, וואָס טויג צום בעארבייטען, ווערט אָבגע־שעצט, און די רעגירונג בעשטימט שוין, ווי פיעל ערד עס קומט אויס, נאָך דער בעפעלקערונג נאָך, אויף יעדערען׳ס חלק. איטלי־כער, וואָס האָט גאָר קיין ערד ניט אָדער וועניגער פון דעם חלק ערד, וואָס עס איז פאר איהם בעשטימט געוואָרען, האָט דאָס רעכט צו פאָרדערען פון יענעם, וואָס האָט מעהר ערד, איידער עס קומט איהם, אָבער נאָר אזוי פיעל, וואָס עס פעהלט איהם צו זיין חלק; דערביי נעמט ער זיך אונטער צו בעצאָהלען פאר דער ערד דעם פרייז, וואָס ווערט בעשטימט פון געזעץ. אָט אַ חוץ דעם איינ־ציגען פאל, קענען מענשען פראנק און פריי בעזיצען זייער ערד און זי איבערגעבען איינער דעם צווייטען.

אַנמערקונג 1. די אָבשעצונג פון דער ערד דארף געמאַכט ווע־רען אזוי: דער ווערט פון דער ערד, וואָס איז געקומען דורך די אנשטריינגונגען פון איהר בעזיצער צו פערגרעסערען דעם פראָפיט פון דער נחלה, קומט דעם ערד־בעזיצער, ווייל דאָס איז זיין פריוואט־אייגענטום; און נאָר דער ווערט פון דער ערד, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען דורך נאַטירליכע אָדער געזעלשאפטליכע בעדינגונגען, דארף פעררעכענט ווערען אויפ׳ן קהל׳שען חשבון, ווייל נאָר דער ווערט איז דאָס אייגענטום פון דער געזעלשאפט.

אַנמערקונג 2. ווי גרויס דארף זיין אימיצען׳ס חלק? דאָס ווערט בעשטימט נאָך דעם נאָך, צו וואָס׳ער צוועק די ערד דארף באנוצט ווערען פון׳ם מענשען: צו אלס אַ פלאַץ צום וואוינען אָדער אלס אַ מיטעל צו ציהען פון איהר די חיונה. אין דעם

ערשטען פאַל דאַרף יעדער ערוואַקסענער מענש קריגען אַ גליי־כען חלק. אָבער אין דעם צווייטען פאַל, קען איין נחלה זיין גרע־סער אָדער קלענער פון דער צווייטער, אַלץ ווענדעט זיך אָן דעם גראַד פון דער פעטקייט פון דער ערד.

אויב דער דאָזיגער פּלאַן וועט מקוים ווערען, דאַמאָלט ווע־לען אַלע מענשען שטעהן שטייף אויף דער ערד; יעדערער הייסט דאָס וועט האָבען אי אַן אָרט, וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרען, אי אַ שטיקעל ערד, פון וועלכער ער זאָל קענען ציהען די חיונה. ביי דעם סיסטעם מוז זיך פאַרקלענערען די צאָהל מענשען, וואָס זוכען אַרבייט, און אויך די צאָהל מענשען, וואָס ווילען נעמען ערד אין אַרענדע; אין דער זעלבער צייט וועלען זיך העכערען די פאַר־דערונגען פון די אַרבייטער און די אַרענדאַטאָרען; עס וועלען זיך אויך העכערען די אַרבייטער־שכירות, און עס וועט פאַלען דער פּרייז פון אַרענדע. אויך וועלען זיך פערקלענערען די אונגעזעצ־ליכע פּראָפיטען פון די קאַפּיטאַליסטען און די ערד־בעזיצער, ווייל די מענשען, וועלכע האָבען זיך געמוזט ביז אהער פערקויפען צו די קאַפּיטאַליסטען, וועלען זיך איצטער דערפיהלען אונטער דער ממשלה פון זייער נאַטירליכען האַר — גאָט, וועלכער גיט זיי אָב דעם פולען ווערט פון זייער אַרבייט.

מיר גלויבען, אַז אַזאַ סיסטעם שטימט איין מיט'ן געזעץ פון יושר און וועט פעררריכטען אַלל'דאָס בייז, וואָס עס רופט אַרויס אין לעבען דאָס איצטיגע אונגערעכטע געזעלשאַפטליכע סיסטעם.

אָבער ווען אימיצער זאָל אונז אָנווייזען אויף אַנאַנדער סיס־טעם, וואָס איז נאָך מעהר יושר'דיג און פעררריכט נאָך בעסער דאָס בייז פון דער וועלט, וואָלטען מיר איין רגע ניט געקלערט און אָנגענומען דאָס נייע סיסטעם.

מיר האָפען, אַז אַלע, וואָס אַנערקענען דעם גרונד־אמת, דאָס די ערד געהערט צו אַלע מענשען, ווען זייער אייגען סיסטעם זאָל אַפילו ניט איינשטימען מיט אונזערען, וועלען זיך פעראייניגען מיט אונז, און מיט אַלגעמיינע כחות וועלען מיר זעהן צו געווינען צוריק אונזער נאַטירליך און געזעצליך רעכט אויף דער ערד. מען

זאָגט, אַז איצטער איז נאָך צו פריה פּאָרצושלאָגען אַזאַ פּלאַן ווי אונזערער. פּערקערט, מיר בעדויערען, וואָס מען האָט זיך צו שפּעט געכאַפּט אָבצוגעבען דעם מענשען זיין רעכט אויף דער ערד, ווייל אין דעם משך פון די פינף טויזענד יאָהר, וואָס די מענשען האָבען גענומען פיהרען אַ געזעלשאַפטליך לעבען, און נאָך עד היום זיינען אַ גוזמא מענשען אוועק פון דער וועלט מיט פערביטערטע און צובראָכענע הערצער; זיי האָבען ניט געוואוסט פון זייער נאַ־טירליכען רעכט אויף דער ערד; זייער רעכט האָט מען ביי זיי אוועקגערויבט, און דערפאַר טאַקי האָבען זיי געהאַלטען די וועלט פאַר אַן אָרט פון טרויער און ענטטוישונגען.

און אָט אויף דעם סמך בעטען מיר אייך רחמים, אַז אויב איהר האָט פיינד די געוואַלט־טעטיגקייט, וואָס עס הערשט איצ־טער איבער דער וועלט, און אויב איהר ווילט, אַז הערשען איבער דער וועלט זאָל גערעכטיגקייט, ווענדעט אָן אַלע אייערע כחות, כדי דער מענש זאָל ווידער בעקומען זיין נאַטירליך רעכט אויף דער ערד. אויב איהר ווילט, אַז שקלאַפעריי אויף דער ערד זאָל אין אַלעמען אָבגעשאַפט ווערען און די גאַנצע מענשהייט זאָל בעקו־מען די פרייהייט, ווענדעט אָן אַלע אייערע כחות, אַז דעם מענשענ׳ס רעכט אויף דער ערד זאָל אויפגעשטעלט ווערען. אויב איהר ווילט ניט זעהן, ווי מענשען לעבען ווי ווילדע חיות, ווי דער שטאַר־קער שטיקט דעם שוואַכען, ווענדעט אָן אייערע כחות און פיהרט אויס דעם אויבענדערמאָנטען צוועק. אויב איהר האָט מיטלייד מיט דער גרויסער מעהרצאָל פון די מענשען אויף דער וועלט, וועל־כע פערברייננגען זייערע לעבענס אין יסורים אָט פון די אונגערעכטע בעדינגונגען, אויב איהר האָט רחמנות אויף די אונגליקליכע עופּה־לעך, וועלכע נעמען איבער בירושה די דאָזיגע שוידערליכע לע־בענס־בעדינגונגען, ווענדעט אָן אייערע כחות און פיהרט אויס, אַז דעם מענשענ׳ס נאַטירליך רעכט אויף דער ערד זאָל איהם אומ־געקערט ווערען צוריק.

מיר גלויבען, אַז די ערד איז פאַר אַלע מענשען זבת חלב ודבש, און ביז וואַנען מיר וועלען זי ניט אומקערען צוריק צו זיך,

וועלען מיר קיינמאָל ניט פּטור ווערען פון פּרעה׳ס קנעכטשאַפט. אמת, ווען עס וועט אונז אָוועקגעגעבען ווערען אונזער נאַטירליכע רעכט אויף דער ערד, וועט דאָס שוין זיין דער סוף פון אלע מיני שקלאַפערייען, פון וועלכע די מענשהייט האָט ווען עס איז געליטען. און דערפאר ווייסען מיר, אז די דורכ־פיהרונג פון אונזער פאָרשלאַג איז ניט קיין גרינגע זאך. אָבער מיר גלויבען, אז ווען אלע גוטע מענשען זאָלען זיך פעראייניגען צו דעם דאָזיגען צוועק, וועט דער צוועק זיכער דערגרייכט ווערען.“

ע נ ד ע.

H. STASHEFSKY
Bookbinder - TORONTO